

ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ХРЕСТОМАТІЯ

ТОМ I
(VII-XIII ст.)

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ**

ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ХРЕСТОМАТІЯ

**ТОМ I
(VII-XIII ст.)**

 Mitsubishi Corporation

**Видання здійснюється за фінансового сприяння
Міцубісі Корпорейшн
This book is published with the financial support
of Mitsubishi Corporation**

**КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО
2010**

УДК 89:82.09(075.8)
ББК 84(09)+84(5)я73
334

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. Л.В. Грицик
д-р філол. наук, проф. Ю.І. Ковалів

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 15 лютого 2010 р.)*

334 Японська література: Хрестоматія. Том I (VII-XIII ст.)
/ Упорядники: Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. – Київ:
Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 562 с.

ISBN 978-966-489-052-3

До складу першого тому 3-томної хрестоматії японської класичної літератури увійшли прозові та поетичні твори VII-XIII ст., перекладені українською мовою вітчизняними фахівцями-японістами. Серед цих творів – як фольклорні матеріали, зокрема, японські народні казки, прислів'я, приказки, так і найголовніші літературні пам'ятки доби Нара (710-794), Хей-ан (794-1185), Камакура (1185-1333).

Хрестоматія призначена для студентів-філологів вищих навчальних закладів України, які навчаються за фахом «японська мова та література».

УДК 89:82.09(075.8)
ББК 84(09)+84(5)я73

© Бондаренко І.П.,
Осадча Ю.В.

ISBN 978-966-489-052-3

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Японські народні казки.....	16
Японські прислів'я та приказки.....	47
Норіто.....	86
Семмьо.....	98
Історико-міфологічні літописи:.....	106
«Кодзікі» («Записи давніх діянь»).....	107
Міфи давньої Японії.....	108
Передмова О-но Ясумаро.....	124
«Кодзікі» (уривки).....	129
Поезія у складі «Кодзікі».....	143
«Ніхон-сьокі» («Аннали Японії»).....	149
Поезія у складі «Ніхон-сьокі».....	151
Поетичні антології:.....	155
«Ман-йо-сю» («Збірка міриад листків»).....	156
«Кокін-вака-сю» («Збірка старих і нових японських пісень»).....	203
«Сінсен-вака-сю» («Заново складена збірка японських пісень»).....	275
Сецува:.....	287
«Ніхон-рьоікі» («Записи про японські дива»).....	294
«Одзьо гокураккі».....	308
«Хоке кенкі».....	310
Цукурі моногатарі:.....	311
«Такеторі моногатарі».....	314
«Отікубо моногатарі».....	340
Ута моногатарі:.....	371
«Ісе моногатарі».....	378
«Ямато моногатарі».....	391
Щоденники (ніккі):.....	399

«Тоса ніккі» («Щоденник подорожі з Тоса»).....	404
«Мурасакі сікібу ніккі («Щоденник придворної пані Мурасакі»).....	429
«Гендзі моногатарі» («Повість про принца Гендзі»).....	443
Дзуйхіцу:.....	464
«Макура-но сосі» («Записки край узголів'я»).....	465
«Сінкокін-вака-сю» («Нова збірка старих і нових японських пісень»).....	480
«Хяку-нін іс-сю» («По одному віршу ста поетів»).....	501
Додаток: Оригінальні японські твори.....	533

ПЕРЕДМОВА

Попри всю самотність і традиціоналізм японської культури в науковій та науково-популярній літературі про Японію, написаній переважно іноземцями, її часто називають “країною-позичальницею”, що значною мірою відповідає історичній дійсності. Саме від своїх найближчих сусідів, китайців та корейців, японці запозичили свого часу технологію поливного рисівництва, численні ремесла, буддизм, конфуціанство, даосизм, ієрогліфічне письмо, музику, архітектуру, різні види образотворчого мистецтва тощо. Однак при цьому автори подібних тверджень часто забувають, що задовго до буддизму японці сповідували синтоїзм, від якого не відмовилися й після запозичення буддизму. Запозичивши китайську ієрогліфіку, вони водночас створили власний оригінальний і цілком самодостатній силабічний алфавіт *кану* (навіть два його різновиди – *хірагану* та *катакану*). Запозичивши церемонію пиття чаю, традицію вирощування карликових дерев чи складання букетів квітів, саме вони перетворили їх на витончені види театрального та прикладного мистецтва, якими сьогодні захоплюється весь світ – чайну церемонію (*яп.*: *тя-но ю*), *бонсай*, *ікебану*.

Безумовно, на початковому етапі становлення японської національної літератури певний вплив з боку більш розвинених на той час літератур Китаю та Кореї був. Проте, коли в 905 році укладач однієї з найвідоміших поетичних японських антологій “*Кокін-вака-сю*” (“Збірка старих і нових японських пісень”) Кі-но Цураюкі (868-946) у своїй відомій передмові до цієї антології, досліджуючи генезис японської поезії *вака*, спробував накласти на неї традиційну китайську систему поетичних жанрів, у нього нічого не вийшло. У різні способи намагається він підігнати за художньою образністю та тематикою японські вірші до класичних китайських зразків, перебирає та пропонує в якості ілюстративного матеріалу поетичні твори різних відомих японських поетів, проте, відчуваючи їхню невідповідність, зрештою, все одно залишається незадоволеним.

Сучасна японська література нарівні з літературою будь-якого іншого народу світу може пишатися не лише власною поезією, але й

прозою, зокрема, творами таких відомих письменників, як Мурасакі Сікібу (973/?/-1019/?/), Сей-сьонагон (966/?/-1027/?/), Іхара Сайкаку (1642-1693), Такідзава Бакін (1767-1848), Дзіппенся Ікку (1765-1831), Морі Огаї (1862-1922), Футабатеї Сімей (1864-1909), Нацуме Сосекі (1867-1916), Танідзакі Дзюн-ітіро (1886-1965), Акутагава Рюноске (1892-1927), Кавабата Ясунарі (1899-1972), Абе Кобо (1924-1993), Місіма Юкіо (1925-1970), Ое Кендзабуро (нар. 1935 р.), Мураками Харукі (нар. 1949 р.); драматургією: театри Дзьорурі, Но, Кабукі, Бунраку, драматурги – Каннамі Кійоцугу (1333-1384), Дзеамі Мотокійо (1363-1443), Тікамацу Мондзаемон (1653-1724) та ін.

Однак всесвітню славу японська література здобула завдяки своїй поезії, передусім – поезії жанрів *танка* та *хайку*. Цю точку зору поділяє більшість японських і зарубіжних фахівців. Так, відомий російський японіст, перекладач японської класичної літератури В.Н. Горегляд у своїй книзі “*Японская литература VIII-XVI вв.*” (СПб., 1997) з цього приводу зауважує: “Із яких би компонентів не складалася давня японська словесність, у свідомості її творців і шанувальників у найбільш чистому вигляді вона існувала в поезії. Витончена поетична образність, різноманітні формальні прийоми, відточений розмір забезпечували багатовіковий розвиток кількох поетичних жанрів; складання віршів було престижною справою серед різних соціальних верств населення протягом усєї писемної історії країни” (Горегляд В.Н. *Японская литература VIII-XVI вв.* – СПб., 1997. – С. 12).

Не випадково, вказуючи на обмежену кількість жанрів японської класичної поезії, В.Н. Горегляд говорить про їх “багатовіковий розвиток”. Йдеться саме про внутрішній глибинний лірично-філософський, а не зовнішній, тобто суто формальний, розвиток жанрової поетичної системи в цілому й поезики окремих жанрів. Саме це дозволяло японським поетам, уникаючи формальних і, як підтверджує історія світової літератури, досить часто марних творчих пошуків, зосередитися на удосконаленні поезики лише кількох провідних жанрів у історії японської поезії, насамперед – жанрів *танка* і *хайку*, що сприяло постійному, а в деякі історичні періоди досить активному розвитку японської поезії, надійно захищало її як від занепаду, характерного для багатьох поезій світу на певних етапах, так і від архаїзації поетичних форм і жанрів.

Що ж стосується самотності японської поезії, то навіть такий палкий прихильник і один із основоположників теорії “нації-пози-

чальниці”, як Хедленд Девіс у своїй книзі “*Міфи та легенди Японії*” зазначає: “Японській поезії притаманна самобутня чарівність. У давні часи однією з характерних рис японської поезії була майже повна відсутність на неї зовнішнього вплив... У книзі з порівняльної поезії Японія зайняла б одне з перших місць” (Хедленд Д. *Мифы и легенды Японии*. – М., 2008. – С. 363).

Серед порівняно небагатьох японських слів, які увійшли до лексичного складу майже всіх сучасних мов світу, є слова *танка* і *хайку*. Саме це – найпереконливіше свідчення того, що японська поезія, зокрема, поезія жанрів *танка* і *хайку*, була належним чином оцінена представниками різних народів, ставши вагомим і гідним внеском японців до скарбниці світової літератури. Говорячи про особливі ознаки японської поезії, які дозволяють легко розпізнавати її в загальносвітовому літературному потоці й надають їй особливої чарівності, фахівці насамперед наголошують на її винятковій лаконічності, ліричності, а головне – сугестії, яка дозволяє кожному читачеві сприймати й розуміти той чи інший поетичний твір по-своєму, відповідно до власного душевного стану, життєвого досвіду тощо.

Ми не випадково охарактеризували бідність жанрової палітри японської поезії як “відносну”, оскільки японські поети більш, ніж за півторатисячолітню її історію використовували значну кількість оригінальних поетичних жанрів і строфічних форм: *натаута* (тьока), *вака* (танка), *седока*, *буссоку-секі-май*, *імайо*, *васан*, *катаута*, *рента*, *додойцу*, *хокку* (*хайку*), *сінтайсі* (*тендайсі*)” та ін. Зауважимо, що в японській системі віршування для кожного з поетичних жанрів, окрім *сінтайсі*, зазвичай, застосовується відповідна строфічна форма. Однак не буде перебільшенням сказати, що 95% усього масиву японської поезії від прадавніх часів до сучасності створено у двох найпопулярніших і найлаконічніших жанрах – *танка* і *хайку*, строфічна форма яких загалом налічує у першому випадку 31, а в другому – 17 складів, відповідно: 5-7-5-7-7 у кожному з рядків (стовпчиків) п’яти-вірша і 5-7-5 складів у кожному рядку (стовпчику) тривірша¹.

У будь-якому випадку жанрова система європейської як силабічної, так і силабо-тонічної поезії значно багатша й різноманітніша.

¹ Японські вірші традиційно писались і часто пишуться та друкуються нині вертикальними рядками: зверху-вниз, справа-наліво.

Щоб переконатися в цьому, наведемо далеко не повний перелік найхарактерніших для неї поетичних жанрів: *альба, балада, буколіка, гімн, дифірамп, еклога, елегія, епіграма, епітафія, епіталама, ідилія, кантата, кантилена, канцона, колискова, мадригал, ода, пенегірик, пастораль, пісня, поема, послання, романс, рондо, серенада, сонет* тощо. Водночас майже кожна з національних європейських поезій має власні, притаманні лише їй, поетичні жанри, такі, як наприклад: укр.: *дума, коломийка, колядка*; рос.: *билина, частівка*; давньосканд.: *сага*; ісп.: *сирвента* і т.п.

Що ж стосується строфічних форм, характерних для європейської поезії: *моновірш, двовірш (дистих), тривірш (терцет, терцина), чотиривірш (катрен), п'ятивірш (квінтила), шестивірш (секстина), восьмивірш (октава, октет, сициліана), дев'ятивірш (нона), десятивірш (децима)* тощо, то вони, за окремими винятками (*коломийка, рондель, сонет, тріолет*), на відміну від переважної більшості японських строфічних форм, зазвичай, чітко не пов'язуються з тим чи іншим поетичним жанром.

На відміну від літератур багатьох країн світу, японська літературно-поетична традиція формувалася протягом століть під впливом кількох релігій (синтоїзм, буддизм, конфуціанство, даосизм), що значно збагачувало її ідейно-філософський зміст.

Обмежену кількість строфічних форм і жанрів японської класичної поезії не в останню чергу обумовлювали також деякі фонетичні та морфологічні особливості японської мови. Але й у цьому випадку на допомогу японським поетам приходять витончена художня образність, вишукані стилістичні засоби, глибока й оригінальна філософічність: “Неможливість утворення багатой евфонії компенсувалася, по-перше, формуванням певної ритмічної системи, яка накладалася на суворо обмежену метричну схему, а по-друге, застосуванням складної й розгалуженої образності, пов'язаної з певним набором прийомів. Удосконалення поетичного канону, ускладнення змісту й вимога більшої свободи вираження всередині канону за умови обмеженого простору вірша з 17 складів призвели до ретельної розробки загальної системи образності, частково запозиченої зі старішої поезії *вака* (*макура-котоба, каке-котоба, йодзьо* тощо)” (Дьяконова 2003, 121).

Якщо європейська поезія нам уявляється у вигляді нескінченної портретної галереї, де кожен окремо розміщений на стіні портрет є

символічним втіленням оригінального творчого спадку того чи іншого поета (лише іноді окремі портрети об'єднані в портретні серії – поетичні напрями, школи тощо), то японська поезія постає перед очима гігантським мозаїчним панно, у якому кожний коштовний камінчик виконує певну композиційну роль, і його втрата (а тим паче – втрата кількох камінців) руйнує цілісний художній образ, порушує композиційну структуру цієї грандіозної і прекрасної мозаїки. Дуже часто на цьому панно окремі камінці-вірші відтіняють сусідні камінчики, контрастують один з одним, підкреслюють чи, навпаки, згладжують лінії, пом'якшують барви, кольорову гаму тощо, перегукуючись між собою і доповнюючи один одного. Звідси такі характерні для японської класичної поезії художньо-стилістичні засоби та поетичні прийоми, як *ута-макура*, *хонка-дори*, *алюзія*, *ремінесценція* тощо. Звідси прагнення японців зберегти для наступних поколінь кожний талановитий поетичний твір, ім'я кожного обдарованого поета.

За легендою, японська поезія виникла як своєрідна “забава” синтоїстських богів. Лише згодом, наслідуючи їх, люди також навчилися складати вірші, оскільки спілкуватися з богами слід було їхньою мовою та в їхній спосіб. Саме тому найдавнішим жанром японської поезії вважається жанр *норіто* (祝詞) – синтоїстські обрядові молитви та заклинання. Попри те, що вперше вони були зафіксовані на письмі лише на початку X ст. у збірці “*Енгі-сікі*” (“Ритуали доби Енгі”, 927 р.), час зародження цього оригінального поетичного жанру датується I-III ст. н.е., а розквіт припадає на VI-VII ст.

Таким чином, саме синтоїстську обрядову поезію можна вважати первісним джерелом японської національної поезії. Однак, як зазначають фахівці: “Синтоїстські уявлення, що дійшли до нас у писемній формі, зафіксовані переважно у вигляді офіційної версії відповідного міфу чи ритуалу, містили в собі експресію колективних, а не індивідуальних переживань. ...А людина, насправді, жила і переживала. І основу поведінки й орієнтації людини в новому соціумі, який вийшов за межі общини, а саме в державі, де з'являється потреба в регулюванні спілкування індивідів незалежно від їхньої родоплемінної приналежності, склав буддизм, який приніс із собою багату літературну традицію” (Мешеряков А.Н. *Древняя Япония: буддизм и синтоизм (проблема синкретизма)*. – М., 1987. – С. 129).

Однак і цю запозичену буддійську “літературну традицію”, як будь-яке інше іноземне запозичення, японці переінакшують на свій

лад, відповідним чином естетизуючи головні засади буддійської філософії, пристосовувавши їх до особливостей національного менталітету та специфіки власного світосприйняття. І вже на основі цих “японізованих” буддійських уявлень створюються нові художньо-естетичні концепції для багатьох видів мистецтва та жанрів літератури. А тому такі естетичні категорії, як *макото* (*магокоро*), *моно-но аваре*, *юген*, *вабі*, *сабі* тощо, при всій їхній універсальності були й залишаються суто японськими естетичними категоріальними поняттями, які характеризують виключно японську літературу та мистецтво.

На цю особливість формування складових японської національної естетики та поезики вказували майже всі зарубіжні фахівці, як і переважна більшість японських істориків мистецтва, культурологів, літературознавців. Так, Д.Г. Главева, розглядаючи лише один з аспектів буддійської філософії, а саме ідею “ефемерності, тлінності всіх життєвих явищ і процесів”, зазначає, що ця ідея була “досить своєрідно інтерпретована японцями в елегійному ключі і представлена у вигляді мотиву *мудзьо* (мінливості). Життя сприймалося в його сумній чарівності, яка закликала милуватися кожною миттю буття” (Главева Д.Г. **Традиционная японская культура: Специфика мировосприятия.** – М., 2003. – С. 177).

Особливості японської естетики та поезики, зумовлені впливом синтоїзму та буддизму, значною мірою визначали специфіку тематики японської класичної поезії, робили ліричного героя японських поетичних творів саме японцем, легко впізнаваним і відмінним від ліричних героїв інших поезій світу. “Героя аристократичної літератури (так само як і її авторів) на відміну від “людини, яка рятується” в буддійських творах можна визначити як *Номо sensibilis* (“**людина, яка відчуває**”.- І.Б.). Повна відчуженість від життєвих негараздів була тим підґрунтям, на якому культивувалася підвищена увага до найтонших нюансів переживань і людських стосунків. Самі носії аристократичної культури чудово усвідомлювали власну витонченість. Звернімося до Гендзі, безсумнівно найяскравішого образу, створеного літературою епохи Хей-ан: “Люди минулих днів були, без сумніву, мудрішими від нас. Що ж стосується почуттів, то нинішнє покоління напевно перевершує їх” (“*Гендзі-моногатарі*”, глава “*Хачуґе*”). Чотири речі найбільш привертала увагу й забирали час аристократів: кохання, природа, свята і, як можна здогадатися за кількістю книг, які перебували в обігу в придворних колах, письменни-

цтво. Не кажучи вже про поезію, численні аристократки (а саме їхньому пензлю належать головні літературні твори доби Хей-ан) переймалися на дозвіллі написанням прози. Письменництво приносило їм справжню насолоду. “Наш лихий світ нестерпний і огидний, іноді мені не хочеться більше жити... Але якщо в такі хвилини до моїх рук потрапляє білий чудовий папір, гарний пензлик, білі листи з красивим візерунком чи папір із Мітіноку – ось я і втішилася. Я вже згодна жити далі” (Сей-сьонагон. Макура-но сосі (“Записки в узголів’ї”) // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури (日本古典文学全集 [Ніхон котен бунгаку дзенсю]). – Т. 11. – Токіо: Сьогакукан. – 1974. – С. 283)” (Мешеряков А.Н. Древняя Япония: буддизм и синтоизм (проблема синкретизма). – М., 1987. – С. 148).

Про особливості культурного життя Японії доби Хей-ан відомий сходознавець, акад. М.Й. Конрад писав: “Немає нічого більш парадоксального в Японії, ніж картина культури цієї епохи: з одного боку, блискучий розквіт цивілізації, високий рівень освіти й освіченості, розкіш і вишуканість побуту та повсякденного життя; надзвичайний розвиток суспільних взаємин, складний і розгалужений політичний апарат, розквіт мистецтва й незрівнянний блиск літератури, а з іншого – технічний і економічний занепад, огрублення моральних звичаїв, іноді на межі зі здичавілістю, неосвіченість і воістину тяжке становище народних мас. У епоху Хей-ан поруч стоять: варварство і витонченість, розкіш і убогість, висока освіченість і невігластво, елегантний екіпаж і непрохідні дороги, величний палац і убога хижка... Епоха найразючіших контрастів, найнесумісніших протилежностей, рівних яким не знала японська історія... Головним принципом мислення, життя та діяльності хей-анців, що пронизував усю будівлю їх культури згори до низу, був естетизм. Культ краси в усіх її різноманітних проявах, служіння прекрасному – ось що керувало хей-анцями у їхніх діях і міркуваннях... Не буде перебільшенням сказати, що цінність Хей-ана – не в його поетичних антологіях, якими б цікавими вони не були, не в його численних романах, іноді – монументальних, іноді – у вигляді низки окремих уривків та записок, не в його інтимній літературі – щоденниках і нотатках, а саме в житті та поведінці його представників. Художній твір епохи – не “Гендзі”, не антологія й не “Ісе-моногатарі”, а пронизане естетизмом саме життя кавалера чи дами хей-анської столиці... Будь-яке почуття було включене в рамки естетизму, підкорялося його законам і вимогам. Не

сила почуття, не його тонкість, не палкість, не сконцентрована стриманість, навіть не якість, а рафінована витонченість – ось чого вимагав естетичний кодекс Хей-ана. І марно ми стали б шукати в літературних пам'ятниках епохи героїчні вчинки, сильні душевні рухи, потужні афекти – нічого такого не існує. Є лише примхлива гра витончених настроїв і пов'язаних з ними дій. І це естетичне сповідання замінювало мораль” (Конрад Н.И. *Іса-моногари. – Петроград., 1923. – С. 12-15*).

Услід за М.Й. Конрадом сучасна дослідниця японської культури Д.Г. Главєва з цього приводу зауважує: “Від народження до смерті хей-анські аристократи мешкали в штучному, естетизованому світі поезії, свідомо ізольованому від прози життя. Естетизація всіх сфер побуту була їхнім ідеалом. Утілити цей ідеал у життя вони прагнули досить-таки наполегливо, перетворюючи кожен свій крок на церемоніальне дійство: будь то імператорський прийом, урочистий похід на прощу чи втіхи на дозвіллі” (Главєва Д.Г. *Традиционная японская культура: Специфика мировосприятия. – М., 2003. – С. 70*).

Японія – єдина країна в світі, в історії якої існувало міністерство поезії, а саме ним була створена 951 р. при імператорському дворі “*Пісенна палата*” (*Оо-ута-докоро* або ще *Дайка-сьо* чи *Вака-докоро*), чиновники якої займалися збиранням і переписуванням кращих віршів, надісланих до столиці з усіх куточків країни, організацією поетичних конкурсів та укладанням офіційних поетичних антологій.

Японія – це країна, де при імператорському дворі серед місцевої знаті, на віміну від тієї ж середньовічної Європи, протягом кількох століть популярними були не лицарські, а саме поетичні турніри, так звані, *ута-авасе* (歌合せ), переможці яких окрім слави й уваги з боку шляхетних дам нагороджувалися високими державними посадами, чинами, достроковим просуванням по службі тощо.

Японія – це країна, де в VIII-XII ст. конкурсний іспит для претендентів на будь-яку державну посаду при імператорському дворі або в провінції обов'язково передбачав теоретичне питання з китайської чи японської поезики¹, а також написання кандидатом на вакантну

¹ Так, наприклад, один із шести сувоїв, що збереглися до нашого часу, відомої ки-тайськомовної антології “*Кейкоку-сю*” (経国集 – “*Вірші, зібрані для упорядкування держави*”, 827 р.), містив відповіді на екзаменаційні питання з поезики для вищих аристократів, які готувалися до конкурсу на заміщення вакантних посад при японському імператорському дворі.

посаду власного вірша на запропоновану тему.

Японія – це країна, де за доби Нара (710-794 рр.) і за доби Хей-ан (794-1185 рр.) дами та кавалери листувалися між собою виключно у віршованій формі.

Японія – це країна, де поетичні шедеври, створені впродовж багатьох поколінь кращими японськими поетами, трапляються на кожному кроці. Вони викарбувані на гранітних брилах, установлених поблизу того чи іншого історичного місця, практично в усіх мальовничих куточках країни: біля численних водограїв, обабіч стародавніх доріг, на гірських перевалах. Вам обов'язково потрапить на очі вкритий зеленим мохом камінь із викарбуваним на ньому віршем поруч із синтоїстським або буддійським храмом, на пам'ятнику чи на могильному надгробку.

Японія – це країна, де навіть гральні карти, завезені сюди португальцями у другій половині XVI ст., були використані місцевими мешканцями для створення нової захоплюючої поетичної гри під назвою *ута-гарута* (歌がルタ /заст.: 歌加留多/ - “карти-нісні” чи “поетичні карти”), учасники якої повинні якомога швидше з'єднати разом дві частини одного вірша-*танка*. Ці частини (відповідно: 3 і 2 рядки) записувалися на різних картах, загальна кількість яких складала двісті штук. Половину перетасованої колоди карт із початковими рядками віршів (так звані, *йоміфуда* /読札/, *досл.*: “карти, які читають”) тримав у руках і читав уголос ведучий, а учасники гри мусили швидко знайти продовження вірша серед іншої половини карт, розкладених на підлозі (так звані, *торіфуда* /取札/ – *досл.*: “карти, які беруть”). Особливо популярною ця поетична гра була й залишається донині в новорічну ніч. Майже всі загальнонаціональні канали телебачення у своїх святкових новорічних програмах, а також у перші дні січня обов'язково транслюють фінальні змагання з цієї цікавої інтелектуальної гри, що зазвичай проходить під егідою того чи іншого члена японської імператорської родини, а імена переможців, які отримують чималі грошові або інші коштовні призи, стають відомими всій країні.

Японія – це країна, у якій неможливо зустріти мешканця, що за своє життя не спробував би скласти власного вірша чи не знав би напам'ять кілька *хайку* з поетичної спадщини Мацуо Басьо, Йоси Бусона, Кобаясі Ісси, Масаоки Сікі або *танка* з відомих поетичних антологій “*Ман-йо-сю*”, “*Кокін-сю*”, “*Сінкокін-сю*”, “*Хяку-нін іс-сю*”. 3

раннього дитинства поезія так органічно входить до повсякденного життя мешканців цієї країни, так тісно пов'язана з проявом їхніх почуттів і емоцій, що уявити собі японця, який не любив би поезію (чи принаймні відверто в цьому зізнався), неможливо. У країні існує безліч аматорських поетичних клубів, гуртків, шкіл, які за власні кошти щороку друкують величезну кількість поетичних збірочок та часописів із віршами своїх членів. Редактор популярного в Японії журналу “Тай-йо” (“Сонце”) Юдзьобо Хідеакі в одному з номерів, присвяченому японській поезії *хайкай* (№ 16, 1976 р.), зазначав, що “кількість японців, які пишуть сьогодні вірші в жанрі *хайку*, наближається до трьох мільйонів”. Кількість тих, хто складає вірші-*танка*, не менша, якщо не більша.

Звичайно, що цій віршоманії, поголовному захопленню японців написанням власних віршів, сприяє не лише їхня загальновідома любов до прекрасного, але й оманлива “простота” поетичних форм (жанрів), що використовуються в японській поезії: невеликий обсяг, відсутність рими, віршового розміру (звичайно, у європейському розумінні цього терміна) тощо. Адже справді, здавалося б, що простіше: напиши п'ятискладовий рядок, потім семискладовий, а потім ще раз п'ятискладовий – і вірш-*хайку* готовий! Але справжніми поетами стають одиниці. Як слушно писав колись американський письменник Джек Лондон у листі до однієї зі своїх численних шанувальниць: “Немає нічого складнішого від простоти! І в цьому сенсі написати два томи “Капіталу” значно легше, ніж маленький ліричний вірш, у якому йдеться про людські почуття”.

Ця оманлива простота японських поетичних форм призводила до анекдотичних випадків, які донесла до нас історія. Одного разу відомий японський письменник Іхара Сайкаку (1642-1693), який до сорока років писав лише вірші (його перший прозовий твір – роман “Чоловік, що обрав кохання” з'явився в 1682 р.), протягом дня склав майже 1600 *хайку*, які видав окремою збіркою в 1675 р. під назвою “*Хайкай оякадзу*” (“Велика кількість *хайку*”) з підзаголовком “Тисяча рядків *хайкай*, складених на самоті протягом одного дня”). Змагаючись із ним, один маловідомий поет із міста Сендай через певний час за день пише 3000 *хайку*. Ображений Іхара Сайкаку 1681 р. видає нову збірку віршів “*Сайкаку оякадзу*”, що містила вже 4000 *хайку*, теж складених ним протягом дня. Ось приклад із цієї збірки:

**Витрушувать чи ні
Постіль мені
Сьогодні ввечері?**

Згодом, у 1684 р., на поетичному конкурсі на швидкість складання віршів (“*якадзу*”) під час щорічної святкової церемонії в храмі *Сумійосі* (м. Осака) Іхара Сайкаку протягом доби складає більше 23000 *хайку* (16 віршів за хвилину) – абсолютний рекорд, неперевершений і донині¹. Але видавати їх він уже не став.

Зауважимо, що всесвітньо відомий майстер *хайку* Мацуо Басьо за все своє життя написав трохи більше тисячі віршів у цьому жанрі.

У сучасній Японії на всеяпонських та місцевих каналах телебачення регулярно виходять спеціальні поетичні програми, проводяться численні конкурси та поетичні турніри, щороку друкуються тисячі індивідуальних і колективних поетичних збірок. І ця любов японців до поезії, їхнє доскональне знання національної поетичної спадщини – лише один із яскравих проявів надзвичайно дбайливого й зацікавленого ставлення цього народу до свого історичного минулого та власної культури, якому в них варто було б повчитися багатьом народам світу, у тому числі й нам, українцям.

Сьогодні кращі зразки японської класичної поезії перекладені на десятки мов світу. Наукові дослідження в галузі японської поезії, без перебільшення, налічують тисячі монографій і сотні тисяч статей. Однак, як і раніше, її привабливість та чарівність для багатьох людей у сучасному світі залишається таємницею. І кожне нове покоління читачів, зачароване цієї таємницею, знову й знову намагається її розгадати. Проте рідко кому це вдається дійсно зробити. Що ж, можливо, саме в цій нерозгаданій до кінця таємничості японської поезії й приховується її незбагненна привабливість і казкова чарівність.

Не менш цікавою є також японська класична художня проза, про яку докладно йтиметься у відповідних передмовях до кожного з представлених у цій хрестоматії творів.

І.П. Бондаренко

¹ У 2008 р. програмісти університету Кіото розробили автоматизовану комп'ютерну програму “Hitch Haiku”, яка дозволяє на основі одного-двох ключових слів, заданих користувачем, скласти повноцінний вірш-*хайку*.

**ЯПОНСЬКІ
НАРОДНІ
КАЗКИ**

日本昔話

ЯПОНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

У спеціальній науковій літературі казка визначається як один із головних жанрів народної усно-поетичної творчості. За своєю літературно-художньою формою казка є епічним, повістувальним художнім твором усного походження з вигаданою фабулою і сюжетом фантастичного, авантюрного чи побутового характеру.

Функціональна палітра казок досить різноманітна. Вони покликані виконувати цілу низку надзвичайно важливих функцій: пізнавальну, морально-етичну, естетично-культурну, соціально-виховну, розважальну тощо.

В українському літературознавстві традиційно виділяються три головні типи казок: казки про тварин, фантастичні або чарівні казки, побутові казки. Що стосується японських народних казок (昔話 *мукасі-банасі*, *досл.*: “стародавні розповіді”), то насамперед ці казки поділяються на дві групи:

1. Так звані, “великі” казки, тобто казки загальнонаціональні, відомі всім японцям ще з раннього дитинства.

2. Регіональні казки, тобто казки, характерні для того чи іншого регіону країни, а тому відомі лише вихідцям із цих регіонів та фахівцям у галузі фольклору. Саме фахівцями виділяються також типові художні і мовно-стилістичні особливості деяких японських регіональних казок:

Кіото – давня столиця країни, місце проживання імператорської родини, японських аристократів, а тому й казки цього регіону витончено-романтичні, шляхетні.

Осака – місто купців, лихварів, майстрів. Через це й казки тут, як правило, веселі, лукаві, насичені гумором.

Для Окінави, оточеної з усіх боків морями, характерні казки про море, риб, морських страхіть тощо. Суттєвий вплив на місцеву культуру мав Китай, а тому серед тварин, які населяють окінавські казки, часто трапляються тигри, слони, тобто тварини, які водяться на материку.

На Хоккайдо з його суворим кліматом, частими морозами взимку, снігами та завірюхами, переважають казки-напучення, казки-засте-

реження тощо.

Саме японські казки найчастіше з усієї японської літератури перекладалися іноземними мовами, а тому досить добре знані у світі. Так, наприклад, такі казки, як “Момотаро”, “Горобець з утятим язиком”, “Дід Ханасака”, “Кагуя-хіме – діва місячного сяйва” та інші часто входять до складу різних збірок казок та видань типу “Казки народів світу”. Українською мовою японські казки перекладали такі відомі вітчизняні фахівці, як І.П. Дзюб, О.І. Бондар, Є.П. Литвиненко та ін.

За жанровими особливостями (насамперед – змістом, характером героїв, ідейною спрямованістю та іншими чинниками) японські фахівці виділяють такі жанрові різновиди національних казок:

1. *Вараі-банасі* (笑い話, *від яп.*: “*варау*” 笑う – “сміятися”, тобто “смішні казки”) – гумористичні, потішні, веселі казки про дурнів (*бака*, *ахо*), недоумків, хитрунів, брехунів та ін..

2. *Обаке-банасі* (お化け話, *від яп.*: “*обаке*” お化け – “перевертень”) – страхітливі казки про привидів, таємне зникнення людей, нічні пригоди на гірській стежині, покинутий і забутий храм тощо.

3. *Фусаті-банасі* (塞ぎ話, *від яп.*: “*фусату*” 塞ぐ – “закривати”, “перегороджувати”; “заповнювати” (час, дозвілля, місце, вакансію тощо), тобто цікаві казки про різні дива, незвичні речі, події тощо. Досить часто це оригінальні емоційні казки-застереження, що зближує їх із жанром *сецува* – буддійськими легендами-притчами. Іноді цей різновид японських казок ще називається *отогі-банасі* – розважальні казки (*від яп.*: お伽する – “*отогі-суру*” – “забавляти”, “розважати”).

4. *Тіе-но ару ханасі* (*досл.*: “розповіді про розумне”, “розповіді про розумні речі”, *від яп.*: “*тіе*” 知恵 – “розум”, “кмітливість”, “тямучість”; “*тіе-но ару*” – “розумний”, “кмітливий”, “винахідливий”), тобто дидактичні казки виховного спрямування.

5. *Хіко-іті банасі* (*досл.*: “кращий /славний/ хлопець”, “молодець”, *від яп.*: “*хіко-іті*” 彦一 – “перший серед хлопців” або ще: 偉い人のお話 “*ерай хіто-но о-ханасі*” – “казки про великих /славетних/ людей”) – казки про героїв та їхні героїчні вчинки, варті наслідування.

6. *Добуцу-но ханасі* (*від яп.*: “*добуцу*” 動物 – “звір”, “звірі”), тобто казки про звірів, знову ж таки – переважно дидактичного спрямування з урахуванням тих чи інших як позитивних, так і негативних рис окремих звірів, їх вад тощо. Причому загальні характеристики

японських звірів не завжди співпадають із типовими рисами, які приписуються різним звірам слов'янами чи західними європейцями в цілому.

Окрім зазначених шести головних жанрових різновидів японських казок, японські фахівці виділяють також декілька їхніх специфічних “піджанрів”, зокрема:

1. *Тонарі-но дзісан-но ханасі* (隣の持参の話 – “розповіді про сусідів”, *досл.*: “принесені сусідами розповіді”, *від яп.*: “дзісан-суру” – “приносити з собою, захоплювати з собою”, “передавати через когось”) – побутові казки з різними сюжетами соціальної спрямованості, що зближує їх із жанром “народних сказань” (民族伝説 – “мін-дзоку-денсецу”).

2. *Кейсікі-банасі* (形式話 – *досл.*: “казки /лише/ за формою”, *від яп.*: “кейсікі” – “форма”, “зовнішній вигляд”) – своєрідні казки-жарти, зачини без кінця, еліпси, відмовки тощо. Наприклад:

а) *Нагай-ханасі* (長い話 – “довгі казки”):

“Колись у давнину ріс у глибокій гірській ущелині великий старий каштан. Прийшла осінь, і з численних гілок цього дерева почали падати каштани. Ось упав перший каштан, потім другий, після цього третій, четвертий...”

“У старому ставку плигають у воду жабенята: перше, друге, третє, четверте...”. І так до того часу, поки розповідача не попросять замовкнути, або поки дитина не засне.

б) *Мідзкай-ханасі* (短い話 – “короткі казки”):

“Колись у давнину це було. А-аі! На озері плавало безліч качок. А-аі! Тут прийшов мисливець. А-аі! Прицілився з рушниці. А-аі! Далі розповідати чи ні?

- Розповідати!

- Пон! Вистрілив він, і всі качки полетіли! Ось і казці кінець!”

Український фольклор, до речі, також досить багатий на подібні казки-жарти. Згадаймо:

“Був собі Будько,
Мав халабудку,
І ставок,
І млинок,
І капусти шматок,
І штані портяні,

Що дерлися по стіні.

Гарна моя байка чи ні?”

“Жив дід та баба. Була в них курочка ряба...”.

“У попа була собака, він її любив...”.

“Хочеш, я розповім тобі казочку про білого бичка? – Хочу! Ти кажеш хочу, і я кажу хочу. Хочеш, я розповім тобі казочку про білого бичка?”.

До цього ж типу казок фахівці відносять японські казки-загадки – своєрідні логічні забави, які пояснюють значення або походження того чи іншого прислів'я, приказки, афоризму тощо. Наприклад:

“Коли здіймається сильний вітер, бондар радіє, тому що вітер здійме пилюку, а пилюка заपोрошить очі, люди почнуть сліпнути, а сліпці, зазвичай, стають мандрівними музикантами (*座頭 – дзато*), які виконують оповіді під акомпанемент сямісена, а на виготовлення сямісена йде котяча шкіра, і всіх кішок переловлять, а тоді розплодяться миші і погризуть усі діжки, значить, буде багато замовлень” (*докл. про це див.: Мазурик В. Передмова // Японські прислів'я та приказки. – К., 1989. – С. 15*).

Художніми особливостями японських казок є:

1. Поетичність, ліризм.

Досить часто до тексту казки включаються численні вірші, народні пісні тощо. Герої казок, які мають поетичний талент, завжди позитивні й обов'язково перемагають своїх супротивників:

а) Дівчина, яка здатна скласти гарного вірша випереджає у змаганні за коханого своїх суперниць.

б) Борсук краде з будинку не їжу, а сувої з віршами і декламує їх уголос на поляні, залитій місячним сяйвом.

в) Розбійник за кличкою Червоний восьминіг перед стратою дарує людям вірша, заслуговуючи тим самим їхню шану і вибачення.

2. Почуття єдності з природою.

Душу в японських казках мають не лише живі істоти, але й рослини (квіти, трави, дерева), гори, скелі, струмки, водограї тощо. Не виключено, що це був вплив на японський фольклор анімізму, характерного для національної релігії *сінто*, як вважає більшість дослідників. А можливо, навпаки – японський давній фольклор свого часу вплинув на міфологію *сінто*. Як на нашу думку, питання онтогенезу японської міфології, тісно пов'язаної з синтоїзмом, і давнього японського фольклору та їхнього взаємозв'язку і досі залишається від-

критим.

3. Тісний зв'язок із національними обрядами, святами, господарською діяльністю людини.

У японських казках постійно згадуються й описуються різноманітні національні свята та обряди: *Танабата*, *Мідзуторі*, *Коромотае*, *Ханамі*, *Цукімі* тощо, а героями виступають не лише аристократи, але й селяни, рибаки, вуглярі, мисливці, збирачі хмизу та ін.

4. Жорстокість окремих вчинків героїв.

Так, у казці *“Каті-каті яма”* (“Трісь-трісь гора”) борсук не лише замордовує бідолашну бабусю, але й готує з неї суп, яким частує дідуся.

У казці *“Помста краба”* мавпа жорстоко вбиває батька-краба, а син краба в помсту за батька розчереплює голову мавпи.

У казці *“Обасуте-яма”* (“Гора покинутих батьків”) описується давня традиція в неврожайний рік прирікати на голодну смерть тих, хто дав тобі життя. Однак усе це – жорстока реальність життя в давні часи без будь-яких прикрас і сусальності. Адже й наша вітчизняна історія знає подібні і навіть гірші випадки.

5. Жіноча активність.

У японських казках, на відміну від переважної більшості європейських казок, жінки майже завжди виступають у ролі не пасивних, а активних героїв. Відомий японський фольклорист Каваї Хаяо з цього приводу зазначає: “У європейських казках герой приборкує потвору і рятує захоплену нею дівчину – це головний їхній зміст. У японських казках такого не трапляється. У Європі утвердження власної особистості чоловіка відбувається поза зв'язком із іншими особистостями (їдеться про жінок, у яких навіть не запитують, чи хоче вона одружитися з переможцем чи ні.- І.Б.)... Проте у японців з самого початку наявний потяг до “жіночої свідомості” (*Цит. за вид.:* “25 кращих японських казок” / Укладачі, пер. з яп. мови, передмова і примітки **О.І. Бондаря, С. Уємури.** – Одеса, 2003. – С. 6.). Жінки в японських казках не лише завжди активні й ініціативні, але досить часто виявляються набагато розумнішими від чоловіків (Див., наприклад, казку: *“Багатій-вугляр”* /яп.: 炭焼き長者 “Суміякі-тьодзя”).

Серед відомих японських учених-фольклористів, які віддали належне жанру казки, насамперед слід згадати ім'я Садзанамі Івая (1870-1933) – талановитого письменника-новеліста, члена літературного гуртка *“Кен-юся”*, який друкував свої твори під різними псев-

донімами (Сьоха, Ое Сьоха, Ое Садзанами, Садзанами Сандзін та ін.). Японські народні казки в його літературно-художній обробці “*Ніхон мукасі банасі*”, що вперше вийшли друком в 1894-1896 рр., як і інші його збірки казок для дітей: “*Коганемару*”, “*Отогі-банасі*” (“Розповіді доглядальниці /няньки/”, 1891) стали настільними книгами для багатьох поколінь японських дітей. 24 його казки, що входили до збірки “*Ніхон мукасі банасі*” були вперше перекладені В.М. Мендріним російською мовою ще 1908 р. і вийшли друком в С-Петербурзі у видавництві А.Ф. Деврієна під назвою “Сказання древней Японии”. У передмові до своєї збірки перекладів В.М. Мендрін наводить таку класифікацію цих казок:

а) Міфічні казки:

“*Восьмиголовий змії*”,
“*Заєць та крокодили*”,
“*Таманої*”.

б) Легендарно-історичні казки:

“*Момотаро*”,
“*Ое-яма*”,
“*Іссумбосі*”,
“*Кінтаро*”,
“*Расьомон*”,
“*Тавара Тода*”,
“*Усівакамару*”.

в) Релігійно-етичні казки:

“*Помста краба*”,
“*Каті-каті яма*”,
“*Дзеркало Мацу-яма*”,
“*Хібарі-яма*”,
“*Дідусь Ханасака*”,
“*Горобець з утятим язиком*”,
“*Весілля щура*”,
“*Адатігахара*”,
“*Коти та щури*”,
“*Мавпа й медуза*”,
“*Моногуса Таро*”

г) Побутові казки:

“*Кобуторі*”,
“*Щасливий чайник*”,

“Урасіма Таро” (Садзанами Сандзін. Сказання древней Японии / Пер. с яп. и примеч. В.М. Мендрин. – М.-СПб., 2000. – С. 7-16).

Говорячи про художні особливості японських казок, слід згадати також ім'я сучасного відомого японського славіста, перекладача, професора університету Хітоцубасі (Токіо) Накамури Йосікадзу. Окрім чудових перекладів японською мовою російських казок (еротично-соромітних “Русских заветных сказок”, “Народных русских сказок” А. Афанасьєва) та билин (“Русский героический эпос. Былины”), він присвятив порівняльній поезиці японських і слов'янських казок кілька наукових статей, що містять цілу низку цікавих спостережень щодо труднощів перекладу цього жанру японською мовою. Зокрема, таких сталих словосполучень-зачинів, як “жил-был” (укр.: “жив-був”); “за тридцять земель, в тридесятом царстве” (укр.: “за тридцять земель, у тридесятому царстві”); “долго ли, коротко ли” (укр.: “чи довго, чи коротко”); “пойди туда – не знаю куда, принеси то, не знаю что” (укр.: “іди туди – не знаю куди, принеси те, не знаю що”) які, за словами Накамури Йосікадзу, “змушують японських перекладачів плакати”.

Як підкреслює Й.Накамура, у японських казках для позначення довгого часу чи значної відстані використовуються словосполучення на кшталт: “далеко звідси”, “до далекої країни”, “перейшов (через) одну гору, перейшов (через) другу”, “пройшов ліси, гори, поля та ріки”, “зі східної країни (краю) до західної (-ого)” і навіть “із Катосіми до Осаки” (тобто близько 1000 км) тощо. З цього приводу дослідник зазначає, що “японці в казках віддають перевагу конкретному і точному перед абстрактним і невизначеним, а росіяни, навпаки, захоплюються невизначеним, безмежним як у просторі, так і в часі”. Що, на думку вченого, пояснюється відмінностями національної психології двох народів, особливостями душі росіян, “вихованих віками їх безмежною природою” (Докл. про це див.: Г.Г. Свиридов. *Энциклопедист Ёсикадзу Накамура // Япония 1994-1995. Ежегодник.* – М., 1995. – С. 181-195).

Однак, попри всю самобутність японських народних казок, вони були і є універсальними, адже в іншому випадку ми не відносили б їх до жанру казок, і водночас вони залишаються суто національними, інакше ми не називали б їх японськими.

І.П. Бондаренко

Журавка

Жив собі був колись один бідний, але порядний парубок. Одного погожого літнього дня, він працював на своїй невеликій ділянці, намагаючись одержати хоч яке-небудь збіжжя рису на харчування. Як раптом із неба стрімко спустилася неподалік біла, як сніг, журавка. Широко розставивши свої гарні крила, вона накульгуючи простувала до парубка. Ледве дошкандибавши, птаха безсило повалилася просто йому під ноги.

“Е-е, сердешна, та з тобою щось негаразд” – подумав він, а далі обережно розгорнув крила і побачив, як під одним крилом стрімло древко стріли.

— Он воно що! Жаль, жаль тебе, сердешну. З цією стрілою під крилом далеко не полетиш, – забідкався молодий чоловік. Він обережно витягнув стрілу і промив рану чистою джерельною водою.

Видно було, що журавці зробилося легше, вона вся ніби збадьорилася, стала підстрибувати і махати крилами.

— Ну що? Тепер з тобою все гаразд? Та щоб не було такого лиха, не потрапляй більше мисливцям на очі, – сказав парубок і відпустив журавку.

А птаха, ніби дякуючи йому за доброту, піднялася в повітря, зробила три кола над своїм рятівником і тричі вдячно прокривавши “кру! кру! кру!”, зникла високо у небі.

— Як гарно робити добро, як радісно після цього на душі, яка легка тепер стала мотика!

Цілий день молодий чоловік порався на рисовому полі. А коли настав вечір і небо замерехтіло зорями, він вирушив додому. Він ще не знав, що вдома на нього чекала приємна несподіванка. Підійшовши до свого будиночка, парубок побачив, що біля воріт стоїть якась гарна дівчина. Вона люб’язно зустріла його, і він геть розгубився, на хвилю навіть подумав був, що помилився садибою. Та вона шанобливо сказала:

— Дякую за нелегку працю на полі. Це ваш будинок, а я – ваша дружина.

— Та ви жартуєте зі мною! Я бідний парубок і заробляю занадто

мало, так що зі мною ніхто не бажає одружуватися, не те, що така красуня, як ви. Та й справді, якщо я візьму дружину, то рису на обох не вистачить, – понуро сказав молодий чоловік.

— Про це не турбуйтеся, рис у мене є, – сказала дівчина і, набравши з торбини за спиною миску рису, стала промивати його водою під навісом. – Зачекайте трішки, зараз я зготую вечерю.

— Ну що ж, хай буде по-вашому.

“Що за дивна дівчина? Сама набивається бути жінкою такого незможного господаря, як я”, – спантеличено подумав він.

Так дівчина стала його дружиною, і зажили вони собі тихо та мирно. На дивину, у торбині, що її принесла дівчина, рис ніколи не закінчувався, тож вони завжди мали що поїсти.

Сплинуло чимало часу. Одного прекрасного дня дружина звернулася до чоловіка з проханням:

— Маю до вас прохання. Прошу вас, збудуйте мені приміщення для ткання.

— А й справді, якщо в господарстві нема приміщення для ткання і ткацького верстата, то жінка почуває себе не дуже затишно.

Він метнувся, негайно роздобув потрібні кошти і прибудував до хатини ще одне приміщення, для ткання. Зраділа дружина, відразу сіла за ткацький верстат, але йому сказала:

— Будь ласка, не заходьте сюди і не підглядайте протягом семи днів.

І з цього часу протягом семи днів зранку до вечора з приміщення долинали звуки ткацького верстата. Чоловік чув їх, але, як і обіцяв, жодного разу не заглядав туди. Ось минуло сім днів, і дружина, трохи змарніла від безперервної роботи, вийшла із приміщення, тримаючи в руках прекрасну тканину, яку йому ще жодного разу не доводилося бачити.

— Мій коханий! Ось я виткала тканину поки що тільки один тан завдовжки. Ця тканина називається “парча”. Прошу, віднесіть до міста на торг і продайте її. Гадаю, що вона коштуватиме 100 *рьо*¹.

— Невже аж 100 *рьо*?!

Він був просто приголомшений такою великою вартістю, та наступного ж дня поніс сувій до міста, де його відразу купили за 100 *рьо*, так як і казала дружина. “Неймовірно!” – тільки й розвів руками

¹ *Рьо* – старовинна крупна японська грошова одиниця.

чоловік.

Повертається він додому, і вже здалеку чує знайомий стукіт ткацького верстата: знову дружина тче парчу.

“Цікаво, як же можна ткати таку прегарну тканину, яка називається “парча”, адже жодних ниток немає?” – зачудовано розмірковував чоловік. І закортіло йому тишком-нишком піддивитися, як же це вона робить. Піднявся він сходами, тихенько відчинив двері та й зазирнув до того приміщення. Вигук крайнього здивування вирвався в нього: у приміщенні не було його вродливої дружини, натомість за ткацьким верстатом стояла біла журавка і, вискубуючи дзьобом ніжний пух із своїх крил, пір’їну за пір’їною, ткала.

— Ах, коханий мій, – сказала вона засмучено, – навіщо ви не послухали мене і зайшли сюди? Тепер, коли ви побачили мене у моїй справжній подобі, я більше не можу тут залишатися. Так, я та журавка, яку ви порятували. Я набула людської подобі, щоб віддячити вам за вашу доброту. Це тканина, яку я розпочала ткати, хай вона залишиться у вас на згадку про мене. Прощайте назавжди!

Так вона сказала сумно, махнула крилами і полетіла. Вискочив чоловік на двір, і довго дивився на небо, аж поки біла журавка не зникла в імлістій даліні.

Цю казку записано у місті Кітаками префектури Івате.

Портрет дружини-красуні

Жила-була колись в одному селі під горою неподалік столиці дуже гарна дівчина. А на горі жив один парубок-лісоруб. Побачив він цю дівчину й відразу закохався в неї. Довго він ходив і милувався нею, а потім насмілювався і запропонував їй свою руку і серце. Невдовзі вони й одружилися.

Молодий чоловік так сильно кохав свою дружину, що не міг бути без неї ані хвилини. Тільки вирушить на гору ліс рубати, пройде трохи та й повертається назад, щоб знову й знову милуватися своєю дружиною. Так минув тиждень, другий. Робота стояла, а чоловік не міг відвести очей від обличчя дружини. Вона вже занепокоїлася:

— Чоловіче любий, ми потрапимо у велику скруту, коли ти тільки дивитимешся на мене. Ось завтра нам вже не буде чого й поїсти. А

знаєш що? Я намалюю свій портрет, і ти, працюючи, зможеш дивитися на нього.

Дружина-красуня досить швидко намалювала свій портрет, і він вийшов чудовим. Це була просто її жива копія, так і здавалося, що от-от обізнеться з портрета. Чоловік залюбки взяв його і, віднісши на гору, повішав на дереві поруч, аби будь-якої миті можна було поглянути на приголомшливу вроду дружини. Він рубав грубі стовбури височених сосон, час від часу позираючи на портрет.

Одного разу здійнявся великий вітер. Пориви його з шумом шарпали гілля дерев, ганяли сухе листя по усьому лісі. Одним із різких поривів вітру портрет підняло в повітря, підхопило іншим, ще міцнішим поривом і понесло високо в небо. Лісоруб був просто у розпачі. Мало не плачучи, він прибіг додому і розповів дружині про біду.

— Не турбуйся, коханий, я можу легко намалювати ще один такий же портрет.

Та чоловік подумав: “Ні, тут річ не тільки в цьому. Адже хтось із можновладців, гляди, тепер дізнається про таку гарну жінку, прийде до мене додому і викраде її. Ні, не буду я тепер спокійний, треба переховати її у якесь затишніше місце для обачності. Зараз же візьму її та й перенесу!” – вирішив він.

Взяв дружину на плечі і вийшов з нею з дому в гори. Так дійшли вони до лісу Сендабаясі, де росло багато каштанів. Опалі каштанові горішки товстим шаром покривали землю. “Жаль, жаль таке добро втрачати, треба їх позбирати, – подумав лісоруб, опустив дружину на землю та й заходився збирати каштани. Так збирав він їх, збирав, відходячи все далі й далі.

Тим часом, портрет дружини-красуні довго крутило в повітрі, аж поки не занесло вітром у сад до знатного вельможі – управителя провінції. Подивився він на портрет, який знайшли і принесли його слуги, побачив вражаючу вроду жінки і притягнено захотілося йому мати таку дружину. Покликавши своїх *самурайів*¹, він наказав:

— Якщо є портрет, то повинна бути десь і красуня, зображена на ньому. Ви повинні негайно вирушити, будь-що розшукати її і привести сюди. Я візьму її за жінку.

¹ *Самурай* – воїн у феодальній Японії, який служив можновладцям, мешкав у них у палаці, одержував певну кількість рису як плату.

Отож, його кераї¹ негайно вирушили на пошуки, взявши портрет. Багато чи мало часу збігло, вони переходили від одного села до іншого і так дійшли, нарешті, до лісу Сендабаясі і, звичайно, побачили, що там сидить та сама красуня, яку вони шукають.

— Ба! Це ж та сама жінка, яку ми шукаємо! Але ж які красуні є на світі!

Вони сказали їй:

— Управитель провінції дав нам наказ негайно доставити вас до нього в палац.

І без зайвих розмов, посадивши її на коня, вони швидко поскакали з нею до палацу.

Чоловік же, врешті, зауважив, що заглибився вже занадто далеко в ліс, залишивши кохану дружину саму. Він повернув назад, та його дружини ніде не було. “Ой леле! Де ж вона!? Який же я телепень! Погнався за каштанами і втратив кохану! – захвилювався чоловік. – А все ж вона десь має бути, треба тільки відшукати її”. І почав він її шукати по всіх-усюдах. Тільки через деякий час поголос доніс йому, що вона в палаці управителя у столиці Кіото².

Минув майже рік. Чоловік від розпачу ніяк не міг придумати, що ж йому робити? Як потрапити до палацу знатного вельможі? Та коли людина вельми палко бажає, вона здатна подолати всі труднощі.

Ото вирішив він стати вуличним торговцем і так рухатися до столиці. Накупив він на всі кошти, які мав, глиняних кип’ятильників і став їх продавати дорогою до Кіото. Так він добувся до столиці, так через недовгий час розшукав і палац управителя. З трудом йому вдалося переконати варту пропустити його з крамом за браму.

— А ось глиняні кип’ятильники! Кому прекрасні глиняні кип’ятильники! – закликав він дзвінким голосом так, як вправлявся про цей випадок на горі.

Дружина, що сиділа в цей час у покоях вельможного управителя, почула знайомий голос і, впізнавши в ньому свого чоловіка, посміхнулася. За весь час перебування в палаці це сталося вперше. Побачив управитель, що жінка посміхається на закликання торговця, та й каже:

¹ *Кераї* – васал великого японського князя або мікадо, у ширшому розумінні – слуга взагалі.

² *Кіото* – стародавня столиця Японії, зараз центр префектури.

— Якщо тобі так до вподоби торговці глиняними кип'ятильниками, я теж можу переодягнутися для твоєї великої втіхи.

Підкликав вельможа до себе торговця і, помінявшись із ним одягом та навантажившись ським-таким крамом, став ходити по двору й кричати:

— Ось глиняні кип'ятильники! Продаю глиняні кип'ятильники! Купуйте глиняні кип'ятильники!

Коли жінка побачила таку чудасію, вона справді дзвінко розсміялася. Це ще більше під'юдило нерозважливого вельможу. Кричав він, кричав, аж поки сторожі це не набридли, і вона не випхнула його в спину на вулицю:

— Ото клятий брудний торговець глиняних кип'ятильників! Скільки шуму та гаму наробив!

Вельможа, звісно, дуже здивувався і почав був протестувати:

— Я ваш хазяїн! Я господар цього маєтку!

Та з маєтку вийшли слуги з кийками, і вельмозі довелося рятуватися втечею.

Так знатний вельможа став торговцем глиняних кип'ятильників, а чоловік, що раніше був лісорубом, став вельмишановним управителем. У розкішному палаці, в оточенні вірних слуг вони разом із коханою дружиною-красунею довго-довго прожили в достатку та злагоді.

Ось і вся казка.

Цю казку записано в повіті Хіно префектури Тотторі

Момотаро

Жили-були собі дід та баба. Дід рубав на горі ліс та продавав на дрова, а бабуся займалася домашнім господарством. Ось і цього разу дід пішов на гору рубати, а бабуся прала на річці білизну. От пере вона, пере, як раптом бачить, вниз рікою пливе великий гарний персик. Бабуся й каже:

— Персику, персику, приплинь до мене!

Персик хлюп-хлюп та й підплив. Бабуся підбрала його, покуштувала. Ой який смачний він був! Забаглося старенькій і дідуся почастувати, вона й каже:

— Хай ще один персик припливе, почастую ним дідуся. Хай ще

один персик припливе, почастию ним дідуся.

Щойно кілька разів так проказала, як бачить, справді, пливе ще один персик. Зраділа бабуся, спритно дістала його, принесла додому та й поклала до шафи. На дідуся чекає.

На обід з гори приходить дідусь. А бабуся відразу йому:

— Сьогодні я принесла великий персик. Давай-но поласуємо разом.

Дістає вона його з шафи і тільки намірилася розрізати, як він сам собою трісь! – і розпався на дві половинки, а з нього голосно плачучи вийшов хлопчина.

— От тобі й раз! Я думала, що це персик, а з нього, чудасія якась, вийшов хлопчик...

— Та це ж дуже добре, дбайливо доглядатимемо його й виховуватимемо.

— Так, звичайно, адже в нас не було дітей, і ми дуже раді такому несподіваному дарункові. А назовемо ми його Момотаро. Адже він вийшов з персика.

— Момотаро, Момотаро – а що, файне ім'я! Ну-бо дай мені його потримати.

Так навпереміну тримаючи його на руках, дід та баба все пестили його та приказували. Стали кормити вони його рисом та рибою. Це була поживна їжа, бо Момотаро швидко ріс і набирив вагу. Через кілька місяців він мав вигляд доладно збитого, міцного та ставного юнака, якому саме впору попрацювати. Одного погожого дня до діда та баби зайшов сусід, побачив міцного юнака та й каже:

— Момотаро-сан! Момотаро-сан! Ходімте разом на гору працювати.

— Ні, сьогодні я не можу, сьогодні мені треба сплести наплічники, – каже Момотаро. І довелося сусідові одному йти. Наступного дня сусід знову заходить до нього й каже:

— Момотаро-сан! Ходім же но на гору, працювати треба.

— Ні, і сьогодні не можу. Мені треба сплести солоні сандалі, – знову відмовляється Момотаро.

І втретє приходить сусід та й знову звертається до Момотаро:

— Ходімо, врешті, на гору!

— А сьогодні я точу серп, – відказав знічев'я Момотаро і ані руш.

“Е-е, хлопче, та ти добре ледащо” – стали думати про нього сусіди. Та на четвертий день, нарешті, Момотаро, заходився збиратися і

таки пішов на гору. Піти то він пішов, але до праці не квапився: як влігся, то майже цілий день і проспав. Прокинувся вже під вечір, зголоднівши.

— Ну що, розпочнемо працювати? – запитує Момотаро.

— Е-е, хлопче, вже час додому рушати, – з посмішкою відказав сусіда.

Тоді Момотаро позіхнув на всю губу, потягнувся по-богатирськи і раптом схопив величезне дерево, напружився та й висмикнув його з корінням!

Приходить ввечері додому з тією деревиною на плечі:

— Бабусю! Я вже повернувся!

Почула баба голос Момотаро, вийшла на двір, дивиться – нема Момотаро, натомість величезна деревина біля воріт стоїть.

— Де його покласти, бабусю? Може там скраю в саду?

Зупиняє баба Момотаро, бо якщо покласти це дерево скраю в саду, то воно потрощить усі вишні, що якраз там ростуть!

— Тоді, може, покласти його край даху?

Та знову баба не дозволяє, бо ця деревиняка розверне весь край даху.

Крутив-крутив Момотаро цю деревину в руках, а далі як шпурне її на гірську річку, що у всій окрузі аж земля затряслася.

— Але ж і величезна деревина! Але ж і моцак Момотаро! – Дід, баба, сусіди були просто вражені.

Через деякий час до цього села прибув посланець від управителя провінції:

— Повелінням його ясновельможності я прибув сюди дізнатися, що тут трапилося, що це за гул та землетрус тут були?

Коли ж від свого посланця управитель дізнався, що цей гул і землетрус спричинив хлопець-силач Момотаро, висмикнувши величезне дерево і пожбуївши його на гірську річку, він негайно наказав Момотаро йти приборкувати анциболотів¹, що вже давно чинили наругу у цьому краю.

Дід та баба збентежилися, і баба вирішила для такого випадку приготувати найкращі в Японії коржики з пшона. Розтовкла пшоно в ступі, замісила тісто і спекла три великі коржі. Момотаро взяв їх,

¹ Анциболот – велетенська казкова потвора з вибалушеними червоними очима, рогами та іклами.

примоцював ліаною до паска і вирушив на ратну справу.

Іде він, іде, як назустріч собака:

— Момотаро-сан! Момотаро-сан! Куди ваш шлях проліг?

— Та йду на острів анциболотів, аби їх приборкати.

— А що це у вас біля паска висить? – став принюхуватися собака.

— Та що ти, не бачиш? Це найкращі у всій Японії коржі з пшона.

— Ну так почаствуйте мене одним коржем, тоді я піду з вами.

— Один корж – це забагато, ось тобі половина.

І собака отримав половину коржа із пшона.

Йдуть вони вдвох. А назустріч мавпа.

— Момотаро-сан! Момотаро-сан! А куди ваш шлях із собакою проліг?

— Ідемо на острів анциболотів, аби їх приборкати.

— А що це за речі у вас до паска примоцьовані?

— Це найкращі у всій Японії коржі з пшона.

— Ну так почаствуйте мене одним коржем, тоді я теж піду з вами.

— Один корж забагато, ось тобі половина.

Одержала мавпа половину коржа, і ось ідуть вони вже втрюх. Ідуть, ідуть, як назустріч фазан.

— Момотаро-сан! Момотаро-сан! Куди це ви прошкуєте з собакою та мавпою?

— Йдемо на острів анциболотів, щоб приборкати їх.

— А що це у вас біля паска теліпається?

— Це найкращі у всій Японії коржі з пшона.

— Почаствуйте ж і мене одним коржем, тоді я піду разом із вами.

— Один корж забагато, ось тобі половина.

Таким чином, ще одну половину коржа віддав Момотаро фазанові.

Ідуть вони вже вчотирьох, йдуть навпростець і вигукують бойові кличі.

Аж ось і острів Анциболотів. Грізно здіймаються звідусіль фортечні мури. Надійні брами замкнені. Як же увійти? Задумався Момотаро. Та тут фазан злетів, перелетів через браму і, відчинивши її зсередини, гукнув:

— Давайте, заходьте!

Усі троє не зволікаючи зайшли до фортеці. Анциболоти, побачивши хлопця з тваринами, тільки реготали, вважаючи, що така дрібнота просто хизується і не здатна нічого серйозного їм вчинити. Звідки їм знати, що усі четверо з'їли найкращі у Японії коржі з

пшона, тож сили їм додалося в тисячу разів більше.

Розвернулися наші герої – і ну трошити нечисть погану! Фазан дзьобав анциболотів у вічі, мавпа шкрябала їм черево, а собака гриз ноги. Недовго анциболоти чинили опір. Незабаром головний анциболот зі слізьми на очах уклінно став прохати вибачення:

— Даруйте нам життя, а за це ми віддамо вам всі наші скарби.

Навантажив Момотаро з друзями на воза чимало скарбів, і всі вони, разом із собакою, мавпою та фазаном, штовхаючи перед себе великого вщерть наповненого воза, після славної перемоги щасливо повернулися додому.

Ось і закінчена казка.

*Цю казку записано в повітах Кавакамі та Атецу префектури
Окаяма.*

Каті-каті яма – гора трісь-трісь

Жили собі, були собі колись дід та баба. Жили вони бідно, зате у злагоді й пошані. Однієї погожої днини, наводячи лад у садку, баба випадком знайшла три крупних бобових зерна.

- Дідусю, а що скажеш? – показала вона дідові зерна в жмені. – Давай-но змелемо з них борошно, спечемо смачненькі коржики та й поласуємо.

- Та нібито й жаль усі ці боби пускати на борошно. Краще-бо половину бобів розмелемо на борошно та з'їмо, а половину залишимо на насіння, - запропонував дід.

Розрізала вона один біб на дві частинки. Одну половину бобового зерна підсмажила і ну товкти у ступці. Товче баба половинку бобового зерна, товче, а кількість бобової маси все збільшується, збільшується, аж поки маса не заповнила собою всю ступку, а це, між іншим, цілий один *сьо*¹! Зраділи дід та баба і, не зволікаючи, тут усе й з'їли.

Решту зерен вони пішли сіяти на полі. Баба сіє та приказує:

- Хай половина боба стане цілим зерном боба.

Дід сіє та приказує:

- Хай одне бобове зерно стане тисячею бобових зерен.

¹ *Сьо* – старовинна японська міра об'єму = 1,8 л.

Сіють вони та приказують, сіють та все приказують. А тут якраз підходить до них борсук *Танукі*¹. Підійшов і присів на пеньок неподалік. Слухав, слухав, а потім, відбиваючи такт хвостом, почав теж уїдливо приказувати наперекір старим:

- Хай половина боба згниє!

- Хай одна бобина залишиться однією бобиною!

Обурився дід, як поженеться за Танукі:

- Ах ти, триклятий собацюго! Зараз я тобі покажу, де раки зимують!

Та осоружний псяюха прудко втік на гору, став там, і вимахуючи хвостом, показав дідові велику дулю.

- Тьху, капосний! – спересердя сплюнув дід.

Захотілося старому за будь-яку ціну зловити нахабу. Роздобув він у мисливця на птахів клею і добре вимастив ним той пеньок, на який сідав Танукі.

А що бобів вже не було, то дід тільки робив вигляд, що сіє, а сам краєчком ока поглядав на пеньок:

- Хай із однієї зернини виросте 1000 зерен, хай дві посіяні зернини дадуть дві тисячі зерен!

Танукі не довелося довго чекати. Він знову нахабно усівся на пеньку і став, відбиваючи такт хвостом, брати на кпини:

- Хай із однієї посіяної зернини виросте одна зернина, хай дві посіяні зернини дадуть дві зернини.

Дід чимдуж метнувся до нахабного борсука. Танукі смикнувся було навтіки – та ба! Клей для ловлі птахів міцно тримав його. Він скавчав і вперто намагався звільнитися – марна річ!

- Ах ти, триклятий собацюго, нарешті, я тебе запопав! – кричав дід, зв'язуючи Танукі мотузком.

Приніс його до хати і сказав бабі:

- Зготуємо суп із цього негідника, раз він такий. З'їмо все, до останнього цурпалка.

І підвісивши Танукі в хаті на бантині, пішов до міста зробити

¹ *Танукі* – букв.: “снотовидний собака” (загальна назва). Ця тварина поширена в Японії. Частий, переважно негативний герой японських народних казок, що своєю поведінкою нагадує лисицю і вовка в українських народних казках, але, на відміну від них, *танукі* приписують здатність набирати будь-якої подоби, у тому числі й людської. Традиційно перекладається як борсук.

потрібні закупи.

А баба тим часом подумала: „Поки дідусь повернеться, я зготую чумизний¹ коржик, що так йому подобається”. Стала баба в діжі тісто місити. А Танукі висить, згори спостерігає. Дивився, дивився, а потім каже:

- Бабусю, бабусю, ви вже старенька, важко вам місити тісто на коржик, давайте я допоможу вам, розв’яжіть мене.

- Е ні, - відказує стара, - якщо дідусь повернеться і побачить, що я тебе відв’язала, він дуже розгнівається.

- Та що ви, бабусю! Я швидко вам вимісю тісто, і ви мене знову назад прив’яжете, дідусь і не здогадається.

„А що, - міркує стара, - і справді важко мені тісто місити, хай-но допоможе”. Спустила баба Танукі та й розв’язала. Взяв Танукі качалку для розкачування тіста та щосили лусь бабу по голові! Повалилася стара, тут її і скін настав. Злочинний же Танукі швиденько зодягнув бабине вбрання, приготував із баби суп і став чекати на діда. А тут якраз і дід нагодився.

- Бррр! Яка холоднеча!

- Дідусю, а я гаряченький супчик із м’ясцем приготувала.

- А нумо куштувати! Бабусю, а що в тебе з голосом?

- Та простудилася я трішки.

Став дід їсти суп, ніяк не може розжувати м’ясо:

- Щось м’ясо це занадто жорстке.

- Та той борсук, мабуть, старуватий був, - сказав Танукі ухильно.

Поїли Танукі з дідом та й спати полягали. А коли настав ранок, Танукі прокинувся першим та й каже дідові:

- Але ж і смачний був вчора суп із твоею бабою! У мене ще он досі в кутніх зубах позастрягали шматочки з її смачного м’яся!

- Казна-що верзеш! – ніяк не збагне спросоння дід.

- Он піди подивися, в кутку саду лежить її одяг, а кістки – під кухонною раковиною.

Так ще покепкував над неборакою злий Танукі та й побіг собі.

Зблід дід із переляку, хутко метнувся до раковини – так і є,

¹ Чумизний – роблений з чумизи (волосянки, або італійського проса) – трав’янистої злакової рослини, найпоширенішої на Далекому Сході, що вживають для приготування каші і для годівлі худоби.

купа бабиних кісток. Мерщій побіг у куток саду – так і є! Одяг баби валяється. Став дід голосно ридати з такого горя та кривди.

Почув дідів лемент заєць і прискакав з гори.

- Дідусю! Чому ви так плачете? Що трапилося? – запитав він співчутливо.

- Борсук Танукі забив мою бабусю, та ще й до всього накормив мене супом із її м'яса. Просто розпач мене бере! – відповів дідусь.

- Дідусю, не плачте, не побивайтесь, я неодмінно відомщу за таку злу наругу, - намагався заспокоїти і підбадьорити діда заєць.

„Ну, борсучисько, ну поганцю, я тобі влаштую, начувайся” – подумав заєць і повернувся додому на гору. Потім він узяв косу, пішов на гору Кая-яма і став косити *міскант*¹. Саме в цей час перевальцем, не поспішаючи, підійшов Танукі.

- Куме зайцю, навіщо ти міскант косиш?

- Та, кажуть, що ця зима дуже холодна буде, то я зібрався покрити дах сіном із місканту, аби тепліше зимувати було.

- Он воно що... А давай я допоможу тобі косити міскант, тільки цур, тоді пустиш мене до хати перезимувати.

- А чого ж, я згоден.

І вдвох вони по черзі накосили багато сіна. Потім завдали один одному снопи місканту на спину і рушили назад. Борсук іде попереду, заєць ззаду. Ось спускаються вони вузькою гірською стежиною. Заєць тихенько висік кресалом вогонь та й підпалив сіно, яке ніс на спині борсук. А Танукі почув та й питає:

- Що воно за звуки такі „клац-клац”?

- Та на цій горі мешкає такий птах, ото він так співає. – відповів заєць, а сам почав роздмухувати полум'я, щоб добре розгорілося: „фу-фу”!

Почув Танукі та й знову запитує:

- Куме зайцю, а що воно за звуки такі „фу-фу”?

- А-а, та на цій горі мешкає ще й інший птах, ото він так кричить.

Тим часом міскант розгорівся і став палати потріскуючи „трись-трись”.

¹ *Міскант* – япон.: “*кая*”, звідки й назва гори *Кая-яма* (гора, де росте міскант); ця назва вживається в Японії і на позначення конкретної рослини, і як загальна назва трав'янистих рослин, вживаних для покриття даху.

- Куме зайцю, а це що за звуки „трісь-трісь”?

- Та на цій горі мешкає ще й третій птах, то він так співає „трісь-трісь”.

А вогонь все розгорався, вже й до живого дістав, так що й шерсть на борсучій спині зайнялася.

- Ой-ой-ой, куме зайцю, горю! Горю! Погаси вогонь!

Та заєць втік, залишивши Танукі напризволяще.

Наступного дня заєць пішов уже на іншу гору, *Таде-яму*¹, де росла гірчична трава. Нарвав він листя гірчичної трави і заходився його розтирати. А борсук вже тут як тут. Побачив зайця і люто накинувся на нього:

- А зайцю, чорти б тебе побрали! Ти, що, вчора надумав на горі Кая-яма познущатися наді мною!?

- Гм... З якого приводу шановний Танукі так лається? Знати нічого не знаю, відати не відаю, адже то був заєць з гори Кая-яма, а я заєць з гори Таде-яма, - схитрував заєць.

Борсук подумав: „А й справді, то був інший заєць. Вони всі такі схожі один на одного” – і вже лагідніше запитує:

- А навіщо ж це ти, куме зайцю з гори Таде-яма, розтираєш гірчичне листя?

- Та це я ліки від опіків роблю.

- О! В самий раз! Чи не намастиш мені бодай трохи цими ліками спину?

- З превеликим задоволенням, шановний Танукі.

І заєць щедро пошмарував попечену в мішурах і кривавих виразках спину Танукі їдким гострим соком гірчиці.

- Ай-ай-ай! Зайцю, що ти зробив! Ой болить, болить!

Поки барсук скиглив з болю, качаючись по землі, зайця й слід простиг.

Наступного дня той самий заєць з’явився вже на іншій горі, *Мацу-ямі*², де був густий сосновий бір. Заходився він там рубати сосну. Розлючений борсук, стогнучи, усе ходив, шукав зайця, аж поки не застав його на горі Мацу-яма.

- Ну зайцю, чорти б тебе побрали, ну зайцю, зараз я, нарешті, з

¹ *Таде-яма* – гора, де росте гірчична трава, від япон.: “*таде*” – “гірчиця” (споріднена з гречкою) і “*яма*” – “гора”.

² *Мацу-яма* – власна назва гори, де ростуть сосни, від япон.: “*мацу*” – “сосна” і “*яма*” – “гора”.

тобою поквітаюся за таку наругу на горі Таде-яма! – люто загарчав Танукі і схопив зайця за хвіст.

Заєць зробив вигляд, ніби нічого не сталося, і спокійно відказав, не перестаючи рубати:

- Не збагну, про що це ви торочите, шановний Танукі. Знати нічого не знаю, відати не відаю, адже то був заєць з гори Таде-яма, а я – заєць з гори Мацу-яма.

„А й справді!” – подумав Танукі, трохи поостигши, вже лагідніше запитує:

- А навіщо ж це ти, куме зайцю з гори Мацу-яма, рубаєш сосну?

- Та кажуть, що цієї зими буде багато снігу, і гірської поживи не вистачатиме, то й збираюся я зробити човна і ловити рибку в морі.

„Ти диви! – подумав Танукі, - а й справді заєць діло каже”. І вирішив він попрохати зайця:

- А зроби лишень і мені човна!

- Ну, гаразд, гаразд. Я зроблю собі дерев'яного човна, а тобі – глиняного. Тільки принеси мені глею.

Приніс борсук глею, і заєць, змішавши його з сосною живицею, зробив човна.

Ось вони вирішили випробувати свої човни. Човен зайця відплив від берега, і заєць став наспівувати:

Хай дерев'яний човник швидко плине,

Ха, еняра, корасано-е¹.

Хай човник із глею розколеться навпіл,

Ха, еняра, корасано-е.

Човен із глею теж відчалив від берега. От запливли вони вже на велику глибину, далеко від берега.

- Дерев'яний човник йде вперед,

Човник із глею йде вперед.

Так відбиваючи такт, заєць бив веслом по борту.

- Куме зайцю! Навіщо ти б'єш веслом по борту – запитує Танукі.

Заєць відповів:

¹ *Ха, еняра, корасано-е* – вигук, яким японці супроводжують дію, що виконується у швидкому темпі, ритмі.

- Коли так бити, то багато риби принадиш.

„Ти диви! – подумав Танукі. – Усе цей заєць знає”. І почав Танукі щосили бити веслом по борту свого човна, щоб побільше риби принадити. Та для човна з клею це було занадто – розколовся він навпіл!

- Зайцю, рятуй, рятуй! – заволав Танукі.

- Оце тобі, негіднику, кара за те, що замордував бабусю і позбиткувався над старим! – тільки й сказав заєць.

Борсався, борсався борсук та й пішов на дно! Тільки бульки схопилися...

Ось і казці щасливий кінець.

Цю казку записано у повіті Мотойосі в префектурі Міягі

Кагуя-хіме – діва місячного сяйва

Давним-давно, в глушині бамбукового лісу жили-були собі дід та баба. Незважаючи на захоплюючу красу місцини, де стояла їхня хатинка, життя для стареньких здавалося смутним і нецікавим. Не було в них ані грошей, ані дітей. Тому почували вони себе самотніми й нікому не потрібними.

Дід цілими днями невтомно рубав бамбук, з якого потім робив кошики, капелюхи, всіляке начиння та інший корисний у домашньому господарстві крам. Продавав його на міському торзі – з цього й жили. Зараз уже й не пригадаєш, яке було справжнє ім'я діда, бо в ті давні часи його звали просто „різальник бамбука”. Ось яка дивовижна історія трапилася з ним та його жінкою.

Одного разу дід продирався крізь темні густі хащі в пошуках товстого прямого бамбука, як раптом зауважив, що в темряві щось світиться. Сріблясте сяйво йшло від стрункого товстого стовбура бамбука, що ріс окремо. Дід стояв і зачудовано дивився: за все його життя, що він різав бамбук, з такою дивиною ще не доводилося стикатися. Нарешті, він вирішив зрізати бамбучину та й поглянути, чого ж вона так світиться. Витягнув сокиру, замахнувся – цюк! – і зітнув одним ударом. Та вгадайте, що він знайшов усередині?! Ніколи не вгадаєте. Всередині трубчатої порожнечі бамбукового стебла була маленька дівчинка! Була вона

не більше від дідової долоні, зате така гарнюсінька, така гарнюсінька, що дідові ще ніколи не доводилося бачити. Обережно взявши мацюпусіньке дівчатко в жменю, старий мерщій подибав додому.

- Ти поглянь лишень, стара, що нам милостивий Господь послав, - щойно відчинивши двері, вигукнув дід.

- О Боже! – сплеснула руками баба. – Яка ж вона гарнесенька!

- Це наша донечка.

Дід пояснив жінці, як він знайшов це немовля, а потім обоє вирішили назвати її Кагуя-хіме, що значить „Осяйна принцеса”.

Але це ще не кінець чудесам. Майже щодня ходив дід різати бамбук і майже щодня натикався на бамбучини, що променилися срібним сяйвом. Він стинав їх, проте всередині ніяких дівчаток більше не було. Натомість у кожному стеблі він знаходив великі срібні монети! Невдовзі старе подружжя зробилося справді дуже багатим, і це дозволило їм рости Кагую-хіме за таких умов, як і належить справжній принцесі.

Кагуя-хіме зростала надивовиж швидко, ледве не по одному суну в день. І з кожним днем вона ставала все чарівнішою і життєрадіснішою. Цілими днями вона жваво забавлялася: її можна було бачити то як вона ганяє з вітрячком у руці, то як полює на бабок, що перелітають з квітки на квітку... Старі не могли навітшатися нею. Вони готові були на все заради неї.

Звичайно, недовго довелося їй захоплюватися дитячими забавами. Вже за три місяці Кагуя-хіме перетворилася на прекрасну діву, таку прекрасну, що люди просто німіли перед її неземною красою. Кожен юнак, якому довелося бачити її, відразу безнадійно закохувався.

Слава про красу доньки різальника бамбука вмить поширилася по всій країні, і незабаром черга багатих і знатних женихів добре втоптала стежку до дверей її хатини. Та Кагуя-хіме усім відмовляла.

- Я ніколи не одружуся, - казала вона дідові й бабі, - і ніколи самохіть вас не покину.

Старого, звісна річ, такі слова вельми втішали, бо любив він Кагую-хіме, як, мабуть, жоден батько у світі не любив свою дитину. Він навіть саму думку відганяв, що може її втратити. Проте п'ять найбагатших і найзначніших юнаків уперто наполя-

гали на тому, щоб прекрасна діва все-таки зробила з-поміж них вибір. Вони днювали й ночували біля воріт садиби, аби лишень улучити мить і ще раз поглянути на Кагую-хіме.

Старий відчував себе незручно, бачачи все це, але оскільки час спливав, а шляхетні юнаки все затялися на своєму, йому стало навіть жаль їх. Нарешті, він вирішив, що його донька має все-таки когось вибрати з-поміж них, і сказав Кагуї-хіме:

- Доню, кожна дівчина рано чи пізно, а мусить-таки одружитися. Чи варто зволікати далі? Вибери гарного для себе нареченого з-поміж цих шляхетних юнаків.

Та прекрасна діва відповіла:

- Серце моє мовчить.

- Ну що ж, тоді давай-но зробимо так. Хай кожен із них отримає по одному химерному завданню. Той, хто, мовляв, найкраще виконає його, той і стане твоїм обранцем. Хай перший принесе тобі золоту гілку з кетягом живого бурштину, другий – хутро з чистого золота, третій...

Кожна з наступних вимог старого була все неймовірнішою: віяло, яке б сяяло, немов сонце, намисто з очей дракона, папір, що сам би світився у темряві.

Повідомив старий від імені Кагуї-хіме про це рішення п'ятьом залицяльникам – і п'ять шляхетних юнаків негайно кинулися виконувати свої завдання, присягнувшись повернутися з загаданим ніби Кагуєю-хіме дарунком. „Легко сказати – важко зробити” – подумав старий. Він був переконаний, що такі неймовірні вимоги змусять їх усіх відмовитися від шлюбного задуму.

Уявіть лишень собі його здивування, коли через місяць всі п'ятеро виконали вимоги і повернулися з химерними скарбами! Тут були і бурштинові плоди, і золоте хутро, і сяюче віяло, і намисто з драконових очей, і світлоносний папір. Від дивовижної краси цих коштовностей не в силі було відвести очей. Та коли всі дари принесли Кагуї-хіме, вона заявила, оглянувши їх, що вони нічого не варті. І дійсно, її власна природна краса так променилася, так струменіла сяйвом, що всі залицяльники змушені були визнати: їхні скарби – це прості підробки. Пригнічені й понурі всі п'ятеро вийшли з будинку, помилувавшись прекрасною принцесою востаннє.

Старий полегшено зітхнув від того, що справа врешті-решт ви-

рішилася і що його прекрасна донька залишиться з ними. Проте нетривалим було його щастя. На восьмий місяць року з Кагуєю-хіме стало відбуватися щось незрозуміле. Щоночі вона сідала біля вікна і не зводила очей з місяця, диск якого ставав усе більшим і яскравішим. Ніч у ніч зростала туга й задума в очах Кагуї-хіме.

Бачачи таке, старі почали турбуватися:

- Кагуя-хіме, Кагуя-хіме, чому ти така сумна? – запитали вони нарешті, не в змозі далі дивитися на страждання своєї доні. Кагуя-хіме залилася слізьми, увіткнувшись обличчям у поділ старої.

- Ох, якби я могла, я б завжди залишалася з вами, - схлипувала вона, - та незабаром я маю повернутися.

- Повернутися?? – схопився зі стільця старий. – Куди повернутися?

- До місячної країни, де я народилася.

- До місячної країни?

- Так, тепер, коли я виросла, вони прибудуть за мною.

- Що? Хто? Коли?

- Місячні мешканці. П'ятнадцятої ночі цього місяця, коли буде повня.

- Але ж це завтра!! Ні! Не бажаю цього чути! – кричав старий, - ти наша доня, і ніхто не забере тебе від нас!

Старий і його дружина обхопили діву руками, і всі троє гірко заплакали.

- Ми ніколи не відпустимо тебе, Кагуя-хіме, - ридав старий, - ніколи!

Наступного дня він найняв тисячу найміцніших самураїв для захисту від місячних мешканців. Ставши пліч-о-пліч, воїни оточили будинок, навіть на даху вишикувалися воїни з луками. І от, коли звечоріло, і місяць став підійматися з-за гір, усі вони нагнули свої луки, спрямувавши стріли в небо. А старий та жінка, тим часом, сиділи з Кагуєю-хіме у внутрішньому покої будинку.

Ось величезне кружало місяця в повні цілком показалося з-за гір. Раптом від нього відділилося велике осяйне сріблясте коло і стало стрімко наближатися до безпристрасних самураїв. Тоді самураї випустили свої стріли, але вони, не влучивши, зникли в нічній пільмі. Біля самої землі осяйно-сріблясте коло випустило безліч срібних променів-стріл, які пронизали лати воїнів, знеухомівши їх. Кожен із них застиг без руху, там, де стояв.

Тоді в осяйно-сріблястому колі на срібній кареті, запряженій крилатим конем, показалися дві місячні діви і стали спускатися над будинком. Водночас двері-переділка до внутрішнього покою сама собою поступово відсунулася вбік. Кагуя-хіме мимоволі підвелася і рушила до виходу, ніби її тягнула якась невидима сила. Старий і стара зрозуміли, що тепер вони нічого не спроможні вдіяти.

- Кагуя-хіме! – голосили вони, шкандибаючи за нею. – Якщо ти таки мусиш іти, візьми нас із собою.

- Якби я тільки могла... Ви не уявляєте, як я багато втрачаю разом із вами. Будь ласка, візьміть це як знак глибокої вдячності за ту любов до мене, яку я від вас відчувала.

У Кагуї-хіме випала з рук торбиночка.

- Там ліки, еліксир молодості, - промовила вона, - вживаючи його, ви не будете далі старіти. Будьте завжди здоровими і щасливими. Прощайте!

Кагуя-хіме ступила до срібної карети, і крилатий кінь, потрясаючи своєю гривною, шугнув угору.

Старий різальник бамбука і його дружина розпачливо дивилися, як крилатий кінь, карета і небесні діви, здіймалися все вище, вище, як вони зникли в промінні місяця, і сльози струменіли по їхньому обличчі.

Довго тієї ночі старе подружжя стояло біля багаття, розпаленого у дворі. Старий тримав чарівну торбинку, яку залишила їм на прощання Кагуя-хіме.

- Отож, із цим зіллям ми зможемо жити вічно, - зітхнув він, пильно вдивляючись у яскравий повний диск місяця, - але без тебе, Кагуя-хіме, хіба зможемо ми коли-небудь знову стати щасливими. А що толку у вічному житті без щастя?

І з цими словами він кинув торбинку до багаття.

Сніговиця

Зимова пора в Японії по-своєму приваблива. Недаремно ж її, як і весну, оспівують поети, змальовують на полотні художники. Та й хіба не захоплююче спостерігати, як тихо падають з неба білі і ніжні, як лебединий пух, снігові пластівці, вкриваючи вигадливо

оздоблені дахи буддійських храмів, ажурні аркові мости, тендітні гілки плакучих верб, гарні яскраво розфарбовані ліхтарі, яких так багато в японських садах! Певно що тільки в Японії можна побачити таку ідилічну зимову картину.

Та вишукана форма приховує далеко не привабливу і не прихильну до людини суть.

Мосаку та його підмайстрові Мінокіті якось довелося мандрувати від свого села до сусіднього села взимку через ліс. Стояла морозна ніч, коли вони пройшли вже більшу частину шляху і підійшли до річки. Вони збиралися перепливти через річку на човні, але перевізник вже пішов додому, залишивши човна на другому березі. Долати крижану воду вплав за такої морозної погоди не випадало, тому вони раді були знайти притулок на ніч у невеликій будці перевізника по цей бік річки.

Мосаку повалився на підлогу й заснув, щойно зайшов до скромної, але затишної хатинки. А Мінокіті щось ніяк не спалося: тривалий час він лежав і слухав завивання вітру і шурхіт снігу, що бив у двері, заліплював шибку. Та ось втома далася взнаки, і Мінокіті вже засинав, як раптом знову проснувся від різкого подмуху крижаного вітру і снігової заметілі. Підвівши голову, він побачив, що двері відчинені навстіж, а посеред кімнати стоїть чарівна жінка у сліпучо-білому вбранні. Якусь мить вона стояла без руху, тоді підійшла і нахилилася над Мосаку. З її вуст, як білий морозний дим, струменів видих. Так подихавши на Мосаку протягом хвилини чи двох, вона повернулася до Мінокіті і дмухнула на нього. Він силкувався закричати, бо дихання цієї жінки було подібним до подмуху крижаного вітру, та голос десь застряг у горлі. Жінка впірила свій холодний погляд просто у вічі Мінокіті, а потім промовила тихо, але чітко:

- Я збиралася зробити з тобою те саме, що з цим старим, але зважаючи на твою юність і вроду, не стану цього робити. Від одного застерігаю: якщот тільки комусь розповіси про те, що тут був і бачив – загинеш.

Після цього вона зненацька розтанула в повітрі.

Якусь хвилю Мінокіті приходив до тями, а тоді кинувся кликати свого улюбленого хазяїна:

- Пане Мосаку, пане Мосаку, просинайтеся! Трапилося щось надзвичайно жахливе!

Та відповіді не було. Він намацав потемки руку хазяїна – вона була холодна як шматок криги. Мосаку був мертвий!

Минув рік. Знову настала зима. Знову довелося якось Мінокіті повертатися додому через засніжений ліс. Несподівано посеред стежини він зустрів вродливу дівчину.

- Хто ти дівчино, як тебе звати? – запитав Мінокіті.
- Я Юкі.
- Куди прямуєш?
- Я йду до *Едо*¹ найматися на роботу.

Краса дівчини приворожила Мінокіті, і він зважився запитати, чи не заручена вона. Почувши заперечну відповідь, Мінокіті запропонував їй піти з ним до нього додому. Красуня згодилася, а через деякий час вони й побралися.

Збіг час. Юкі подарувала своєму чоловікові десятох гарненьких і розумненьких дітей. Щоправда, з якимсь блідшим кольором шкіри, ніж звичайно. Юкі була вірною і дбайливою дружиною. Коли ненька Мінокіті помирала, останніми словами її були слова похвали Юкі. Про зразковість і добропорядність Юкі говорили по всіх довколишніх селах.

Одного вечора, коли Юкі щось саме шила, схилившись над паперовим ліхтарем, Мінокіті ненароком подивився на її обличчя. Воно було якось так освітлене ліхтарем, що ні з того ні з сього йому раптом згадалася та жаклива ніч у хатинці перевізника.

- Юкі, - звернувся він до дружини, - зараз ти так нагадуєш мені прекрасну білу жінку, яку я бачив, коли мені було вісімнадцять років. Вона погубила мого хазяїна своїм крижаним диханням. Я переконаний, що вона була якимось злим духом, а ось цього вечора мені здалося, що ти дуже схожа на неї.

Юкі мить була нерухома, далі відклала своє шиття. Страшна посмішка з'явилася на її обличчі, вона нахилилася поближче до чоловіка і... пронизливо заводала:

- Це була я, *Юкі-Онна*², це я приходила тоді й тихо замордувала твого хазяїна! О нещасний, ти зламав свою присягу,

¹ *Едо* – давня назва Токіо, сучасної столиці Японії.

² *Юкі-Онна* – Снігова дівка, від япон.: “*юкі*” – “сніг” і “*онна*” – “жінка”, на відміну від Снігуроньки з українських казок, часто виступає як зла сила. Казки про Юкі-Онну поширені на о. Хоккайдо і в північній частині о. Хонсю, де зима досить холодна.

ти обіцяв нікому не розповідати про це. Тепер нашому щасливому подружньому життю прийшов кінець. І якби не наші діти, я б зараз негайно розправилася з тобою. Закарбуй собі, якщо тільки я почую, що вони нарікатимуть на тебе, скаржитимуться, то зимової снігової ночі я прийду, і ти розпрощаєшся-таки з життям!

Тоді Юкі-Онна, що значить Сніговиця, стала поступово розчинятися в білій імлі, шиплячи і здригаючись усім тілом, і зникла у димоході, щоб більше ніколи не повернутися.

Переклад О.І. Бондаря, Уємури Сусуму

**ЯПОНСЬКІ
ПРИСЛІВ'Я
ТА
ПРИКАЗКИ**

**日本諺と
慣用句**

ЯПОНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Народні прислів'я та приказки в усі віки і в усіх народів були й залишаються не тільки прикрасою мови, крилатими словами і влучними афоризмами, а й достовірним свідченням особливостей організації національного менталітету. У найбільш загальному розумінні менталітет характеризується такими чинниками, як образ мислення, світосприймання, духовний настрій, що визначають національні особливості народу і його культуру. Менталітет виявляється не просто в спонтанних відгуках людей на ті або інші явища, події, проблеми, вислови тощо, але є очікуваними, передбачуваними реакціями, оскільки він базується на довготривалих параметрах світосприйняття у вигляді міфологічних знань, символів, стереотипів, зокрема і мовних, до яких належать також прислів'я та приказки.

Японські прислів'я і приказки несуть на собі відбиток тисячолітньої історії мудрості, відображеної в ієрогліфічних знаках, якими писали Конфуцій: 明日道を聞けば、夕に死すとも可なり (Ashita michi wo kikeba, yube ni shisu tomo ka nari) – «Той, хто усвідомив Шлях /вчення Дао/ вранці, може померати ввечері»; Лаоцзи: 千里の行も一方より始まる (Sen ri no koo mo ipproo yori hajimaru) – «Подорож довжиною в тисячу *pi* також починається з першого кроку»; Мацуо Басьо: 物言-えば、唇寒し、秋の風 (Mono ieba, kuchibiru samushi, aki no kaze) – «Сказане слово холодить вуста, як осінній вітер» та багато інших філософів і поетів, які навіки уславили свої імена не тільки в історії Японії або Китаю, а і в історії загальнолюдської культури.

У японських прислів'ях знайшли відображення стародавні ритуали й традиції Країни Сходу Сонця (日出ずる国). Так, за легендою, на горі Цукуба у провінції Хітагі (нині префектура Ібаракі) зазвичай влаштовувались розваги і забави молоді. Такі розваги, які супроводжувалися співами й танцями, називалися «утагакі» (歌垣), звідки й народилося відоме прислів'я 筑波山の歌垣に出て、妻問いのひとつもかからないようでは、娘ではない (Tsukuba-yama no utagaki noni

dete, tsumadoi no hitotsu mo kakaranai yoo de wa, onna de wa nai) – «Негодяща та жінка, що не може знайти собі чоловіка під час *utagaki* на горі Цукуба».

Любов до природи має у жителів японського архіпелагу витончено романтичний характер. Особливо яскраво вона виявляється у спогляданні за весняним цвітінням сакури – японської вишні. Цей своєрідний та зворушливий ритуал своїм корінням сягає раннього періоду їх історії. Естетичні та художні смаки японців нерозривно пов'язані із сакурою та її весняним цвітінням:

– 花は半開を看、酒は微酔に飲む

(Hana wa hankai wo mi, sake wa bisui ni nomu) – «Квіти прекрасні в бутонах, а sake, коли його п'ють маленькими ковтками»;

– 花は折りたし梢は高し

(Hana wa oritashi, kozue wa takashi) – «Хочеться зламати квітучу гілку сакури, але вона занадто високо»;

– 深山の桜

(Miyama no sakura) – «Сакура в гірській ущелині» (прихована краса – чарівна жінка, про яку знають небагато людей).

Система образної мови японських паремій є надзвичайно символічною і відображує в повній мірі ментальність синоцентричної культури далекосхідного ареалу. У ній втілені ті особисті риси, що притаманні Сходу як носію духовних цінностей на відміну від Заходу, який є взірцем матеріально-прагматичних стереотипів. Важливе місце в системі японської культури займають уявлення, що своїми коріннями пов'язані з духовно-ідеологічними алгоритмами ментального поля Китаю, яке пронизує жива течія Буддійської мудрості. До їх кола, безумовно, належить далекосхідна система знаків зодіака, зокрема відображена і в пареміях, підґрунтям якої є своєрідний „пантеон” звірів.

Ось декілька прикладів:

– 用いる時は鼠も寅になる

(Mochiiru toki wa nezumi mo tora ni naru) – «Коли призначають [на посаду], тоді й миша стає тигром» (Коли нікчемній людині дають владу, то вона змінюється);

– 牛も千里馬も千里

(Ushi no senri, uma no senri) – букв.: «І віл – тисячу *pi*, і кінь – тисячу *pi*» (Віл долає відстань у тисячу *pi* повільніше за коня, але

врешті-решт досягає поставленої мети, головне – кінцевий результат);

– 虎は死して皮を残し人は死して名を残す

(Tora shishite kawa wo nokoshi, hito shishite na wo nokosu) – букв.: «Тигр помирає – залишає шкіру, людина помирає – залишає ім'я»;

– 竜頭蛇尾

(Ryuutoo dabi) – букв.: «Голова дракона, хвіст змії» (успішний початок і ганебний кінець);

– 猿も木から落ちる

(Saru mo ki kara ochiru) – букв.: «Мавпа теж падає з дерева» (До-свідчені також іноді помиляються) тощо.

Значне місце в японських прислів'ях і приказках займає тема людяності. Вважалося, що справжній воїн повинен бути великодушним, тому не дивно, що серед самурайського стану уміння складати вірші було ознакою особливої гідності, поряд із військовою мужністю. Багато хто з відомих японських військових героїв був одночасно й видатним поетом.

Ось окремі приклади прислів'їв, у яких відображена шляхетність самурая:

– 仇を恩で報ずる

(Ada wo on de hozuru) – «Відповідай добром на зло»;

– 情けを知るが真の武士

(Nasake wo shiru ga makoto nobushi) – «Справжній воїн той, кому відоме милосердя»;

– 武士に二言なし

(Bushi ni nigon nashi) – «Самурай не змінює сказаного»

– 武士の一言金鉄のごとし

(Bushi no ichigon kintetsu no gotoshi) – «Слово самурая тверде, як сталь».

Цікавим є перехід тривіршів хайку, для яких характерна особлива лаконічність форми й концентрація змісту, у прислів'ях. Ось декілька прикладів такої трансформації з поезії Мацуо Басьо:

– 我が物と思えば軽し笠の雪 (Wagamonoto omoeba karushi kasa no yuki) – «Сніг на солом'яному капелюсі стає легким, коли подумаєш, що він твій»;

– 世の中は三日見ぬ間の桜かな (Yo no naka wa mikka minuma no sakura kana) – «Три дні не виходив з дому, і раптом – увесь світ заповнив квіт сакури»;

– 孝行のしたい時分に親は無し (Kookoo no shitai jibun ni oya wa nashi) – «Захотів засвідчити своє шанування батькам, а вони вже померли».

Значне місце в японських прислів'ях займає тема кохання. Чоловік, не здатний полюбити жінку, вважався «перлинною чашею без дна» 玉の杯底無 がごとし (Tama no sakazuki soko naki ga gotoshi).

Традиційно японські жінки відігравали другорядну й пасивну роль у сімейних стосунках, завжди розраховуючи на захист і заступництво з боку чоловіків, що відображено у відповідних прислів'ях:

– 男は松、女は藤 (Otoko wa matsu, onna wa fuji) – «Чоловік – смерека, жінка – гліцинія»;

– 女は三界に家なし (Onna wa sangai ni ie nashi) – «Жінка у трьох світах не має [власного] будинку»;

– 氏なくして、玉の輿 (Uji nakushite, tama no koshi) – «У дорогоцінному паланкіні може сидіти й жінка незначного походження (роду)».

Тема батьківської любові до дітей також знайшла своє відображення у прислів'ях:

– 子を持ったぬ人に子の可愛さは知れぬ (Ko wo mottanu hito ni ko no kawaisa wa shirenu) – «Що таке батьківська любов, можна зрозуміти, тільки народивши власну дитину»;

– 子を持って泣かぬ親はない (Ko wo motte nakanu oya wa nai) – «Немає таких батьків, щоб не плакали через своїх дітей»;

– 子故の闇に迷う (Ko yue no yami ni mayu) – «Через [любов] до своїх дітей батьки стають сліпими».

У новітні часи, починаючи з епохи Мейдзі (明治, 1868–1912) і до наших днів, серед багатьох культурних та мовних реалій, запозичених із країн Заходу, важливе місце займають «європейські» прислів'я, часто представлені біблеїзмами. Вони увійшли до всіх сучасних тлумачних та двомовних словників, що, очевидно, можна вважати ознакою певного синкретизму культур Заходу і Сходу. Ось декілька типових прикладів:

– 恋は盲目 (Koi wa momoku) – «Любов сліпа»;

– 習い性となる (Narai sei to naru) – «Звичка – друга натура»;

– 両極端は一致する – (Ryookyoku tan wa ichi-suru) – «Крайності збігаються»;

– 大山鳴動鼠一匹 (Taizan meido nezumi ippiki) – «Гора народила мишу»;

– 目には目を，歯には歯を (Me ni wa me wo, ha ni wa ha wo) – «Око за око, зуб за зуб»;

– 溺れるものは藁をも掴む (Oboreru mono wa wara wo mo tsukamu) – «Потопаючий хапається за соломину»;

У сучасній мовній практиці японців прислів'я посідають особливе місце. Щорічно в Японії виходять десятки нових за формою, обсягом та призначенням словників прислів'їв і приказок, починаючи з великих академічних і закінчуючи малими й мініатюрними популярними виданнями. Існує також шкільний, обов'язковий для вивчення, паремійний мінімум.

Мудре слово було і залишається споконвічною, абсолютною цінністю в системі культури жителів Японії. Мабуть, саме в цьому полягає головний ключ до розуміння їх національного характеру і тріумфального історичного злету.

В.Л. Пирогов

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ¹

虻蜂取らず (!)

Abu hachi torazu.

Не спіймати ні гедзя, ні бджоли.

Укр.: За двома зайцями не женись.

悪事千里を走る (!)

Akuji senri wo hashiru.

Поганий вчинок тисячу рі² пробігає.

Укр.: Чутка йде по всьому світу.

悪銭身に付かず

Akusen mi ni tsukazu.

¹ До списку включені найчастотніші японські прислів'я та приказки. Латинськими літерами наводиться їх читання (транскрипція), потім – до-слівний переклад і український відповідник (відповідники). Позначкою (!) виокремлені прислів'я, рекомендовані Міністерством освіти Японії для обов'язкового засвоєння учнями японських середніх шкіл.

² $Pi = 3,927$ км.

Брудні гроші довго не зберігаються.

Укр.: Прийшло махом, пішло прахом.

案ずるより生むが易し (!)

Anzuru yori umi ga yasushi.

Народжувати легше, ніж хвилюватися [перед пологами].

Укр.: Не такий страшний чорт, як його малюють.

有るは、無いに勝る

Aru wa nai ni masaru

«Щось» краще, ніж «нічого».

Укр.: Краще щось, ніж нічого.

浅瀬に仇浪

Asase ni adanami

Дрібні хвилі на мілині шумлять.

Укр.: Порожня бочка гучить, а повна мовчить.

明日は明日の風が吹く

Ashita wa ashita no kaze ga fuku

Завтра буде дути завтрашній вітер.

Укр.: Ранок вечора мудріший. / Година вранці варта двох увечері.

明日の百より、今日の五十

Asu no hyaku yori, kyoo no gojū

Краще п'ятдесят [сен¹] сьогодні, ніж сто [сен] завтра.

Укр.: Краще яйце сьогодні, ніж завтра курка.

頭禿げても浮気はやまぬ (!)

Atama hagete mo uwaki wa yamanu

Хоч голова й полисіла, а легковажність залишилась.

Укр.: Волос сивіє, а голова шаліє / Сивина в голову – біс в ребро.

後は野となれ山となれ

Ato wa no to nare, yama to nare

А далі нехай залишаються хоч поля і гори.

Укр.: Після нас – хоч потоп. / Мертвим хоч тин підпри, а йому все байдуже.

糞に懲りて膾を吹く

Atsumono ni korite, namasu wo fuku

Той, хто обп'єся гарячим супом, дмухає на намасу²

¹ Дрібна японська монета (錢, 1/100 ієни; іст.).

² Дрібно настругана риба з овочевою приправою (рибний салат).

Укр.: Хто опарився на окропі, дмухає на холодну воду.

過ちては改むるに憚ること勿れ

Ayamachite wa aratamuru ni habakaru koto nakare.

Зробивши помилку, не бійтесь її виправити¹.

Укр.: Умієш помилятися – умій і поправлятися.

馬鹿の後知恵

Vaka no atojie.

Задній розум дурня.

Укр.: Якби той розум спереду, що тепер ззаду.

薔薇に棘あり

Bara ni toge ari

Троянда має шипи².

Укр.: В кожній троянді є колючки.

坊主の不信心

Boozu no fushinjin.

Бонза³ у Бога не вірить (букв.: безвір'я бонзи).

Укр.: Піп з Богом говорить, а на чорта дивиться.

武士は食わねど高楊枝

Bushi wa kuwanedo taka-yooji.

Самурай⁴ користується зубочисткою, навіть якщо не їв.

Укр.: За честь голова гине.

近くの坊さん偉くない

¹ Автор: Цюй Юань (яп. Куцуген, 屈原), 340–278 до Р.Х.), перший поет Стародавнього Китаю, сановник у південному царстві Чу (楚国) епохи Чжань-Го («Період боротьби між державами»: кит. Zhànguó Shídài, 戰國時代 / 战国时代; яп. «Сенкоку дзідай», 戦国時代). Був вигнаний за наклепом і, як розповідає легенда, невтерпівши ганьби й розлуки з батьківщиною, кинувся у води ріки Міло (кит. Mílúo jiāng, 汨罗江) та загинув.

² Джерело: «Луньюй» (論語, «Бесіди і судження») – книга, створена на основі записів висловлювань і бесід великого китайського філософа Конфуція (孔子, 551–479 до Р.Х.) зі своїми учнями, в якій віддзеркалені основні принципи його вчення – конфуціанства. Справила глибокий вплив на розвиток не тільки китайської, а й світової цивілізації.

³ Головний монах у буддійському храмі. У переносному сенсі – пихатий чиновник.

⁴ Спочатку (X ст.) військовий васал і воїн. Уособлює честь і доблесть, що ґрунтуються на морально-етичних нормах конфуціанства у поєднанні з буддійським, трепетним ставленням до смерті й байдужістю до життя.

Chikaku no boosan erakunai.

Монах, який перебуває поруч, великим не здається.

Укр.: Немає пророків у своїй вітчизні¹.

塵も積もれば山となる (!)

Chiri mo tsumoreba yama to naru.

Порошинки, коли накопичуються, перетворюються на гору².

Укр.: З крихіток купка виходить, з краплинок – море. /

З хати по нитці – сироті свитина.

ちよっと嘗めたが身の詰まり

Chotto nameta ga mi no tsumari.

Тільки покуштував – і подавився.

Укр.: Щастя як скло, легко розбивається.

Пор.: Кінцем радості буває плач (Притч. 5:4; Екк. 2:2; Лк. 6:25).

大吉は凶に還る

Daikichi wa kyoo ni kaeru.

Велике щастя обертається нещастям.

Укр.: Добра добувши, кращого не шукай.

男子の一言、金鉄の如し

Danshi no ichigon, kintetsu no gotoshi.

Слово чоловіка як сталь.

Укр.: Не касуй своє слово. / Слово – краща гарантія.

毒を以って毒を制す

Doku wo motte, doku wo seisu.

Перевіряти отруту отрутою³.

Укр.: Клин клином вибивають (виганяють). /

¹ Євангеліє: Мф. 13: 57; Мк. 6: 4; Лк. 4: 24.

² Джерело: Махапраджня-параміта-шастра (大智度論, кит. «Дачжідунь», яп. «Дайтідорон») – коментар сутри Махапраджня-параміта («Роздуми про велике знання переправи [до нірвани]»), яку приписують Нагаджуні (санскр.: «Срібний змій»; 龍樹, кит. «Луншу», яп. «Рюдзю») – видатному індійському філософу, засновнику буддійської школи Мадх'ямакі, відомому також як Другий Будда.

³ Джерело: «Хроніки всеосяжних промінів світильника» (кит. спрощ. 普灯錄 / кит. трад. 普燈錄 / pūdēnglù; яп. /futōroku/, 1204). Повна назва: «Хроніки всеосяжних променів світильника, написані в період Цзятай» (嘉泰普燈錄, кит. Jiātài pūdēnglù / яп. Katai futōroku) у 30 тт. Автор: Лей-ань Чжен-шоу (雷庵正受, яп. Райан Сьодзю, 1146–1208).

蝦で鯛を釣る (!)

Ebi de tai wo tsuru.

Ловити тая¹ на креветку.

Укр.: Хто боїться збитків, той не має баришів.

縁は異なるもの

En wa i-na mono.

Доля – дивна річ².

Укр.: Судженого і конем не об'їдеш.

河豚は食いたし、命は惜しし

Fugu wa kuitashi, inochi wa oshishi.

Хотів би з'їсти фугу³, та життя дороге.

Укр.: Мед їсти – у вулик лізи.

不幸中の幸い

Fukoo-chuu no saiwai.

Щастя в нещасті.

Укр.: Щастя з нещастям в одних санях їздить. /

Щастя в нещасті.

覆水盆に返らず (!)

Fukusui bon ni kaerazu.

Розлита вода до чашки не повертається⁴.

Укр.: Що з горшка вибіжить, того не позбираєш. /

Що з воза упало, те пропало.

不老不死の薬はない

Furoo fushi no kusuri wa nai.

Нема ліків від старості й смерті.

Укр.: Від смерті нема зілля.

我田引水 (!)

¹ Загальна назва для ряду окуневих; у Японії вважають делікатесом і подають на святкових церемоніях, наприклад весіллях; згадується в поетичній антології VIII ст. як риба, що має вишуканий смак.

² У цьому прислів'ї реалізується ідея не просто долі, а Провидіння, що об'єднує людей шлюбними зв'язками.

³ Назва риби, яка є однією з найделікатесніших, але разом з тим смертельно отруйною. Померти можна, навіть тільки торкнувшись рукою її нутрошків.

⁴ Джерело: «Ши і цзі» (拾遺記, «Записи про забуті події»). Авторство приписується Ван Цзя (王嘉, прибіл. IV ст. після Р.Х.).

Gaden insui.

Відводити воду до свого рисового поля.

Укр.: Де ви бачили граблі, щоб від себе гребли.

学問に近道なし

Gakumon ni chikamichi nashi.

Немає короткої дороги до навчання.

Укр.: Без муки нема науки.

疑心暗鬼を生ず

Gishin anki wo shoozu.

Підозра породжує демонів темряви¹.

Укр.: Хто боїться, тому в очах двоїться.

郷に入りては、郷に従え (!)

Goo ni irite wa, goo ni shitagae.

Прийшов у село – підкоряйся його порядкам
(букв.: підкоряйся селу)².

Укр.: В чужій церкві не паламарюй.

漁夫の利 (!)

Gyofu no ri.

Здобич для рибалки³.

Укр.: Де два б'ються – третій користає.

[ご用とあれば]たとえ火の中、水の中

Go-yoo to areba tatoe hi no naka, mizu no naka.

¹ Джерело: «Леңзи» (列子, IV–III ст. до Р.Х.) – названа за ім'ям автора пам'ятки давньокитайської філософської думки, що разом із «Даодеңзи» та «Чжуан-ңзи» входить до складу трьох класичних творів даосизму.

² Джерело: «Додзікьо» (童子教) – збірка афоризмів для виховання дітей, написана в Японії в епоху Камакура (XIII ст.).

³ Джерело: «Чжаньго це» (戦国策, «Плани царств, що борються») – пам'ятка історіографії та соціально-економічної історії Китаю V–III ст. до Р.Х. Автор (здогадно) – Лю Сян (劉向, I ст. до Р.Х.) – головний хоронитель імператорських бібліотек, вчений, письменник, великий знавець літературних традицій. Прислів'я ґрунтуються на старовинному китайському переказі про те, як бекас, що захотів поласувати морським молюском, просунув свій дзьоб у стулки мушлі, але молюск зачинив їх, і птах потрапив у капкан. У сутичці, що сталася, ніхто з них не зміг перемогти. Як наслідок, обидва стали здобиччю рибалки, що проходив повз. Оригінал китайського прислів'я: 鹈蚌相争, 渔人得利 yù bàng xiāng zhēng, yú rén dé lì – «Молюск та бекас б'ються, а рибалка користає».

Заради справи можна піти в огонь і воду¹.

Укр.: За друга – у вогонь і воду!

齒に衣着せぬ (!)

Ha ni kinu kisenu.

Кімоно² на зуби не одягають³.

Укр.: Називати речі своїми іменами.

始め半分

Hajime hanbun.

Початок – це половина [справи].

Укр.: Добрий початок – половина діла.

花より団子

Hana yori dango.

Данго⁴ краще за квіти.

Укр.: Слів густо, а в животі пусто. / Соловей піснями не ситий.

話半分

Hanashi hanbun.

Половина розповіді.

Укр.: Не все тому правда, що в пісні співають.

八方美人 / 八方美人は美人でない

Happo bijin / Happo-bijin wa bijin de nai.

Красуня на вісім сторін⁵ – не красуня. /

Красуня, яка ласкава до всіх, – не красуня.

Укр.: Хто всім годить, нікому не догодить.

針の莖に坐る

Hari no mushiro ni suwaru.

Сидіти на циновці з голок⁶.

¹ У цьому прислів'ї актуалізована ідея відданості самурая своєму васалові, заради якого він був завжди готовий пожертвувати своїм життям.

² Традиційний національний одяг яонців, який має форму цілнокроєного халату з недовгими, широкими рукавами й закріплюється на тілі поясом *оби*.

³ Суть прислів'я полягає в тому, що треба говорити відверто, а не манівцями.

⁴ Солодкі рисові колобки.

⁵ Вісім сторін: схід, захід, південь, північ, північний схід, північний захід, південний схід, південний захід.

⁶ Почувати себе незручно через осудливі погляди присутніх; зазнавати жорстокого ставлення (український фразеологізм конотаційно відрізняєть-

Укр.: Сидіти мов на голках.

早い者勝ち

Hayai mono gachi.

Хто раніше [встиг], той і переміг.

Укр.: Хто пізно встає, тому хліба не стає.

下手の道具しらべ

Heta no doogu shirabe.

Невдаха перевіряє свої інструменти.

Укр.: Поганому танцюристу і штани заважають.

下手の長談義

Heta no naga-dangi.

Багатослів'я нездарного¹.

Укр.: Мели, Іване, доки вітру стане.

火に油を注ぐ

Hi ni abura wo sosogu.

Лити олію у вогонь².

Укр.: Підливати масла у вогонь.

火のない所に煙は立たぬ (!)

Hi no nai tokoro ni kemuri wa tatanu.

Де нема вогню, там дим не здіймається³.

Укр.: Де не горить, там не курить.

光るもの必ずしも金ならず

Hikaru mono kanarazushimo kin narazu.

Те, що блищить, не обов'язково золото¹.

ся від японської паремії).

¹ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Каруга» (江戸、上方・イロハカルタ). Іроха – поетичний алфавіт, створений на основі японської складової абетки «кірагана» в епоху Хейан (794–1179). Комплект гральних карт із буквами цього алфавіту вперше з'явився в епоху Едо приблизно в 1730 р. і складається з двох колод по 48 карт із прислів'ями в кожній. Карти першої колоди містять тільки перший склад прислів'я та ілюстрацію до нього, а карти другої – повний текст прислів'я. Гра полягає в тому, щоб згідно з текстом прислів'я, що зачитується, відшукати відповідну карту в першій колоді.

² Західне прислів'я. Порів. лат.: *Oleum addere camino* (Підливати масла у вогонь).

³ Західне прислів'я. Порів. лат.: *Non est fumus absque igne* (Немає диму без вогню).

見掛けばかりの空大名

Mikake bakari no kara daimyoo.

Зовні – даймьо², а всередині – нікчема³.

Укр.: Не все те золото, що блищить.

庇を貸して母屋を取られる

Hisashi wo kashite, omoa wo torareru.

Позич піддашок – втратиш всю хату.

Укр.: Дай волі на палець – всю руку відкусить.

人を呪わば、穴二つ

Hito wo norowaba, ana futatsu.

Проклянеш когось – готуй дві ями.

Укр.: Хто іншим лиха бажає, сам лихо має.

人は見かけによらぬもの

Hito wa mikake ni yoranu mono.

Люди не такі, якими виглядають.

Укр.: Зовнішність оманлива. / З виду чоловік, а душа чортова.

必要は発明の母 (!)

Hitsuyoo wa hatsumei no haha.

Необхідність – мати винахідливості⁴.

Укр.: Біда помучить і мудрості научить.

本末転倒

Honmatsu tentoo.

Приймати наслідок за причину (букв.: початок і кінець помінялися місцями).

Укр.: З хвоста хомута не надівай.

惚れた欲目に痘痕も靨

Horeta yokume ni abata mo ekubo.

Навіть ряботинки на обличчі коханого здаються ямочками.

Укр.: Хто милий, той красен. / Як любя дружина, то любя й в ряднині.

百聞一見に如かず (!)

¹ Західне прислів'я. Порів. лат.: Non omne est aurum, quod splendet (Не все те золото, що блищить).

² Феодал у середньовічній Японії.

³ Японський аналог.

⁴ Зазвичай цей вислів приписують давньогрецькому філософу Платону (близько 427–347 до Р.Х.).

Hyakubun ikken ni shikazu.

Сто разів почути – не все одно, що один раз побачити¹.

Укр.: Краще раз побачити, ніж десять раз почути. / Як не побачу, не повірю.

瓢箪から駒が出る (!)

Hyootan kara koma ga deru.

Лоша із гарбуза вилупилося².

Укр.: Нема байки без правди. / Буває, що й муха чхає.

一を聞いて、十を知る (!)

Ichi wo kiite juu wo shiru.

Почувши про одне, дізнатися про десять³.

Укр.: Розумному тільки кивни, він і здогадається.

一病息災

Ichi-byoo soku-sai.

З однією болячкою довго живуть.

(Людина, що має якусь незначну болячку, більше дбає про своє здоров'я, і тому живе довше за тих, хто ніколи не хворіє).

Укр.: Скрипуче колесо довше ходить.

一盲衆を引く

Ichimoo shuu wo hiku.

Один сліпий веде за собою товпу⁴.

Укр.: Якщо сліпий веде сліпого, то обидва впадуть до ями⁵.

¹ Джерело: «Історія ранньої династії Хань» (前漢書), одним з укладачів якої був надвірний історіограф Давнього Китаю Бань Гу (班固, 32–92). Вважається офіційною історією династії Західна (Рання) Хань (206 р. до Р.Х. – 8 р. після Р.Х.). Належить до жанру «династичних літописів», що писалися офіційними істориками після падіння чергової династії.

² Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Гроха Карта» (ком. див. вище).

³ Джерело: «Луньюй» (ком. див. вище).

⁴ Джерело: «Застава без воріт» (кит. 無門関 «Уменьгуань», яп.: «Мумон-кан») – збірка 48 дзенських коанів, автором якої є китайський майстер Дзену Умень Хуайкай (無門 慧開, 1183–1260). Коан (公案, яп.: *коан*, кит.: *гуань*) – стисла розповідь, питання або діалог, що зазвичай не мають логічного підґрунтя; мета коана – надання учню психологічного імпульсу для досягнення просвітлення (яп. «саторі», 悟り).

⁵ Євангеліє: Мф. 15:14.

一難去って、又一難

Ichinan satte mata ichinan.

Одна біда йде, інша приходить.

Укр.: Біда одна не ходить, а з собою ще й горе водить.

一利あれば一害あり

Ichiri areba, ichigai ari.

Якщо є позиток, є й збиток.

Укр.: У палиці два кінці.

井戸の中の独り言も三年たてば知れる (!)

Ido no naka no hitorigoto mo san nen tateba shireru.

Навіть те, що кажуть потайки на дні колодязя,
через три роки стає відоме [усім].

Укр.: Розкажи другу – піде по кругу.

Пор.: Все таємне стане явним, ніщо не залишиться без відплати
(Євангеліє: Лк. 8: 17; Мк. 4: 22).

急がば廻れ (!)

Isogaba maware.

Поквапишся – [краще] повертай назад.

Укр.: Прудко гонить – голову зломить.

一石二鳥 / 一挙兩得 (!)

Isseki nichoo / Ikkyoryōtoki

Двох птахів одним каменем [убити]¹.

Укр.: Вбити двох зайців одним пострілом.

一寸先は闇の夜

Issun saki wa yami-no yo.

На вершок уперед – темрява (темная ніч)².

Укр.: Ніхто наперед не знає, що його в житті чекає.

傷む上に塩を塗る

Itamu ue-ni shio wo nuru.

Втирати сіль у відкриту рану³.

¹ Приклад прислів'я, що належить до категорії «йодзідзюкуго» (4-компонентної паремійної матриці китайського походження) і вживається у незмінній формі практично в усіх мовах східноазіатського ареалу.

² Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

³ Джерело: «Ман-йо-сю» (万葉集, «Збірка мільярд листків», VIII ст.) – перша поетична антологія Японії, яка є скарбницею японського фольклору.

Укр.: Сипати сіль на рану.

言うは易く、行うは難し (!)

Iu wa yasuki, okonau wa katashi.

Легко сказати, важко зробити¹¹.

Укр.: Язиком вихати – не ціпом махати.

言わぬが花

Iwanu ga hana.

Недомовлені слова – квіти.

Укр.: Слово – срібло, мовчання – золото. / Хто мовчить, той трьох навчить.

蛇の道は蛇

Ja no michi wa hebi.

І маленька, і велика змія мають одну дорогу.

Укр.: Лисий лисого бачить здалеку.

自業自得 (!)

Jigoo jitoku.

Карма² та її наслідки³.

地獄の沙汰も金次第

Jigoku no sata mo kane shidai.

Навіть у пеклі гроші правлять бал⁴.

Парафраза вірша Яманоуе-но Окура (山上億良, 666–773): 痛き疵に辛塩をそそぐ (Itaki kizu ni karashio wo sosogu) – «Сипати сіль на відкриту рану».

¹ Джерело: «Янь те лунь» (塩鉄論, «Роздуми про сіль і залізо», I ст. до Р.Х.) – давньокитайський трактат, що містить полеміку конфуціанців проти державних монополій та легістських теорій тотального державного контролю над економікою. Автор – Хуань Куань (桓寬, I ст. до Р.Х.).

² Карма на санскриті означає «діяння». У термінах східної метафізики – це накопичений результат усіх дій і вчинків людини протягом попередніх життів. Вважається, що горе й напасті виникають від скоєного у минулому зла, тоді як праведність приносить блаженство.

³ Джерело: буддійський твір «Сутра пам'ятання про істиний Закон» (正法念経, яп.: «Сейхо-ненкьо», приблизно IV–V ст.), у якому ступені пекла розглядаються як подорож усередину себе. Вони трактуються як породження розуму, самообману та егоцентризму. Перші чотири ступені є результатом фізичних дій, п'ятий – наслідком злочинів, що виникають через слова, а останні три обумовлені духовною недосконалістю людини.

⁴ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

Укр.: За багатцем сам чорт з калачем.

自慢傲慢/高慢/馬鹿の内

Jiman gootan / kootan / baka no uchi.

Самохвальство і пихатість – ознаки глупства.

Укр.: Гонор голову ломить, а холод – душу. / Хвалений борщ надвір виливають.

人生朝露の如し

Jinsei chooro no gotoshi.

Життя людське як ранкова роса¹.

Укр.: Життя коротке для щастя, а задовге на терпіння.

十人十色

Juu nin to iro.

Десятеро людей – десять вдач (букв.: кольорів).

Укр.: На любов і смак товариш не всяк. / Кожен Івась має свій лас.

蛙の子は蛙

Kaeru no ko wa kaeru.

У жаби й дитина жаба.

Укр.: Яблуко від яблуні недалеко падає. / Яка мама, така й доня.

籠で水汲む

Kago de mizu kumi.

Набирати воду плетеним кошиком.

Укр.: Воду решетом носити.

果報は寝て待て

Kahoo wa nete mate.

Щоб прийшла удача, спи та чекай.

Укр.: Хто чекати вміє – свого дочекається.

火事場泥棒

Kajiba dorobo.

Як злодій на пожежі.

Укр.: Ловити рибу в каламутній воді.

¹ Джерело: «Хань Шу» (漢書) – повість про Су У (蘇武伝) – ханського дипломата та державного діяча, який прославився високим почуттям обов'язку й відданістю батьківщині. Його було відряджено до гунів як посла, але він потрапив до них у полон, за що поплатився стратою всієї родини. Після перебування на чужині більше 20 років Су У повернувся на батьківщину. Із Книги про династію Хань – офіційної історії династії Західна (Рання) Хань (206 р. до Р.Х. – 8 р. після Р.Х.).

佳人薄命

Kajin hakumei.

У красивих жінок життя коротке¹.

Укр.: Дівочий вік – як маків цвіт. / Не родися красна, а родися шасна.

亀の甲より年の功 (!)

Kame no koo yori toshi no koo.

Життєвий досвід краще за черепащачий панцир².

Укр.: Не навчить школа – навчить життя.

金あれば馬鹿も旦那

Kane areba baka mo donna.

З грошима й дурень – данна³.

Укр.: З грішми дурня-невігласа почитують.

金が金を生む

Kane ga kane wo umi.

Гроші народжують гроші.

Укр.: Багачеві вітер гроші несе.

金の切れ目が縁の切れ目

Kane no kireme ga en no kireme.

Коли закінчуються гроші, розриваються узи кохання.

Укр.: Хто хоче гуляти, мусить гроші мати.

蟹は甲羅に似せて穴を掘る

Kani wa koora ni nisete ana wo hooru.

Краб риє нірку за розміром свого панцира.

Укр.: Так кравець крає, як йому матерії стає. / По своєму ліжку простягай і ніжку.

艱難汝を玉にす

Kannan nanji wo tama ni su.

Випробування перетворюють людину на дорогоцінний камінь.

Укр.: Біда всього навчить.

¹ Автор – Су Ши (кит. 苏轼, яп. 蘇軾 /Сосьоку/, 1037–1101) – один із найвидатніших ліричних поетів Китаю, а також відомий державний діяч. Друге літературне ім'я – Су Дун-по (蘇東坡).

² Прислів'я побудовано на грі слів-омофонів: 甲 (коо) – панцир черепахи (алегорія довголіття) та 功 (коо) – заслуги, повага.

³ Пан (*іст.*).

彼も人なり、我も人なり

Kare mo hito nari, ware mo hito nari.

Він людина, і я теж людина¹.

Укр.: Не святі горшки ліплять.

枯れ木も山の賑い (!)

Kareki mo yama no nigiwai.

Навіть сухе дерево прикрашає гору.

Укр.: В степу і хрущ м'ясо.

彼を知り、己を知らば、百戦殆うからず

Kare wo shiri, onore wo shiraba, hyakusen ayaukarazu.

Знаючи його і знаючи себе, я не боюся й сотні битв².

Укр.: Ліпше розумний ворог, ніж дурний приятель.

借りる時の恵比須顔、返す時の閻魔顔

Kariru toki no Ebisu-gao, kaesu toki no Enma-gao.

Позичають з обличчям Ебісу³, а віддають з обличчям Енма⁴.

Укр.: Як гроші позичає, то щодня двора не минає, а як прийде
пора віддавати, почне і двір минати.

稼ぐに追いつく貧乏なし

Kasegu ni oitsuku binboo nashi.

Той, хто намагається заробити, бідним не буде.

Укр.: Хто робить, той голий (голодний) не ходить.

勝てば官軍、負ければ賊軍

Kateba kangun, makereba zokugun.

Переможці – урядові війська, а переможені – заколотники.

Укр.: Помагай Бог нашим! – А котрі ж ваші? – Котрі подужують.

可愛い子には旅させよ (!)

Kawaii ko ni wa tabi saseyo.

Кохану дитину посилай у подорож¹.

¹ Кажуть про людину, яка вважає себе рівною іншій. Автор – Хань Юй (韓退之, 768–824), китайський філософ, літератор, державний діяч епохи Тань. Поетична спадщина: філософська лірика, есе, життєписи, трактати.

² Джерело: «Сунь цзи бін фа» (кит. 孫子兵法, «Мистецтво війни») – найвідоміший давньокитайський трактат, присвячений військовій стратегії. Традиційно приписується воєначальнику та стратегу VI-V ст. до Р.Х. Сунь Цзи, чий ім'ям названий.

³ Бог багатства і торгівлі.

⁴ Володар пекла.

Укр.: Дітей люби, а за прутину держи.

鶏口となるも牛後となる勿れ (!)

Keikoo to narumo, gyuu-go to naru nakare.

Краще бути дзьобом курки, аніж хвостом бика².

Укр.: Краще бути першим у провінції, ніж другим у Римі³. /

Краще бути хвостом живого собаки, чим головою дохлого лева.

犬猿の仲 (!)

Ken-en no naka.

Компанія собаки й мавпи.

Укр.: Живе як гуска з свинею.

聞くは一時の恥、知らぬは一生の恥 (!)

Kiku wa ittoki no haji, shiranu wa isshoo no haji.

Запитати – пережити сором один раз, не знати – соромитися все життя.

Укр.: Хто питає, той не блукає.

鬼面人を嚇す

Kimen hito wo odosu.

Лякати людей страшним виглядом (букв.: маскою диявола).

Укр.: Ворона в павиному пір'ї.

子は三界の首枷

Ko wa san-gai no kubi-kase.

Діти – тягар у трьох світах⁴.

¹ У стародавні часи в Японії було заведено, щоб діти залишали батьківський дім та подорожували у пошуках роботи й набуття життєвого досвіду. Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

² Джерело: «Ши Цзі» (史記, «Історичні записки») – великий історичний твір, яким була започаткована традиція біографічного опису. У ньому знайшли широке віддзеркалення відомості політичного, економічного, історичного та культурного характеру, що стосувалися розвитку Китаю протягом 3000 років, а саме від давніх часів до початку правління династії Західна Хань. Автор – Сима Цянь (司馬遷, 145 /?/ або близько 135 р. до Р.Х. – 90 р. до Р.Х.).

³ Перефразовані слова Юлія Цезаря: «Краще бути першим у маленькому іберійському селі, ніж другим у Римі».

⁴ Три світи буддійської космології: світ бажань (кит.: 欲界, «ой цзе»; санскр.: «камадхату»), світ форм (кит.: 色界, «се цзе»; санскр.: «рупадхату»), світ без форм (кит.: 無色界, «у се цзе»; санскр.: «арупадхату»).

Укр.: Малі діти – мале лихо, діти побільшають – лихо погіршає.

槿花一朝の夢

Kinka itchoo no yume.

Вишукана троянда – це не більше ніж ранковий сон¹.

Укр.: Наш вік як маковий цвіт: вдень на стеблі, а ввечері на землі.

/ Нині – полковник, завтра – покойник.

弘法にも筆の誤り

Koobo ni mo fude no ayamari.

Пензель Кобо² і той помиляється.

Укр.: І на мудрому дідько на лису гору їздить.

恋に上下の隔てなし

Koi ni jooge no hedate nashi.

У коханні всі рівні (букв.: у коханні немає вищих і нижчих).

Укр.: Хоч у курені, аби до серця мені. / З милим рай у курені.

恋は思案の外

Koi wa shian no hoka.

Кохання – поза здоровим глуздом.

Укр.: Любов не знає закону.

虎穴に入らずんば虎児を得ず

Koketsu ni irazunba koji wo ezu.

Не увійшовши до лігвища тигра, не спіймаєш тиграт³.

Укр.: Хто відважний, той здобуває, а хто боягуз, той пропадає.

虎口を逃れて龍穴に入る

Kokoo wo nogarete, ryuuketsu ni iru.

Рятуючись від зубів тигра, увійти до печери дракона.

Укр.: Утікав перед вовком, та впав на ведмедя.

米食った犬が叩かれずに、糠食った犬が 叩かれる

Kome kutta inu ga tatakarezu ni, nuka kutta inu ga tatakareru.

¹ Джерело: фраза з вірша Бо Цзюй-і (白居易, 772–846) – видатного китайського поета, одного з корифеїв золотого віку китайської поезії епохи Тан (618–905).

² Кобо Дайсі (弘法大師, «Великий буддійський вчитель»), справжнє ім'я Кукай (空海, 774–835) – видатний релігійний та громадський діяч Японії, засновник буддійської секти Сінгон (真言宗).

³ Джерело: «Хоуханьцзу» (後漢書, «Історія пізньої династії Хань») – 80-томний династійний літопис Китаю, що відтворює події I–II ст. після Р.Х. Автор – Фань Є (范曄, 398–445).

Б'ють не того собаку, що з'їв рис, а того, що висівки.

Укр.: Горобці крупу з'їли, а синиця в клітку попала. / Павутиння ловить мух, а пропускає ос.

転ばぬ先の杖 (!)

Korobanu saki no tsue.

[Спирайся] на палицю, щоб не впасти¹.

Укр.: Береженого Бог береже, а козака шабля.

紺屋の白袴

Kooya no shira-bakama.

У фарбувальника білі (нефарбовані) хакама².

Укр.: На те він і кравець, щоб подертий жупан носити.

苦は楽の種

Ku wa raku no tane.

Насолода в муках народжується (букв.: муки – сім'я насолоди).

Укр.: Не терши, не м'явши, не їсти калача.

首縊りの足を引く

Kubi-kukuri no ashi wo hiku.

Тягнути повішеного за ноги.

Укр.: Як мертвому кадило.

口あれば京に上る

Kuchi areba Kyoo ni noboru.

Якщо маєш язика (букв.: рота), дійдеш і до Кіото³.

Укр.: Язик до Києва доведе.

口に蜜あり、腹に剣あり

Kuchi ni mitsu ari, hara ni ken ari.

На вустах – мед, а в животі (на серці) – меч.

Укр.: У вічі – як лис, а позаочі як біс.

口たたきの手たらず

Kuchi tataki no te tarazu.

Язиком (букв.: ротом) воює, а руки невдалі.

¹ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

² Частина японського національного костюма у вигляді широких шаровар.

³ Стародавня столиця Японії. У 1868 р. в результаті реставрації Мейдзі була перенесена до Токіо.

Укр.: Одне творити язиком, а друге – перти плуга.

君子豹変

Kunshi hyoohen.

Мудрий швидко змінює свою гадку¹.

Укр.: Мудрий змінить свою гадку, а дурний – ніколи.

今日は人の身、明日は我が身

Kyo wa hito no mi, asu wa waga mi.

Сьогодні він, а завтра я (сьогодні пожежа трапилася у сусіда, а завтра може трапитися у мене).

Укр.: Сьогодні то ще наше, а завтра то вже в Божих руках.

窮すれば濫す

Kyuu sureba ransu.

У безвихідному становищі вдаються до крайнощів².

Укр.: Навчить біда ворожити, як нема що в рот вложити.

馬子にも衣裳

Mago ni mo ishoo.

Гарний костюм і конюху [личить].

Укр.: І пень прибере, то гарним буде.

蒔かぬ種は生えぬ (!)

Makanu tane wa haenu.

Насіння, що не посіяли, не проросте³.

Укр.: З нічого нічого не виникає⁴. / Без труда нема плода.

待てば海路の日和あり

Mateba kairo no hiyori ari.

Якщо почекаєш, то будуть у плаванні й сонячні дні.

Укр.: Загляне сонце і в наше віконце.

目は心の鏡

Me wa kokoro no kagami.

Очі – дзеркало душі⁵.

¹ Джерело: «Іцзін» – китайська класична «Книга змін» (易経), прийнята конфуціанцями у V ст. до Р.Х. як один із канонів конфуціанського П'яти-книжжя. Використовується, зокрема, з метою ворожіння.

² Джерело: «Луньюй» (ком. див. вище).

³ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

⁴ Латинське запозичення.

⁵ Джерело: вислів відомого давньокитайського філософа Моцзі (孟子,

Укр.: Очі – дзеркало душі.

盲蛇に怖じず

Mekura hebi ni ojizu.

Сліпий не боїться змії.

Укр.: Дурному нема гори, а все яри.

目糞鼻糞を笑う

Mekuso hanakuso wo warau.

Кисляки з очей сміються над шмарклями.

Укр.: Насміявся голений стриженому.

身ほど可愛いものはない

Mi hodo kawaii mono wa nai.

Нема нічого милішого за себе.

Укр.: Всяк чоловік собі не ворог.

右の耳から左の耳

Migi no mimi kara hidari no mimi.

З правого вуха в ліве.

Укр.: Залітає в одне вухо – вилітає з другого.

実る稲田は頭垂る

Minoru inada wa atama taru.

Повний колос додолу гнеться.

Укр.: Колос повний гнеться до землі, а пустий догори стирчить.

見ぬこと清し

Minu koto kiyoshi.

Те, чого не видно, – чисте.

Укр.: Чого очі не бачать, того серцю не жаль.

三つ子の魂百まで (!)

Mitsugo no tamashii hyaku made.

Душа трирічного залишається незмінною у столітнього.

Укр.: Якого уродила ньенька, такого прийме й земелька.

目的の為には、手段を選ばず

Mokuteki no tame ni wa, shudan wo erabazu.

Заради [досягнення] мети засобів не вибирають¹.

479-381 до Р.Х.), який сповідував принципи «всесосяжної любові» (兼愛, «цзань-ай»), підґрунтям якої є «небесна воля».

¹ Зразок запозичення західної афористичної думки; зміст цього вислову, що є основою моралі езуїтів, запозичений ними у англійського філософа Томаса Гоббса (1588–1679).

Укр.: Мета виправдує засоби.

貰い物に苦情

Morai mono ni kujoo.

Скаржитись на подарунок.

Укр.: Дарованому коневі в зуби не заглядають. / Дар – не купля:
не гудять, а хвалять.

無理が通れば、道理が引っ込む (!)

Muri ga toreba doori hikkomu.

Коли приходиться безглуздість (несправедливість), здоровий глузд
(справедливість) відступає¹.

泣き面に蜂 (!)

Nakitsura ni hachi.

На заплаканому обличчі – бджола².

Укр.: Біда біду тягне.

習い性となる

Narai sei to naru.

Звичка стає характером³.

Укр.: Звичка – друга натура. / Куди бик зникає, туди й завертає.

習うより慣れよ

Narau yori nareyo.

Краще ніж вчитися, набувай досвіду.

Укр.: Наука – срібло, а практика – золото.

情けは人の為ならず (!)

Nasake wa hito no tame narazu.

Гарні вчинки корисні не тільки для інших, [а й для себе]⁴.

¹ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

² Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

³ Джерело: «Шуцзін» (書経, «Книга історичних переказів») – одна з китайських класичних книг, що входить до складу П'ятикнижжя (конфуціанського канону). Містить дані про найдавнішу історію Китаю (з 2357-го по 627 р. до Р.Х.), включаючи елементи міфів, героїчних оповідань, історичних переказів, зразки ораторського мистецтва та філософської думки. Приписується Конфуцію.

⁴ Джерело: «Шуцзін» (書経, «Книга історичних переказів»). Кармічне прислів'я, в основу якого покладена ідея про те, що здійснення добрих справ принесе удачу тому, хто їх робить.

Укр.: Живи так, щоб тобі було добре, а другим ще краще.

猫に鰹節の番をさせる

Neko ni katsuobushi no ban wo saseru.

Доручити кішці стерегти кацуобусі¹.

Укр.: Такий сторож з вовка при вівцях, як з козла при капусті.

寝た子を起こす

Neta ko wo okosu.

Будити дитину, що спить.

Укр.: Не буди лиха, доки воно спить.

憎まれ子、世にはばかる

Nikumare-ko yo ni habakaru.

Неслухняні діти [легше] пробиваються в люди².

Укр.: Бур'ян завжди добре росте. / Поганий на вроду, та гарний на вдачу.

似た者夫婦

Nita mono fuufu.

Чоловік і жінка схожі одне на одного.

Укр.: Чоловік і жінка – одна спілка.

鶏を割くに焉ぞ牛刀を用いん

Niwatori wo sakuni izukunzo gyuutoo wo mochiin.

Ножем м'ясника курку не ріжуть³.

Укр.: На муху з обухом.

飲む、打つ、買う

Nomu, utsu, kau.

Пити, грати, гуляти.

Укр.: У чарках більше людей умирає, чим у морі потопа.

乗りかかった舟

Norikakatta fune.

Зайшов на палубу [човна] – вирушай у плавання.

Укр.: Пустився в бійку – чуба не жалій.

抜き差しならぬ

¹ *Кацуобусі* (鰹節) – дуже тонка стружка сушеної пеламіди, або смугастого тунця (*Katsuwonus pelamis*), що використовується як приправа до багатьох страв японської кухні.

² Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзюхо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

³ Джерело: «Луньюй». (ком. див. вище).

Nukisashi naranu.

Ані витягти, ані проштовхнути.

Укр.: Ускочити по самі вуха. / Ускочив у сливки.

盗人にも仁義

Nusubito ni mo jing.

Навіть злодії мають свій кодекс честі.

Укр.: Ворона вороні ока не видовба.

盗人/泥棒/を見て縄を縛う

Nusubito / dorobō / wo mite nawa wo nau.

Побачивши злодія, сукати мотузку.

Укр.: Замкнув пан стайню, як коней вкрали.

女房と畳は新しい方がよい

Nyooboo to tatami wa atarashii hoo ga yoi.

Дружина й татами¹ гарні, коли нові.

Укр.: Новеньке ситце на клинці, а старе під лавою.

岡に上がった河童

Oka ni agatta kappa.

Каппа² на гору заліз.

Укр.: Сидіти наче у сливах.

屋上屋を架す

Okujoo oki wo kasu.

Зводити дах над дахом.

Укр.: В ліс дрова не возять.

思い立ったが吉日

Omoitatta ga kitsujitsu.

Той день, коли сайнула гарна думка, – щасливий день.

Укр.: П'ятниця удруге не трапиться.

同じ穴の貉

Onaji ana no tujina.

Борсуки з однієї нори.

Укр.: Два чоботи пара. / Одного тіста книші.

鬼も十八、番茶も出花

Oni mo juu hachi, bancha mo debana.

І відьма буває вісімнадцяткою, і бантя¹ має перший настій².

¹ Солом'яні мати, якими настилають підлогу в японській оселі.

² Персонаж японських казок, схожий на водяного.

Укр.: На все свій час.

鬼の居ぬ間に洗濯

Oni no inuma ni sentaku.

Поки дідька немає, пери білизну.

Укр.: Кіт з хати – миші танцюють. / Як kota вдома нема, миші по столу бігають.

女の髪の毛には大象もつながる

Onna no kaminoke ni wa, taizoo mo tsunagaru.

Жіночою косою можна зв'язати слона³.

Укр.: Світом рядять золото і жінки.

女三人寄れば姦しい

Onna san-nin yoreba kashimashii.

Коли збираються три жінки, зчиняється галас.

Укр.: Де баб сім, там торг зовсім.

女心と秋の空

Onna-gokoro to aki no sora.

Серце жінки й осіннє небо.

Укр.: Жіноча думка і вітер часто змінюються.

己の頭の蠅を追え

Onore no atama no hae wo oe.

Відганяй мух від своєї голови.

Укр.: Пильнуй носа свого, а не кожуха мого.

己の欲せざる所を人に施す勿れ

Onore no hossezaru tokoro wo hito ni hodokosu nakare.

Не роби іншим того, чого не бажаєш собі⁴.

Укр.: Чого сам собі не зичиш, того і другому не жадай⁵.

¹ Зелений чай невисокого ґатунку.

² Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

³ Джерело: дхарані-сутра Ямантака (大威徳陀羅尼經) – сутра езотеричного буддизму, перекладена японською мовою в 733 р. Ямантака (яп.: Дайітоку, кит. Давей) – один із П'яти Великих Відьядж (五大明王, яп.: «Годай Мйоо» – П'ять Великих Святих); ім'я означає Добродіяння Великої Сили; значення санскритського слова – «Переможець Яма (Володаря Смерті)». Йому моляться окремо заради отримання перемоги в битві тощо. Дхарані – захисні заклинання, яким приписується надприродна сила.

⁴ Джерело: «Луньюй» (ком. див. вище).

⁵ Євангеліє: Мф. 7:12.

愚か者に福あり

Oroka mono ni fuku ari.

Дурню – щастя.

Укр.: За дурня доля дбає. / Дурень, на бочці сидячи, вовка за хвіст ушіймав.

終わりが大事

Owari ga daiji.

Кінець – головне.

Укр.: Кінець діло хвалить.

六十の手習

Roku juu no tenarai.

Навчатися каліграфії¹ в шістдесят років.

Укр.: Грамоті вчитися – завжди пригодиться.

老少不定

Rooshoo fujoo.

Ані старий, ані молодий не знає, [коли смерть прийде].

Укр.: Смерть та родини не ждуть доброї години.

両天秤をかける

Ryootenbin wo kakeru.

Класти на обидві чаші терезів.

Укр.: Щоб і чорта не гнівить, і Богу вгодить.

龍頭蛇尾 (!)

Ryuutoo dabi.

Голова дракона, хвіст змії.

Укр.: Високо літали, та низенько сідали.

歲月人を待たず (!)

Saigetsu hito wo matazu.

Роки й місяці на людину не чекають².

Укр.: Час не від, його не налигаєш.

砂上に楼閣を築く

Sajoo ni rookaku wo kizuku.

¹ Каліграфія – особливий різновид національного мистецтва японців, у якому втілені естетичні й духовні принципи їхньої культури. Мистецтва каліграфії починають навчатися з раннього дитинства.

² Джерело: вислів Тао Юань-міна (陶淵明, 365–427) – одного з великих китайських поетів, творчість якого вказала шлях та стала зразком для танських і сунських поетів.

Будувати замки на піску.

Укр.: Будувати на піску¹.

酒は本心をあらわす

Sake wa honshin wo arawasu.

Саке відкриває душу [людини].

Укр.: Що у тверезого на умі, те в п'яного на язиці.

先の雁より手前の雀

Saki no gan yori, temae no suzume.

Замість гусака, що далеко, краще горобець поруч.

Укр.: Краще нині горобець, ніж завтра голубець.

三人寄れば文球の知恵 (!)

San-nin yoreba Monju no chie.

Зберуться троє – ось і мудрість самого Мондзю².

Укр.: Одна голова – це одна, а дві – це вже люди.

山椒は小粒でもピリリと辛い

Sansho wa kotsubu demo piriri-to karai.

Навіть зернинка гірського перцю страшенно пекуча.

Укр.: Маленьке, але важеньке.

猿も木から落ちる (!)

Saru mo ki kara ochiru.

Мавпа теж падає з дерева³.

Укр.: Кінь на чотирьох ногах, та спотикається.

猿に烏帽子

Saru ni eboshi.

Мавпі – ебосі⁴.

Укр.: На свиню хоч сідло надінь, все одно буде каплюха.

精神一到何事か成らざらん

Seishin ittoo nanigoto ka narazaran.

Цілеспрямованому будь-яка справа до снаги¹.

¹ Євангеліє: Мф. 7:26.

² Мондзю (яп.: 文殊, санскр.: Манджушрі – «свята великодушність») – бодхісатва, «охоронець Раю на Сході», легендарний сподвижник Будди Готами, який втілює найвищу мудрість (у буддизмі).

³ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

⁴ Високий головний убір вельможного японського панства. Джерело: «Ши цзі» (ком. див. вище).

Укр.: Де хотіння, там знайдеться і вміння.

急いては事を仕損ずる (!)

Seite wa koto wo shison-zuru.

Поспіх шкодить справі.

Укр.: Тихіше їдеш – далі будеш.

青天の霹靂

Seiten no hekireki.

Грім серед ясного (букв.: блакитного) неба.

Укр.: Як сніг на голову.

船頭多くして船山に上る (!)

Sendō ōku shite, fune yata ni noboru.

Коли багато капітанів, корабель сідає на рифи (букв.: запливає у гори).

Укр.: Де багато баб, там дитя безносе.

千丈の堤も蟻の穴より崩れる

Senjoo no tsutsumi mo ari no ana yori kuzureru.

Дамба висотою тисяча дзьо² може зруйнуватися через мурашину канавку.

Укр.: З малої іскри великий вогонь буває.

千里の道も一歩より起こる (!)

Senri no michi mo ippon yori okoru.

Подорож довжиною в тисячу рі³ починається з першого кроку⁴.

釈迦に説法 (!)

Shaka ni seppō.

Навчати Будду буддизму (букв.: проповідь для Шак'я-Муні⁵).

Укр.: Яйця курку не вчать.

¹ Джерело: вислів Чжу Сі (朱子, 1130–1200) – знаменитого китайського філософа, засновника неоконфуціанства, філософська спадщина якого представлена переважно записами бесід учителя зі своїми учнями та колегами.

² Дзьо = 3,03 м.

³ Рі (ком. див. вище).

⁴ Джерело: «Даодецзін» (道德經, IV-III ст. до Р.Х.) – твір видатного давньокитайського філософа Лао-цзи (老子), що містить основні положення даосизму, центральною ідеєю якого є вчення про велике Дао (道). Воно па-нує скрізь і в усьому, завжди і безмежно. Невидиме й нечутне, постійне й невичерпне, воно дає початок, ім'я та форму всьому на світі.

⁵ Одне з імен Будди.

仕事は多勢

Shigoto wa tazei.

Працювати добре, коли багато людей.

Укр.: Гуртом і батька легше бити.

死人に口なし

Shinin ni kuchi nashi.

У мертвого немає рота.

Укр.: Мертві не шкодять.

針小棒大

Shin-shoo boo-dai.

Із голки палицю робити.

Укр.: Робити з мухи слона.

死屍に鞭打つ

Shi-shi ni muchi utsu.

Шмагати труп батогом¹.

Укр.: Про померлих говорити або добре, або нічого.

主が主なら家来も家来

Shuu ga shuu nara, kerai mo kerai.

Який хазяїн, такий слуга.

Укр.: Який пастух, така й череда.

過ぎた事は水に流せ

Sugita koto wa mizu ni nagase.

Нехай минуле пливе за течією.

Укр.: Хто старе споминає, той щастя не має. / Що було, те мохом поросло.

過ぎたるは猶及ばざるが如し

Sugitaru wa nao oyobazaru ga gotoshi.

Занадто багато – все одно що занадто мало².

Укр.: Пархоме, в щасті не брикай, як більш нема, то й так нехай. / Що занадто, то не здорово.

空き腹にまずい物なし

Suki-bara ni mazui mono nashi.

Для пустого шлунка немає несмачних страв.

Укр.: Голодному все смакує. / Коли голод – приправа, то смакує

¹ Джерело: «Ши цзі» (ком. див. вище).

² Джерело: «Луньюй» (ком. див. вище).

страва.

寸鉄人を殺す

Sun-tetsu hito wo korosu.

Ніж завдовжки в сун¹ убиває людину.

Укр.: Слово не стріла, а глибше ранить.

大山鳴動鼠一匹

Taizan meidoo, nezumi ippiki.

Гора струснулася і [народила] мишу².

Укр.: Могила мишу породила.

多芸は無芸

Tagei wa tugei.

Багато умінь – відсутність уміння.

Укр.: За все береться, та не все вдається.

棚から牡丹餅 (!)

Tana kara bota-mochi.

Ботамочі³ з полицки.

Укр.: Печені голуби не летять до губи.

盾の両面を見よ

Tate no ryoomen wo miyo.

Дивись на обидві сторони щита.

Укр.: Кожна медаль має два боки. / Покіль кожух не вивернеш, він все здається чорним.

亭主を尻に敷く

Teishu wo shiri ni shiku.

Підстелити чоловіка під себе.

Укр.: Чоловік – голова, жінка – шия, куди захоче, туди й поверне.

天は自ら助くる者を助く

Ten wa mizukara tasukuru mono wo tasuku.

Небо допомагає тому, хто сам собі допомагає.

Укр.: На батька надійся, а сам не поганься.

天網恢恢、疎にして漏らさず

¹ Міра довжини = 3,03 см.

² Західне прислів'я. Джерело: поема «Мистецтво поезії» («Мучило гору, а що народилося? Чудне лише мишення»). Автор – Квінт Горацій Флакк (Quintus Horatius Flaccus, 65–8 рр. до Р.Х.). Також фраза «гора народила мишу» міститься в байці Езопа «Гора в пологах».

³ Солодкий рисовий коржик.

Tenmoo kaikai, so ni shite morasazu.

У небесному неводі хоч і великі вічка, але нічого кризь них не прослизне¹.

Укр.: Бог довго жде, та тяжко карає. / Скільки злодій не краде, все одно тюрми не мине.

十日の菊、六日の菖蒲

Tooka no kiku, miika no shoobu.

Хризантеми – десятого числа², ірис – шостого³.

(Кажуть у випадку плутанини термінів, дат, обрядів тощо).

Укр.: Дороге яечко до Великодня.

所変われば品変わる (!)

Tokoro kawareba, shina kawaru.

Змінюється місце – змінюється товар.

Укр.: Кожен край має свій звичай.

隣の花は赤い (!)

Tonari no hana wa akai.

Сусідські квіти – червоні.

Укр.: У чужу жінку чорт кладе ложку меду.

捕らぬ狸の皮算用 (!)

Toranu tanuki no kawa zan'yo.

Оцінювати шкурку борсука, якого ще не спіймали.

Укр.: Ще вовка не зловив, а вже шкуру пропив.

桃季もの言わず下自ら蹊を成す (!)

Toori mono iwazu, shita onozukara michi wo nasu.

Хоч персикові й грушеві дерева себе не хвалять, але під ними стежки утоптують⁴.

Укр.: Добрий товар сам себе хвалить.

燕一羽で春にはならぬ

Tsubame ichiwa de haru ni wa naranu.

¹ Джерело: «Даодецзін» (ком. див. вище).

² Насправді в Японії 9 вересня відзначають Свято хризантем. Вважається, що зірвана цього дня хризантема має чарівну силу повертати молодість і здоров'я.

³ Фактично 5 травня японці відзначають Свято ірисів (півників), що за традицією вважається Святом хлопчиків.

⁴ Джерело: «Ши цзі» (ком. див. вище).

Одна ластівка не робить весни¹.

Укр.: Одна ластівка не робить весни.

月と鼈 (!)

Tsuki to suppon.

[Різні як] місяць та черепаха.

Укр.: Схожий, як макогін на ночви.

内弁慶の外鼠

Uchi-Benkei no soto-nezumi.

Вдома Бенкей², а на вулиці – миша.

Укр.: Кожен пес на своєму смітті гордий.

氏より育ち

Uji yori sodachi.

Вигодувати важливіше, ніж народити³.

Укр.: Не та мати, що народила, а та, що вигодувала.

海の物とも、山の物ともつかぬ

Umi no mono tomo, yama no mono tomo tsukanu.

Ні морська тварина, ні гірська.

Укр.: Ні пес, ні баран.

嘘は一時

Uso wa ittoki.

Брехня – недовгочасна.

Укр.: Хто вчора збрехав, тому й завтра не повірять.

牛は牛づれ、馬は馬づれ

Ushi wa ushi zure, uma wa uma zure.

Бики – до биків, коні – до коней.

Укр.: Пес псові брат.

噂をすれば影がさす

Uwasa wo sureba, kage ga sasu.

Тільки-но згадаєш – і з'явиться його тінь.

Укр.: Про вовка промовка, а вовк до хати.

¹ Західне прислів'я. Пор. лат.: Una hirundo ver non facit (Одна ластівка весни не робить) /Горацій, 65–8 до Р.Х./.

² Загальна назва та ім'я реальної історичної особи – легендарного воїначенця Сайто Мусасібо Бенкея (西塔武藏坊弁慶, 1155–1189), який часто ототожнюється з грізним, але великодушним ведмедем, відданим своєму господареві. Символ найвищої пляхетності в Японії.

³ Джерело: «Едо (Дзьохо) Іроха Карта» (ком. див. вище).

噂約束は約束

Yakusoku wa yakusoku.

Обіцянка є обіцянка.

Укр.: Хоч лопни, хоч перервись, а дав слово – кріпись.

安かろう悪かろう

Yasukaroo warukaroo.

Дешеве – погане.

Укр.: Дешева рибка – погана юшка.

夜目、遠目、笠の内

Yome, toome, kasa no uchi.

Уночі, далеко й під солом'яним капелюхом¹.

(Будь-яка жінка здається гарною у темряві, вдалині й під солом'яним капелюхом).

Укр.: Уночі всі коти бурі, а корови сірі.

前門の虎、後門の狼

Zen-mon no tora, koo-mon no ookami.

Тигр біля передніх воріт, вовк біля задніх².

Укр.: Між Сціллою і Харібдою³. / Між двох вогнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маевский Е.В.* Графическая стилистика японского языка. – М.: Муравей-Гайд, 2000. – С. 8–11.

2. *Пирогов В.Л.* Етнолінгвістичні паралелі у різносистемних мовах // Східний світ. – К., 2001. – №1. – С. 92–106.

3. *Пирогов В.Л.* Мудрость Востока и Запада – экософские и лингвистические основания (подход к сравнительному исследованию устойчивых фразеологизмов) // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту.

¹ Прислів'я з японської картярської гри «Едо (Дзьохо) Гроха Карта» (див. ком. на с. 73).

² Джерело: твір китайського автора Чень Шоу (陳壽, 233-297) «Історія Трицарства» (三国志). Афоризм пов'язаний з особою Сунь Цзяня (孫權, 155-191), воєначальника, державного діяча, одного із засновників держави У (東吳).

³ У давньогрецькій міфології – два чудовиська, які жили на прибережних скелях по обидва боки морської протоки й позбавляли життя мореплавців.

- Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 175–194.
4. *Пирогов В.Л.* Символічні архетипи як основоположні властивості паремійних одиниць // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. Ун-ту. Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К., 2002. – Вип. 6 – С. 231–234.
5. *Пирогов В.Л.* Система ментальних стереотипів, віддзеркалена в японських прислів'ях і приказках // Східний світ. – К., 2007. – № 3. – С. 72–79.
6. *Тайлор Э.Б.* Первобытная культура. – М., 1989. – С. 76–78.
7. *Щуцкий Ю.К.* Китайская классическая «Книга Перемен». – СПб., 2000. – С. 113–117.
8. *Wierzbicka A.* *Lingua mentalis: the semantics of natural language.* – Sydney: Academic Press, 1980. – P. 349–360.
9. The Kojiki (Records of Ancient Matters) / Transl. by Basil Hall Chamberlain. – Boston – Rutland – Vermont – Tokyo: Tuttle Publishing, 1982. – P. 111–115.
10. Хіросі Цукісіма. Кокуго-но рекісі (Історія національної японської мови). – Токіо: Токіо дайгаку, 1977. – С. 42–57. (築島裕。国語の歴史。東京大学出版会, 1997).

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Михельсон М.И.* Толковый словарь иностранных слов, пословиц и поговорок. – М.: Транзиткнига, 2006. – 1120 с.
2. Мудрість народна: Українські прислів'я і приказки. – К., 1959. – 110 с.
3. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О.В. Марковича / Уклад М. Номис. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
4. *Олійник І.С., Сидоренко М.М.* Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. – К., 1971. – 351 с.
5. *Пермяков Г.Л.* Пословицы и поговорки народов Востока: Систематизированное собрание изречений двухсот народов / Е.М. Мелетинский (науч. ред.), Г.Л. Капчиц (науч. ред.). – М., 2001. – 624 с.
6. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. М. Пазяк. – К.: Дніпро, 1976. – 215 с. – (Мудрість народна; Зб. 19).
7. Українські прислів'я та приказки / Редкол.: С.Д. Зубков (відп. ред.) та ін. – К.: Дніпро, 1996. – 400 с.
8. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського; Й.Ю. Федас (відп. ред.), М.М. Пазяк (упоряд., вступ. ст.). – К.: Наук. думка, 2001. – 392 с. – (Укр. нар. творчість).
9. Японские народные пословицы и поговорки / Пер. с яп. П. Петрова; Под ред. С. Гутермана. – М.: Изд-во иностр. лит., 1959. – 95 с.

10. Японські прислів'я та приказки / Упоряд. І. Чирка; Пер. з яп. М. Федоришина. – К.: Дніпро, 1989. – 191 с.
11. 国語慣用句大辞典。東京：東京堂、1977.
12. ことわざの泉。東京：北星堂書店、1985.
13. 日米慣用句表現辞典。東京：小学館、1997.
14. 日英故事ことわざ辞典。東京：北星堂、2000.
15. 成語林故事ことわざ慣用句 [中型版]。東京：旺文社、2000.
16. 美しい日本語の辞典。東京：小学館、2006.
17. 広辞苑。東京：岩波書店、2008.
18. 中英佛教辞典 (A Chinese-English Dictionary of Buddhist Terms) 、北京：外文出版、2005.

Переклад та коментарі В.Л. Пирогова

HOPITO

祝詞

НОРИТО

Терміном *норіто* (祝詞 – “заклинальні моління”, “молитви-заклинання”) в японському літературознавстві позначається синтоїстська культова поезія, яка декламувалася під час церемоніальних містерій у синтоїстських храмах. Розквіт цього літературного жанру припадає на VII-VIII ст., проте зародився він значно раніше – приблизно в III-IV ст. н.е., коли анімїзм давніх японців, тобто одушевлення ними різноманітних природних утворів (гір, скель, рік, водоспадів, дерев тощо), явищ природи, а також культ предків і елементи шаманства, об’єднавшись в одне ціле, поступово набули рис віросповідання і згодом перетворилися на цілісну систему міфологічно-релігійного віровчення – суто японську національну релігію *синто* (神道 – *досл.*: “Шлях Богів”). У цей період кожний рід ще мав власне родове святилище *ясіро* (社) і свого Бога-покровителя. Для родового об’єднання *Ямато*, якому з часом вдалося підкорити інші роди і таким чином об’єднати країну, таким Богом була Велика Богиня сонця *Аматерасу Оомікамі*.

Тривалий час існувала виключно усна традиція передачі текстів *норіто* від одного покоління синтоїстських жерців до іншого. Переважно цим займалися представники родів Накатомі та Імібе, які протягом кількох століть обиралися жерцями і священиками синтоїстських храмів.

Уперше тексти церемоніально-обрядових пісень були зібрані у збірку *норіто* “*Енгі-сікі*” (延喜式 – “Ритуали доби Енгі” або “Установлення /традиції/ доби Енгі”) на початку X ст., а саме – в 927 р.

Більшість *норіто* мали чітку змістову структуру:

- а) опис історії виникнення того чи іншого обряду;
- б) короткий переказ відповідного міфу (міфів);
- в) змалювання господарського та політичного устрою відповідної епохи виникнення обряду;
- г) докладний перелік піднесень-подарунків синтоїстським богам, тобто того, чим раніше віддячували за виконання богами відповідного прохання – своєрідний натяк жерців на те, що саме вони хотіли б отримати від замовників церемонії цього разу, оскільки подарунки

залишалися у власності священиків синтоїстського храму.

Мовою *норіто* була виключно японська мова, а запис текстів на початковому етапі здійснювався фонетико-ієрогліфічним способом. Стиль *норіто* є середнім між поезією та прозою, однак більшість фахівців відносить *норіто* до поезії, оскільки цьому жанру властиві такі поетичні художньо-стилістичні засоби, як риторичні прикраси, метафори, паралелізми, повтори тощо. Відомий російський японіст М.О. Невський, який свого часу досліджував цей літературний жанр і який уперше переклав та надрукував декілька *норіто* російською мовою (*див.: Восток /Литература Китая и Японии. Сборник первый, Academia/. – Ленінград, 1935*), з цього приводу зазначав: “За своєю мовою і стилем *норіто* посідають середнє місце між поезією та прозою і радше мають бути віднесені до першої, ніж до другої. Тут ми бачимо безліч риторичних прикрас, метафор, паралелізмів, повторів та інших прийомів, розрахованих на те, щоб підсилити враження і додати молінням піднесеності. Окремі частини *норіто* звучать дуже святково і навіть ритмічно” (Невський Н.А. “Культовая поэзия древней Японии /VI-VIII вв./” // *Петербургское востоковедение. – Выпуск 8. – СПб., 1996. – С. 292*).

Дійсно, зазвичай *норіто* виголошувалися особливим святково-церемоніальним речитативом і супроводжувалися відповідними магічними діями: жестами, рухами, танцями.

У якості прикладу такого ритмічного піднесено-святкового звучання, яке досягається завдяки застосуванню типових для давньої поезії стилістичних засобів, наведемо уривок із *норіто* під назвою “Велике очищення (від гріхів) в останній день місяця *мінадзукі*”¹:

*Як вітру подих
Восьмишарові небесні хмари
Миттю розганяє,
Як він розвіює увечері і вранці
Пітьму вечірню
І ранкову млу,
Як відв'язавши ніс,
Корму звільнивши,
Виштовхують великий корабель*

¹ Йдеться про церемонію всенародного відпущення гріхів, яка здійснювалася в синтоїстських храмах двічі на рік – наприкінці шостого і дванадцятого місяців року за місячним календарем.

Із гавані у море,
Як під корінь
Гартовані сокири у лісах
Густі дерева зрубують миттєво,
Ми теж очистимося
Від гріхів своїх! (Переклад наш.- І.Б.)

Тематика *норіто* була найрізноманітнішою: прохання гарного врожаю та сприятливої погоди, припинення природних катаклізмів, пожеж, епідемій, голоду тощо, святкування різних сезонних подій, сімейних обрядів і навіть прохання або подяка за призначення на ту чи іншу посаду.

Дехто з зарубіжних дослідників порівнює японські *норіто* з католицькими проповідями (*див.: Florenz K. Geschichte der Japanischen Literatur. – Lpz., 1909*), інші – з біблійними псалмами (*див.: Engi-Shiki. Procedures of the Engi Era. Books I-V. Translated with Introduction and Notes by F.G. Vock. – Tokyo, 1970*). На нашу думку, подібні порівняння доречні лише з точки зору змісту та ідейної спрямованості зазначених жанрів релігійної літератури. Що ж стосується специфіки *норіто* як поетичного жанру, то їх доцільніше порівнювати з відповідними жанрами саме японської класичної поезії, як це робить у своєму ґрунтовному науковому дослідженні Л.М. Єрмакова, насамперед із *нагаута* (“довгими піснями”), що містяться у складі найдавніших історико-міфологічних літописів “*Кодзікі*” та “*Ніхон-сьокі*” (*див.: Норито. Сэммё. /Памятники письменности Востока. ХCVIII. – Пер. со старояп., исследование и комментарий Л.М. Ермаковой. – М., 1991*), а також відповідними віршами у складі першої японської поетичної антології “*Ман-йо-сю*”. До речі саме в “*Ман-йо-сю*” вперше зустрічається термін “*котадама*” (*яп.: 言霊* - “душа слова”, “магія слів”; *див.: вірш № 894 Яманое-но Окура, сувій № 5*), під яким розумілася магічна властивість слова викликати дух синтоїстських богів і божественних предків, котрі своїми діями могли втручатися в повсякденне життя людей і впливати на перебіг не лише сучасних, але й майбутніх подій. Беззастережна віра в дієвість обрядових синтоїстських молитов і заклинань ґрунтувалася саме на цьому глибокому переконанні давніх японців.

І.П. Бондаренко

Слова у свято вигнання демонів хвороб (*На-но мацурі-но котоба*)

Цей текст знаходиться в шістнадцятій книзі «Енгісікі» в розділі «Онйорьо», де описані даоські ритуали так званої захисної магії (кіндзю), яка розглядалася насамперед як засіб лікування хвороб та вигнання демонів епідемії.

Ритуал бере свій початок з китайського новорічного екзерцизму «но» (яп. «на» в заголовку тексту). В цьому екзерцизмі, жрець починає вигнання Морю. В ритуалі Великого вигнання виганяється «ци» зими для того, щоб звільнити місце для весняного «ци», яке, в свою чергу, пов'язане з поняттям «ян». Пагубні демони мешкали в низинах та на тінювих сторонах гір, і на боротьбу з ними виходила процесія перевдягнених у тварин жерців. Їх було дванадцять – за числом місяців року. Згідно з шістнадцятою книгою «Енгісікі», в ритуалі використовують п'ять видів зброї, серед якої – лук і посох з персикового дерева та тростинові стріли. Ритуал проводиться в пізніх сутінках в останній день року.

Цього року, цього місяця,
цього дня, цієї години,
на початку години - виправлення бірок,
на початку години - виправлення діянь,
наприкінці години - виправлення бірок,
наприкінці години - виправлення діянь.
Гір і рік досягати,
забороняти [шкідливе] *ци*
у долинах річок;
двадцяти чотирьом володарям,
тисячі двомстам управителям,
дев'яти тисячам безлічі воїнів-вершників, -
всім попереду, позаду, ліворуч, праворуч вишикуватися,
і кожному в стороні своїй місце зайняти й службу нести.
Всі божества Неба-Землі, –
яким славу підносить й яких почитає в палаці великому
управитель управи благочинства, –
нехай спокійно й благополучно перебувають, –
так кажу.

І ще особливо наголошую:
якщо демони хвороб із порчею дурною
десь у різних місцях, у селах різних
зачинилися й сховалися, –
то в тисячі сіл й інших селах,
у повітах у чотирьох напрямках,
на сході - до Мітіноку,
на заході - до Вотіка,
на півдні - до Тоса,
на півночі - до Садо,
ви, демони хвороби, по ту сторону тих меж
житло собі визначите й туди відправляйтеся,
і даровані вам будуть скарби п'ятикольорові,
дари різні морів і гір;
в усі місця, у всіх напрямках,
куди ви відступаєте й переходите,
негайно відступіть й вийдіть! –
таке вигнання виголошується.
А якщо з серцем, що опирається,
вони зупиняться й сховаються,
то великий чин, що вигнання демонів здійснює,
малий чин, що вигнання демонів здійснює,
з п'ятьма видами зброї різної
за ними поженуться й уразять їх,
тож слухайте це, – так виголошую.

Велике свято куштування першого врожаю (Ооніе-но мацурі)

У сьомій книзі «Енгісікі» цей ритуал має назву «амацукамі-но йогото» (благе побажання небесних богів). «Енгісікі» відводить цьому ритуалу цілу главу.

У міфології акт куштування плодів першого врожаю трапляється у міфі про Амагерасу, яка саме займалась цим обрядом у спеціально відведеному покої, коли її брат Сусано почав вершити свої «гріхи небесні» прямо в цій залі («Кодзікі»). Аме-но вакахіко в одній із версій «Ніхон-сьокі» знаходився в такому покої, коли його наздог-

нала стріла, яку він сам же й випустив для того, щоб убити фазана. У будь-якому випадку, цей обряд досить давній.

Церемонія ритуалу тривала декілька днів, вірніше, декілька ночей, так як боги в основному спускалися за дарами вночі.

Спочатку ворожінням визначалися учасники церемонії та дві провінції – «юкі» та «сукі». У цих провінціях виривали з коренем рис, підсушували його і через деякий час несли в столицю. Вкушання рису супроводжувалося різними ритуальними танцями, а також виконувалися пісні різних провінцій.

Після завершення свята всі побудовані для нього будівлі спалювали. Для цього два жерці відправлялися в дві провінції, де спочатку здійснювали обряд почитання восьми божеств імператорської трапези, потім проходили обряд очищення, і тільки після цього спалювали тимчасові будівлі, призначені для свята.

Жерці, що зібралися, і священнослужителі, всі слухайте – так виголошую.

За дозволом бога й богині,
прабатьків владики нашого,
що на Рівнині Високого Неба божественно перебувають,
говорю смиренно перед царственими богами,
яким хвалу підносять у храмах неба, храмах землі.
У день зайця місяця сімоцукі року нинішнього
царя нащадок вкушати буде
небесну трапезу, довгу трапезу, вічну трапезу,
і нехай боги-царі на неї погодяться,
щоб вік його як міцна скеля, вічна скеля збережений був,
квітучим віком щасливий був,
щоб тисячу осеней, п'ять сотень осеней
він трапезу спокійно, мирно вкушав,
зарум'янившись пишним рум'янцем.
Тому багаті дарунки царя нащадка –
світлі тканини, блискучі тканини,
м'які тканини, грубі тканини приносимо
і на пишному сході сонця ранкового
хвалу підносимо – і всі слухайте, –
так виголошую.

Особливо наголошую: дарунки піднесені,
що очищення пройшли,
до тендітних плечей жерців товстими шнурами прив'язані,
жерці й священнослужителі
прийміть і неухильно підношення зробіть, –
так виголошую.

Свято втихомирнення вогню (Хосідзуме-но мацурі)

Як вказує «Енгісікі», ритуал Хосідзуме (або Тінкасай) проводився в чотирьох кутах території палацу в останній день шостого і дванадцятого місяця, або ж день визначався за допомогою ворожіння.

На столі з вісьмома ніжками розклали підношення, причому стіл ставили у дворі. Один з жерців кланявся на чотири сторони світу, починаючи з тієї, яка відповідала порі року і гасив вогнища, запалені у дворі, за допомогою солі та води. В помічницю він брав жінку і разом з нею підносив спочатку шовк, морські дарунки (від богів справа), потім річні дарунки (від богів зліва), також виставляли різні бутлі. Після цього, жрець мав чотири рази поклонитися, двічі сплеснути долонями, прочитати норіто так, як воно наведене в «Енгісікі», а потім, коли помічник винесе «нуса», розкласти їх у такому порядку: зліва-справа-зліва, знову чотири рази поклонитись і покласти нуса на стіл.

За дозволом бога й богині,
прабатьків владика нашого,
що на Рівнині Високого Неба божественно перебувають,
призначено було царю-нащадку
країною рясних долин тростинових
і тучного колосу
мирно, спокійно правити.
І коли йому Піднебесну поручали,
виголосили вони слова закляття небесного,
закляття сильного, такі слова:
«Два божества-стовпа,
Ідзанагі-но мікото, Ідзанамі-но мікото,

чоловік і дружина, у шлюб вступили,
і країни – вісім десятків країн,
і острови – вісім десятків островів –
були народжені.
І вісім сотень міриад божеств
були народжені.
І коли народжувалось диття останнє, дорогоцінне –
Хомусубі-но Камі, –
то опалилось місце потаємне,
і богиня за скелею сховалась,
і сказала вона: не дивись на мене, чоловіче мій,
ночей – сім ночей, днів – сім днів.
Проте ще сім днів не минуло,
як подумав він, що дивними є її дії,
і подивився на неї –
а вона, вогонь породивши,
місце опалила потаємне.
І тоді вона так сказала:
«Говорила я тобі, чоловіче мій,
щоб ти не дивився,
а ти все одно зі мною поглядом зустрівся».
І далі сказала:
«Тепер ти, чоловіче мій,
повинен владарювати у верхній країні,
а я буду владарювати у нижній країні».
І сховалась вона за скелею,
і вирішила до схилу Йоміцухірасака добратись.
І так тоді сказала:
«Залишилось у верхній країні,
в якій чоловік мій царює,
дитя, серцем погане», –
повернулась і знову дітей народила.
Народжене нею, чотирьох видів було –
Мідзу-но Камі, [бог водяний],
тиква-горлянка, водорості річні,
і Ханіяма-хіме.
І тоді вона такі настанови давала:
«Якщо грубим стане серце цього дитяти,

що серцем погане,
тоді втихомирте його за допомогою води,
тикви-горлянки, Ханіяма-хіме,
водоростями річними».
І тому наслідуючи, нехай хвала вознесеться,
нехай при дворі божественного нащадка
сум'яття не буде,
нехай дарунки коштовні
світлі тканини, блискучі тканини,
м'які тканини, грубі тканини,
п'яти родів дарунки,
що в Рівнині Синього Моря живуть –
з плавником широким, з плавником вузьким,
до водоростей морських, водоростей прибережних,
пиття священне –
верхівки сосудів високо здіймаючи,
утроби сосудів наповнивши, у ряд виставлять,
аж до грубого рису, м'якого рису,
гірській гряді подібно, високо вкладуть,
і, відповідно до слів заляття небесного,
закляття тяжкого, нехай славослів'я піднесуться, –
так говорю смиренно.

Свято Касуга (Касуга-но мацурі)

В «Ентісікі», у розділі «Імена богів», є вказівка: «Свято Касуга – чотири божества». Це – чотири родових бога Фудзівара (Такемікадзуті-но мікото, Іваінусі-но мікото, Аме-но кояне-но мікото і Хаме-тамі), перенесені в храм Касуга, недалеко від міста Нара. Ритуал проводився у другий та одинадцятий місяць першого дня мавпи. Перше зафіксоване в документах проведення свята відносять на кінець 40-х – початок 50-х років VIII ст.

В «Ентісікі» свято Касуга описане як маленьке свято, тому ритуал проводився не при імператорському дворі, проте на його проведення вислався посланець від імператора.

По велінню великому повелителя нашого
Смиренно й тремтливо говорю, схилений,
перед богами царственими – чотирма стовпами,
Такемікадзуті-но мікото, у Касіма що перебуває,
Іваінусі-но мікото, у Каторі що перебуває,
Аме-но кояне-но мікото, у Хіраока що перебуває,
Хамегами-дівою.

Як побажали боги великі,
У коренях підземних скель гори Мікаса, що в Касуга,
стовпи храму зміцнили грузно,
коники даху в Рівнину Високого Неба піднесли високо,
від неба укриттям, від сонця укриттям
вважаємо з благоговінням.
І подносимо скарби священні – дзеркало, меч і лук,
спис і коня – сюди перепровадимо.
Одяг священний –
яскраве ткания, блискуче ткания,
м'яке ткания, грубе ткания підносимо.
Поклажу з підношенням,
що країна в чотирьох напрямках у данину збирає,
рядком поставимо:
те, що в Рівнинах синіх морів –
із плавником широким, із плавником вузьким,
до водорості морської і водорості прибережної,
те, що в горах і полях –
солодкі трави, гіркі трави,
пиття священне –
верхівки посудів високо здіймаючи,
утроби посудів наповнивши, рядком поставимо.
Дарунки всіх видів,
гірською грядою склавши, укладемо.
Від жерця такої-то управи, звання, роду, імені
великі дарунки дорогоцінні, –
як дарунки великі, дарунки рясні,
мирно, спокійно вкушайте, –
перед царственими богами великими
хвалу підношу, – так говорю смиренно.

І, ці підношення зробивши,
процвітання молю дарувати
і тепер і надалі,
щоб повелитель наш мирно, спокійно [правив],
рясним століттям, квітучим століттям щасливий був,
як вічна скеля, як міцна скеля збережений був,
і щоб усіх місць, усіх будинків володарі й вельможі,
що государю служать,
теж у спокої перебували,
при дворі государевому
мирно б государю служили,
розцвітаючи, як жива вітка квітуча.
І нехай хвала піднесеться, – так говорю смиренно.

Переклад Н. Кулигіної, О. Левицької

СЕММЬО

宣命

СЕММЬО

Кінець VII ст. знаменується появою ще одного своєрідного японського літературного жанру *семмьо* 宣命 (*яп.*: *оомікотонорі* – “проголошення слів імператора”) – імператорських указів (едиктів), які писалися як японською, так і китайською мовами. Останні поділялися на два види:

а) “*сьосьо*” (詔書) – письмові імператорські укази, які складалися колективом відповідних чиновників і лише затверджувалися самим імператором;

б) “*тьокусі*” (勅旨) – повеління, написані імператором власноруч, які спалювалися після виголошення їхнього змісту.

Що ж стосується *семмьо*, написаних японською мовою, то вони дійшли до нас у складі історико-міфологічного літопису “*Сьоку-ніхонгі*” (“Продовження записів про Японію”), який був завершений 797 р. і містив тексти 62 імператорських указів. Серед них найдавніший датується 697 р.

За доби Хей-ан і пізніше імператорські укази записувалися виключно китайською мовою офіційно-ділового стилю, а тому, на думку фахівців, вже “не мали прямого зв’язку з художньою чи обрядово-культурною сферою японської культури” (Норито. Сэммё. *Памятники письменности Востока. ХСVII/. – Пер. со старояп., исследование и комментарий Л.М. Ермаковой. – М., 1991*).

До жанру художньої літератури тексти найдавніших японськомовних *семмьо* дозволяють відносити не тільки загальний міфопоетичний стиль цих творів, численні риторичні прикраси, метафори, синтаксичні паралелізми, синонімічні повтори тощо, але й ритміко-мелодійна структура окремих фрагментів імператорських указів чи навіть указів у цілому.

Тематика *семмьо* була досить різноманітною: вступ на трон, свята, призначення на посади, дарування титулів, покарання, попередження заколотникам тощо.

І.П. Бондаренк

Указ
про вступ на трон імператриці Гемььо

Великому велінню,
велінню государині, дочки Ямато,
що, як богиня, явлена
правити великою країною восьми островів,
принци, володарі, вельможі,
всіх ста управ чиновники й народ Піднебесної,
всі слухайте, – так виголошую.

«У день курки місяця хацукі
цариця, дочка Ямато, про яку говорять із тремтінням,
що правила Піднебесною в палаці Фудзівара,
спадкові діяння щедрої країни Піднебесної
передала государеві, що нині править,
принцові спадкоємцю, синові принца Хінамесі-но мікото,
і поруч із ним перебувала,
Піднебесну облаштовувала й царювала.
І от закони ті, що встановлено й призначено
государем, сином Ямато, про якого говорять із тремтінням,
що правив Піднебесною з палацу Афумі-но Ооцу, –
закони, що разом з Небом-Землею довго тривають,
із Сонцем-Місяцем далеко тривають,
закони вічні, незмінні,
які прийняти й виконувати слід,
всі ми прийняли й із тремтінням службу несли.
І це веління проголошене
всі слухайте, – так виголошую.
От, виконували ми їх
і в місяць сімоцукі року минулого
проголосив государ, син наш:
«Тіло наше нині втомилося,
і бажаємо ми відпочинок одержати, і хворобу побороити.
На пості ж нашому, успадкованому від сонця небесного,

треба володарю перебувати й правити.
Тому ми йому уступаємо».

І, веління це приймаючи, ми відповідали:
«Не під силу нам це буде», –
так, відмовляючись, смиренно ми говорили
і поста цього не приймали.

Але вжебагато днів таких назбиралось,
коли государ нам пост уступати вирішив.

І от зі співчуттям і тремтінням
у п'ятнадцятий день місяця мінадзукі року нинішнього
повідали ми государеві, що веління приймаємо
і пост успадковуємо,
щоб серце Неба-Землі шанувати й плекати із трепетом.

І цьому велінню великому, проголошеному,
всі слухайте, – так виголошую.

І тому, якщо, із принців починаючи,
володарі, вельможі, всіх ста управ чиновники
з серцем світлим, чистим
усе більше будуть радіти, усе більше намагатися
підпорою нам служити й вислужувати,
тоді, думаємо ми,
діяння щедрої країни Піднебесної
рівними, довгими нехай будуть.

Також думаємо ми, що тоді закони країни щедрої,
встановлені як закони вічні,
які разом з Небом-Землею довго й далеко не перемініяться,
передаватися будуть не відхиляючись, не зрушуючись.

І велике веління проголошене
всі слухайте, – так виголошую.

І немає в тому нічого незвичайного, –
щоб з часів прашура далекого
і до царювань государів багатьох,
на високому престолі перебуваючи, сонцю наслідуючи небесному,
рясну країну Піднебесну пестити й милувати.
Божественною суттю своєю помишляємо ми,
що це діяння спадкове – облаштовувати й милувати,
подібно тому, як батьки
дитя слабке годують і пестують.

Тому насамперед народ Піднебесної милістю обдаруємо: у Піднебесній всі гріхи прощаються. Зі світанку сімнадцятого дня місяця фумідзукі четвертого року Кейун гріхи будь-які, від тяжких і далі, легкі й важкі, – усі знімаються. І ті, що вже відкрито, і ті, що ще не відкрито, за все прощення дарується. Однак з восьми злочинів тяжких, хто вже вбив, пограбував або вкрав, і при тому звичайним порядком відпущений не був, тим прощення не дарується.

А тих, хто раніше й нині в зраді не перебував і висланий не був, тих усіх з добром відпустити слід.

А тих втікачів, що в горах і низинах ховаються, при собі зброю тримають і вже сто днів не показувалися, дорівняти до тих, хто тільки що втік. Допомогу призначити старим: кому за сто років – призначити нелущеного рису два коку, кому за дев'яносто – один коку п'ять то, кому за вісімдесят – один коку.

Служивим людям вище восьмого рангу заслугам згідно по одному тану полотна видається. Хто вище п'ятого рангу – цьому не підлягає.

Ченцям і черницям вище восьмого рангу кожному рису й полотна доставити. Самотнім і вдівцям, що себе утримувати не можуть, допомогу призначити – один коку нелущеного рису кожному.

Всі землі й місця навколо столиці, у внутрішніх провінціях, в окрузі [на Кюсю] у році нинішньому від податі звільнити, всі землі Піднебесної в році нинішньому від оброку звільнити.

І це велике веління,
государинею проголошене,
усі слухайте, – так виголошую.

**Указ,
оголошений всім принцам і всім вельможам**

Нині оголошуємо: нещодавно серед принців і вельмож з'явилися люди зухвалі й супротивні, що замишляли «палац великий оточимо» і таємно зброю приготували. Дізнавшись про це, знову й знову ми роздумували: хто ж це й невже серед таких людей може знайтися хоч один, хто влади государевій протидіє? І подумавши так, ми діяти за законом не стали. Однак, ось що ми думаємо: якщо те саме ска-

жуть нам багато людей, то тоді ж зневажати, вірно, негожим буде? Але легко творити справи милосердні, а такі – найважчі у Піднебесній. Серця слуг, що опираються, розум що втратили, зі шляху що збилися, слід милувати, виправляти, – так ми подумали й тому оголошуємо: все це зрозумійте й не творіть те, що осуд людський викликає. А якщо хто цього веління проголошеного ослухається, то хоч ми й милосердні безмежно, але доведеться нам з ними поневолі за законом чинити. У кожному будинку, за кожними воротами імені предків не губіть, ревно служіть, – і це веління проголошене всі слухайте, – так виголошую.

**Указ,
оголошений перед принцом Сіоякі та іншими**

Кажуть люди, що Сіоякі й ще п'ятеро збиралися владу скинути. Оскільки ви нам люди близькі, і подумати ми не могли, що хоч один [із вас] відчуває до нас ненависть.

Скільки государиня вас жалувала, за що ж вам нас ненавидіти? Чи може таке статися, – думали ми. Тому гріхи ваші прощаються, але надалі подібного не робіть, – так виголошуємо.

**Указ
про помилування людей, які вчинили тяжкі гріхи**

Оголошується указ величний государині нашої, дочки Ямато, що, як богиня явлена, великою країною восьми островів править; і ви – принци, володарі, вельможі, ста управ чиновники й народ Піднебесної – всі слухайте, – так виголошую.
«Слуги підступні, супротивні викрасти, відняти, украсти замислили спадок престолу високого, успадкованого від сонця небесного, установлене прабатьками могутніми, богом і богинею,

на Рівнині Високого Неба божественно перебувають.

Розум втративши, зі шляху збившись, Нарамаро, Комаро та інші з ними, зграю супротивну зібравши, хотіли спочатку будинок міністра оточити й убити його, потім палац великий оточити, вигнати принца спадкоємця, потім скинути вдову імператрицю, заволодіти дзвіночками, печатками й бирками, після цього правого міністра призвати хотіли й наказати йому указ оголосити Піднебесній. Після ж замислили вони государиню відтіснити, і, одного із чотирьох принців вибравши, володарем зробити.

І от, вночі двадцять дев'ятого дня місяця мінадзукі підійшли вони до будинку канцлера, принесли там клятву, солоної води напившись, і піднесли моління чотирьом сторонам Неба-Землі. У другий же день місяця фумідзукі вони вирішили військо підняти.

У годину вівці другого дня Оно-но Адзума-хіто призвав до себе службовця в палацовій управі охорони, Камуцумуті-но асомі Хідацу із землі Бідзен, і велів тому: „Те-то й те-то нам допоможи зробити”, – так йому сказав. „Добре, зроблю”, – погодився він. І в годину кабана того ж дня все нам розповів. Тоді ми про все дізналися й вникли, і виявилось, що про все він правду повідав, і всі вони в тому зізналися. Коли ж розглянули ми закони, то вийшло, що всі ці люди підлягають страті.

Але хоч і так, вирішили ми їх помилувати й покарання на один шабель полегшити: імена сімейні перемінити й покарати далеким зісланням.

І думаємо ми божественною суттю своєю: воістину, завдяки захисту й милості богів Неба-Землі, а також завдяки тому, що душі імператорів великих, про яких говорять із тремтінням, – що Піднебесною правили із часів початку Неба-Землі й понині, слуг брудних знехтували й залишили, а також завдяки силі чудесній богів величних – Русана-ньорай, Кандзеон-босаті, що шанують закон Бон-йо й Тайсаку, і чотирьох великих владик небесних, слуги ці супротивні, нечисті, себе виявили й у всьому зізнались».

І велике проголошене веління государині слухайте всі, – так виголошую.

«Особливо говорю: що ж до тих людей, що до заблудлих при-ткнули, то опоганять вони землю столиці, якщо по ній ступати будуть, тому перевести їх у землю Ідеха, у село Огаті, у будинки за частоколом» – і це велике веління слухайте всі, – так виголошую.

Указ
із нагоди помилування принца Сіоякі

Великий принц Сіоякі був серед чотирьох великих принців, однак у домовленому місці був відсутній, але й нам не доповів. І як пов'язаний з великим принцом Фунадо, підлягає він покаранню за провину, карається далеким зісланням. Однак батько його, принц Ніітабе, служив із серцем світлим і чистим. Чи так потрібно руйнувати ворота будинку його? Тому цього разу його провина прощається, і нехай відтепер і надалі служить він престолу із серцем світлим і прямим, – так виголошуємо.

Указ
про винагороду за вірну службу

Є й люди, яких ми нагороджуємо,
тому що служили вони нам у подіях цих
із серцем чистим і світлим.
І в знак квіту подяки нашої
одного-двох підвищенням у ранзі обдаровуємо, – так виголошуємо.

Указ
про вигнання принців Фуне та Ікеда

Принц Фуне в п'ятий день дев'ятого місяця вдвох з Накамаро замишляв документ підготувати й, помилки государині в ньому перелічивши, государеві піднести. Більш того, коли в будинку Накамаро його речам був обшук учинений, знайшлися там листи із задумами зради, якими вони з Накамаро обмінювалися. Тому ім'я принца царственного ми велимо понизити й вважати його просто принцем і вислати його в землі Окі. Окрім того, дізналися ми, що принц Ікеда цього літа зібрав безліч коней і знову замишляв [зраду]. Про це нас багато разів сповіщали. Тому ім'я принца царственного понизити, просто принцом вважати й вислати в землю Тоса, і це веління велике, проголошене, слухайте всі, – так виголошую.

Переклад О. Левицької

ІСТОРИКО- МІФОЛОГІЧНІ ЛІТОПИСИ

КОДЗІКІ

(«Записи давніх діянь»)

712 р.

古事記

МІФИ ДАВНЬОЇ ЯПОНІЇ

Міфологія Японії унікальна. Географічне положення країни і збіг історичних обставин вберегли японські міфи від величезного впливу китайських ідей. Дивний, ні на що не схожий світ відкривається перед нами.

З первісного хаосу стали виникати первобогині, безвісти зникаючи після своєї появи. Потім з'явилися інші боги й створили світ – Вогонь, Сонце, Вітер, Країну Восьми Великих Островів... Міфи про створення й облаштування світу стали основою священних текстів синто – «Шлях богів» – національної релігії японців.

Ця релігія формувалася на зорі державності з вірувань, ритуалів, прикмет. У ній поєднується незліченна кількість богів і шанування предків, існували святилища, оточені дібровами священних дерев, тощо.

Японці почали записувати свої міфи порівняно рано – на початку VIII ст., коли вони ще були живі в пам'яті розповідачів казок.

Протояпонські племена, поступово витісняючи давнє населення островів айнського та малайсько-полінезійського походження, переселилися на північ острова Кюсю й на південний захід острова Хонсю з Корейського півострова на рубежі IV і III ст. до н.е. Це були землероби. Переселенці привезли з собою домашніх тварин, технологію вирощування поливного рису і навички виготовлення мідних та бронзових знарядь. Характерним для їх культури є величезна кількість церемоніальних бронзових мечів, дзеркал і дзвонів. З'явився новий тип житла – пальові будівлі з піднятою над землею підлогою та масивною покрівлею з великим виносом, що нагадують житла народів Південно-Східної Азії.

У I ст. н.е. у предків сучасних японців почали формуватися родові й племенні союзи, вожді яких виконували також сакральні функції. Рід був скріплений родинними узами, територією, культом бога-засновника й підпорядкований одному вождеві, який контактував із сусідніми родами, судив членів роду та був верховним шаманом. Родова організація мала ознаки матріархату.

У другій половині III ст. настає ранній залізний вік («курганний

період»). При похованні вождів, а згодом і вельможних членів роду насипали круглі (пізніше – квадратно-круглі, що нагадують замкову щілину) кургани, у яких у наші дні археологи знаходять різноманітний похоронний інвентар: від ритуального, на ранньому етапі, – до військового, на більш пізньому. Поряд із бронзовим знаряддям і прикрасами трапляються предмети з заліза й сталі (леза мечів), глиняні фігурки *ханіва*, що зображують предмети побуту, зброю, тварин і людей. Очевидно, призначення ханіва було різним – від позначення меж курганного поховання (керамічні циліндри) до імітації жертвоприношень.

У III ст. існувало три племінних об'єднання. Почалося формування ранньокласової держави під егідою глави племені Ямато (центральна частина півдня острова Хонсю). У межах усієї держави «цар» шанувався як прямиий нащадок богині Сонця. Культ цієї богині почав домінувати над місцевими кльцтами й поширився на всю територію держави Ямато. У провінції Ісе, на березі Тихого океану, був споруджений храмовий комплекс для поклоніння богині Сонця – Ама-терасу.

Символами влади «царя» вважалися три священні регалії – меч, яшма та бронзове дзеркало, отримані, відповідно до міфів, від божественних предків, і які повинні передаватися від покоління до покоління. Вожді найбільш сильних племен, що ввійшли до Ямато, були проголошені супутниками Нінігі-но мікото, онука богині Ама-терасу, посланого нею з Рівнини Високого Неба керувати Землею. Кожен рід мав власне святилище, де відбувалося поклоніння предкам роду. Багато місць поклоніння були пов'язані з обожнюванням гір, рік, водоспадів, старих дерев, явищ природи. Велику роль відігравав ритуал очищення, пов'язаний з омиванням водою та проголошенням особливих молитов.

Перші державні утворення не мали постійної столиці. Кожен «цар» переносив адміністративний центр у нове місце, що було пов'язано з уявленнями про опоганення смертю колишньої столиці і з чварами найвпливовіших родів. У 710 р. столиця (м. Нара) вперше стала постійною.

Навесні 712 р. придворний історіограф О-но Ясумаро (?-723) підніс імператриці Геммей три сувої «Записів давніх діянь» («Кодзікі»), що включили міфи (від створення Неба і Землі до найближчих предків перших імператорів) і давні перекази, казки і пісні, а також

викладені в хронологічному порядку події історії країни до початку VII ст. Запис здійснювався зі слів старця (або стариці) Хіеда-но Аре.

У книзі чітко проведена ідея спадкоємності від первобогів-творців світу до небесних богів, від них до богів земних, а від земних богів до царів Ямато, далеким предкам нинішніх японських імператорів.

Через вісім років після «Кодзікі» з'явилася ще одна писемна пам'ятка, у котру увійшли ті ж міфи. У 720 р. колегія під керівництвом принца Тонері (676-725) завершила складання «Анналів Японії» («Ніхон-сьокі», або «Ніхон-гі»), Склад «Анналів» майже той самий, що і «Записів про діяння давнини»: 30 книг, що починаються з того ж міфу про створення світу й завершуються викладом історичних подій 679 р. Але відрізняються вони від попередніх зібрань тим, що наводять варіанти (іноді кількох) міфологічних епізодів. І друга пам'ятка написана не японською мовою, а китайською – в той час мовою міждержавного спілкування народів Далекого Сходу. Є також розбіжності в датуванні подій.

Збірки міфів, легенд і переказів, що не увійшли в названі дві пам'ятки, – «Зібрання упущених раніше давніх висловів» («Кого сюі», початок IX ст.), «Установлення років Енгі» («Енгі-сікі», 927 р.) і природно-географічні й етнографічні описи провінцій – *фудокі* (VIII в.) показують, що більш короткий або інакше побудований виклад не дає послідовної картини обожнювання правлячого роду Ямато й родової верхівки часів переходу до ранньої державності. Тому цикл міфів, записаний у «Кодзікі», вважається найбільш цілісним, і пам'ятка перетворилася у священну книгу національної японської релігії синто.

«Ніхон-гі», за задумом їхніх укладачів, були орієнтовані на зовнішній світ. Головні особливості країни та чесноти її населення викладені в «Ніхон-гі» спираються на китайські понятійні категорії: «Споконвічно Небо і Земля не були розділені, а *інь* і *ян* (темне і світле начало – В.Г.) ще не розрізнялися»; передсмертна мова «імператора» Юряку (V ст.) повторює слова китайського імператора Гаоцзу (пом. у 604 р.), «імператор» Нінтоку (IV ст.) демонструє конфуціанські чесноти і т.д.

Інша справа з рештою пам'яток. Фудоку, складені в VIII ст. за зразком давньокитайських «фінтуцзі», включили в себе багато фрагментів міфів, переказів і легенд, що не увійшли в «Кодзікі» і «Ніхон-

гі». Вони не утворюють послідовної картини, і матеріал, що ввійшов у них, має переважно топонімічну спрямованість. «Встановлення років Енгі» спирається на синтоїстичні церемонії, свята й тексти більшості давніх молитов норіто.

Укладач «Зібрань упуцених раніше давніх висловів» Імбе-но Хіронарі належав до стародавнього роду вищих жреців синто, який в середині VII ст. був усунений з колишніх позицій його суперниками. У 807 р. він представив запис міфів, що зберігався поколіннями його предків; міфи оспівують генеалогію роду Імбе (Імібе) і важливу роль, що він її відіграв у державі. Природна річ, ці міфи трохи відрізняються від загальноновизнаних.

Давні японські міфи умовно можна поділити на світотворчі та світовпорядковувальні. Вони й увійшли в першу книгу «Записів про діяння давнини». Наступний пласт архаїчного фольклору відноситься до «будівництва країни» (кунідзукурі), періоду формування японської держави. Це епоха перших земних нащадків небесних богів – імператорів Японії. Велика частина сюжетів про «будівництво країни» увійшла в другу книгу «Записів про діяння давнини».

Отже, світ спочатку складався з хаосу. Із хаосу народжувалися боги. Останніми на світ з'явилися бог Ідзанагі і богиня Ідзанамі. Вони отримали наказ розпочати акт творіння. Стоячи на Мосту, що Плаває в Небі (на веселці /?/), божественна пара занурила в море спис з наконечником із коштовностей і стала розмішувати солону воду доти, поки та не загула. Краплі, що упали з наконечника списа, утворили острів, на який та пара й зійшла, щоб продовжити акт творіння. Тепер вони приступили до створення божеств моря, бруду, гір, води, вогню... Бог Вогню зі своєю появою на світ обпалив матері лонно, отже, нові божества з'являлися на світ природним шляхом. Ні до них, ні після них це не було обов'язковим.

Ідзанамі загинула, і її божественному чоловіку не вдалося визволити кохану з Країни Птьми (у міфах немає кордонів між трьома світами – Рівниною Високого Неба, Очеретяною Рівниною-Серединною Країною і Країною Птьми, деякий час герої міфів могли вільно пересуватися між цими світами). Він повернувся додому й почав народжувати нових богів сам. Безліч богів з'явилося з його одягу, взуття, з родимих плям на тілі, із крапель води, що падали з нього під час ритуального омивання. У числі останніх – головні герої наступних міфів – богиня Сонця Аматарасу оо-мі-камі і бог Буревію

Сусано О-но Мікото.

Богиня Сонця вважається прародителькою імператорського дому: її онук Нінігі-но мікото, що одержав від бабусі три священні регалії та вповноважений нею керувати Вісьма Великими островами (Очеретяною Рівниною—Серединною Країною – Японією), став згодом прапрадідом першого імператора країни Дзімму-тенно (Каму-Ямато Іварехіко-но Мікото, народився в 711 р. до н.е).

Статус головної богині визначається її поведінкою від моменту її закриття у Небесний грот (асоціюється з затемненням сонця) до вповноваження онука керувати Очеретяною Рівниною. Інша справа з богом Буревію. Простеживши за його поведінкою, ми з подивом виявляємо, що вона докорінно змінюється від появи Сусано на світ до зішестя його в країну Коренів.

Спочатку він шалений бог Буревію. Він обурений тим, що в його володіння віддана Рівнина Моря: плачем висушивши гори та водойми, бешкетує він у володіннях сестри, за це його суворо карають боги й виганяють з Рівнини Високого Неба. Але тільки-но Сусано О-но Мікото спустився на землю, як умить перетворився в доброго бога – він рятує приречену на смерть дівчину, вбиває восьмиголового змія-людожера, будує восьмиярусний терем для коханої та, перебуваючи у підземному світі, дає корисні поради втікачеві Оо-куні-нусі, який викрав його доньку.

Очевидне поєднання двох міфологічних циклів – того, у якому Сусано є божеством стороннім, і того, для якого він – божество органічне. Дослідники відзначають у давній Японії відбитки двох таких циклів. Найбільш розвинутим є цикл міфів племені Ямато, що представлений у «Кодзікі» і «Ніхон-гі». Паралельно цьому циклу існувала в досить організованому вигляді міфологія племені Ідзумо, що жило на південному заході острова Хонсю. До пантеону Ідзумо поряд із Сусано О-но Мікото належали Оо-куні-нусі-но камі, Сукунабікона-но камі й ще декілька богів, включених у загальний пантеон після приєднання Ідзумо до союзу племен Ямато. Але оскільки в загальнояпонській міфології переважала ідея верховенства богів Ямато, ранг богів Ідзумо виявився трохи нижчим.

У «Кодзікі» відсутній мотив кунібікі («підтягування земель»), що відбиває, цілком ймовірно, епоху зміцнення племені Ідзумо та завоювання їм прилеглих територій. У «Ідзумо-фудокі» він викладений у такий спосіб:

«Бог Яцукамідзу-оміцуно, що зробив кунібікі, сказав: "Країна хмар (Ідзумо), де піднімаються восьмимірусні хмари, – юна країна, вузька, як смужка полотна. Вона була створена маленькою, тому мені хотілося б приєднати до неї [інші землі]. Якщо глянути на мис Місакі в країні Сірагі, білої, як нічний одяг *такубусума*, чи не зайвий він у країні, то бачиш, що мис цей – зайвий", – так він сказав. І тоді, узявши заступ, широкий і плоский, як груди молодої дівчини, устроїв він його [у землю], як втикають [острогу] у зябра великої риби, відрубав він землю, що колихалася, немов прапори розквітлого очерету *сусукі*, накинув він на землю міцну мотузку, звиту з трьох пасм, і почав повільно, як човен, що піднімається по річці, тягти її, підтягувати, чорну, як плід *сімоцудзура*, беручи і перебираючи мотузку руками і приказуючи: "Земля, йди сюди, земля, йди сюди!".

Підтягнута й приєднана до країни земля стала [морським узбережжям], і там, де був рів Кодзу, утворився мис Кідзукі – "Багатоземельний".

А міцно вбитий в землю кіл (до нього була прив'язана мотузка, за яку бог тягнув землю) став межею між провінціями Івамі та Ідзумо. І [тепер] там стоїть гора Сахіме. А мотузка, за яку бог тягнув землю, перетворилася на довге морське узбережжя Соно» (переклад К.А. Попова).

Так само бог Яцукамідзу-оміцуно приєднав до Ідзумо ще кілька земель, після чого сповістив про завершення кунібікі й застромив свій жезл у храмовий гай Оу. Приєднання кожної нової землі описано у фудокі окремо, але з точним повторенням усіх мовних зворотів, включаючи порівняння.

У традиції Ідзумо головним божеством був Оо-кунінусі-но камі, який мав декілька імен. Під іменем Оо-намоті його змальовують «великим богом, що створив Піднебесну». Перехід Піднебесної (тобто всієї Японії) у владу нащадків Амагерасу пояснюється в міфах як «передача країни» (куніодзурі). У традиції Ямато говориться, що Амагерасу зібрала своїх підданих на березі ріки й сказала їм, що в країні Ідзумо живе багато «буйних богів», яких потрібно втихомирити. Один за іншим для цієї мети відправляються на землю три божества. Зішестя перших двох не призвело до скорення країни, але третій своєї мети домогся. Оо-кунінусі-но камі передав йому володіння країною, віддалив в палац Кідзукі й залишив за собою право керувати країною Ідзумо. У версії «Ідзумо-фудокі» ця подія описана

в наступних словах:

«Великий бог Оо-намоті, що створив Піднебесну, утихомиривши вісім земель у Косі, повернувся додому й після прибуття на гору Нагае вирік: "Країну, що я створив і якою володію та керую, я хочу передати тобі, нащадкові богів. Спокійно володій і керуй нею сторіччями. Тільки країну Ідзумо, країну, де я, звідки піднімаються, клубочучи, восьмиярусні хмари, оточу я зеленими горами на зразок огорожі, поставлю в ній свою *тама*, залишу собі і буду охороняти"» (пер. К.А. Попова).

Очевидно, з племенем Ямато не був пов'язаний і міф про бога Нінігі-но мікото, проголошений потім онуком богині Аматерасу оо-мі-камі. Міф зародився на південному сході острова Кюсю, у країні Хімука (згодом провінція Хюга). Про це можна судити і за фрагментами, що дійшли до наших днів, «Хюга-фудокі», і за деякими даними – за порівнянням з міфами малайсько-полінезійського походження, які, можливо, у стародавні часи існували серед окремих неяпонських племен цього регіону.

Поєднанні воедино три міфологічні традиції почали виглядати як закінчене оповідання. Син богині Сонця Аматерасу оо-мі-камі взяв собі за дружину дочку Такамімусубі-но-камі, одного з першобогів, що з'явилися з хаосу раніше Ідзанагі та Ідзанамі. Від цього шлюбу народився бог Нінігі-но мікото. Такамімусубі забажав зробити свого онука правителем Очеретяної Рівнин-Серединної Країни. У тій країні (нею тоді керував Оо-кунінусі-но камі) була незліченна безліч богів, які сяяли, мов світлячки, і злих божеств, які дзижчали, немов мухи. Деревя і трави, що росли там, могли говорити.

Спроба запанувати в цій країні виявилася успішною. З Рівнини Високого Неба для переговорів з Оо-кунінусі-но камі спустився бог Такемікадзуті, який колись народився з крові на лезі меча, яким Ідзанагі зарубав свого сина, бога Вогню. Тоді Нінігі-но мікото з п'ятьма супутниками піднявся на вершину гори Такатіхо в країні Хімука, маючи на руках знаки царської влади – священний меч, дзеркало й дорогоцінний камінь.

Правнук бога Нінігі-но мікото, Каміямато Іваребіко, у 667 р. до н.е. спустився з гори Такатіхо, щоб почати «східний похід», і 11 лютого (1-й день 1-й місяця по місячному календарю) 660 р. до н. е. зайняв царський престол у новому палаці на рівнині Касівабара на підніжжі гори Унебі. Нашадкам він відомий під іменем Дзімму-тен-

но, наданим першому японському імператору після смерті. Від дітей п'яти супутників Нінігі-но мікото вели свій родовід найважливіші аристократичні родини древньої Японії.

Природно виникає питання про час формування єдиного міфологічного циклу об'єднаного Ямато. Сукупність даних багатьох наук свідчить, що об'єднання Ямато відбулося в середині IV ст. н.е. або трохи раніше. Йому передували численні набіги на сусідні племена, у тому числі й на дружні з Ямато. Деякі з цих набігів лягли в основу легенд про принца Ямато Такеру.

У віці 16 років він, переодягнувшись у жіночі шати, пробирається у покої вождя племені *кумасо*, що спить після бенкету, й убиває його. Уже дорослим, він здійснює безліч подвигів у сутичках із племенами *ебісу* на сході, у тому числі за допомогою чарівного меча *Кусунагі-но цуругі*.

Відповідно до досліджень японського вченого Канда Хідео, батько Ямато Такеру імператор Кейко вступив на престол близько 300 р. н.е. З цього випливає цілком правдоподібний висновок: найбільш ранні загальнояпонські міфи й легенди про перших імператорів використовують історичні факти, що мали місце від початку III до середини IV в. н.е.

В епоху формування міфів давні японці, крім внутрішніх контактів, мали і зовнішні – з неяпонським населенням островів. Це були *кумасо*, *ебісу* (айни), корейці, китайці, а через посередників й інші східноазіатські народи. У міфах виявляються сліди цих контактів.

Фахівці з японської міфології висловлювали багато припущень про історичне підґрунтя міфу про Хоорі-но мікото й загублений ним рибальський гачок. Дію міфу нерідко пов'язують з реальними географічними районами Японії, в його сюжеті вбачають відображення боротьби між племенами з різним господарським укладом. А ось професор Масуда Кацумі свідчить про існування на острові Целебес (Сулавесі) автохтонної легенди, докорінно підриваючи подібні теорії.

Індонезійська легенда оповідає про двох братів, багатого та бідного. Перший займався рибальством, другий – полюванням і збиранням молюсків на березі моря. Випросивши на час у брата рибальський гачок, бідняк упустив його: гачок проковтнула велика риба. Згодом виявилось, що це – цар підводної країни. Гачок простромив йому горло, і він страждав від нестерпного болю. Бідняк, змушений

за вимогою багатого брата вирушити на пошуки гачка на морське дно, звільнив повелителя від страждань і повернувся додому не тільки з гачком, але й з чарівною нагородою – паростком бананового дерева, що приносить золоті плоди.

Зрештою бідняк цілком поквитався з багатієм, а вся родина останнього поступила до нього в служіння. У легенді, як і в японському міфі, фігурує предмет, що викликає за бажанням його власника то грозу, то засуху (це браслет, отриманий у дарунок від сонця).

Вручення богинею Аматарасу оо-мі-камі «божественного указу» своєму онукові Нінігі-но мікото має чітку функціональну подібність із врученням Буддою Шакьямуні «Закону» своїм учням на вершині гори Грідхракута, описаним у «Сутрі золотого світу». Розповідь про зародження світу з первісного хаосу широко розповсюджена у міфологіях різних народів, але той його різновид, що містить згадку бога Аме-но Мінаканусі (Владика Божественного Центра Неба), має, за визначенням відомого японського фахівця з міфології Обаясі Гарі, загальні «характеристики з традицією Творця, що живе на небі, відомого як Тангала в Полінезії (Самоа, острова Суспільства) і як Тангандава в Індонезії (острів Целебес). З іншого боку, Тенґрі (або Танґрі, Тянгара, Тангара, Тагара), божество, шановане кочівниками Центральної Азії, мови яких належать до алтайської родини, має більшу подібність з Аме-но Мінаканусі в тому, що також є верховним божеством, який перебуває на небесах в оточенні підлеглих йому богів. Вважають, що культ Тенґрі проник в Японію через Корею, досяг Полінезії через Індонезію і Східну Азію».

До явищ подібного характеру відносять і відповідності між китайським деміургом Паньгу й мертвою богинею їжі Укемоті в «Кодзікі». На тім'ячку богині з'явилися бик і кінь, на верхній частині чола – просо, на бровах – шовкопряд, між очима – *мотар* (вид проса), у животі – рис, у геніталіях – пшениця, великі і малі боби. Поява практично всіх перерахованих об'єктів на Японських островах характеризує землеробське суспільство й датується за археологічними знахідками. Аналіз цих датувальних показує, що сам опис не міг з'явитися раніше, ніж III-IV ст. н.е., а вірніше всього, ще пізніше, коли виникла ідеологічна потреба вписати японський міфологічний ряд у континентальний культурний контекст.

Багато відповідностей виявляються в японо-корейських сюжетах. Візьмемо, наприклад, опис подорожі Сусано О-но Мікото та його си-

на Ісонотакеру-но камі в країну Сілла (назва древньокорейського королівства), де вони жили в місцевості Сісіморі, і повернення на глиняному човні до гори Торігаміне в гирло річки Хі в провінції Ідзумо, або слова бога Нінігі-но Мікото про те, що гора Такатіхо, на яку він піднявся з Рівнини Високого Неба, розташована навпроти землі Кара – Кореї. Топоніми «Кусі» і «Хуру» у корейських легендах повторюються багато разів і відносяться до корейської території. У японських міфах вони входять складовою частиною в топоніми Кусіфуру-но-таке і Хюга-но Такатіхо-но-міне Кусіфуру, що відносяться до Японії. Сходження володарів з неба – мотив північно-азійського (можливо, тунгуського) походження; і в японському і в корейському варіанті він включає загальні деталі: сходження на гору, володіння божественним мандатом і священними регаліями, одягання у визначений одяг.

Провідний спеціаліст у корейській міфології М.І. Нікітіна зробила цікаве дослідження сюжету про спуск Аматерасу оо-мі-камі в Небесний грот: «Міф про народження Дочки Сонця при освоєнні його шаманською традицією переходив у "вертикальну площину". Приклад тому – міф "Кодзікі" про вихід богині Аматерасу з печери, в якому одним з варіантів матеріалізованого втілення міфу про народження Дочки Сонця є дерево з яшмовими *магатама* на верхніх вітках, шматочками тканини на нижніх і дзеркалом на середніх – очевидна модель шаманського дерева з яскраво вираженим потрійним розподілом по вертикалі. У корейській культурі такий перехід можна простежити в оповіданні про те, як син засновника королівства Когурьо Чумона – Юрі успадковував його престол ... і в авторських коментарях Чі Гюбо до поеми "Тонмйон-ван" (Чі Гюбо – один із кращих корейських поетів, 1169-1241).

Таким чином, простежується не лише мистецьки вибудована система запозичень, але й генетична спільність японських міфологічних сюжетів з найдавнішими елементами корейської і тунгусо-маньчжурської культури. Це друга лінія ареальних зв'язків японського архаїчного фольклору.

У японській філологічній традиції найдавніші, сюжетно оформлені оповідання про богів називаються *сінва* («розповіді про богів»); якщо їх зв'язок зі світотворчою функцією богів ослаблена або загублена, то такі оповідання звичайно іменуються *сецува* – «те, про що розповідають». Цим же терміном позначають сторонні пояс-

нювальні вставки в основне оповідання, що мають ознаки самостійного сюжету. У пізній час сецува утворюють особливий вид прози.

У фудокі більшість сецува являють собою пояснення явищ навколишнього світу. Взагалі ж, цінність оповідальних частин фудокі, що знаходяться на хиткій границі між міфом, легендою, переказом і чарівною казкою (особливо якщо вони структурно зруйновані і не носять слідів пізньої реставрації), у тому, що ними маркується визначений тип міфологічної свідомості, що лежить в основі культурного субстрату ареалу. Споконвічні умови життя народу – носія міфу й найдавніші його зовнішні зв'язки можна відновити за характером тотемних тварин.

У такій функції в міфі про двох братів виступає крокодил. В інших міфах дочка морського царя виявляється незрозумілим чином пов'язаною зі світом зірок (очевидно, в основі цього зв'язку лежить забутий до моменту письмової фіксації міф). Іншою тотемною твариною, яка багаторазово згадується в давніх японських пам'ятках, є змія (точніше – змії: він вступає в шлюбний зв'язок з жінкою або дівчиною, від нього народжується дитя з незвичайними здібностями). У «Записах про діяння давнини» це міф про гору Міва (гора Трьох Кілець), в якому вигляд змія приймає Оо-кунінусі-но камі, у «Хідзен-фудокі» – міф про гору Хірефурі (на її вершині знаходилося озеро, а жінка, яка вистежила чоловіка, що приходив до неї уночі, знайшла його сплячого біля цього озера: тіло його було людським і знаходилося у воді, а голова зміїна, і вона лежала на березі), у «Хігати-фудокі» – це кілька сюжетів, і в першу чергу – про гору Курефусі.

«Існує село Убаракі. Північніше цього села є високий пагорб. Його називають гора Курефусі. Старі розповідають: жили собі [старший] брат і [молодша] сестра. Ім'я брата було Нукабіко, а сестри – Нукабіме. Одного разу, коли сестра була в опочивальні, туди ввійшов чоловік, ім'я котрого невідоме, і став часто потайки пробиратися [до неї], він приходив увечері, а йшов вранці. Нарешті, вони стали подружжям. В одну з ночей [сестра] завагітніла. Коли підійшов час народжувати, вона народила змієня. Коли світало, воно нічого не говорило, а коли сутеніло, воно розмовляло з матір'ю. Мати та дядько дуже дивувалися цьому і потай думали, що він, мабуть, син бога. [Мати] поклала його в чисту посудину *цукі* і, спорудивши підставку *утена*, поставила на неї посудину. [Змієня] за одну ніч так виростило, що заповнило весь *цукі*.

Тоді [мати] переклала його у посудину *хірака*, але і там воно так виростило, що заповнило увесь жбан. Так відбувалося три-чотири рази, і вже не було посудини, яку б можна було використати. [Тоді] мати сказала синові: "Судячи з твоїх здібностей, я зрозуміла, що ти син бога, і наша родина вже не взмозі ростити тебе. Йди до свого батька. Тобі не можна тут [більше] залишатися", – так вона сказала. Тоді син гірко заплакав, але потім витер обличчя і відповів: "[Я] підкоряюся наказу матері і не відкидаю його. Але я не хочу йти зовсім один, я прошу дати мені хоча б одного супутника – дитину". Мати сказала [йому]: "У нашому будинку тільки [твоя] мати і дядько, і ти [сам] добре знаєш це. Немає людини, що могла би супроводжувати тебе". Змієня, затаївши злість, нічого не відповіло. Коли прийшов час розлучатися, то від великої злості він ударом блискавки вбив [свого] дядька і хотів вже піднятися на небо, але в цей час мати, злякавшись, схопила посудину *хірака*, кинула [у сина], потрапила в нього, і він [утративши божественну силу] не зміг піднятися [на небо]. Тому він залишився на тому пагорбі [Курефусі]. А посудини *хірака* і *міка* й донині в селі Катаока.

Його нащадки звели храм і поклоняються йому безупинно з покоління в покоління...» (переклад К.А. Попова).

У змія, так само, як і в черепахи, з одного боку, простежуються зв'язки з водною стихією, з іншого боку – з небом. Варіантами міфів, в яких фігурують змії, є сюжети з тотемною твариною – хробаком. Хісамацу Сен'їті підкреслює, що в подібних функціях змії описуються й у корейському архаїчному фольклорі, зразки якого приводяться у творі Кім Бусіка (XII в.) «Історичні записи Трьох держав» («Самгук сарі»).

Зовнішні зв'язки японських міфів устанавлюються на різних рівнях – від субстратної спільності в доісторичні часи до запозичення мотивів або навіть цілого сюжету в письмову епоху (типу розповіді про рибалку Урасіма, що побував у підводному світі. На землі за час його відсутності перемінилося багато поколінь людей). Це вказує на підвищену здатність японців до адаптації і пояснення іноземних сюжетів у рамках їх власних понятійних категорій. Ці рамки рухливі. Нововведення групуються навколо опорних понять, збагачуючи їх.

Специфіка японської міфології – розподіл богів на дві категорії: богів небесних і богів земних. Відповідно святилища, присвячені цим богам, поділяються на небесні (*амацуюсіро*) і земні (*куніцуюсіро*).

Навіть «великі гріхи», зафіксовані в синтоїстських «Молитвах Великого Очищення», поділяються на ті ж дві категорії – небесні і земні. Це явище пов'язане з двома міфологічними традиціями, зазначеними вище: небесні боги (та все, що з ними пов'язане) походять з традиції Ямато, а земні – переважно з традиції Ідзумо. Культ небесних богів на чолі з богинею Сонця Аматарасу оо-мі-камі сформувався в землеробському суспільстві. Це підтверджує міф про богиню їжі Укамоті, що перебувала під безсумнівним заступництвом Аматарасу, і перерахування провин Сусано з міфу про спуск Аматарасу в Небесний грот. Свідченням землеробського характеру культури сонцепоклонників Ямато є уявлення про залежність Аматарасу від стихій, що ними керує Сусано.

Співвідношення історичного факту, народних вірувань і міфу (легенди) – особлива тема. Такагі Тосіо у своїх «Дослідженнях японських міфів і легенд» вважає так: «Легенди, зрозуміло, вийшли з історії. Але твердження про те, що історія – мати легенди, є науковою суперечкою, у якій просто розглядається сутність легенди як такої. При співвіднесенні з дійсністю трапляється багато випадків, коли цю суперечку треба певною мірою видозмінити. Чому? Та тому, що в то же час, коли легенда народжується з історії, вона у свою чергу народжує легенду... Вторинна легенда народжує легенду третього порядку, та народжує легенду четвертого, після чого впливають легенди п'ятого, шостого, сьомого порядку – і так далі до нескінченності, тому при вивченні певної легенди насамперед необхідно досліджувати, чи є матір'ю цієї легенди історичний факт безпосередньо або ж побічно, через іншу легенду».

Потім учений зауважує, що історичний факт і легенда перебувають у дуже складних стосунках, так що вихідний факт в легендарному переломленні не завжди можна розпізнати («Це не такий простий процес, як той, при якому кішка народжує кошеня»).

Якщо прийняти його судження (а вони є цілком резонними), можна припустити, що за сюжетами про Ямато Такеру приховані бої давніх японців із сусідніми племенами малайсько-полінезійського походження і з айнами. Багатьма фантастичними подробицями обросли в «Кодзікі» і «Ніхон-гі» оповідання про царювання перших імператорів.

До опису царювання Дзінго-кого, яка жила, за легендою, сто років, включено чимало барвистих епізодів про її військові походи проти

сусідів, і серед цих епізодів значна увага приділяється розповіді про її похід проти корейської держави Сілла. При переході через море шлях її кораблям вказував сам бог морської поверхні Сумійосі (до речі, традиція стверджує, що в подяку за це цариця Дзінго побудувала біля нинішнього міста Осака святилище, присвячене його культурі), а коли під час цього плавання почався шторм, з морських глибин піднялися великі риби і не дали потонути царським кораблям. Зрозумівши, що під час корейського походу вона завагітніла, цариця поясом прибинтувала до себе камінь і на цілих три роки, до закінчення походу, затримала пологи.

Тут міфологічний елемент вплітається в легенду, що виникла на основі реальних подій. Міфологічні уявлення в Японії не витіснялися ні прийнятим у VI в. буддизмом, ні конфуціанством. Згадані уявлення про змія та його зв'язок з небесною і водною стихіями зафіксовані в IX в. письменником Міяко-но Есіка в життєописанні буддійського ченця Додзьо-хосі, у XII ст. – у декількох збірниках легенд (сецува), а ще через кілька сторіч – у коротких повістях отогідзосі, що існували в усній традиції. Інше стійке уявлення в міфологічній свідомості японців відноситься до божественної сутності гір. Аналізуючи різні описи високих гір у ранніх писемних пам'ятках Японії, Такагі Тосію виділяє наступні пункти: висока гора – символ геніальності; існує давній народний звичай сходження на гори; поширена віра в божественність високих гір.

До третього з цих пунктів учений відносить сюжети про вершину Асо-но таке з «Цукусі-фудокі», про гору Цукуба з «Хітагі-фудокі», про священну гору Фудзі з поетичної антології VIII ст. «Ман-йо-сю».

У давніх японських переказах, відзначає цей вчений, зафіксовані уявлення про те, що високі гори спустилися з неба. «Серед *макуракотаба* (постійних епітетів. – В.Г.) у піснях "Ман-йо-сю" є такий: *аморіцуку*. Це слово пояснюється як *ама орі цуку* – "що попала на землю, спустившись з неба". Серед них найголовніша – Що Спустилася з Неба Небесна Кагуяма (*Аморіцуку Ама-но Кагуяма*) або Гора Богів, Що Спустилася з Неба, Камі-но (*Аморіцуку Камі-но Кагуяма*). *Ама-но* – визначення, що найчастіше використовується в японських міфах; якщо судити з наших позицій, це в сутності небесний світ стосовно земного світу, світ богів стосовно світу людей».

Усе це свідчить про віру не тільки в існування небесного світу, але й у контакт між небесним і земним світом, у сполучення між ни-

ми, у зв'язок почуттів мешканців обох світів, – стверджує професор Такагі.

Вважається, що велика частина міфів і народних переказів про зішесття богів-предків з неба на вершини гір була загублена: уніфікована структура і «Записів про діяння давнини», і «Анналів Японії» суперечила їх збереженню (досить було одного міфу про зішесття на вершину Такатіхо бога Нінігі-но мікото), а переважна більшість коротких записів фудокі не дійшло до нашого часу. Проте про їх поширення можна судити не тільки по збережених давніх письмових джерелах, але і по народних віруваннях, які характерні для Японії наших днів.

Дві основні пам'ятки, що послідовно виклали давньо-японські міфи, мають одну особливість, на яку звичайно не звертають уваги дослідники. Вони включають у свою художню канву всі сюжети, що влаштовують укладачів цих пам'яток з ідейної, композиційної або іншої точки зору, незалежно від їх походження. І це не виняток, а наскрізна традиція для всієї японської культури. У VIII ст. були створені тільки найранніші зі збережених до наших днів пам'ятки, які ввібрали в себе давні і новітні запозичення з іноземних культур. Виявивши в тексті міфів такі запозичення, ми не знайдемо в іменах або назвах місцевостей, що фігурують у них, і натяку на іноземне походження. Усі вони японізовані. Надалі подібні сюжети трапляються в літературі і художній свідомості японців як апробовані, місцеві за духом і походженням.

На прикладі європейської античної моделі (міфи про Персея й Андромеду) В.Я. Пропп стверджував, «що в міфі, на відміну від казки, усі діючі особи і всі місця, де відбувається дія, мають назву».

Японські міфи в цьому відношенні не відрізняються від європейських. Але ця риса властива і багатьом японським казкам. У художній авторській прозі до неї часто додається ще одна особливість – наявність точної дати події, описаної в творі. Початок цьому також покладено в «Записах про діяння давнини» і «Анналах Японії», де, мовляв, ті самі події датовані по-різному. Давні писемні пам'ятки комплексні: у культурі існувало слово і його відтворення на листі – без жанрової і видової диференціації. Слово мало душу (*котодама*), що впливала на людей і на події. Тому поводитися з ним належало шанобливо, так само, як поводяться з парфумами.

Віра в душу слова диктувала підбір благобажаних ієрогліфів при

написанні імен богів і ретельне шліфування лексики в синтоїстських молитвах. Можна припустити, що в цій вірі й були джерела японської етикетної мови, що пережила багато сотень років.

На відміну від більшості інших народів, для яких міфи – це сліди дитячого стану їхньої культури, багато японців сприймають свої міфи як відображення реальності. Мало того що ці міфи міцно вплетені в синто – у його обряди, церемонії, уявлення, але й доктрини великого числа «нових релігій» Японії (їх нараховується кілька десятків) відштовхуються від уявлень про богів і їхніх характеристик, повідомлених у «Записах про діяння давнини» і «Анналах Японії».

У повсякденній свідомості багатьох японців і тепер відсутній нездоланий бар'єр між світом живих і світом мертвих: предки, що вмерли багато років тому, можуть стати богами і брати участь у житті нащадків (навіть дуже віддалених) – допомагати їм у справах або заважати в залежності від того, як ті відносяться до своїх предків.

Оригінальний рукописний список «Кодзікі» не зберігся. Найдавший рукопис, що зберігається в скрипторії буддійського храму Сімпукудзі м. Нагоя, датується 1371-1372 р. і в колофоні містить посилання до протографа XIII ст. Деякий час навіть існувала думка, що ця пам'ятка створена не в 712 р., а є підробкою XIII ст., що розповідає казок по імені Хіеда-но Аре і придворний О-но Ясумаро, який записав міфи з його голосу – вигадані особи і в дійсності ніколи не існували. Тому справжньою сенсацією в науковому світі стало відкриття вже наприкінці XX ст. давнього поховання з останками самого О-но Ясумаро (його ім'я написано на гробниці, достеменність знахідки підтверджена лабораторними аналізами). Прадавні японські міфи знову опинилися в центрі уваги вчених і всіх тих, хто цікавиться Японією, її історією та культурою.

В.Н. Горегляд
(Переклад Н. Кулигіної, О. Левицької)

ПЕРЕДМОВА О-НО ЯСУМАРО

Глава 1

1. Я кажу, Ясумаро:

У ті часи, коли Хаос уже почав густішати, але все ще не з'явилися ні Сили, ні Форми, ніщо не мало ще Найменування, і ні в чому (не проявилось) Дії, хто міг пізнати тоді його образ?

2. І ось вперше трапився розподіл Неба-Землі, і три божества¹ здійснили почин творіння; і з'явилися чоловіча й жіноча основи, і два Духи² стали родоначальниками всього.

3. І ввійшов Він у Морок, і вийшов до Світла; коли Він омив очі, то сонце і місяць пролили свій блиск; і поплив Він, і занурився у води моря; і коли він омивав своє тіло, з'явилися небесні й земні божества³.

4. Великий Початок – далекий і темний, і лише завдяки первісним ученням пізнаємо ми ті часи, коли була зачата суша і породжені острови. Першооснова – далека і прихована, і лише спираючись на мудреців минулого, ми проникаємо в ті часи, коли породжені були боги і створені люди.

5. І ось дізнаємося ми про те, що прикріплене було дзеркало і виплунуті яшми; і що спадкували один одного сотні царів; і що перекушений був меч; і що розітнутий був змії; і як потому множилися міради божеств⁴.

¹ *Аме-но Мінака-нусі-но Камі* – Бог-Правитель Священного Центру Небес; *Така-мі мусубі-но Камі* – Бог Високого Священного Творіння; *Камі-мусубі-но Камі* – Бог Божественного Творіння.

² *Ідзанагі-но Мікото* – Бог, що вабить (приваблює, манить) до себе; *Ідзанамі-но Мікото* – Богиня, що вабить (приваблює, манить) до себе.

³ Йдеться про подорож Ідзанагі-но Мікото до підземного світу у пошуках Ідзанамі-но Мікото, його повернення, очищення і поява при цьому нових сінтоїстських Богів.

⁴ Йдеться про переховування богині Аматарасу у гроті, коли її виманювали звідти за допомогою дзеркала, її сварку з Сусано О-но Мікото, його бій зі змієм, коли він зійшов з небес у країну Ідзумо, а також його численних нащадків після одруження на визволеній ним дівчині Кусінада-хіме.

6. І вчинили раду поблизу Тихої Ріки і умиротворили все Піднебесся; повели розмову біля Малого Берега і очистили всю Землю¹.

7. Тоді бог Хо-но Нінігі уперше піднявся на вершину Такаті², і Небесний Володар Каму-Ямато перетнув країну Акі-цу-сіма.

8. Ведмідь-перевертень випустив свої кігті, і небесний меч було здобуто біля Такакура; хвостаті істоти поставали перед ним у дорозі, і великий крук показав шлях до Йосіну (Йосіно).

9. Танцюючи рядами, знищили вони бунтівників, слухаючи пісню, скинули своїх ворогів.

10. Був він³ прсвітлений віщим сном і підносив молитви небесним та земним богам, тому й прославився як Мудрий Правитель; спостерігав він⁴ дим і проявляв милість до власного народу, а тому й донині звать його в легендах Святим Володарем.

11. Установив він⁵ кордони і просвітив країну, заснував закони для ближньої Афумі (пров. Омі); проявляв довіру він⁶ до “кабане” і віддаляв удзі, і управляв країною в Дальній Асука⁷.

12. І нехай повільна хода та швидкий біг у кожного були різні⁸; і нехай пишна розкіш і скромна простота в усіх були відмінні; але не було жодного, хто, споглядаючи давнину, не покращив би норони та звичаї, які поступово занепадали; чи споглядаючи сучасність, не поновлював би закони та вчення, яким уже загрожувало зникнення.

Глава 2

13. І ось настала світла доба Небесного Володаря⁹, що у Великому Палаці Кійоміхара в Асука правив країною О-я сіма¹⁰.

¹ Йдеться про направлення бога Таке-міка-дзуті в Ідзумо й події на узбережжі Інаса. Земля була нарешті очищена від злих та ворожих Небу земних божеств.

² *Такатіхо-яма* – гора, що знаходиться на о.Кюсю

³ Імп. Судзін

⁴ Імп. Нінтоку

⁵ Імп. Сейму

⁶ Імп. Інгьо

⁷ *Афумі* і *Асука* – метафоричне порівняння ближніх та дальніх земель Ямато.

⁸ Метафоричне порівняння: тобто “розсудливість” і “завзяття /запал”

⁹ Імп. Темму

¹⁰ *О-я сіма* (досл.: “Країна 8-ми островів”) – одна з поетичних назв давньої Японії.

14. Тоді Прихований Дракон втілює у собі Великий Початок, і Безперестанний Грім відповідає добі.

15. Почув він у сні пісню й подумав, що здійснить свої діяння; досяг він нічної води й пізнав, що вступить у володіння спадщиною.

16. Але не здійснилися ще небесні терміни, і от – як цикада зник він у Південних Горах; зверталися до нього всі люди й речі, і от – як тигр вступив він у Східну Землю.

17. І разом тоді вступив Імператор у колісницю, і перевалив через гори, і переправився через ріки; і шість дружин його гуркотіли, як грім; і три загони поспішали, як блискавка.

...

25. І встановив він Божественний закон, підтримавши таким чином гарні звичаї; і розповсюдив він світлі звичаї та нориви, просвітивши таким чином країну.

26. Більше того: море його мудрості було широким та неосяжним, і глибоко занурювався він у сиву давнину; дзеркало душі його було світлим і променистим, і виразно уздрів він минулі часи.

Глава 3

27. І тоді звелів Небесний Володар: “Дійшло до нашого слуху, що імператорські літописи та стародавні сказання, що належать різним родам, розходяться з правдою та істиною, і до них домішано чимало брехні та перекручень.

28. Якщо зараз не виправити цих помилок, то не мине багатьох літ, як сенс сказань загине.

29. А вони є основою держави і міцним оплотом монархії.

30. А тому ми воліємо, щоб були укладені й записані імператорські літописи, знайдені й перевірені давні сказання, усунені помилки та розбіжності і встановлена істина, і щоб саме вона була повідана прийдешнім поколінням”.

31. У ті часи жив придворний з роду Хіеда, якого звали Аре; років йому було 28; був він віщим і прозорливим, і про все, що бачили його очі, розповідали вуста, і все, що торкалося його слуху, закарбовувалося в його серці.

32. Тому імператор покликав Аре і звелів йому вивчити на пам’ять родовід імператорів і давні сказання минулих часів.

33. Але минав час, і змінювалися покоління, а задум залишався незавершеним.

Глава 4

34. Упавши ниць, мислю я про те, як її величність імператриця¹ знайшла Єдність й опромінила свій будинок, як вона осягла Триєдність і преобразила народ.

35. Вона править у Пурпуровому Палаці, а чеснота її простирається до місць, де ступають кінські копита; вона живе в прихованих покоях, а могутність її сяє в далечині, яку досягають корми кораблів.

36. Сонце спливає й множитья блиск; хмари розсіюються й немає диму.

37. Літописці не перестають відзначати щасливі прикмети: стебла, що зрослися й подвійні колосся; місяця не минає, щоб б не вносилася данина при безперестанних вогнях і численних перекладах.

38. Можна сказати, що по славі вона вище, ніж Буммей²; і по чесноті вона перевершує Тен-іцу³.

39. І от, шкодувала вона про помилки в стародавніх сказаннях і бажала виправити перекручування в колишніх літописах.

40. І в 18-й день дев'ятого місяця четвертого року Вадо⁴ повеліла мені, Ясумаро, скласти й записати древні сказання, які Хіеда-но-Аре, згідно з імператорським наказом, затвердив напам'ять, і представити їх їй.

Глава 5

41. Корячись благоговійно цьому наказу, я приступив до ретельного складання.

42. Але в часи сивої давини мова, так само як і думки, були прості, і викладати твір, і будувати фрази одними китайськими знаками важко.

43. Якщо викладати тільки за допомогою «значень», то слова не будуть відповідати змісту.

44. Якщо писати тільки за допомогою «звуків», то виклад стане занадто довгим.

45. Саме тому я живу в одній фразі і «звуки», і «значення».

46. То пишу про одну справу, користуючись лише «значеннями».

¹ Імператриця Геммьо

² Дитяче і'мя імп. Юй

³ Імп. Фан

⁴ 3 листопада 711 р.

47. Потім там, де зміст слів був важко зрозумілий, я висвітлював значення поясненнями.

48. Але легко зрозуміле я, звичайно, не пояснював.

49. Потім там, де знаки «ніті-ка» прізвища вимовляються «ку-са-ка» або знак «тай» імені вимовляється «та-ра-сі», – у подібних випадках я слідував без зміни споконвічному звичаю.

50. Загалом літописи починаються поділом Землі й Неба й кінчаються світлою добою у Вохаріда¹.

51. Події від бога Аме-но-мі-нака-нусі до бога Хіко Нагіса-таке У-гая-фукі-аедзу складають перший сувій².

52. Події від Небесного Владики Камму-Ямато Іваре-біко до світлої доби правління Хомуда складають другий сувій³; події від імператора О-Садзакі до часів Великого Палацу Вохаріда складають останній сувій⁴.

53. Усього накреслив я три сувої і благоговійно їх підношу. Я, Ясумаро, зі щирим трепетом і щирим страхом схиляю голову, схиляю голову.

54. Двадцять восьмий день першого місяця п'ятого року Вадо⁵.

55. Першого ступеня п'ятого рангу, вищого розряду п'ятого класу О-но-Асомі Ясумаро (цей запис) благоговійно підносить.

Переклад І.П. Бондаренка

¹ Резиденція імператриці Суйко.

² Від створення світу до початку правління імп. Дзімму.

³ Від доби правління імп. Дзімму до кінця правління імп. Одзіна.

⁴ Від доби правління імп. Нінтоку до кінця правління імператриці Суйко.

⁵ 9 березня 712 р.

КОДЗІКІ

(Уривки)

古事記

КОДЗІКІ

28 січня 712 р. за місячним календарем (9 березня 712 р.), тобто через два роки потому, як імператриця Геммей (661-721) уперше в історії країни заснувала офіційну столицю Японії, якою стало місто Нара, придворний історіограф, відомий вчений-китаєзнавець того часу О-но Ясумаро (?-723) підніс їй рукопис під назвою “Кодзікі” (“Записи давніх діянь”), що складався з трьох частин-сувоїв.

Головною метою, яку ставив перед собою автор цього твору, була міфологічна аргументація історії божественного походження японських імператорів.

У першій частині історичної хроніки, що містила значну кількість давніх японських пісень (52), мова йшла про події з часів створення всесвіту і до появи Бога Угаяфукіаедзу-но Мікото – батька легендарного вождя японського племені Ямато – Камуямато Іварехіко, який у 660 р. до нашої ери став першим японським імператором Дзімму після того, як йому вдалося підкорити та об’єднати численні сусідні племена й заснувати в центральній частині сучасної Японії (о. Хонсю) державу під назвою Ямато.

Друга частина охоплювала період з початку правління імператора Дзімму (660-585 рр. до н. е.) до кінця правління імператора Одзіна (270-310).

У третій мова йшла про події, що відбувалися починаючи з доби правління імператора Нінтоку (313-399) до кінця правління імператриці Суйко (593-628).

Первісний текст літопису “Кодзікі” не зберігся, а найдавнішим списком вважається, так звана, “Книга з Сімпукудзі”, яка датується 1371-1372 рр. і, як вважається, була переписана з оригіналу Кен’ю – ченцем храму Сімпукудзі в м.Нагоя.

І.П. Бондаренко

Глава 4

На цей острів [вони] спустилися з небес, спорудили небесний стовп, звели просторі спочивальні. Отут запитав [Ідзанагі] богиню Ідзанамі-но мікото, свою молодшу сестру: «Як улаштоване твоє тіло?»; і коли так запитав – «Мое тіло зростало-росло, а є одне місце, що так і не виросло», – відповіла. Отут бог Ідзанагі-но мікото вимовив: «Мое тіло зростало-росло, а є одне місце, що занадто виросло. Тому, думаю я, те місце, що в мене на тілі занадто виросло, вставити в те місце, що в тебе на тілі не виросло, і народити країну. Ну як, народимо?». Коли так вимовив, богиня Ідзанамі-но мікото «Це [буде] добре!» – відповіла.

Тоді бог Ідзанагі-но мікото вимовив: «Якщо так, я і ти, обійшовши навколо цього небесного стовпа, з'єднаємося у шлюбі», – так вимовив. Так домовившись, відразу: «Ти праворуч назустріч обходь, я ліворуч назустріч обійду», – вимовив, і коли, домовившись, стали обходити, богиня Ідзанамі-но мікото, першою: «Воістину, прекрасний юнак!» – сказала, а після неї бог Ідзанагі-но мікото: «Воістину, прекрасна дівчина!» – сказав, і після того, як кожний сказав, [бог Ідзанагі] своїй молодшій сестрі сповістив: «Негарно жінці говорити першою». І все-таки почали [вони] шлюбну справу, і дитя, що народили, [було] дитя-п'явка. Це дитя посадили в очеретяний човен і відпустили плисти.

За ним Аवासіма – Пінний острів народили. І його теж за дитя не сприйняли.

Глава 5

Тоді два боги, порадившись, сказали: «Діти, яких шойно народили ми, негарні. Слід розповісти це небесним богам», – так сказали, і от, разом піднялися [на Рівнину Високого Неба] і випросили вказівки небесних богів. Отут небесні боги, зробивши магічне дійство, виявили свою волю: «Тому негарні [були діти], що жінка першою говорила. Знову спустіться і заново скажіть», – так сповістили.

І ось тоді, спустилися назад і знову, як раніше, обійшли небесний стовп. Отут бог Ідзанагі-но мікото, першим: «Воістину, прекрасна дівчина!» – вимовив, після нього богиня Ідзанамі-но мікото, дружина: «Воістину, прекрасний юнак!» – вимовила. І коли, так про-

мовили, з'єдналися, дитя, що народили, [було] острів Авадзі-но-хо-но-са-ваке.

За ним острів Оо-ямато-тойоакідзусіма народили. По-іншому Амацумісора-тойоакідзуне-ваке зветься. І от, тому, що ці вісім островів раніше [інших] породжені були, вони зуться Оо-ясіма-гуні – Країна Восьми Великих Островів.

За нею Хі-но-ягіхая-о-но камі – Бога-Чоловіка Обпалюючого і Швидкого Вогню народили. По-іншому Хі-но-кага-біко-но камі – Юнак-Бог Світнього Вогню зветься. Ще по-іншому Хі-но-кагуцуті-но камі – Бог-Дух Світнього Вогню зветься.

Через те, що це дитя народили, обпалилося лоно [богині Ідзанамі], і вона злягла в хворобі. Імена богів, тих, що народилися з її блювоти, [були] Канаяма-біко-но камі – Юнак-Бог Рудної Гори, наступне Канаяма-біме-но камі – Діва-Богиня Рудної Гори і т.д..

І от, богиня Ідзанамі-но камі, через те що народила бога вогню, після всього цього, відійшла.

І ось, бог Ідзанагі-но мікото сказав: «Кохана моя дружина-богиня! На одне-єдине дитя я проміняв тебе», – так сказав і, коли плазуючи в головах у неї, плазуючи в ногах у неї, плакав, божество, що з'явилося з його сліз, під покровом дерев, на пагорбах, що складають підніжжя гори Кагуяма, зветься Накісаваме-но камі – Плакуча Богиня Боліт.

І от, [бог Ідзанагі] захоронив ту богиню, що відійшла, Ідзанамі-но мікото в горі Хіба-но-яма, [що стоїть] на кордоні між країною Ідзумо і країною Хахакі.

Тоді [бог Ідзанагі] оголив меч у десять п'ястків, що його оперізував, і зніс голову своєму синові, Кагуцуті-но камі – Богу-Світнього Духу. Тоді кров, що пристала до вістря священного меча, стекла на гряді скель, і ім'я що з'явилося [при цьому] бога [було] Івасаку-но камі – Бог [Грому], Що Розсікає Скелі.

За ним Несаку-но камі – Бог [Грому], Що Розсікає Підвалини [Скель] тощо.

І тоді, ім'я священного меча, яким відітнули [голову богові Кагуцуті], стало Аме-но-охабарі – Небесний Клинок, Що Розширюється. Іншим ім'ям Іцу-но-охабарі – Священний Могутній Клинок зветься.

Глава 8

Тоді [бог Ідзанагі], бажаючи побачитися зі своєю дружиною, богинею Ідзанамі-но мікото, відправився за нею в Йоміно куні – Країну Жовтих Вод. І ось, коли [вона] вийшла йому назустріч з дверей, що перегороджували вхід, бог Ідзанагі-но мікото мовив-сказав: «Моя кохана дружина-богиня! Країна, що я і ти створювали, ще не до кінця створена. Тому ти маєш повернутися», – так сказав. Тоді богиня Ідзанамі-но мікото сказала у відповідь: «Сумно [мені], що раніше не прийшов. Я скуштувала їжі з вогнища Країни Жовтих Вод. І все-таки, мій коханий чоловік-бог, збентежена я тим, що ти з'явився сюди. Тому пораджуся я з богами Країни Жовтих Вод про те, що маю намір повернутися. Тільки не дивись на мене», – так сказала. Промовивши це, увійшла назад у свою спочивальню, і багато часу пройшло, так що зачекався [її бог Ідзанагі]. І тоді, [він] висмикнув товстий зубець зі священного сяючого гребеня, що тримав пучок волосся у нього над лівим вухом, запалив вогонь і глянув, увійшовши, а [у неї в тілі] незліченна кількість хробаків копошилося-шаруділо, у голові Громадина-грім сидів, у грудях Вогонь-грім сидів, у животі Пітьма-грім сидів, у таємних місцях Розрив-грім сидів, у правій руці [у Землю] Грім, Що Вдаряє, сидів, у лівій нозі Гуркіт-грім сидів, у правій нозі – Грім, Що Пригинає [Трави] сидів, усього – вісім богів грому було. Отут бог Ідзанагі-но мікото побачивши це злякався і почав тікати, а богиня Ідзанамі-но мікото, дружина: «[Ти] мені сором заподіяв!» – сказала і пустила в погоню [за ним] фурій Країни Жовтих Вод. Тоді бог Ідзанагі-но мікото зняв [з голови] чорну сітку *кадзура* і кинув її, і відразу народилися [з неї] плоди дикого винограду. Поки [фурії] їх підбирали і пожирали, далі побіг, а вони знову пустилися в погоню, і тоді витяг сяючий гребінь, що тримав пучок волосся над правим вухом, і кинув його, і, відразу народилися [з нього] паростки бамбука. Поки [фурії] їх висмикували і пожирали, далі побіг. Тепер тих вісьмох богів грому пустила в погоню, а з ними і воїнство Країни Жовтих Вод, у тисячу п'ятсот чоловік числом. Тоді [бог Ідзанагі] оголив меч у десять п'ястків, що його оперізував, і, за спиною їм розмахуючи, далі побіг, а [вони] знову за ним, і, коли досяг проходу Йомоцухіра, зірвав три персики [з дерева], що біля того проходу росло, дочекався [воїнства] і атакував [його], і всі [вони] назад побігли. Тоді бог Ідзанагі-но мікото сказав тим персикам: «Ви! Як мене

врятували, так само повинні [ви] рятувати земну поросль людську, що живе в Очеретяній Рівнині-Серединній Країні, коли потрапить вона в безодню лих і горювати і скаржитися буде!» – так сказав і подарував їм ім'я Оо-каму-дзумі-но мікото – Великі Божественні Боги-Духи, так [ix] нарік.

Наостанок богиня Ідзанаі-но мікото, дружина, сама пустилася в погоню. Тоді [бог Ідзанагі] скелю, що лише тисячі чоловік було під силу підняти, до того проходу Йомоцухіра присунув-загородив, і, коли [вони] по обидві сторони тієї скелі, один проти одного стоячи, [свій] шлюб розривали, богиня Ідзанаі-но мікото сказала: «Мій улюблений чоловік-бог! Якщо так вдієш, я поросль людську у твоїй країні по тисячі в день душити стану», – так сказала. Тоді бог Ідзанагі-но мікото наважився сказати: «Моя кохана жінка-богиня! Якщо ти так вдієш, я по тисячі п'ятсот будиночків для рожениць у день зводити стану», – так наважився сказати.

Тому-то на тисячу чоловік, що неодмінно в день умирає, неодмінно по тисячі п'ятсот чоловік у день народжується.

І от, богині Ідзанаі-но мікото дав ім'я: Йомоцу оо-камі – Велике Божество Країни Жовтих Вод вона зветься. І ще сказав: «Через те, що в погоню пустилася, Тісікі-но оо-камі – Великим Божеством Погоні нарікаю [тебе]», – так сказав. А ще скелю, якою загородив прохід, Тігаєсі-но оо-камі – Великий Бог, Що Повернув Назад [Богиню], нарік, а ще Саярімасуемідо-но оо-камі – Великий Бог Дверей, Що Перегородив Вхід, – так теж вона зветься. Тому той прохід, що звався Йомоцухірасака, нині проходом Іфуядзака у країні Ідзумо зветься.

Глава 9

Великий Бог Ідзанагі-но оо-камі сказав: «Я в нечистій скверні-країні побував. Зроблю очищення», – так сказавши, прибув на рівнину Авакіхара, до устя ріки Татібана, у Хімука, що в Цукусі, і там зробив очищення.

І ось, ім'я бога, що з'явився з відкинутого ціпка, [було] Цукіта-цуфунадо-но камі – Бог-Поводир. Ім'я бога, що з'явився з відкинутого потім пояса, [було] Міті-но-нагатіха-но камі – Бог Довгих Пришляхових Каменів тощо.

І ось, ім'я божества, що з'явилося, коли [бог Ідзанагі] своє ліве око

омивав, [було] Аматерасу оо-мі-камі – Велика Священна Богиня, Що Освітлює Небо.

Ім'я бога, що з'явилося потім, коли своє праве око омивав, [було] Цукуйомі-но Мікото – Бог Рахунку Місяців.

Ім'я бога, що з'явився потім, коли свій ніс омивав, [було] Такехая Сусано-о-но Мікото – Доблесний Швидкий Затятий Бог-Чоловік.

Чотирнадцять богів, від бога Ясомагацухі-но камі до бога Сусано О-но Мікото, – це боги, які з'явилися, коли [Ідзанагі] омивав своє тіло.

Глава 10

Бог Ідзанагі-но мікото, сильно зрадивши, сказав: «Я дітей народжував-народжував, і наостанок трьох високих дітей одержав», – так сказав і відразу зняв із шиї намисто з перлин і, трясучи його так, що дзенькали [вони], передав [його] Великій Священній Богині Аматерасу оо-мі-камі і сказав: «Ти, богиня, царюй у Рівнині Високого Неба», – так їй наказав. Тому намисто те з перлин зветься Мікуратанано-но камі – Бог Священного Сховища. Потім богові Цукуемі-но мікото сказав: «Ти, бог, царюй у країні, де панує ніч», – так йому наказав. Потім богові Такехая Сусано Оо-но Мікото сказав: «Ти, бог, відай рівниною моря», – так йому наказав. І от, у той час, як [інші боги] царювали, відповідно до наказу, що кожному був даний, бог Сусано О-но Мікото країною, що була [йому] наказана, не відав, а плакав у голос, поки борода його, у вісім п'ястків, не досягла середини грудей. Такий був той плач, що зелені гори плачем [його], немов гори сухі, засохли, усі ріки-моря плачем [його] висохли. Через це злі боги, як літні мухи [дзиччанням], своїми голосами все заповнили, повсюди коїлися різні лиха.

Глава 12

Тоді бог Хая Сусано О-но Мікото Великій Священній Богині Аматерасу оо-мі-камі сказав: «Мої наміри чисті й світлі. Тому породжених мною дітей – ніжних жінок я одержав. Так що, я переміг», – так сказавши, у буйстві від [своєї] перемоги, на оброблених полях Священної Богині Аматерасу оо-мі-камі зніс межі, [зрошувальні]

канали засипав.

А ще – у покоях, де куштують першу їжу, випорожнися і розкидав випорожнення.

І от, хоча [він] так зробив, Велика Священна Богиня Аматерасу оо-мі-камі, [йому] не дорікнувши, сказала: «На випорожнення схоже, але це братик мій – бог, напевно, заблював сп'яну. А те, що межі зніс, канали засипав, – це, напевно, братик мій – бог, землю пожалів, тому так зробив», – так виправдала [його], але все-таки його дурні діяння не припинялися, а стали ще гіршими. У той час, коли Велика Священна Богиня Аматерасу оо-мі-камі, перебуваючи у священному ткацькому покої, ткала одяг, що належить богам, [бог Сусано] дах тих ткацьких покоїв проломив і небесного рябого жеребця, з хвоста обдерши, всередину кинув.

Тоді небесні ткалі, побачивши це, злякалися, укололи себе голками в таємні місця і померли.

І тоді Велика Священна Богиня Аматерасу оо-мі-камі, побачивши [це], злякалася і, відчинивши двері Аме-но-івая – Небесного Скелястого Грота, укрилася [у ньому]. Вся Рівнина Високого Неба занурилася в п'їтму, в Очеретяній Рівнині-Серединній Країни усюди темінь стала. Через це вічна ніч наступила.

Тоді голоси безлічі злих богів, як літні мухи [дзижчанням], все наповнили, усюди лиха почали траплятися.

Тоді вісімсот міриад богів зібралось-зійшлося у Аме-но-ясу-но кава – Небесної Спокійної Ріки, синові бога Така-мі-мусубі-но камі Омоікане-но камі – Богів, Що Міркує наказали думати, зібрали довгоспіваючих птахів з Вічного Царства і змусили співати, добули небесну міцну скелю з верхньої течії Аме-но-ясу-но кава – Небесної Спокійної Ріки, добули залізо з небесної рудної гори, знайшли небесного коваля [по імені] Амацумарад Ісікорідоме-но мікото – Богині-Ливарниці наказали виготовити дзеркало, Тама-но-я-но мі-кото – Богів-Предкові Гранильників наказали виготовити довгу нитку з безліччю [нанизаних] *магатама*, призвали Аме-но-кояне-но мікото – Бога, Що Підносить і Футодама-но мікото – Бога, Що Приносить і змусили [їх] в оленя-самця з небесної гори Кагуяма вивернути лопатку, узяти небесне дерево Хахака з небесної гори Кагуяма і виконати ворожіння.

Густогіллясті дерева Масакакі з небесної гори Кагуяма, викопавши з коренями, до верхніх гілок прикріпили довгі нитки з безліччю

магатама, на середні гілки повісили величезне дзеркало, до нижніх гілок підвісили білі, блакитні шматки *nirime*, і всі ці речі бог Футодама-но мікото благоговійно, для піднесення [богині Аматерасу], тримав, а бог Аме-но кояне-но мікото дієву молитву благоговійно виголисив, а Аме-но-тадзікара-о-но мікото – Небесний Бог-Чоловік Могутніх Рук біля дверей [грота] причаївся, а Аме-но-удзуме-но мікото – Небесна Богиня Відважна, рукава підв'язавши лозою з небесної гори Кагуяма, з небесної лози Сасакі сітку кадзура зробивши, листя Саса з небесної гори Кагуяма пучками зв'язавши, порожній казан у дверей Небесного Скелястого Грота перекинувши, ногами [по ньому] з гуркотом б'ючи, у священну одержимість прийшла і, груди оголивши, шнурки спідниці до таємного місця розпустила.

Отут Рівнина Високого Неба ходуню заходила – усі вісімсот міріад богів вибухнули реготом.

Тоді Велика Священна Богиня Аматерасу-но оо-мі-камі, дивним це порухавши, двері Небесного Скелястого Грота ледве відкрила і мовила зсередины: «Я сховатися забажала, через це Рівнина Високого Неба вся занурилася в пільму, так, я думаю, і Очеретяня Рівнина-Серединна Країна теж уся в пільмі. Чого ж це Аме-но удзуме потішає [вас], та й усі вісімсот міріад богів регочуть?» – так мовила.

Тоді Аме-но-удзуме сказала: «Є високе божество, перевершує тебе – богиню. От [ми] і веселимося-потішаємося», – так сказала. А поки так говорила, боги Аме-но кояне-но мікото і Футодама-но мікото, те дзеркало принісши, Великій Священній Богині Аматерасу оо-мі-камі [його] показали, і тоді Велика Священна Богиня Аматерасу оо-ми-камі ще більше здивувавшись, поступово з дверей виходила-виглядала, і раптом бог Аме-но тадзікара-о-но мікото, що біля дверей [грота] причаївся, узяв її за священні руки і витяг [назовні], а бог Футодама-но мікото отут-то мотузку-загородження за нею і протягнув, і сказав: «Відтепер повертатися туди не смій», – так сказав.

І от, коли Велика Священна Богиня Аматерасу-но оо-мі-камі вийшла [з грота], тоді і Рівнина Високого Неба, і Очеретяня Рівнина-Серединна Країна, самі собою, опромінилися світлом.

Тоді вісімсот міріад богів, порадившись, бога Хая Сусано О-но Мікото змусили тисячу столів заповнити [спокутними дарунками], а ще [йому] бороду обрізали, нігті на руках і на ногах змусили зірвати, і [з Рівнини Високого Неба] вигнали [його] божественним вигнанням.

Глава 13

А ще [бог Сусано] попросив їжу в Оо-гецу-хіме-но камі – Діви-Богині Великої Їжі. Тоді богиня Оо-гецу-хіме дістала [у себе] з носа, з рота, а також із заднього місця різні апетитні страви, і коли порізному їх приготувавши, піднесла, бог Сусано О-но Мікото, ці дії [її] побачивши, подумав, що [вона] осквернену [їжу], йому підносить, і богиню Оо-гецу-хіме-но камі вбив.

І ось те, що в тілі убитої богині народилося – у голові шовковичні хробаки народилися, в очах рис-розсада народилася, у вухах просо народилося, у носі квасоля народилася, у таємному місці пшениця народилася, у задньому місці соєві боби народилися. Тому Камімусубі-но-мі-о-я-но мікото – Богиня Божественного Творіння – Священна Мати все це підбрала і перетворила на семена.

Глава 14

І от, вигнаний, [бог Сусано] зійшов у місцевість з назвою Торі-камі, у верхів'ї ріки Хі, що в країні Ідзумо. У цей час спустилися за течією тієї ріки *хасі*. Отут бог Сусано О-но Мікото подумав, що у верхів'ї ріки є люди, і, розшукуючи [їх], піднявся [нагору по] річці]. Там дві людини було – старий і баба, молоду дівчину між собою посадивши, плакали.

Тоді запитав [бог Сусано]: «Хто ви такі?». И старий той сказав у відповідь: «Я земний бог, син Оо-яма-цумі-но камі. По імені звуся Асінадзуті – Старець, Що Гладить Ноги, дружина по імені Тенадзуті – Баба, Що Гладить Руки, зветься, дочка по імені Кусінада-хіме – Чудесна Діва з Інада зветься», – так сказав.

Коли знову запитав: «У чому причина того, що ти плачеш?» – [старий] сказав у відповідь: «Моїх дочок – а їх, дівциць, спочатку вісім було, Ямата-но ороті – Змій-страховисько Восьмихвостий-Восьмиголовий з Косі, щороку з'являючись, проковтує. Нині час, коли він має з'явитися. Тому плачу», – так сказав. Тоді запитав: «А який він з себе?» – і [старий] сказав у відповідь: «Очі в нього, немов червоні [плоди] *katami*, а з тіла вісім голів – вісім хвостів виходять. А ще на тілі мох і кипариси з криптометріями ростуть. А довжиною він – на вісім долин, висотою – на вісім вершин простирається. На черево

його глянеш – усе кров'ю сочиться», – так сказав.

Тоді бог Хая Сусано О-но Мікото сказав тому старому: «Цю дочку твою, чи не віддаси мені?» – коли так сказав, [старий]: «Тріпочу [перед тобою], але [твого] поважного імені не знаю», – сказав у відповідь. Тоді [бог Сусано] зважився сказати у відповідь: «Я старший брат Великої Священної Богині Аматерасу оо-мі-камі. Зараз тільки спустився з небес», – так сказав. Тоді боги Асінадзуті-тенадзуті-но камі: «Якщо так, тремтимо [перед тобою]. Шанобливо віддамо [тобі дочку]», – сказали. Тоді бог Хая Сусано О-но Мікото відразу ту дівчину перетворив у частий гребінь, у [свою] зачіску *мідзура* [його] застромив і тим богам Асінадзуті-тенадзуті-но камі сказав: «Ви вісім разів очищене саке зваріть, а ще навкруги огорожу зведіть, у тій огорожі вісім воріт відкрийте, у кожних воріт поміст сплетіть, на кожен той поміст діжку для саке помістять, у кожну діжку того вісім разів очищеного саке повнісінько налейте і чекайте!» – так сказав.

І от, коли точно так, як [він] сказав, усе підготували і чекати стали, Ямата-но ороті і вірно, як сказано було, з'явився. Відразу в кожне барило по голові своєї звисив, і те саке випив. Тоді [він] сп'янів, розвалився-розтягнувся і впав у сон.

Тоді бог Хая Сусано О-но Мікото оголив свій меч у десять п'ястків, що його оперізував, і того Змія розрубав-розкидав, так що ріка Хі кров'ю замість води потекла. І от, коли [він] його середній хвіст розрубав, лезо меча тріснуло. Тоді, здивувавшись, [бог Сусано] уламок свого меча [у хвіст] всадив і подивився, [а там] Цумугарі-но таті – Меч-булат виявився. І от, [бог Сусано] меч узяв, за дивовижну річ його порухував і Великій Священній Богині Аматерасу-но-оо-мі-камі [про це] розповів і [меч] підніс. Це і є Кусанагі-но-таті – Меч-булат Кусанагі.

Глава 15

І тоді той бог Хая Сусано О-но Мікото став шукати у країні Ідзумо місце, де міг би побудувати [шлюбні] покої. Досягши місцевості Суга, сказав: «У цю місцевість прийшов я, і на серці в мене легко», – так сказавши, там покої побудував і [там] перебував. Ту місцевість і тепер називають Суга. Коли цей Великий Бог уперше побудував покої в Суга, над місцевістю тією хмари підвелися-піднялися. Тоді [він]

вирішив скласти пісню. Та пісня – ось вона:

*Над Ідзумо нависли вісім хмар,
І вісім мурів височать:
Ці вісім мурів
Я зводжу, щоб дружину захищать,
Ці вісім мурів!*

Глава 27

Тоді боги Аме-но-торіфуне-но камі та Такемікадзуті-но камі послали [їх].

А тому, ці два боги спустилися на узбережжя Інаса, у країну Ідзумо, оголили меч у десять п'ястків і поставили [його] вістрям на гору на гребені хвилі, на кінчику того меча, схрестивши ноги, сіли, та у бога Оо-кунінусі-но камі запитали: «[Ми] послані велінням Великої Богині Аматерасу оо-мі-камі [і] бога Такагі-но камі, щоб запитати. Нам доручено-казано було, що Очеретяна Рівнина-Серединна Країна, якою ти керуєш, – країна, якою відати [повинен] мій нащадок. Тому – які твої наміри?» – так сказали.

Тоді бог [Оо-кунінусі] сказав у відповідь: «Я сказати не можу. Мій син, Яекотосіронусі – Бог-Правитель Багатьох Слів, він повинен сказати. Однак [він] пішов на мис Міхо, побавитися [полюванням] на птахів і вудінням риби, і ще не повернувся», – так сказав.

І тоді послали бога Аме-но-торіфуне-но камі покликати бога Яекотосіронусі-но камі, і коли [він прийшов], запитали [його], і [він] своєму батькові, Великому Богові, повідомив-сказав: «Корюся. Цю країну нащадкові небесних богів благоговійно віддам», – так сказавши, човен штовхнув [ногою] і перевернув, і небесним зворотним [плеском] рук перетворив [його] у зелену огорожу і сховався [за ним].

Поки [він] так говорив, той бог Такемінаката-но камі з'явився, піднявши на кінчиках пальців скелю, що тільки тисяча чоловік притягти б могли, і сказав: «Хто це в нашу країну прийшов, і так тишком-нишком розмовляє? А ну, поміряємося силою! От, я перший візьму тебе за руку».

Тому [бог Такемікадзуті] дав [йому] узяти себе за руку, і відразу

[свою руку] перетворив у крижану бурульку, а ще в лезо меча її перетворив. І ось, [бог Такемінаката] злякався і відступив.

Тоді [бог Такемікадзуті] попросив у свою чергу руку того бога Такемінаката, і коли взяв [її], то, немов молодий очерет узяв, – обхопив і зім'яв [її], і відкинув від себе, і бог [Такемінаката] відразу втік.

І коли [бог Такемікадзуті] погнався за ним, і наздогнав [його] біля моря Сува, у країні Сінано-но куні, і хотів [його] вбити, бог Такемінаката сказав: «Корюся. Не убивай мене. Крім цього місця [я] в інші місця не піду. А також велінь мого батька, бога Оо-кунінусі, не ослухаюся. Слів бога Яекотосіронусі-но камі не ослухаюся. Цю Очеретяну Рівнину-Серединну Країну точно по велінню нащадка небесних богів [тобі] піднесу», – так сказав.

І тоді бог Такемікадзуті-но камі піднявся назад [на Рівнину Високого Неба] і доповів про те, що Очеретяну Равнину-Серединну Країну підкорив і втихомирив.

Глава 32

Бог Амацухіко-хікохо-но нінігі-но мікото на мисі Касака зустрів прекрасну дівчину. Тоді [він] запитав: «Чия ж [ти] дочка?» – так запитав, і [вона] сказала у відповідь: «[Я] дочка бога Оо-яма-цумі-но камі, ім'я [моє] Камуатацу-хіме – Божественна Діва з Ата. Іншим ім'ям Ко-но-хана-но-сакуя-біме – Діва Цвітіння Квітів на Деревих звуся», – так сказала.

Знову: «А брати-сестри є в тебе?» – запитав, і [вона]: «Є в мене старша сестра, Іванага-хіме – Діва Довговічності Скель», – сказала у відповідь.

Тоді [він] сказав: «Хочу з тобою з'єднатися шлюбом. Ну як?» – так сказав, і [вона]: «Я відповісти не можу. Мій батько бог Оо-яма-цумі-но камі, ось хто скаже», – сказала у відповідь.

Тому, послав до її батька, богу Оо-яма-цумі-но камі, просити [її руки], і тоді [той] зрадів, її старшу сестру, Іванага-хіме, на додачу дав, сотні столів приданого вручив і підніс-послав [її].

І ось, через те, що та старша сестра [була] страшною потворою, [він], побачивши [її], злякався і назад відіслав, тільки ту молодшу сестру, Ко-но-хана-но-сакуя-біме, залишив і на одну ніч з нею з'єднався шлюбом.

Тоді бог Оо-яма-цумі-но камі, через те що Іванага-хіме повернули, відчув великий сором і послав сказати: «Причина, по якій [я] обох моїх дочок разом відправив [тобі] служити, [от у чому]: [я] послав [їх], давши клятву, що якщо [він] Іванага-хіме користуватися буде, життя нащадка небесних богів – нехай навіть сніг упаде, вітер налетить – завжди, скелі подібно, вічною, міцною, непохитною буде. Якщо Ко-но-хана-но-сакуя-біме користуватися буде – розквітне, подібно тому, як квіти на деревах розквітають. [А ти] от так [вчинив]: Іванага-хіме повернув, тільки Ко-но-хана-но-сакуя-біме залишив. Тому священне життя нащадка небесних богів недовговічним буде, подібно квітам на деревах», – так сказав.

І ось, тому-то і понині священне життя Їх Величностей Імператорів не може бути довгим.

Переклад Н. Кулигіної, О. Левицької

ПОЕЗІЯ У СКЛАДІ «КОДЗІКІ»

(I, 1*)¹

Над Ідзумо² нависли вісім хмар,
І вісім мурів височать:
Ці вісім мурів
Я зводжу, щоб дружину захищать,
Ці вісім мурів!
(Сусано О-но Мікото)

(I, 7*)

У яшмовім намисті навіть нитка
Яскраво пломеніє,
Та твоїм
Розкішним шатам
Більше перли личать!
(Тойотама Хіме)

(I, 8*)

Далеко в морі – острів,
На який
Качки, пташки сідають відпочити.
Колись я там красуню полюбив,
Яку повік не зможу розлюбити!
(Хоорі-но Мікото)

(II, 19)

Циновка осокова шерхотіла,
Коли удвох
В тісному курені
Ми спали серед поля

¹ Зірочкою (*) після арабських цифр позначено вірші, які містяться також у тексті “Ніхон-сьокі” (720 р.).

² Ідзумо (країна Богів) – міфічна назва місцевості на узбережжі Японського моря (преф. Сімане, о.Хонсю).

В очеретах!
(*Император Дзімму*)

(II, 20)
Над річкою Саві
Нависли хмари:
Шепоче листячко на схилах Унебі¹
Про те, що скоро
Буревій повіє!²
(*Исукейорі Хіме*)

(II, 21)
Удень над Унебі
Клубочуть хмари,
А листя все нашптує про те,
Що ввечері
Вже буревій повіє!
(*Исукейорі Хіме*)

(II, 23*)
На піхви для меча твого
Чимало
Пішло лози,
Відважний Ідзумо,
Але меча самого в них немає!³
(*Ямато Такеру-но Мікото*)

(II, 24)
Володаре!
Ти навіть у вогні
Посеред трав палаючих

¹ *Унебі*(*яма*) – гора в провінції Ямато (преф. Нара).

² Цим і наступним віршем вдова імператора Дзімму попереджає своїх синів про те, що старший брат імператора, Тагісімімі-но Мікото, має на-мір їх убити.

³ Вірш-глузування: за легендою, Такеру-но Мікото переміг свого ворога, богатиря Ідзумо Такеру, хитрістю, підмінивши його меч пустими піхвами.

На полі, що зветься Саґаму¹,
Мене згадав!²
(*Ототатібана Хіме-но Мікото*)

(II, 30*)
Смарагдові тини
Високих гір
Рядами щільними
Оточують Ямато³ –
Нема в країні кращої землі!
(*Ямато Такеру-но Мікото*)

(II, 49)
Я захмелів від дивного вина
Умільця Сусукорі⁴,
Що втішає
І душу веселить...
Я захмелів!
(*Імператор Оодзін*)

(II, 50*)
Човняре спритний
З переправи Удзі,
Поквапся і до мене підпливи!
Допоможи,
Врятуй мене, благаю!⁵
(*Ооямаморі-но Мікото*)

¹ *Саґаму* (*Саґамі*) – назва місцевості на сході о.Хонсю.

² За легендою, правитель краю Саґаму (*Саґамі*), щоб знищити Ямато Такеру-но Мікото, заманив його на болото, після чого підпалив сухотрав'я.

³ *Ямато* – історична назва однієї з центральних провінцій (нині – преф. Нара), а пізніше – усєї країни.

⁴ *Сусукорі* – ім'я відомого в ті часи винаря.

⁵ За легендою, так благав переодягненого човнярем брата – спадкоємця престолу Удзі-но Вакі Іратуко, підступний принц Ооямаморі-но Мікото, який готував заколот і був за це жорстоко покараний.

(III, 52)

Маленький човник
У відкритім морі!
У рідний край
Пливе Масадзуко –
Мене моя кохана покидає!¹
(*Імператор Нінтоку*)

(III, 54)

Як весело
З красунею із Кібі²
Зривати першу зелень молоду
В полях, засіяних
На схилах та узгір'ї!
(*Імператор Нінтоку*)

(III, 55)

Хмаринки розігнавши,
В бік Ямато
Повіяв вітер західний... Ти теж
Тепер від мене так далеко, любий,
Але тебе не забуваю я!
(*Куро Хіме*)

(III, 56)

Чий чоловік
В Ямато вирушає,
Немов підземні води,
Крадькома?
Чий чоловік в Ямато вирушає?
(*Куро Хіме*)

¹ Цей і наступні три вірші пов'язані з легендою про таємне кохання імператора Нінтоку і красуні Куро Хіме (Масадзуко) – дочки Кібі-но Аба-ме-но Атахі.

² *Кібі* – історична назва місцевості на узбережжі Внутрішнього Японського моря (о.Хонсю).

(III, 59*)

Наздожени!

Зустрінь в Ямасіро¹

Мою дружину люблю, Торіямо²!

Наздожени!

Прошу, наздожени!

(*Імператор Нінтоку*)

(III, 62*)

В палаці Цуцукі

В Ямасіро

Мій старший брат

Благає Вашу Світлість³,

Гіркими обливаючись слізьми!

(*Куті Хіме*)

(III, 76)

Затримавшись на схилі Ханіфу⁴,

Я глянув у той бік,

Де дім дружини

Колись стояв...

Палали всі хатки!⁵

(*Імператор Рітю*)

(III, 85)

Посланцями моїми буде птаство,

Що в небесах мандрує –

Журавлів

Почувши голос,

¹ *Ямасіро* – історична назва однієї з провінцій.

² *Торіяма* – ім'я челядника імператора Нінтоку.

³ Цей і попередній вірші присвячені дружині імператора Нінтоку, Іхано Хіме-но Мікото, яка через постійні зради чоловіка вирішила його покинути.

⁴ *Ханіфу* – гора в провінції Ямато (преф. Нара).

⁵ За легендою, брат імператора Рітю, Суміное-но Накату, під час заклоту спалив оселю імператриці.

Запитай про мене!¹
(*Кару-но Міко*)

(Ш, 112*)
Ах, Окіме²
Із Афумі³!
Високі гори
Сховають завтра вранці Окіме,
І я її ніколи не побачу!
(*Імператор Кенсо*)

Переклад І.П. Бондаренка

¹ Пісня-прощання з коханою спадкоємця престолу, сина імператора Інгьо – принца Кару-но Міко, який через участь у заколоті був відправлений на заслання.

² *Окіме* – ім'я жінки, яка допомогла імператору Кенсо знайти тіло його батька, вбитого зрадниками.

³ *Афумі* – давня назва озера Біва(ко); у вірші: “Окіме з (провінції на узбережжі) Афумі”.

НИХОН-СЬОКІ

(«Аннали Японії»)

720 р.

日本書紀

НІХОН-СЬОКІ

Офіційними укладачами другої за часом створення історичної хроніки Японії “Ніхон-сьокі” (або “Ніхон-гі”) (720 р.) вважаються принц Тонері (676-725) та Фудзівара-но Фухіто (?). Проте відомо, що над “Анналами Японії”, – а саме так можна перекласти назву “Ніхон-сьокі”, – свого часу працювала ціла колегія придворних істориків.

Рукопис складався з трьох книг (сувоїв), що містили 30 глав тексту епічного характеру і досить велику кількість давніх пісень (128), значна частина яких зустрічається також у тексті “Кодзікі”.

Зразком для авторів “Ніхон-сьокі” були відповідні історичні хроніки, завезені до Японії з давнього Китаю. Можливо, саме тому ця книга була спочатку написана китайською мовою, а вже пізніше перекладена японською.

Перша частина “Ніхон-сьокі” розпочинається космогонічним міфом, описує героїчні вчинки численних синтоїстських божеств та легендарних героїв, завойовницькі походи першого японського імператора Дзімму (660-585 рр. до н.е.), а закінчується історією правління імператора Бурецу (Муреміцу) (498-506).

Друга частина літопису практично повністю присвячена історії правління імператора Темму (672-686), а третя – імператриці Дзіто (686-697).

Окрім реконструкції божественної генеалогії і детальної хронологізації життєписів усіх японських імператорів, автори цієї історичної хроніки ставили за мету створення також офіційної історії Японії як держави.

І.П. Бондаренко

ПОЕЗІЯ У СКЛАДІ «НІХОН-СЬОКІ»

(III, 10)

Тепер ура!

Тепер ура!

Хвала вам!

Ви переможці, воїни мої!

Тепер ви переможці! Переможці!

(Мійкуса)

(V, 15)

Саке¹ божественне –

Це не моя заслуга!

Його зробив Оомононусі² –

Творець Ямато!

На віки! Навіки!

(Такахасі-но Мура-но Ікухі)

(IX, 30)

На переправі Сета³

В Афумі

Пірнає птах –

І я його не бачу...

Що коїться тепер в моїй душі!⁴

(Таке-но Уті-но Сукуне)

(XIII, 65)

Мабуть,

Мій любий прийде уночі:

Маленький павучок –

Прикмета вірна –

¹ Саке – японське рисове вино (горілка).

² Оомононусі (Окунінусі-но Камі) – (міф.) Бог-Хазяїн.

³ Сета – переправа на озері Біва(ко).

⁴ Вірш-алегорія на смерть сина.

Сьогодні в сутінках до мене завітав!
(*Сотохосі-но Ірацуме*)

(XIII, 67)
Якщо я так люблю
Вишневий цвіт,
Чому ж тоді,
Скажи мені, кохана,
Тебе раніше я не покохав!
(*Імператор Інгьо*)

(XIII, 68)
Як водорості іноді на берег
Приносить хвиля з моря,
Ти також
Завжди так рідко
Зустрічаєшся зі мною!
(*Сотохосі-но Ірацуме*)

(XIV, 81)
Мій коню вороний
Із краю Каї¹!
Для тебе ліпше смерть,
Аніж сідло!
Мій коню вороний із краю Каї!
(*Імператор Юряку*)

(XVII, 103)
В країні Ясіма собі дружину
Шукав я марно,
Поки не почув,
Що в Касуга –
В краю весни і сонця
Є дівчина!
Аж поки не почув
Про дівчину-красуню!

¹ *Каї* – іст. провінція в центральній частині о.Хонсю.

Її двері
З чудових кипарисових дощок
Штовхнувши, я ввійшов
І доторкнувся
До ніг дружини,
І до голови
Дружини любові
Я також доторкнувся!
Вона руками стан мій охопила,
І я свою кохану теж обняв.
З'єднавшись міцно,
Ніби дві ліани,
Солодким сном ми спали уночі,
Аж поки півень не почав співати.
“Фазани теж уже у полі кльочать...” –
Оце і все, що я сказати встиг
З тих слів кохання, що хотів сказати,
Як день уже настав,
Моя кохана!
(Принц Магарі)

(XXV, 113)
Гірською річкою
Качатка-мандаринки¹,
Він і вона,
Милуючись, пливуть!
А хто у мене відібрав кохану?
(Нака-но Оое-но Одзі)

(XXV, 114)
На кожнім дереві –
Весняний білоцвіт!
Чому ж тоді, скажіть,
Моя кохана

¹ Качатка-мандаринки – маленькі дикі качки з гарним барвистим пір'ячком на голові, символ подружньої вірності в японській поезії та фольклорі.

Ніколи більше вже не зацвіте?¹
(Нака-но Оое-но Одзі)

(XXVI, 123)

Якби ти знав, як хочеться мені
Твій ніжний погляд на собі відчути!
Тому й прийшов,
Що так давно хотів
Твій ніжний погляд на собі відчути!
(Нака-но Оое-но Одзі)

Переклад І. Бондаренка

¹ Цей і попередній вірші були написані принцем Нака-но Оое-но Одзі з приводу смерті дружини.

ПОЕТИЧНІ АНТОЛОГІЇ

МАН-ЙО-СЮ

(«Збірка міриад листків»)

Середина VIII ст.

萬葉集

МАН-ЙО-СЮ

Укладачем першої в історії Японії поетичної антології “Ман-йо-сю” (“Збірка міриад листків”), яка датується серединою VIII ст. (753-760 рр. /?/), вважається поет Отомо-но Якомоті (717/?/-785).

Навіть сучасного читача антологія вражає своїм гігантським обсягом: 20 книг-сувоїв, що містять 4516 віршів 561 автора, серед яких були не лише відомі поети тієї історичної доби, зокрема:

Какіномото-но Хітомаро (друга пол. VII – поч. VIII ст.),

Ямабе-но Акахіто (перша пол. VIII ст.),

Накатомі-но Якомоті (середина VIII ст.)

Отомо-но Саканое (перша пол. VIII ст.),

Отомо-но Табіто (665-731),

Яманое-но Окура (659-733),

Отомо-но Якомоті (718/?/-785) та ін.,

але й звичайні люди – селяни, ремісники, рибакі, стражники, чиновники, а також невідомі автори. Саме антологія “Ман-йо-сю”, на відміну від пізніших поетичних збірок, містить значну кількість цінного фольклорного матеріалу: давні народні й обрядові пісні, плачі, балади, сказання тощо.

1-2 книги (сувої) збірки об’єднують у своєму складі вірші (елегії, послання, плачі), написані переважно імператорами та їх близькими родичами.

Книги 3-7 містять поезії різних авторів (алегорії, переक्лики, послання, плачі), а також народні пісні.

У книзі 8 зібрані любовні пісні й пейзажна лірика Акахіто, Якомоті та інших відомих поетів.

Книги 9-13 містять багатий фольклорний матеріал, а також вірші, написані в жанрі сєдока.

У 14 книзі зібрані пісні східних провінцій, у 15 – переважно любовні послання, а в 16 – пісні, пов’язані зі стародавніми легендами.

Книги 17-20 – це своєрідний ліричний щоденник самого Отомо-но Якомоті, укладача антології “Ман-йо-сю”, який включив до її складу майже 500 власних віршів.

І.П. Бондаренко

МАН-ЙО-СЮ («Збірка міриад листків»)

(I, 1)

В руках у тебе кошик. Гарний кошик!

В руках у тебе ніжик. Гарний ніж!

Дитятко любе! На узгір'ї цьому

Збираєш трави ти.

А де твій дім, і як твоє ім'я? –

Спитати хочу.

В краю Ямато всюди і всіма

Лиш я повеліваю, я керую!

Я тут Володар!

А тому і ти

Мені сказати неодмінно мусиш,

І де твій дім, і як твоє ім'я?

(Імператор Юряку)

(I, 11)

Коханий мій

Будує нам курінь.

Якщо бракує очерету, любий,

Трави під соснами малими

Накоси!

(Імператриця Когьоку Саймей)

Переклад І. Бондаренка

(I, 16)

Все прокидається від сплячки,

як в горах настає весна:

і птахи, що мовчали взимку,

співати починають скрізь,

і квіти, що були під снігом,

знов випускають пелюстки.

Але до них доп'ястись годі –

так розбуялися кущі,

якщо й зірвеш, тоне розглянеш –

така висока тут трава.

Інакше восени у горах:

загубишся десь між дерев,
зірвеш листок червоний клена
й милуєшся ним досхочу.
Зеленого ж – не станеш рвати,
хоч як би ти того хотів,
зітхнеш – і на галузці лишиш.
Тому-то краще – восени!
(Принцеса Нука-Та)

(I, 18)
Так заслонити
гори Міва¹! –
О хмари,
майте серце хоча б ви!
Хіба ж таке ховати можна?
(Принцеса Нуката)

Переклад Г. Туркова

(I, 27)
Людина гарна, придивившись гарно,
Сказала гарно, Йосіно² колись
Назвавши «гарним»,
Тож як люди гарні дивились гарно,
Гарно й ти дивись!
(Імператор Темму)

Переклад І. Бондаренка

(I, 28)
Весна, напевне,
вже минула,
настало літо –
он білотканий одяг сушать,
біля небесної гори Кагуяма³.
(Імператриця Дзіто)

Переклад Г. Туркова

¹ Міва – священні гори в провінції Ямато, де народилася поетеса.

² Йосіно (досл. з яп.: “Гарне поле”) – назва мальовничої гірської місцевості в південній частині преф. Нара.

³ У давній Японії на початку літа зазвичай просушували одяг на сонці. За легендою гора Кагуяма спустилася з неба.

(I, 32)

Невже тому,
Що я також старий,
Мені так сумно стало,
Як побачив столицю давню
Тут, в Сасанамі¹?
(*Такеті-но Фурухіто*)

Переклад І. Бондаренка

(I, 48)

Видно, як на сході
над полями
займається на світ.
Обернувся –
місяць вже заходить.
(*Какіномото Хітомаро*)

Переклад Г. Туркова

(I, 56)

Уздовж ріки над берегом рядами
Цвіте камелія.
Не можу я ніяк
Намилуватися в Косе²
Весняним полем!
(*Касуга-но Курабіто Ою*)

Переклад І. Бондаренка

(I, 57)

Піди в гущавину вільшини,
що розбуялась квітом в Хікумано³,
розворуши цей квіт –
хай на одежі він залишиться на згадку
про нашу подорож.
(*Нага Окімар*)

(I,67)

В мандрівках я томлюся.

¹ *Сасанамі (Садзанами)* – назва місцевості в провінції Омі, де в VII ст. знаходилась імператорська резиденція Оцу-но мія і столиця країни – Оцу.

² *Косе* – назва місцевості в провінції Ямато (сучасна преф. Нара).

³ *Хікумано* – назва місцевості.

Якби не чув,
як журавлі курличуть –
то, певно,
вже помер би з туги.
(*Такаясу Осіма*)

Переклад Г. Туркова

(I, 71)
Не спиться –
Все сумую по Ямато¹.
О, як немилосердно журавлі,
Над мисом цим кружляючи,
Курличуть!
(*Осакабе-но Отомаро*)

(I, 82)
Сумному серцю туги додаю,
Коли дивлюся,
Як на грішну землю
З небес одвічних
Дощ дрібний імжить.
(*Нагата-но Окімі² /принц Нагата/*)

(II, 85)
Як довго твоя подорож триває!
Не знаю, що й робити:
Чи тобі назустріч їхати –
Розшукувати в горах,
Чи тут чекати, любий мій, тебе?
(*Іванохіме-но Окісакі /імператриця Іванохіме/*)

(II, 87)
Усе життя
Чекатиму тебе!

¹ *Ямато* – південно-західна частина острова Хонсю, де проживали голонні японські племена. Стародавня назва Японії.

² Титули *Окімі* (імператор), *Хіме/мія/* (принцеса) та ін. були в ті часи невід'ємною частиною імені, а тому, за традицією, часто пишуться з великої літери.

Аж поки не покриє білий іній
Моє розпущене волосся
Смоляне!
(Іванохіме-но Окісакі /імператриця Іванохіме/)

Переклад І. Бондаренка

(II, 88)
Він щезне,
вранішній туман,
що оповив колосся
на осіннім полі.
Куди ж моє кохання щезне?
(Імператриці Іванохіме)

(II, 102)
Лоза «перлина»¹ лише цвіте,
але не родить.
Хто любить так?
Тільки не я. –
Моє кохання повне.
(Дівчина з родини Косе)

(II, 107)
На розпростертих горах
я геть-то змок –
роса була така рясна,
коли я ждав тебе, кохана,
на розпростертих горах.
(Принц Оцу)

(II, 108)
(Пісня-відповідь)
Ти кажеш: геть-то змок,
чекаючи мене.
Як би хотіла я
на розпростертих горах
росою тою бути!
(Дівчини з родини Ісікава)

Переклад Г. Туркова

¹ Лоза «перлина» – назва однієї з витких рослин.

(II, 114)

Як горнеться колосся до землі
В осіннім полі,
Так і я до тебе,
Пліток страхаючись,
Горнусь, коханий мій!¹
(Тадзіма-но Хімеміко /принцеса Тадзіма/)

Переклад І. Бондаренка

(II, 117)

«Чи ж личить хороброму воїну
любити, не маючи відповіді?» –
в самотині зітхаю, проте –
о боже, який я нікчема! –
все дужче і дужче кохаю.
(Принц Тонері)

(II, 123)

Якщо його вкладеш – то розсипається,
якщо ж не укладаєш – довге-довге
твоє волосся, любя.
А зараз, коли я його не бачу,
чи добре лежить воно²?
(Міката Самі)

(II, 124)

(Пісня-відповідь)
Мені тепер усі говорять:
«Волосся зачеши своє».
Та байдуже, бо цим волоссям
коханий милувався мій –
тепер, хоч і розпущене, то й що ж?
(Дочка Соно Ікуха)

¹ Перед віршами часто трапляються стислі авторські коментарі стосовно приводу їх написання (яп.: “хасіґакі”, “котобаґакі”). Ми наводимо лише ті, що мають принципове значення для розуміння вірша.

² Волосся коханої найчастіше оспівується в «Ман-йосю».

(II, 125)

Як розгалужується вулиця ота,
від мандаринових дерев така тіниста,
на кілька інших вулиць –
так розтікаються мої думки
без зустрічей з тобою, люба.
(Міката Самі)

(II, 126)

Про вас говорять:
«Елегантний кавалер».
Але мені ви не дали нічлігу
І випровадили додому.
Ах, нетямкий ви кавалер!
(Придворна дама Ісікава)

(II, 127)

(Пісня-відповідь)
Я кавалер-таки, неправда!
Я не залишив
на ніч вас,
відправив вас додому –
отже, я справжній кавалер!
(Отомо Танусі)

(II, 131)

Вигин берега в Цуно
у провінції Івамі
і затокою, мабуть,
люди зовсім не вважають,
і лагуною, мабуть,
люди зовсім не вважають.
Байдуже, хай вигин цей
і затокою не зветься,
байдуже, хай вигин цей
і лагуною не зветься –
та зате між валунів
на узбережжі Нікітадзу

водорості розрослись,
їх, смарагдових, там безліч!
Летячи і пливучи
з моря, де китів полюють,
вранішній, як помах крил,
вітерець їх нахилиє,
і нічна, як помах крил,
хвиля дно встеляє ними.
Врізнобіч із волі хвиль
м'яко водорості гнуться,
так-от м'яко тулячись,
уночі дружина спала,
та залишив я її,
вирушив у путь далеку.
Тисячу пройшов стежок,
вкритих інесм-росою,
скільки закрутів минав,
стільки раз і оглядався.
Але рідна сторона
віддаляється все далі,
попереду постають
перевали, та все вищі.
Певне, як у спеку квіт,
в'яне, тужачи за мною,
дорога моя жона –
подивитися б на неї!
Нахиліться ж бо, вершини!
(Какіномото Хітомаро)

(II, 132)

Як на горі Такацуно в Івамі
Я між дерев
махав їй рукавом, –
чи бачила моя дружина?
(Какіномото Хітомаро)

(II, 133)

Бамбукове тріпоче листя,

аж на всі гори шелест...
Та не до цього мені зараз –
все про дружину думаю,
бо так вона далеко!
(Какіномото Хітомаро)

(II, 136)
Так баско
мій несеться вороний!..
Тому-то аж у хмари,
минувши дім коханої,
мене він і замчав!
(Какіномото Хітомаро)

(II, 137)
В осінніх горах опадають клени.
Черлене листя, ти хоча б на хвильку
перед очима перестань кружляти –
може, побачу я коханої оселю.
(Какіномото Хітомаро)

(II, 156)
Я думав, що її
бодай вві сні побачу,
як бачу криптомерії священні
на горах Міморо, –
але котру вже ніч сон не бере мене!
(Принц Такеті)

(II, 161)
Повиті голубінню
хмари,
над горами північними простерті,
з зірками розпрощалися,
простилися і з місяцем¹...
(Імператриці Дзі-То)

¹ З місяцем порівнюється імператор, з зірками – принци, що померли раніше.

(II, 169)

Хоч осяює нас багряне сонце –
та жаль бере великий,
що, перетявши ніч,
як ворона крило, чорнюшу,
зник місяць!¹

(Невідомий автор)

(III, 242)

Так віковічно,
як біліють хмари
над водоспадами у горах Міфуне,
так вічно жити – я не сподіваюсь.

(Принц Юге)

Переклад Г. Туркова

(III, 266)

Коли увечері над хвилями Омі²
Твій голос, чайко, раптом пролунає,
Розчулюється серце,
І мені
Все пережите згадується знову.

(Какіномото-но Хітомаро)

Переклад І Бондаренка

(III, 289)

Я на рівнину неба
вгору глянув –
там білий лук
натягнутий висить.
Чудова буде уночі дорога!

(Хасіхіто Оура)

(III, 291)

Я, перевалюючи гору Сенояма,
не милувавсь вічнозеленим листям,
що тут таке рясне.

¹ З сонцем порівнюється імператриця Дзіто, з місяцем – її покійний син, принц Хінамісі.

² Омі – поетична назва озера Біва (Бівако).

Але воно, напевне, зрозуміло
мою печаль.
(*Ода Цукаю*)

(III, 296)
З мису Кійомі, що в Іохара,
дивлюся на бухту Міхо,
на широчінь-гладінь її – і вже немає
тужних дум моїх!
(*Тагуті Масухіто*)

(III, 299)
Якщо в гірській цій глушині
розтане сніг, після якого
аж позгиналось осокове
листя –
як шкода буде!
Не здумай ти зірватись, дощ!
(*Отато Ясумаро*)

(III, 309)
О сосно
біля входу у печеру,
коли на тебе подивився –
здалося, що зустрів людину
далеких тих часів.
(*Монах Хакуцу*)

(III, 321)¹
Така висока і така шляхетна
вершина Фудзіями,
що не наважуються навіть хмари
плисти над нею –
стеляться по схилах.
(*Невідомий автор*)

Переклад Г. Туркова

¹ Припускають, що це народна пісня, записана поетом Такахасі Муші-маро (перша половина VIII ст).

(III, 326)

Мов паросток,
Пробилась з-під землі
І вогником засяяла далеким
В затоці Акасі¹
Моя любов!
(*Кадобе-но Окімі /принц Кадобе/*)

(III, 330)

Морськими хвилями
Гліцинія розквітла,
І ти відразу, друже,
Посумнів –
Столицю Нару² пригадав, напевно?
(*Отомо-но Йоцуна*)

(III, 338)

По чарці каламутного sake
Хильнути краще,
Ніж сушити, друже,
Нещасну голову
Думками про пусте!
(*Отомо-но Табіто*)

(III, 340)

Сім мудреців
У давнину також,
Як люди всі,
Лиш одного бажали –
Утішитися чаркою sake!
(*Отомо-но Табіто*)

(III, 342)

Коли у розпачі
Не знаєш, що казати

¹ *Акасі* – затока у Внутрішньому Японському морі.

² *Нара* – столиця Японії в 710-794 рр.

І що робити,
Кращого нема,
Ніж чарочку sake перехилити!
(*Отото-но Табіто*)

(Ш, 348)
Нехай мені щастить
На цьому світі!
А ким на тому стану – все одно:
Хоч птахом,
Хоч комахою малою!
(*Отото-но Табіто*)

(Ш, 349)
Якщо життя –
Лиш мить на цьому світі,
І всіх живих
Колись чекає смерть,
Цю мить я хочу весело прожити!
(*Отото-но Табіто*)

(Ш, 351)
З чим порівняти на цім грішнім світі
Людське життя?
Хіба що з тим човном,
Що в море вирушає на світанні
І не лишає сліду по собі.
(*Самі Мандзей*)

Переклад І. Бондаренка

(Ш, 365)
Коли переїжджали ми
через гору Сіоцу,
спіткнувся мій кінь.
І він, мабуть, згадує
рідну оселю.
(*Каса Канамура*)

(III, 383)

На шпиль гори Цукуба
дивитися лиш збоку я не міг.
І хоч помучився
розмерзлою дорогою,
але на верх цей все-таки піднявся!
(Тадзіхі Куніхіто)

(III, 384)

В саду своєму посадив я гребінці
і пильно доглядав за ними.
І хоч зів'яли геть усі –
наукою для мене це не стало:
збираюся їх посадити знов.
(Ямабе Акахіто)

(III, 393)

Хоч місяця й не видно,
та хто ж його не любить?
Щось забарився він
за гребенем гори...
Бодай здаля побачити б його!
(Самі Мансей)

(III, 440)

Коли доведеться мені засинати
в порожній столичній оселі
самому –
болючіше буде, ніж зараз,
в самотніх поневіряннях.
(Отомо Табіто)

(III, 442)

«Нестійкий наш світ,
усе – марноти».
Недаремно люди так говорять –
он і місяць, що над нами сяє,
то він повний, то він молодий.
(Невідомий автор)

(III, 444)

Ти був іще учора
разом з нами!
І ось –
над соснами морського узбережжя
неждано хмаркою поплив¹.
(*Отото Мінака*)

(III, 449)

Коли самотою додому вертався
й на мис Мінуме подивився,
куди ми приходили
разом із нею, –
не в силі був стримати сліз².
(*Отото Табіто*)

(IV, 462)

От-от настануть холоди,
подме осінній вітер.
Як же я буду
довгими ночами
лежати сам один?
(*Отото Якамоті*)

(IV, 468)

Якби я знав дорогу ту, якою
підеш ти, залишивши мене,
моя кохана,
заздалегідь заставу спорудив би,
щоб тільки втримати тебе.
(*Отото Якамоті*)

(IV, 473)

Як подивлюся на серпанок,
що впав на схил гори Сахо, –

¹ Йдеться про дим від поховального обряду спалення.

² Пісню присвячено покійній дружині.

одразу згадую кохану.
Немає днини,
щоб не плавав.
(*Отото Якамоті*)

(IV, 488)
Коли я чекала на тебе,
сиділа в кімнаті
й тужила –
бамбукову штору відкинув
подув осіннього вітру.
(*Принцеса Нукама*)

Переклад Г. Туркова

(IV, 492)
Немов дитина плачу,
За рукав твого вбрання чіпляючись,
Коханий!
Якщо мене покинеш назавжди,
То як мені на білім світі жити?
(*Тонері-но Етосі*)

Переклад І. Бондаренка

(IV, 494)
Того, хто познайомив нас,
кохана, –
тепер,
коли тужу все більше й більше,
я згадую з докором.
(*Табе Іміхіко*)

Переклад Г. Туркова

(IV, 497)
Невже і ті,
Хто жив у давнину,
Кохали так,
Як я свою кохану,
І теж вночі заснути не могли?
(*Какіномото-но Хітомаро*)

(IV, 506)

Не варто сумніватися,
Мій любий!
Що б там не трапилось у нашому житті,
З тобою я –
І у вогонь, і в воду!
(Абе-но Ірацуме)

Переклад І. Бондаренка

(IV, 514)

В кожнісінькім стібку того вбрання,
що надягнув його в дорогу
мій коханий
зосталося, напевно,
й моє серце!
(Невідомий автор)

(IV, 524)

Хоч я і вкрився
ковдрою м'якою,
та все одно вночі
страшенно змерз –
бо поруч не було тебе, кохана!
(Царедворець Фудзівара Маро)

(IV, 557)

Все швидше вперед
корабель мій пливе,
натрапляє на рифи; на скелі.
Якщо перекинеться – хай перекинеться...
Аби до коханої швидше!
(Ханісі Міміті)

(IV, 560)

Коли помру з любові,
що я тоді робитиму?
Таж саме завдяки життю
й заради днів життя
я хочу бачити кохану.
(Отомо Момойо)

(IV, 563)

Ах, поки не постаріла,
й волосся чорне
не змішалось з білим –
з такою тугою
ще не стрічалась я.
(*Отото Саканое*)

(IV, 598)

З кохання також
помирають люди!
Як та підземна річка, непомітно,
все тану я і тану
щомісяця, щодня.
(*Поетеса Каса*)

(IV, 603)

Якби з любовних дум
насправді помирали, –
то тисячу разів
я б умирала, мабуть,
все знову й знову.
(*Поетеса Каса*)

(IV, 637)

З убранням,
що його подарував коханий,
коли приходив уночі до мене,
я не розстануся –
хоча воно й безмовне.
(*Поетеса Каса*)

(IV, 657)

«Перестану й думати навіть», –
так говорила собі, але
мінливе воно,

як колір квітів ханедзу¹,
серце моє!
(*Отото Саканое*)

Переклад Г. Туркова

(IV, 661)
Якщо бажаєш,
Щоб кохала довго,
При зустрічах повторюй без кінця
Засмученій мені
Слова кохання!
(*Отото-но Саканое-но Ірацуме*)

(IV, 668)
Щоранку і щодня
Хмаринки білі
Над горами багряними пливуть.
Ні! Не така
Моя любов до тебе!
(*Ацумі-но Окімі /принц Ацумі/*)

Переклад І. Бондаренка

(IV, 690)
Я плачу, і сяюче сонце
крізь сльози сприймаю,
як п'їтьму.
А мій зволожений одяг
немає кому посушити.
(*Отото Мінорі*)

(IV, 694)
Я на один візок
накидала «любов-трави»²
аж сім візків –

¹ *Ханедзу* – точно не встановлено, про яку рослину йдеться.

² «Любов-трава» – не назва рослини. Перші три рядки – розгорнена метафора.

така-от туга поїняла!
І винне ти у цьому, серце.
(Принцеса Хірокава)

(IV, 695)
«Тепер кохання-туги
вже більш не буде, мабуть».–
На думку цю одразу
з'явилась туга звідкись
і так мене скрутила!
(Принцеса Хірокава)

(IV, 697)
Не треба говорити,
щоб я чув! –
Усі твої думки,
розкидані, як скошена трава,
я ж бачу на твоїм обличчі!
(Отото Катамі)

(V, 704)
Як линва, довгого життя
жадаю я тому,
що хочу бачити тебе,
коханий мій,
завжди, без краю.
(Камуна-гібе Масо)

(V, 711)
На ставок, де бавляться дикі качки,
падає листя з дерев
і безжурно колишеться.
Аби тільки серце не стало
Таким безтурботно-хитливим!
(Таніха Оме)

(V, 727)
Хоча й носив траву «забудь-любов»

на спідній крайці,
та все дарма –
трава нікчемна!
Сама лиш назва.
(*Отото Якамоті*)

(V, 728)
Може, є десь країна така,
що в ній зовсім немає людей?
Узялися б за руки з коханою
і пішли б туди
тільки удвох.
(*Отото Якамоті*)

(V, 729)
Якщо коштовності які –
на руки начепила б!
Людину ж
в цьому світі марному
до себе не причепиш.
(*Старша дочка Отото Саканое*)

(V, 742.)
Цим поясом
моя кохана
обв'яжеться, напевне, тільки раз,
а я б – три рази зміг...
Оце дожився!
(*Отото Якамоті*)

(V, 785)
Я не шкодую за своїм життям,
хоча воно тривке, як та роса,
що біля дому заблищала на траві.
(*Отото Якамоті*)

(V, 785)
Я не шкодую за таким життям –

адже ж не бачуся з тобою, мила!
(*Отомо Якамоті*)

Переклад Г. Туркова

(V, 793)
Коли життя людського
В грішнім світі
Усю нікчемність врешті пізнаєш,
Все більше, все сильніше
В серці туга!
(*Отомо-но Табіто*)

Переклад І. Бондаренка

(V, 802)
Як диню їм,
на думці – діти;
каштани їм – знов лізуть в думку.
Та звідкіля ж
вони взялися?!
Стоять, стоять
перед очима –
й заснути годі!
(*Яманое Окура*)

(V, 803)
Срібло, золото, перлини –
нащо нам вони?
Навіть більш коштовні речі
з дітьми
чи зрівняються?
(*Яманое Окура*)

Переклад Г. Туркова

(V, 821)
Зеленим верболозом,
Сливи цвітом
Себе прикрасимо
І вип'ємо вина,
А потім хай той цвіт і опадає!
(*Каса-но Самі*)

(V, 822)

Чи білоцвіт зі сливи облітає
В моїм саду?
Чи, може, то сніжок
З небес одвічних
Струменить на землю?
(*Отомо-но Табіто*)

(V, 830)

За роком рік
Спливуть тисячоліття,
Але незмінно будуть на землі,
Як і сьогодні,
Сливи розквітати!
(*Садзі-но Кообіто*)

(V, 839)

Весняним полем
Стелиться туман,
Сливовий цвіт на землю опадає,
А людям мариться,
Що падає сніжок!
(*Дендзі-но Макамі*)

Переклад І. Бондаренка

(V, 892)

Діалог злидарів

Коли вночі
дощить із вітром,
коли вночі
сніжить з дощем,
і холоднеча,
й ніде дітись –
їм сіль,
облизую пучки,
посьорбую
ріденьку брагу,
кахикаю,

сякаюся,
поскубую
сліди борідки
й пишаюся
в душі:
«Усі, крім мене,
чи то люди?»
І все-таки
від холоду
під ковдру лізу
з головою,
тягну на себе
все, що є.
А хто бідніший –
тим ще гірше:
дружина й діти
рюмсають,
в кутку батьки
голодні клякнуть.
А як живеш
в цім світі ти?
Що поробляєш?
Хоча й говорять всі,
що світ наш нескінченний -
для мене затісний
він став, мені здається.
Хоча й радіють всі,
як сонце й місяць сяють –
для мене, мабуть, в них
не вистачає світла.
Невже лиш я один
такий нещасний в світі? –
Людиною родивсь
не по своїй же волі!
Ходжу коло землі
од всіх людей не гірше,
та плечі я свої
лахміттям прикриваю –

тоненька, як папір,
єдина безрукавка
зносилася ущент,
як водорості стала.
В хатиночці благій,
що скоро розпадеться,
подекуди лиш сінцем
притрушено долівку.
У головах батьки,
в ногах дружина й діти,
скоцюрбившись, лежать,
померзлі та голодні,
і, скільки сили, є,
кленуть життя злиденне.
В печі уже давно
хмизинки не горіло,
бо в казані не рис,
а павутиння й порох,
забули зовсім ми,
як рис той і готують,
лиш квилим немічно,
як птахи нуедорі¹.
І кажуть недарма:
«обрізують коротке»,
«туди, де злидарі,
торує стежку лихо» –
он з різкою в руці
до нашої нічліжки
вже староста прийшов –
дере свою горлянку.
Невже ж вона така
безвихідна до краю,
дорога в цьому світі?
(Яманое Окура)

¹ Птахи *нуедорі* – так стародавні японці називали дроздів, нуе – міфічна тварина з головою мавпи, лапами тигра, тулубом єнота і хвостом змії – мала голос дрозда.

(V, 893)

Гіркий наш світ,
бридкий наш світ –
але не можу
полетіти геть.
Бо я не птах!
(*Яманое Окура*)

(V, 925)

Як ніч западає над річкою,
чорна, як крукові крила, –
там, де ростуть дубочки,
на білім піщанім плесі,
часто квилять кулики.
(*Ямабе Акахіто*)

Переклад Г. Туркова

(VI, 979)

Не дми занадто, вітре,
Над Сахо¹,
Аж доки не повернеться додому
Мій любий небіж
У легкім вбранні!
(*Отомо-но Саканое-но Ірацуме*)

(VI, 981)

Які ж високі гори Такамато²
У Карітака³!
Як же пізно тут
Світити в небі
Місяць починає!
(*Отомо-но Саканое-но Ірацуме*)

Переклад І. Бондаренка

(VI, 994)

Коли звів погляд вгору

¹ *Сахо* – назва місцевості та річки в преф. Нара.

² *Такамато* (*Такамадо*) – гори на схід від м. Нара

³ *Карітака* – назва місцевості в південно-східній частині преф. Нара.

й побачив молодика –
згадав я брови тої,
яку один лиш раз
в житті своєму бачив.
(*Отото Якамоті*)

Переклад Г. Туркова

(VII, 1161)
Покинув дім
І знову у дорозі!
Осінній вітер,
Вечір крижаний,
І перелітні гуси плачуть в небі.
(*Невідомий автор*)

(VII, 1165)
У затишку вечірнім журавлі
Собі поживи у воді шукають.
Коли ж припливні хвилі височать,
Свою дружину
Кожен окликає.
(*Невідомий автор*)

(VII, 1271)
На обрії далекім поміж хмар
Дружини любої
Видніється оселя.
Тож поспішай, мій коню вороний!
Дістатися я хочу якнайшвидше!
(*Какіномото-но Хітомаро*)

Переклад І. Бондаренка

(VII, 1288)
– Хто в гавані сьогодні
верховіття очерету
пообламував геть-чисто?
– Щоб побачити, як любий,
виїжджаючи, махає –
пообламувала я!
(*Какіномото Хітомаро*)

(VII, 1291)

Дітки любі,
дуже прошу вас,
не косіть траву на цім узгір'ї,
хай вона залишиться живою!
Як сюди приїде мій коханий –
буде що його коневі їсти.
(*Какіномото Хітомаро*)

Переклад Г. Туркова

(VII, 1317)

Нехай вирує море,
Вітер віє –
Не зупинюсь,
Аж доки з глибини
Перлину білосніжну не дістану!
(*Невідомий автор*)

(VII, 1411)

Який щасливий
Той з чоловіків,
Хто голос любові дружини може чути
Аж поки не покриє сивина
Волосся чорне!
(*Невідомий автор*)

Переклад І. Бондаренка

(VIII, 1424)

Весняним днем
пішов у степ –
фіалок захотів нарвати.
Та степ мене заповонив –
я залишився там до ранку!
(*Ямабе Акахіто*)

Переклад Г. Туркова

(VIII, 1426)

Сливовий цвіт
Хогів я показати
Своєму приятелю...
Як його тепер

В саду під снігопадом розпізнати?
(Ямабе-но Сукуне Акахіто)

(VIII, 1440)
Дощі весняні
Ллються без упину!
Що ж буде з вишнями гірськими,
Що ростуть
На кам'янистих схилах Такамато?
(Кавае-но Адзумато)

(VIII, 1441)
Туман довкола.
Падає сніжок.
Та попри все
Щебече соловейко
Біля оселі у моїм саду.
(Отомо-но Якамоті)

(VIII, 1456)
(Вірш-послання жінці разом із гілкою квітучої вишні)
На кожній з пелюсток
Цих білих квітів
Таїться безліч щиросердих слів.
Не треба їх цуратися,
Кохана!
(Фудзівара-но Асомі Хіроцугу)

(VIII, 1457)
(Вірш-відповідь)
На кожній з пелюсток
Цих білих квітів
Численних слів
Чомусь я не знайшла.
Напевно, загубились у дорозі!
(Невідомий автор)

(VIII, 1464)

(Вірш-послання Отомо-но Якамоті своїй дружині)

Нас гори розділяють,
Оповиті серпанком весняним.
З тобою я
Вже місяць, як не бачився,
Кохана!
(Отото-но Якамоті)

(VIII, 1471)

Сумуючи в розлуці,
Край оселі
Гліцинію на згадку посадив.
А нині хвилями
Гліцинія квітує!
(Ямабе-но Сукуне Акахіто)

(VIII, 1475)

Чому я так журюся за тобою?
Та ще нестерпнішою
Ця журба стає,
Коли зозулі голос
Раптом чую!
(Отото-но Саканое-но Ірацуме)

(VIII, 1476)

Ку-ку! Ку-ку! – зозуля прокувала
Мені, самотньому,
У темряві нічній.
Напевно,
Серцем тугу зрозуміла!
(Оваріда-но Асомі Хіромімі)

Переклад І. Бондаренка

(VIII, 1498)

Він вільного часу не мав,
мій коханий,
тому й не приходив до мене.
Зозуле! Якби ти злітала до нього –

про тугу мою повіла...
(*Отото Саканое*)

(VIII, 1552)
Місячним вечором
аж до щему
блищить роса
в цьому саду,
і плаче цвіркун.
(*Принц Юхара*)

Переклад Г. Туркова

(VIII, 1566)
З небес одвічних –
Безупинний дощ!
Поля зелені покидають гуси
Й, гелгочучи,
Зникають поміж хмар.
(*Отото-но Якамоті*)

Переклад І. Бондаренка

(VIII, 1658)
Якби удвох з коханим
дивитися на нього!
приємнішим
тоді було б
оцих сніжинок падання.
(*Императриця Ко-мьо*)

Переклад Г. Туркова

(IX, 1732)
Серпанок стелиться
По схилах Обаями¹,
Темніє ніч,
І де мені тепер причалити свій човен,
Я не знаю!
(*Госі*)

Переклад І. Бондаренка

¹ *Обаяма (Оба-яма)* – гора неподалік від узбережжя Тихого океану на межі префектур Вакаяма та Міе.

(IX, 1740)

Коли весняні дні
бувають мрячні й сірі,
на берег я іду
у бухту Суміное.
Побачу, як човни
хитаються рибальські –
одразу оповідь
пригадується давня.
З села Мідзуное
Урасіма був родом.
От якось він човном
поплив на риболовлю.
Багацько риби йшло –
тож не вертався тиждень,
все далі веслував.
Аж ось – кінчилось море.
І тут рибалка стрів
дочку морського бога.
Зичлива й лагідна
в них почалась розмова –
урадилися про шлюб,
життям запряглися
і подались туди,
де можна жити вічно.
В столиці володінь
господаря морського –
у сяючий палац –
доріжкою з коралів
вони удвох ввійшли,
тримаючись за руки,
щоб жити з цього дня
без старості і смерті.
Щасливе їх життя
тривало досить довго.
Але дурний наш світ
потьмарив глузд рибалці
одного разу він

звернувся, до дружини:
«Якби оце мені
поїхати додому,
розповісти батькам,
що сталося зі мною.
Всього лиш день який –
і завтра повернувся б».
На ці його слова
дружина відказала:
«Якщо насправді ти
гадаєш повернутись
в країну вічності
й зустрітись зі мною –
хай завжди при тобі
оця шкатулка буде,
але не відкривай її
ти в жоднім разі».
Урасіма приплив
у бухту Суміное,
на берег подививсь –
нема його оселі!
Навколо подививсь –
всього села немає!
«Йй-право, дивина! –
Стоїть собі й міркує, –
Невже за цей-от час,
якихось там три роки,
і дім кудись пропав,
і загорожа зникла?
А що, як спробую
відкрити цю коробку?
Адже, можливо, знов
появиться оселя!»
Він трошечки відкрив
шкатулку – і одразу
із неї піднялась
маленька біла хмарка
і швидко попливла

у вічності країну.
Він скочив і побіг,
кричав, махав руками,
ногами тупотав,
аж корчився з досади.
І раптом він упав,
не годний далі бігти,
і шкіра молода
геть зморшками взялася,
і чорне, як смола,
волосся побіліло,
і дихання його
потроху гасло, гасло,
і врешті він помер.
Отак розповідають...
З села Мідзуное
Урасіма був родом.
Он там воно стояло¹.
(Такахасі Мусімаро)

(IX, 1741)

А міг би жити
у країні вічності...
Та через своє серце –
а воно як меч! –
ти, чоловіче, наробив дурниць.
(Такахасі Мусімаро)

(IX, 1791)

Якщо в степу,
де заночує подорожній,
осяде паморозь на землю –
ви ж бо його, мого синочка,
укрийте крилами, небесні журавлі!
(Невідомий автор)

Переклад Г. Туркова

¹ Ця пісня – давня японська легенда, записана й оброблена Такахасі Мусімаро.

(X, 1870)

Не лий занадто,
Дощику весняний!
Бо якщо цвіт вишневий опаде,
Якого ще не бачив,
Прикро буде!
(Невідомий автор)

(X, 1972)

Очікувана осінь, мабуть, скоро! –
Я зрозумів,
Побачивши в полях
Гвоздики,
Що розквітли буйним квітом.
(Невідомий автор)

(X, 2077)

Мерщій, човняре,
Човен переправ!
Бо вдруге в цьому році
Мій коханий
Не зможе вже відвідати мене!¹
(Невідомий автор)

(X, 2103)

Осіній вітер
Холодом повіяв.
Ну, що ж! Рівняймо коней –
І в поля!
На пізній цвіт хагі² помилуватись.
(Невідомий автор)

¹ За легендою, закохані зірки Вега та Волопас, які були розлучені богами, можуть зустрічатися лише раз на рік, переправляючись через Небесну Ріку.

² *Хагі* – кушовидна рослина родини бобових з квітами рожевого та білого кольору (лат.: *Lespedeza*).

(X, 2128)

З осіннім вітром разом
До Ямато і гуси повертаються:
Десь там – за хмарами
Поволі затихають
І пропадають їхні голоси!
(Невідомий автор)

(X, 2144)

І гуси прилетіли,
І, зів'явши,
Обсипався на землю цвіт хагі,
І навіть оленя
Вже посмутнішав голос!
(Невідомий автор)

(X, 2174)

Живу у курені,
Що збудував,
Збираючи врожай в осіннім полі.
Від холоду нічного рукави
Росою покриваються щоночі.
(Невідомий автор)

(X, 2180)

Після осінніх затяжних дощів
Промокнувши цілком,
Гора Касуга¹
Вбрання золотолісте
Одягла!
(Невідомий автор)

(X, 2216)

Для тих,
Хто ще не бачив цього дива,
Із давньої столиці я приніс

¹ *Касуга* – назва гори і мальовничої місцевості на схід від м.Нара.

У першій золоті осінній
Гілку клена!
(Невідомий автор)

(XI, 2364)
Ти прошмигни в щілинку непомітно
Крізь занавіску
В перлах дорогих!
Якщо ж мене благопристойна ньєнка
Спитає: «Що це?»,
«Вітер!» – відповім.
(Невідомий автор)

(XI, 2417)
Як кипарис священний
Біля храму Фуру-Ісонокамі¹,
Я також
Уже зістарівся,
Але кохаю знову!
(Невідомий автор)

(XI, 2691)
Чи так, чи ні?
Вагатися не буду!
Тобі дарую тіло я своє,
Адже воно –
Що та роса ранкова!
(Невідомий автор)

(XI, 2769)
Моє кохання,
Мов травичка влітку:
Скільки не скошуй –
Все одно вона

¹ *Фуру(но) Ісонокамі(дзінгу)* – давній синтоїстський храм, розташований у сучасному м. Тенрі (преф. Нара). За часів імператорів Анко (453-456) та Нінкена (488-498) тут знаходилась столиця країни.

Щоразу знову буйно виростає!
(Невідомий автор)

(ХІІ, 2912)
Аби не дорікали мені люди,
Побачивши,
До тебе уві сні
Цієї ночі я прийду, коханий!
Не замикай хатиночку свою!
(Невідомий автор)

(ХІІ, 2919)
Зав'язаний удвох
Шнурок таємний
Один ніколи я не розв'яжу,
Аж поки не зустрінемось
З тобою!
(Невідомий автор)

(ХІІІ, 3283)
Хоча й кохаю, любий,
Відтепер
З тобою зустрічатися не зможу.
Аби тебе побачити вві сні –
Лише тому я засинати буду!
(Невідомий автор)

(ХІІІ, 3321)
Не встигла ніч стемніти,
Як світає!
Я двері відчиняю і тебе
Із краю Кі¹, коханий,
Виглядаю.
(Невідомий автор)

¹ Кі (Кії) – історична назва провінції в південній частині о.Хонсю.

(XIII, 3351)

На гору Цукуба
падає сніг, чи що?
Навряд!
Це, мабуть, моя кохана
сушить там полотно.
(Невідомий автор)

Переклад І. Бондаренка

(XIV, 3400)

Навіть маленький камінчик
на березі річки,
але тільки той,
на який мій коханий наступить, –
я підберу як перлину.
(Невідомий автор)

Переклад Г. Туркова

(XIV, 3491)

Вербу зрубають –
Знову виростає!
А чим зарадити
На білім світі тим
Хто від свого кохання помирає?
(Невідомий автор)

Переклад І. Бондаренка

(XIV, 3515)

Якщо з часом забудеш обличчя моє –
подивися, коханий, на хмари,
що парують з землі
і стоять над вершинами гір,
подивися, будь ласка, й згадай...
(Невідомий автор)

(XIV, 3519)

Нагримала на мене твоя мати –
не впустила.
Блакитною хмаринкою
із дому вийди, любя!

На тебе подивлюсь – тоді піду.
(Невідомий автор)

(XIV, 3537)
Як те лоша крізь огорожу
скубне, бува, травиці жменьку –
лиш кілька хвилечок
я дівчину цю бачив.
Але яка ж вона моєму серцю любя!
(Невідомий автор)

Переклад Г. Туркова

(XIV, 3561)
Як дощ очікує
Погріскана від сонця
Земля в засохлім полі край воріт,
Так я тебе чекаю,
Мій коханий!
(Невідомий автор)

Переклад І. Бондаренка

(XIV, 3580)
Якщо ту хижу на узбережжі,
в якій ти маєш ночувати,
туман укрие –
знай:
це я зітхаю за тобою.
(Невідомий автор)

Переклад Г. Туркова

(XV, 3617)
Коли розчув крізь гуркіт водоспаду,
Що вниз зривається зі скель,
Цикади спів,
Столицю Нару
Пригадав відразу.
(Невідомий автор)

(XV, 3655)
Віднині, мабуть,
Осінь наступає:

У затінку сосновім
Серед гір
Свої пісні виспівують цикади!
(Невідомий автор)

(XV, 3678)
Не спиться –
Все сумую по коханій!
В осіннім полі олень усю ніч,
Також сумуючи,
Свою дружину кличе.
(Невідомий автор)

Переклад І. Бондаренка

(XV, 3772)
Коли почула я:
«Додому повернувся» –
Йй-бо, ледь-ледь не вмерла.
Бо враз майнула гадка:
«А чи не мій коханий?»
(Сано Отогамі)

Переклад Г. Туркова

(XV, 3785)
Зозуле,
Зупинись хоча б на мить!
Коли кувати ти розпочинаєш,
Душа моя засмучена
Болить.
(Накатомі-но Якаморі)

(XVI, 3786)¹
Все марилося мені:
Весна настане –
Прикрашу цвітом сакури себе...
Опав той цвіт,

¹ За легендою, цей і наступний вірш були складені двома друзями, закоханими в одну дівчину. Звали її Сакурако (Вишенька). Аби примирити друзів, вона змушена була накласти на себе руки.

І сліду не лишилось!
(Невідомий автор)

(XVI, 3787)
Щороку,
Коли вишня зацвіте,
Твоїм ім'ям наречена,
Кохана,
З любов'ю буду згадувать тебе!
(Невідомий автор)

(XVII, 4018)
Холодний вітер
З гавані доносить
Плач журавля,
Що подругу свою
До себе кличе у затоку Наго¹.
(Отомо-но Якамоті)

(XVIII, 4060)
Піду додому,
Місяця діждавшись:
Засяють встромлені у зачіску мою
Плоди ясно-червоні
Помаранчі!
(Авата-но Окімі /принцеса Авата/)

(XIX, 4139)
Весняний сад
Увесь в рожевім сяйві
Квітучих персиків!
Красуня молода,
Мов зачарована, завмерла на дорозі.
(Отомо-но Якамоті)

¹ *Наго* – назва місцевості й морської затоки у провінції Еттю (одна з північних провінцій Ямато).

(XIX, 4202)

Катаємось у затінку гліциній
Уздовж затоки.
Хто не знає нас,
Побачивши, подумає:
Рибалки!
(*Куме-но Цугумаро*)

(XIX, 4222)

Не лий занадто,
Дощику осінній!
Я золота кленового візьму,
Щоб показати
Дівчині коханій.
(*Куме-но Хіроцуна*)

(XIX, 4290)

Весняним полем
Стелиться серпанок,
А серцем – смуток:
Знову соловей
Витьохкує у затінку вечірнім.
(*Отомо-но Якамоті*)

(XIX, 4292)

У день весняний,
Вибілений сонцем,
Коли зринає жайворон увись,
Від самоти
На серці в мене смуток!
(*Отомо-но Якамоті*)

Переклад І. Бондаренка

(XX, 4322)

Моя дружина, мабуть,
за мною сильно тужить–
я у воді, коли схилюсь попиту,
її обличчя бачу...

І жодна рисочка не позабулась!
(Невідомий автор)

(XX, 4325)
Коли б мої батьки
та й поробились квітами!
Як довелось би в подорож іти,
де в головах трава щоночі,
я б ніс перед собою їх!
(Невідомий автор)

Переклад Г. Туркова

(XX, 4337)
Зірвався з дому,
Наче птах з води,
Батькам своїм
Ні слова не сказавши...
Ох! Як же я розкаююсь тепер!
(Утобе-но Усімаро)

(XX, 4346)
Мою голівку
Пестили батьки,
Віщуючи мені
Щасливу долю.
Ніколи не забуду я тих слів!
(Хасебе-но Инамаро)

(XX, 4353)
Із краю рідного
Щодня лиш вітер віє!
А від дружини любої
Ніхто
Жаданого привіту не приносить!
(Мароко-но Мурадзі Отосі)

Переклад І. Бондаренка

(XX, 4375)
Побачив я:
стоять рядочком сосни.
Точнісінько,

як родичі мої,
коли вони мене випроводжали.
(Невідомий автор)

(XX, 4424)
Хотіла б найгустішим барвником
пофарбувати чоловіків одяг я!
Коли б узгір'ями
обходив він застави,
далеко й ясно бачила б його.
(Невідомий автор)

Переклад Г. Туркова

(XX, 4437)
Закуй, зозуле, знову,
Щоб про тих, кого уже немає,
Я згадала
Й заплакала,
Почувши голос твій!
(Императриця Генсьо)

Переклад І. Бондаренка

(XX, 4438)
Зозулечко,
лети до мене якнайближче
і тут співай!
Бо як мине цей час –
кому ж тоді твій спів потрібний буде?
(Сацу Мьокан)

Переклад Г. Туркова

(XX, 4516)
В Новому році
Ранньою весною
Нового снігу знову намело.
Що ж! Сніг сьогоднішній
Добробут обіцяє!
(Отомо-но Якамоті)

Переклад І. Бондаренка

КОКІН-ВАКА-СЮ

(«Збірка старих і нових
японських пісень»)

905-913 pp.

古今和歌集

КОКІН-ВАКА-СЮ

Якщо антологія “Ман-йо-сю”, яка була укладена відомим японським поетом і вченим Отомо-но Якамоті (717/?/-785), стала поетичним пам’ятником історичної доби Нара (710-794), то антологія “Ко-кін-сю” (повна назва: “Кокін-вака-сю” – “Збірка старих і нових японських пісень”), що була створена в 905-913 рр. за наказом імператора Дайго (897-930) групою відомих поетів того часу: Кі-но Томонорі (?/-905/?/), Мібу-но Тадаміне (друга пол. IX – поч. X ст.), Осікоті-но Міцуне (кінець IX – перша пол. X ст.) на чолі з Кі-но Цураюкі (868-946), була покликана стати і дійсно стала поетичним монументом епохи Хейан (794-1185 рр.).

Саме антологія “Кокін-сю” була першою офіційною антологією, що відкрила цілу низку так званих “імператорських”, тобто укладених за наказом того чи іншого японського імператора, поетичних антологій IX-XV ст. (яп.: “*тьокусенсю*”). Загалом японські літературознавці налічують 21 офіційну поетичну антологію, що об’єднуються під загальною назвою “Ні-дзю-іті дай-сю” (“Зібрання двадцяти одного покоління”). Із них вісім: “Кокін-вака-сю”, “Сінсен-вака-сю”, “Госен-сю”, “Сюі-сю”, “Госюі-сю”, “Кін-йо-сю”, “Сіка-сю”, “Сендзай-сю” були укладені в епоху Хейан. Ще кілька антологій, включаючи такий поетичний шедевр, як збірка “Сін-кокін-сю” (повна назва: “Сін-кокін-вака-сю” – “Нова збірка старих і нових японських пісень” /1205), з’явилися в епоху Камакура (1185-1333). Інші – пізніше. Остання з них, а саме “Сін-сюоку-кокін-вака-сю”, датується 1438 р. При цьому фахівцями не враховуються приватні поетичні антології, до яких належить, наприклад, така відома збірка, як “Хяку-нін іс-сю” (“По одному віршу ста поетів”), що була, як і антологія “Сін-кокін-сю”, укладена філологом-літературознавцем і талановитим поетом Фудзіварою Тейка (Фудзівара Садаіе, 1162-1241) близько 1237 р., а також численні антології, які містять вірші, написані японськими поетами китайською мовою (“*кансі*”).

Оригінал рукопису “Кокін-сю”, зроблений рукою самого Кі-но Цураюкі, який власноруч декілька разів переписував цю поетичну антологію, не зберігся. Існує лише невеликий фрагмент “Кокін-сю”,

так званий, “список Такано”, який, на думку дослідників, дійсно належить пензлю її головного укладача. Найдавнішими, також далеко не повними, списками вважаються рукописи цієї антології, що належать перу відомого поета і каліграфа епохи Хейан Оно-но Тофу (Мітікадзе, 896-966) – “список Хонамі”, а також список, зроблений філологом і відомим каліграфом епохи Хейан Фудзіварою Юкінарі (972-1027). А найдавніший повний список “Кокін-сю”, що дійшов до наших днів, датується 24-м днем 7-го місяця 3-го року доби Ген-ей, тобто 20 серпня 1120 р. (*Докл. про це див.: Горегляд В.Н. Японская литература VIII-XVI вв.- СПб., 2001.- С.137*).

Про те, що антологія “Кокін-сю” була покликана стати своєрідною спадкоємницею “Ман-йо-сю”, як і кращих національних поетичних традицій взагалі, свідчить не лише її первісна назва “Сьоку Ман-йо-сю” (досл. з яп.: “Продовження Ман-йо-сю”), але й структурна композиція цієї збірки, яка теж складалася з 20 книг (сувоїв) і містила 1100 (у деяких пізніших списках – 1111) віршів. Ці вірші об’єднувалися у відповідних розділах антології за сезонно-тематичним принципом, який також частково був запозичений укладачами “Кокін-сю” з першої поетичної антології “Ман-йо-сю”:

- I-II розділи – “Весняні пісні”,
- IV-V розділи – “Осінні пісні”,
- VI розділ – “Зимові пісні”,
- VII розділ – “Пісні-вітання”,
- VIII розділ – “Пісні розлуки”,
- IX розділ – “Подорожні пісні”,
- X розділ – “Назви”,
- XI-XV розділи – “Пісні кохання”,
- XVI розділ – “Пісні скорботи”,
- XVII-XVIII розділи – “Різні пісні”,
- XIX розділ – “Пісні різних форм”,
- XX розділ – “Пісні Пісенної палати”.

Завершувалася антологія “Кокін-сю” своєрідним додатком – розділом під назвою “Додаткові пісні, включені до основного списку з сімейних зібрань”.

Серед віршів, що увійшли до складу “Кокін-сю”, лише декілька були написані у жанрах “тьока” (“довгі пісні”) і “седока” (“пісні човнярів”), решта – у жанрі “танка” (“короткі пісні”). У ті часи ця строфічна форма називалася “вака” – “японська пісня”, що знайшло своє

віддзеркалення у повній назві цієї поетичної антології: “Кокін-вака-сю” (“Збірка старих і нових японських пісень”).

Автори віршів “Кокін-сю”, активно застосовували у своїй поезії добре відомі ще з часів “Ман-йо-сю” різноманітні художньо-стилістичні прийоми та засоби, запозичені у своїх славетних попередників і значно удосконалені протягом півтора століть, що розділяли ці два найвідоміші в історії японської поезії поетичні збірники, а саме:

а) макура-котоба (досл. з яп.: “слово-узголів’я”) – традиційні епітети, які кочували з одного вірша в інший, і вважаються дослідниками своєрідними реліктовими слідами синтоїстської міфології та прадавнього японського фольклору, наприклад:

- “асіхікі-но яма” (досл.: “слабконогі гори”) – простягнуті, розпластані; тобто давні, старі, одвічні гори;

- “куса-макура” (досл.: “трава-подушка”) – трава в узголів’ї; тобто нічліг просто неба;

- “нубатама-но” (досл.: “чорний, мов ягода шовковиці”) – чорний, як смола (смоль); смоляний, вороний;

- “сірогае-но соде” – “білоткані, білосніжні рукави”;

- “хісаката-но ама” – “передвічні, споконвічні небеса”;

б) ута-макура (досл.: “узголів’я /подушка/ пісні /вірша/”) – традиційні топоніми-зачини (назви місцевості, гір, рік, долин тощо), використання яких викликало у читача певні сформовані багатомовною пісенно-поетичною традицією уявлення, емоції, асоціації, наприклад:

- “Аусака-но секі /яма/” – “застава /гора/ Зустрічей”: зустріч чи розлука з коханою, друзями, родиною тощо;

- “Ісонокамі” – назва місцевості поблизу міста Нара, де розташований один із найдавніших синтоїстських храмів країни Фуру-но/ Ісонокамі дзінгу: могутність і велич богів, старість;

- “Йосіно-яма” – гори Йосіно: весна, вишневий цвіт і та ін.;

- “Тацута-гава /яма/” – ріка /гора/ Тацута: осінь, багряне листя кленів тощо;

в) дзьо (або ще: дзьо-котоба; досл.: “передмова”, “вступ”; “вставні слова”) – розгорнуті (іноді - до цілого речення) традиційні епітети, порівняння чи метафори, своєрідні “риторичні прикраси”, що трапляються як на початку, так і в середині вірша, наприклад:

- “ямадори-но о-но сідарі о-но” – “/довгий/, як хвіст фазана, що

звисає /з дерева/”;

- “асі-но не-но хіто-йо” – “/короткий/, як одне колінце очеретинки”;

- “таратіне-но хаха” – “мати, що вигодовувала /мене/ грудьми”, “рідна ненька”;

г) енго (досл.: “споріднені слова”) – асоціативні слова-образи, лексика одного асоціативного ряду – стилістичний прийом (поетична традиція), коли використання у вірші певного слова (як правило, іменника) вимагало від автора обов’язкового вживання на основі асоціативного зв’язку іншого лексичного відповідника (прикметника, дієслова тощо), наприклад:

- “соде” (“рукав”) – “нуреру” (“/на/мокнути /від сліз/”); “наміда” (“сльоза”, “сльози”);

- “цую” (“роса”) – “сірої”, “сіра-цую” (“білий”, “біла /срібляста/ роса”); “кіеру” (“щезати”, “зникати”);

- “кумо” (“хмара”) – “сора” (“небо”);

- “вакаре” (“розлука”), “вакаarerу” (“розлучатися”) – “аїбікі” (“таємна зустріч”, “побачення /закоханих/”); “ау” (“зустрічатися”, “зустріч”);

- “юкі” (“сніг”) – “токеру” (“розтавати”, “танути”); “цумору” (“нагромаджуватися”, “накопичуватися”);

- “намі” (“хвиля”) – “сірої”, “сіра-намі” (“білий”, “білі /білопінні/ хвилі”); “тацу” (“вставати”, “здійматися”; “стояти”);

д) хонкадорі (досл.: “услід головній пісні /віршу/”) – ремінісценція, алюзія на відомий вірш іншого автора, часто з використанням прямої або дещо видозміненої цитати з цього твору;

е) каке-котоба (або ще “кен-йо-ген”, “сяре”, “дзігуті”; досл.: “подвійні слова”, “каламбур”) – гра слів, що ґрунтувалася на засадах дуже поширеної в японській мові омонімії та полісемії. Допускаючи різні прочитання і тлумачення одного й того ж вірша, гра слів дозволяла надати йому подвійний чи додатковий зміст. Цей оригінальний стилістичний прийом був запозичений японськими поетами зі старокитайських пісень “юефу” і набув у особливо широкого розповсюдження в поезії X-XII ст. Ось кілька типових прикладів омонімічних японських слів, що часто використовувалися поетами доби Хейан як каке-котоба:

- “акі” (“осінь”) – “акі” (“збайдужіння”; “пересичення”);

- “Асіта/-но хара/” (назва долини) – “асіта” (/поет./ “ранок”);

- “Асука/-гава/” – (назва ріки) – “асу-ка” (“завтра?”, “чи не завтра?”);
- “іро” (“колір”) – “іро” (“любовні стосунки”; “роман”; “закоханість”);
- “йо” (“колінце /бамбука, очеретини/”) – 1. “йо” (“світ”; “життя”);
- 2. “йо” (“вечір”; “ніч”);
- “мацу” (“сосна”) – “мацу” (“чекати”);
- “нагаме” (“спостерігати”, “дивитися”) – “нагаме” (“тривалий дощ”);
- “наку” (“співати”) – “наку” (“плакати”);
- “не” (“звук”) – “не” (“корінь”);
- “тігіру” (1. “рвати”, “розривати /на шматки/”; 2. “зривати”, “збирати” /квіти, ягоди і та ін./) – “тігіру” (“присягатися /в коханні/”);
- “фуру” (“лити”, “падати”, “іти” /про дощ, сніг тощо/) – “фу/ке/ру” (“старішати”, “старіти”);
- “хару” (“весна”) – “хару” (1. “набрякати”, “набухати”; 2. “напинати”, “натягувати”; “розтягувати”);
- “хігурасі” (“сутінки”, “захід сонця”) – “хігурасі” (“цикада”).

Антологія “Кокін-сю” містить також цілий розділ віршів-шарад, у яких поети, використовуючи зазначений стилістичний прийом кекетоба, обігравали назви різних предметів (Див.: розділ X “Назви”).

Окрім зазначених художньо-стилістичних прийомів, японські поети активно використовували й інші поетичні та художні засоби, добре відомі як європейській поезиці в цілому, так і українській зокрема: алегорії, антитези, гіперболи, метафори, паралелізми, порівняння тощо.

За підрахунками японських фахівців, кількість авторів, поетичні твори яких були включені до складу “Кокін-вака-сю”, сягає цифри 580. Серед них імена 127 поетів (включаючи вісьмох членів імператорської родини, які були авторами 15 віршів) – відомі, решта – позначені в антології як “невідомий автор”. Більшість із зазначених імен належить представникам класу середньої та вищої родової аристократії доби Хей-ан. Значна частина віршів, що містяться в “Кокін-сю”, свого часу були визнані переможцями численних поетичних конкурсів (яп.: “ута-авасе”), надзвичайно популярних серед столичних аристократів цієї історичної епохи.

І.П. Бондаренко

ПЕРЕДМОВА КІ-НО ЦУРАЮКІ¹

Пісні Ямато! Насінням, з якого проростають тисячі й тисячі цих пісень-листоків, є людське серце. Люди, що живуть на цьому світі, неначе густими заростями, оплетені безліччю справ і турбот. І те, що в них на серці, те, що вони бачать і чують, висловлюють вони у своїх піснях. Соловей, який співає серед квітів, жаба, що живе у воді, – коли ми чуємо їхні голоси, то розуміємо: немає жодної живої істоти, яка б не співала власної пісні. Без будь-яких зусиль рухає вона небом і землею, породжує співчуття у невидимих злих духів, вносить злагоду у взаємини чоловіка та жінки, заспокоює серця лютих ратників. І все це – пісня!

Пісні виникли ще в ті часи, коли тільки-но з'явилися небо і земля. Саме тоді народилася пісня про те, як під плавучим небесним мостом з'єдналися два божества – чоловік та жінка².

Але як свідчать стародавні легенди, що дійшли до наших часів, пісням, складеним на одвічних небесах, передували пісні Богині Сітатеру Хіме.

Сітатеру-хіме була дружиною Амевака-хіко. У її пісні, що славила божественного старшого брата, співалося про те, як сяйво його краси, відбиваючись, осяває і гори, і долини. Але то були ще, мабуть, пісні ебісу³, оскільки вони не мали ні сталої кількості складів, ні справжньої форми віршів.

А на землі пісні пішли від Бога Сусано О-но Мікото. У вік Богів, які руйнували скелі, число складів (знаків) у вірші ще не уста-

¹ У тексті “Передмови” Кі-но Цураюкі трапляються вставки, зроблені вже після смерті головного укладача “Кокін-сю”. Деякі з них приписуються Фудзіварі Кінто (966-1041), інші – Фудзіварі Юкінарі (972-1027) або Фудзіварі Садаіе /Тейка/ (1162-1241). Оскільки оригінал “Кокін-сю” не зберігся, фахівці й досі сперечаються з цього приводу, намагаючись остаточно з'ясувати це складне питання. Перекладаючи текст “Передмови”, ми користувалися виданням: 古今和歌集・新日本古典文学大系 [Кокін-вака-сю // Сінніхон котен бунгаку тайкей]. – Т. 5. – Токіо: Іванамі-сьотен. – 1989, яке було надруковане за списком Фудзівари Садаіе /Тейка/ від 1223 р.

² Мова йде про синтоїстські божества Ідзанаі-но Мікото та Ідзанагі-но Мікото.

³ Ебісу – “варвари”, “дикуни”, а також (заст., зневажл.) – “селюки”.

новилось. Пісні були занадто простими, оспівували довкілля, і зрозуміти душу слова було важко. Лише тоді, коли настав вік людей¹, разом з появою Сусано О-но Мікото з'явилась і пісня з тридцяти одного складу. Сусано О-но Мікото був братом Богині Аматерасу Омікамі. Коли він будував палац у Ідзумо², щоб поселитися в ньому зі своєю дружиною, то побачив, як підіймаються рядами хмари восьми різних кольорів, і склав таку пісню:

*Над Ідзумо нависли вісім хмар,
І вісім мурів височать.
Ці вісім мурів
Я зводжу, щоб дружину захищать.
Ці вісім мурів!*

Таким чином, милуючись квітами чи заздрячи пташкам, відчуваючи таємничу чарівність весняного серпанку або ж сумуючи за росою, що зникає, поступово стали виливати люди свою душу в численних і різноманітних піснях.

Як далека мандрівка, що триває місяці чи роки, розпочинається з першого кроку, як висока гора, що сягає аж за хмари у небі, починається з крихітних пилинок та крупинок землі на підніжжі – так розвивалась і поезія.

Пісня про затоку Наніва³ була піснею, яка сповістила про початок доби правління Мікадо⁴. Коли Осасагі-но Мікото, будучи ще принцем, перебував у Наніва, то вони разом із своїм молодшим братом наперемінно протягом трьох років поступалися один одному титулом принца-наступника, ніяк не погоджуючись вступити на престол. Тоді чоловік, якого звали Вані, стривожений цим, склав і підніс Володареві пісню. Оспівані в цій пісні квіти були квітами сливи.

Була також жартівлива пісня про гору Асака, яку склала дівчина-служниця. Коли Кадзуракі-но Окімі послали на північний схід краї-

¹ За синтоїстською міфологією, вік людей починається з появою Богині Аматерасу.

² *Ідзумо* (“країна Богів”) – історична назва місцевості на узбережжі Японського моря (східна частина сучасної преф. Сімане, о. Хонсю), нині – один із головних центрів синтоїзму в Японії.

³ *Наніва* – давня назва морської затоки в м.Осака.

⁴ *Мікадо* – імператор; мова йде про імператора Нінтоку (313-399 рр.).

ни у край Мітіноку¹, він залишився незадоволений бенкетом, улаштованим на його честь тамтешнім намісником. І хоч той облаштував як слід місце та приготував усе необхідне, він перебував у поганому настрої. Тоді одна дівка, що прислужувала на бенкеті, взяла наповнений вином келих і піднесла йому разом з піснею. І серце принца відразу пом'якшало.

Ці дві пісні вважаються “матір’ю” та “батьком” японських пісень і наводяться на початку всіх існуючих навчальних посібників з письма (каліграфії).

Спочатку налічувалося шість видів пісень – так само, як у китайській поезії. Перший серед них – *сое-ута*². Саме такою була пісня, яку піднесли імператору Осасагі-но Мікото:

*Розквітли квіти
В бухті Наніва!
Прийшла весна,
Змінивши довгу зиму,
І на деревах квіти розцвіли!*

Другий – *кадзое-ута*³:

*Вишневий цвіт
Бентежить нам серця!
Мабуть, тому,
Що він також не знає
Ні долі власної, ні власного кінця!*

У цих піснях оспівується все так, як є, простими словами, без будь-яких порівнянь чи інших подібних засобів. Що можна сказати про ці пісні? Їх душа незбагненна. Саме тому такі пісні можна віднести також до п'ятого виду пісень – *тадагато-ута*.

Третій вид – *надзурае-ута*⁴:

Покриє землю іній на світанні,

¹ *Мітіноку* – давня назва місцевості (преф. Міягі).

² *Сое-ута* – пісня-натяк, вірш алегоричного змісту.

³ *Кадзое-ута* – пісня-переказ, вірш описового характеру.

⁴ *Надзурае-ута* – пісня-уподібнення.

*І ти мене покинеш,
Любий мій!
Як іній,
Я розтану від кохання.*

Такі пісні, оспівуючи щось, уподібнюють одне іншому, шукаючи певну схожість. Якщо ж наведена пісня не дуже вдало віддзеркалює таке визначення, тоді краще навести таку:

*Немов личинку в коконі,
Плекають мене батьки –
Невже на самоті
Без любові
Я вікувати буду?¹*

Четвертий вид – *татое-ута*²:

*Моя любов незмірна,
Мов піщинки
На узбережжі моря Арісо³,
Які також
Не можна полічити!*

У цих піснях почуття душі висловлюються через образи різних трав, дерев, птахів та звірів. Вони не мають жодного прихованого змісту. Але засоби вираження в даному випадку дещо відрізняються від тих, що застосовуються в піснях першого виду, тобто в *сое-ута*. Наведемо ще один відповідний приклад таких пісень:

*Кудись поніс
Раптовий подих вітру
Струмочки диму з огнищ солярів,
Що сіль випарюють*

¹ Вірш невідомого автора з антології “Ман-йо-сю” (ХІІ, 2991).

² *Татое-ута* – пісня-порівняння, у якій образ створюється через алюзію.

³ *Арісо(умі)* – “Бурхливе море”, давня поетична назва затоки Тояма в Японському морі.

На узбережжі Сума^{1, 2}.

П'ятий вид – *тадагото-ута³*:

*Якби неправди в світі не було,
З якою радістю
Ми слухали б, напевно,
Слова промов палких
Із вуст людських!⁴*

У цій пісні оспівується справедливий та чесний світ, яким би він мав бути. Але дух цієї пісні все ж таки не повністю відповідає її визначенню, тому краще було б назвати її *томе-ута⁵*. Ось інший приклад:

*Гірськими вишнями
Милуюсь досхочу!
На щастя, вітер ще не встиг зірвати
Та рознести по світу
Сніг-парчу!*

Шостий вид – *іваї-ута⁶*. Наприклад:

*Воїстину розкішній цей палац!
Чотирилисником,
Трилисником-травою⁷
Від нього галереї
Простяглись!*

¹ *Сума* – назва затоки та місцевості на узбережжі Внутрішнього Японського моря (о. Хонсю), де в минулому в солярнях випарювали з водоростей сіль.

² Вірш невідомого автора з антології “Кокін-сю” (XIV, 708).

³ *Тадагото-ута* – пісня про звичайні речі.

⁴ Вірш невідомого автора з антології “Кокін-сю” (XIV, 712).

⁵ *Томе-ута* – пісня-бажання.

⁶ *Іваї-ута* – пісня-вітання (славослів'я).

⁷ В оригіналі: “*сакі-куса*”; сучасна назва: “*яма-юрі*” – гірська золотиста лілія.

У таких піснях прославляється цей світ, звеличуються Боги. Але й ця пісня не зовсім відповідає своєму визначенню. Тому краще наведемо інший приклад:

*На полі в Касуга
Я першу зелень¹
Для тебе рвав:
Хай знають всі Боги –
Тисячоліття я тобі бажаю!²*

Та чи можна взагалі всі пісні розділити на шість видів?

У наш час, коли люди почали все більше піклуватися про зовнішню красу, а їхні серця приваблюють лише блиск та марнославство, з'явилося безліч пустих і легковажних пісень, які складаються з тієї чи іншої нагоди. Пісня знайшла собі притулок у оселях любовстрасників, де вона марніє в безвісності, загниваючи, неначе впале дерево. Хіба що в окремих місцях, де її ревно оберігають, прозирне вона, як волоть очеретини.

Якщо ж пригадати, як починалася пісня, то розумієш, що зовсім іншою мала б бути її доля.

Колись, ще в давні часи, весняним ранком, коли розквітали вишні, чи осінньої ночі, коли світив місяць, Володарі наші – Мікадо скликали до себе придворних і повелівали їм складати відповідні пісні. Іноді, щоб оспівати вишневий цвіт, деякі з них заради цього вирушали в далекі краї, інші, щоб висловити свої почуття під час милування місяцем, прямували крізь морок ночі в гірські нетрі. А потім Володарі, слухаючи їхні пісні, оцінювали – які з них майстерні та мудрі, а які легковажні.

Складали пісні й про інше. Прославляючи Володарів, згадували поети і “маленький камінець”³, і гору Цукубу⁴, щоб висловити свої почуття, коли вони були в захваті, а їхні серця переповнювала радість; оспівуючи кохання, порівнювали його з димом, що в’ється над

¹ На початку року в Японії збирають та їдять молоду зелень, яка, за легендою, додає людям життєздатності, сприяє довголіттю.

² Вірш з антології “Кокін-сю” (VII, 357), який приписується Сосей-хосі.

³ Див. вірш з антології “Кокін-сю” (VII, 343).

⁴ Цукуба – гора в північній частині о. Хонсю на схід від м. Токіо.

горою Фудзі¹; слухаючи голоси маленьких коників поміж соснами, сумували за друзями й усвідомлювали, що вони теж старіють разом з тими двома соснами, що в Такасаго² та Суміное³; дивлячись на гору Отоко⁴, зі смутком згадували далеку юність, як згадували її також, помітивши квітку омінаесі⁵, – і лише в піснях знаходили відряду.

А ще, коли весняним ранком бачили вони, як обсипаються квіти; коли осінньої ночі чули шерех листя, що падає з дерев; коли, дивлячись у дзеркало, помічали, як з літами додається снігу на голові та хвиль-зморшок на обличчі; коли бачили росу на траві або ж піну на воді, – то з подивом і жахом усвідомлювали вони і власну тлінність.

Траплялося, що заможні та гордовиті ще вчора, вони раптом втрачали все на світі, стаючи жебраками, і навіть найкращі друзі цуралися їх. І тоді деякі з них “здіймали хвилю вище вершини Мацу-ями”⁶, деякі “черпали воду з джерел Нонака”⁷, інші подовгу милувались осіннім листям хагі⁸ чи рахували на світанні “удари крил бекаса” по воді, деякі скаржилися на прикросці долі, порівнюючи її мінливість з кільцями бамбука, або ж, використовуючи образ річки Йосіно, нарікали на швидкоплинність життя в цьому світі. І коли дізнавалися раптом, що дим більш не піднімається над вершиною Фудзі, або чули про те, що стародавній міст Нагара⁹ оновлено, – лише в пісні знаходили вони спокій і розраду.

Такими були наші пісні ще з прадавніх часів, але тільки в епоху

¹ *Фудзі* (Фудзі-сан, Фудзіяма) – гора вулканічного походження в центральній частині о. Хонсю.

² *Такасаго* – назва місцевості на узбережжі Внутрішнього Японського моря.

³ *Суміное* – морська затока поблизу м. Осака. Див. вірші з антології “Кокін-сю” (XVII, 905; XVII, 906).

⁴ Гора *Отоко* (Отоко-яма, досл. з яп.: “Чоловіча” /“Парубоча”/ гора) – невисока гора (143 м.) неподалік від м. Кіото.

⁵ *Омінаесі* (досл. з яп.: “дівоча квітка”) – висока рослина з дрібними квітами жовтого кольору (лат.: *Patrinia scabiosaefolia*).

⁶ *Мацу-яма* (Суе-но Мацу-яма) – гора поблизу м. Тагадзьо в північній частині о. Хонсю (преф. Міягі).

⁷ *Нонака* (досл. з яп.: “посеред поля /полів/”) – давня назва однієї з долин у провінції Ямато.

⁸ *Хагі* – довголітня кушовидна рослина родини бобових з квітами рожевого та білого кольору (лат.: *Lespedeza*).

⁹ *Нагара* – міст через ріку Йодо в м. Осака.

Нара¹ набули вони широкого розповсюдження. У ті часи Володарі наші добре розуміли душу пісні, і не випадково, що саме тоді з'явився чародійник пісні – Какіномото-но Хітомаро, який був міністром третього рангу. Можна сказати, що в той час саме поезія єднала правителів і їх підданих. Багряне листя, що пливло осіннім вечором по річці Тацута², здавалось імператорові золотою парчею, а квітучі вишні в горах Йосіно ввижались серцю Хітомаро біло-сніжними хмаринками.

І був іще чоловік на ймення Яма(-но)бе-но Акахіто. Як ніхто інший, був він майстром у складанні пісень. Важко поставити Хітомаро вище за Акахіто, так само, як і Акахіто поставити нижче за Хітомаро.

Ось пісня, яку склав імператор Нарі³:

*Багряне листя річкою Тацута
Пливе в безладді.
Спробуй перейти –
Парча розкішна
Розірветься навпіл!*

Хітомаро:

*Сливовий цвіт!
Хіба ж його помітиш,
Коли з небес одвічних
Сипле сніг,
І все змішалось у густім тумані?*

*Ледь-ледь видніється
В ранковому тумані
За островом в затоці Акасі
Той човен,
Що забрав мої надії!⁴*

¹ Епоха *Нара* – історичний період (710-794 рр.), коли столицею країни було м. *Нара*.

² *Тацута* (-*тава*) – ріка в преф. *Нара*.

³ Імператор *Хейдзей* (774-824); роки правління: 806-809.

⁴ Вірш з антології “*Кокін-сю*” (IX, 409).

Акахіто:

*Прийшов на поле весняне
Фіалки рвати
І зачарований красою
На всю ніч
Залишився у полі ночувати!*¹

*Затоплює косу
В затоці Вака²
Морський приплив –
І з криком журавлі
Летять у прибережні очерети.*³

Окрім цих поетів, було багато інших майстрів пісні, які протягом поколінь змінювали один одного, як колінця бамбука. Складені ними та їх попередниками пісні були зібрані в окрему збірку, яку назвали “Ман-йо-сю”.

З того часу можна згадати хіба що одного чи двох поетів, які б розуміли душу пісні та знали її минуле. У них також були як досягнення, так і невдачі. Час минав. Проїшло понад сто років. Змінилося десять поколінь Володарів. Але протягом цього часу небагато було тих, хто б знав діяння минулих літ, розбирався в піснях і вмів би їх складати.

Нині, говорячи про це, не стану я згадувати імена людей високого звання, оскільки не мені судити про них поспіхом.

Що ж стосується інших відомих поетів, то наведу лише імена з недалекого минулого, а саме⁴:

Содзьо Хендзьо. Його пісні – чудові за формою, але їм бракує

¹ Вірш з антології “Ман-йо-сю” (VIII, 1424).

² Затока *Вака* – мальовнича морська затока поблизу сучасного м. Вакаяма (преф. Вакаяма).

³ Вірш з антології “Ман-йо-сю” (VI, 919).

⁴ Автор має на увазі й далі стисло характеризує творчість, так званих, “п’ястих безсмертних (поетів)” (яп.: “*роккасен*”), до когорти яких належали: Содзьо Хендзьо (816-890), Арівара-но Наріхіра (825-880), Фун’я-но Ясуніхіде (?/ – кін. IX ст.), Кісен-хосі (перша пол. IX ст.), Оно-но Коматі (834/?/ – 900/?/), Отомо-но Куронусі (824/?/ – поч. X ст.).

щирості. Вони схожі на красуню, намальовану на картині, дивлячись на яку, лише марно тривожиш серце:

*На гілочках смарагдових
Верби –
Нанизані на нитки намистинки:
Сріблясті крапельки
Весняної роси.*

*Листочки лотоса!
Не здатне і багно,
Заплямувати вашу чисту душу!
Не треба ї перлами
Росинки називать!*

Упавши з коня в полі Сага¹, він склав:

*Ім'ям спокушений,
Зірвав-таки тебе,
Дівоча квітко!
Та прошу – нікому
Ти про моє падіння не кажи!*

Аривара-но Наріхіра. Серце його переповнювали почуття, але слів йому бракувало. Тому й пісні його немов зів'ялі квіти, які хоч і поблякли, та все ще зберігають аромат:

*І місяць не такий,
І не така
Весна тепер приходить, як бувало!
Лиш я один
Такий же, як тоді!²*

*Багато хто
І місяця не любить:*

¹ Сага – назва місцевості в північно-західній частині м. Кіото.

² Вірш з антології “Кокін-сю” (XV, 747).

*Чим довше ми милуємося ним,
Тим швидше старіємо ми
На цьому світі!*

*Тієї ночі швидкоплинний сон!
Коли, дрімаючи,
Я знову його бачу
Ще ефемернішим
Здається він мені!*

Фун'я-но Ясухіде. У слові він був майстерним, але форма його пісень не відповідала змісту. Тому й пісні його схожі на купця, вирядженого в розкішне вбрання:

*Тугі пориви хлять до землі
Дерева й трави
На полях рівнини.
Як влучно “вітром в горах” нарекли
Осіллю “бурю”¹!*

Складено в день роковин смерті імператора Фукакуса²:

*Сьогодні теж
Прощальний відблиск сонця
Погас в долині у густій траві,
Як і тоді,
Серпанком оповитій.³*

Чернець Кісен з гори Удзі. Слова його пісень туманні й невиразні, а їх початок не завжди сходиться з кінцем – немов любиєшся осіннім місяцем, прикритим завісою світанкових хмар:

¹ Гра слів: ієрогліф 嵐 [арасі], який означає “буря” (“буревій”), складається з двох частин – верхньої 山 [яма] (“гора”) та нижньої 風 [кадзе] (“вітер”). Див. також цей вірш у збірці “Хяку-нін іс-сю” (№ 22), де він наводиться в дещо видозміненому варіанті.

² Гра слів: ім'я імператора Фукакуса (Німьо-тенно /810-850/; роки правління: 833-850) перекладається з японської як “густа трава”.

³ Вірш з антології “Кокін-сю” (XVI, 846).

*Живу собі в оленячім краю
У горах Удзі,
На південнім сході.
Чому ж в столиці люди нарекли
Цей дивний край країною печалі?¹*

Складених ним пісень мало і знаємо ми їх погано, щоб порівнювати та судити про них.

Оно-но Коматі наслідувала Сотоорі Хіме², яка жила ще в давні часи. У її піснях є чарівність, але їм бракує сили. Вони схожі на красуню, змарнілу від туги. Проте від жіночих пісень, мабуть, і не варто чекати сили:

*Того, про кого мріяла завжди,
Сьогодні уві сні своїм зустріла.
Якби я знала,
Що то тільки сон,
Мабуть, не прокидалася б ніколи!³*

*Як непомітно
В'яне квіт кохання
В серцях людей
На грішній цій землі!
Як неминуче в'яне квіт кохання!⁴*

*Немов трава-плавушник⁵,
Я також,
Коріння відірвавши, течією
Услід за долею сумною
Попливу!*

¹ Див. вірш №8 із збірки “Хяку-нін іс-сю”

² *Сотоорі Хіме* (Сотохосі-но Ірацуме) – відома поетеса, коханка імператора Інґьо (412-453). Див. її вірші з історичної хроніки “Ніхон-сьокі” (XIII, 65; XIII, 68).

³ Вірш з антології “Кокін-сю” (XII, 552).

⁴ Вірш з антології “Сінсен-вака-сю” (V, 292).

⁵ Трава-плавушник – річні трав'янисті плаваючі водорості (лат.: *Hottonia*).

А ось пісня Сотоорі Хіме:

*Мабуть,
Мій любий прийде уночі:
Маленький павучок –
Прикмета вірна –
Сьогодні в сутінках до мене завітав!¹*

Отото-но Куронусі. За формою його пісні відразливі. Вони нагадують мешканця гірського села, який з оберемком дров на плечах присів відпочити в затінку квітучої вишні:

*Свою кохану згадую,
Коли
У небі плачуть гуси перелітні.
Невже вона
Не відає про це?*

*Ну, що ж!
На гору Дзеркало² зійду –
На себе подивлюся,
Щоб дізнатись,
Наскільки я зістарівся уже?*

Окрім цих поетів, були також інші імена, що множилися подібно до того, як розростається плющ у полі, рясніли, немов густе листя на деревах у лісі. Але хіба що їм самим пісні їхні здавалися піснями, бо інших, справжніх пісень, вони не знали.

І ось чотири пори року змінилися дев'ять разів з того часу, як на трон під небесами зійшов наш нинішній Володар³. Повсюди широко котяться хвилі імператорської любові, виходячи за межі Восьми островів⁴, а з покровом його ласки та благовоління не здатна зрівнятися навіть гора Цукуба. За численними державними обов'язками

¹ Вірш з історичної хроніки “Ніхон-сьюкі” (XIII, 65).

² Гора Дзеркало – досл. переклад з яп. назви гори *Кагамі*, що в преф. Сіра.

³ Йдеться про імператора *Дайто* (885- 930); роки правління: 897-930.

⁴ Вісім островів (яп.: – *Ясіма*) – міфологічна назва Японії.

у хвилини відпочинку не забуває Володар і про інші справи. Натхненний діяннями минулих часів, вирішив він нині відродити їх і передати спадщину прийдешнім поколінням. Вісімнадцятого числа четвертого місяця п'ятого року епохи Енго¹ повелів Володар старшому секретареві відомства наказів Кі-но Томонорі, головному архівариусу Книжкової палати Кі-но Цуранокі, колишньому молодшому чиновникові управління провінції Каї Осікоті-но Міцуне та офіцеру правого крила палацевої гвардії Мібу-но Тадаміне скласти й подати йому збірку пісень – давніх, що не увійшли до складу “Ман-йо-сю”², і сучасних, включаючи їхні власні пісні³.

Серед відібраних і піднесених нашому Володарю пісень були різні: починаючи з тих, де йдеться про те, як прикрашають себе квітом сливи, слухають голос зозулі, ламають багряню гілочку клена, і закінчуючи тими, де оспівується кохання снігом. А також пісні, у яких величають Володарів, бажаючи їм довголіття журавля та черепахи; сумують за любою дружиною, милуючись осіннім квітом хагі чи літніми травами; моляться, склавши руки, перед горою Зустрічей⁴; і багато інших пісень, що не відносяться ні до весни, ні до літа, ні до осені, ні до зими.

Усі ці пісні, загальна кількість яких склала тисячу, були зібрані в двадцятьох сувоях. І назвали це зібрання “Кокін-вака-сю” (“Збірка старих і нових пісень”).

Зібрані таким чином пісні нагадують потік, який безупинно струмує під горою. А оскільки їх безліч, як піщинок на березі моря – цих пісень, зібраних тут, то не почуємо ми нині нарікань на те, що поезія міліє, як річка Асука⁵. І до того часу, “поки маленький камінець не стане скелею”⁶, будуть дарувати ці пісні тільки радість.

І нехай майстерності нашої усе ще бракує аромату квітучих вишень, слава – то марна річ, навіть якщо вона буде такою ж трива-

¹ 25 травня 905 р.

² Попри це в “Кокін-сю” зустрічається 7 віршів із “Ман-йо-сю”.

³ До складу “Кокін-сю” увійшли 95 віршів Кі-но Цуранокі, 55 – Осікоті-но Міцуне, 45 – Кі-но Томонорі, 30 – Мібу-но Тадаміне.

⁴ Гора Зустрічей (або ще: застава Зустрічей: яп.: “Аусака-но сєкі”) – стародавня гірська застава на схід від м. Кіото.

⁵ Асука(-гава) – ріка в історичній провінції Ямато (нині - преф. Нара).

⁶ Див. вірш з антології “Кокін-сю” (VII, 343).

лою, як “нескінченна осіння ніч”¹. Бентежить нас лише те, як сприймуть нашу працю, а соромно нам – хіба що перед душею пісні. Що б там не було: залишимося ми чи зникнемо, як хмаринки в небі, ще послухаємо плач оленя вранці та ввечері чи ні, але і я, Цураюкі, і сподвижники мої безмірно раді тому, що поталанило нам народитися й жити саме тоді, коли здійснилося це!

Немає вже Хітомаро, але життя пісні триває! Спливає час, сьогоднішні справи стають минулим, радість і сум по черзі змінюють одне одного, але ніколи не зітруться слова цих пісень. Як не рвуться молоді гілки верби і не обсипається зелена глиця на соснах, як в’ється безустанно дикий плющ і одвічно тягнуться вздовж піщаного узбережжя сліди пташиних лапок – так і пісня! І можливо, той, хто пізнає суть оспіваних у піснях речей, зрозуміє душу поезії, із захопленням подивиться колись на старі пісні й залюбується піснями новими, подібно до того, як любуються місяцем у безкрайньому небі.

Переклад І.П. Бондаренка

¹ Натяк на відомий вірш Какіномото-но Хітомаро, який пізніше увійшов до складу поетичної антології “Хяку-нін іс-сю” (№ 3).

КОКІН-ВАКА-СЮ
(«Збірка старих і нових японських пісень»)

Весняні пісні

Сувій І

(І-1)

(Складено в перший день весни старого року¹.)

Рік не закінчився,
А вже прийшла весна!
Не знаю навіть,
Як і називати тепер цей рік:
“Минулим” чи “новим”?
(Арівара-но Мотоката)

(І-4)

(Складено імператрицею Нідзьо² на початку весни.)

Повсюди сніг,
Але весна прийшла!
Можливо, хоч тепер
Замерзлі сльози
Розтануть в оченятах солов'я.
(Імператриця Нідзьо)

(І-14)

Хто б здогадався,
Що прийшла весна? –
Якби не щебетання соловейка,

¹ Перед віршами часто трапляються стислі коментарі стосовно часу, місця чи приводу їх написання (“*хасіґакі*” або “*котобаґакі*”). Відсутність такого коментаря позначалася словами “Заголовок невідомий” (“*дай сіра-дзу*”), які ми опускаємо.

² Імператриця *Нідзьо* (?/!-898) – дружина імператора *Сейва* (850-880; роки правл.: 858-876).

Що з дальньої долини
Долина.
(*Ое-но Тісато*)

(1-27)
(*Складено про білу вербу
поблизу Великого Західного храму¹.*)
На гілочках смарагдових
Верби
Нанизані на нитки намистинки –
Сріблясті крапельки
Весняної роси.
(*Содзьо Хендзьо*)

(1-35)
Під сливами
Постояв тільки мить
І весь пропахнув
Пахощами квітів –
Кохана буде з ревнощів корить!
(*Невідомий автор*)

Сувій II

(II-80)
(*Склав, коли тяжко занедужав і, сховавшись від вітру,
лежав на самоті вдома за бамбуковою завісою,
дивлячись, як в'яне вишневий цвіт у глечичку.*)
Через завісу навіть не помітив,
Куди вона поділася,
Весна!
Змарніли пелюстки
Вишневих квітів.
(*Фудзівара-но Йорука*)

¹ Буддійський храм *Саїдай-дзі*, зведений у місті Хей-ан (Кіото) наприкінці VIII ст.

(II-84)

(Склав про вишневий цвіт, що облітає.)

Весняний день!

Як безтурботно ллється

З небес одвічних сяйво!

Тільки цвіт,

Що скоро опаде, бентежить серце.

(Кі-но Томонорі)

(II-93)

Весняним барвам байдуже,

Мабуть,

В яке село потрапити,

А вишні

Чомусь лише подекуди цвітуть.

(Невідомий автор)

(II-97)

Цвітуть щороку вишні навесні.

І попри це

Усе життя тривожусь –

Побачу я цвітіння їх

Чи ні?

(Невідомий автор)

(II-101)

(Пісня з поетичного турніру,

що відбувся за доби Камп'ю в покоях імператриці.)

Вишневий цвіт!

Нехай даремні трати

Барв, кольорів –

Хто може із людей

Весні за марнотратство дорікати?

(Фудзівара-но Окікадзе)

Літні пісні

Сувій III

(III-139)

Чекаю травня,
Щоб вдихнути знову
Квітучих мандаринів аромат,
Якими любої колись
Рукава пахли.
(Невідомий автор)

(III, 145)

Якби зозуля, що кує у горах,
Ще й душу мала,
Голосом своїм
Мені думок сумних
Не навівала б!
(Невідомий автор)

(III, 157)

Ледь-ледь стемніло,
Як уже світає!
Оплакує коротку літню ніч
Гірська зозуля
Співом безутішним.
(Мібу-но Тадаміне)

(III, 166)

*(Складено на світанку тієї ночі,
коли місяць був надзвичайно гарним.)*
Ця літня ніч!
Недавно сутеніло –
А вже світає!
До якої з хмар
У гості завітає красень-місяць?
(Кійохара-но Фукайбу)

(III, 168)

(Складено останнього дня місяця мінадзукі.¹)

Сьогодні вперше

Вітер холодком

Повіяв з неба,

Де спрадавна літо

Звільняє чемно осені шляхи.

(Осікоті-но Міцуне)

Осінні пісні

Сувій IV

(IV, 169)

(Складено першого дня осені.)

Підкралась осінь якось непомітно:

Хоч жодних змін

Не видно навкруги,

Але який зловісний

Вітру голос!

(Фудзівара-но Тосіюкі)

(IV, 170)

(Склав першого осіннього дня,

супроводжуючи шляхетних друзів

під час їхньої прогулянки долиною річки Камо².)

Холодний вітер

Віє вздовж ріки.

І осінь разом з хвилями на берег,

Здається, насувається

Також!

(Кі-но Цураюкі)

(IV, 171)

Осінній перший вітер

¹ *Мінадзукі* (“безводний місяць”) – шостий місяць року, останній літній місяць за місячним календарем.

² *Камо(-гава)* – ріка, що протікає через м. Кіото.

Пелену
Вбрання мого коханого хлопчини
Так несподівано й принадно
Підгорнув!
(Невідомий автор)

(IV, 172)
Садили рис, здається, тільки вчора!
Час промайнув –
І листям шелестить
На рисових полях
Осінній вітер.
(Невідомий автор)

(IV, 173)
Відтоді, як подув
Осінній вітер,
Щодня стою,
Чекаючи тебе,
На тому боці Зоряної річки.
(Невідомий автор)

(IV, 176)
Кохання ніч!
Ніч Зустрічі зірок!
Небесну річку застели,
Тумане,
Щоб ранку вже ніколи не було!
(Невідомий автор)

Осінні пісні

Сувій V

(V, 250)
Змінили колір трави і дерева.
Не знає осені
Лиш білопінний квіт

На гребні хвиль
У неосяжнім морі.
(Фун 'я-но Ясухіде)

(V, 257)
(Пісня з поетичного турніру,
що відбувся в маєтку принца Коресада¹)
Одна лиш біла барва у роси!
Яким же чином
Листя на деревах
Вона фарбує
В різні кольори?
(Фудзівара-но Тосіюкі)

(V, 262)
(Склав під час подорожі до храму,
помітивши жовте осіннє листя в його огорожі)
Повзучий плющ² на огорожі храму
Богів могутніх
Також пожовтів –
Противитися осені
Не в змозі.
(Кі-но Цураюкі)

(V, 271)
(Пісня з поетичного турніру,
що відбувся за доби Камп'ю в покоях імператриці)
Як посадив,
Усе чекав – коли?
Коли розквітнеш, квітко хризантеми?
Лиш восени
Зустрітися змогли!
(Ое-но Тісато)

¹ Йдеться про поетичний турнір, що відбувся 893 р. у маєтку принца Коресада – сина імператора Коко (830-887; роки правління: 884-887).

² В оригіналі: “кудзу” – “пуерарія”, різновид японських трав'янистих ліан (лат.: *Pueraria hirsuta*).

(V, 282)

*(Склав, живучи са́мітником у гірському селі,
куди поїхав із палацу Їх Величності)*

Проміння сонячного

Так і не пізнавши,

Кленове золото в ущелинах гірських

Між скелями,

Здається, вже опало!

(Фудзівара-но Секіо)

(V, 294)

І в час Богів

Не чули про таке!

Там, де ріка Тацута

Струмувала,

Мереживо багряне мерехтить.

(Арівара-но Наріхіра)

Зимові пісні

Сувій VI

(VI, 314)

Із прямовисних ниточок дощу

Безбожний місяць

Для ріки Тацута

Плете розкішну

Золоту парчу.

(Невідомий автор)

(VI, 315)

(Складено як осінню пісню.)

Трава пожовкла, жодної душі...

Згадаю –

Ще нестерпнішою стане

Зимова самота

В гірським селі.

(Мінамото-но Мунеюкі)

(VI, 316)

Таке прозоре місячне проміння
З небес холодних ллється,
Що й вода,
В якій відбився місяць,
Замерзає!
(Невідомий автор)

(VI, 317)

Напевно, в горах Йосіно
Вже випав сніг!
Надворі вечоріє, і рукава
Мого вбрання
Холодними стають.
(Невідомий автор)

(VI, 318)

Нехай віднині падає невпинно
Цей білий сніг,
Що хилить очерет
Аж до землі
Біля моєї хатки!
(Невідомий автор)

(VI, 319)

Заклекотали раптом голосніше
Річок пороги в горах.
Мабуть, сніг
Почав нарешті
Танути поволі.
(Невідомий автор)

Пісні-вітання

Сувій VII

(VII, 343)

І тисячу, і вісім тисяч літ

Нехай живе Володар наш!
Аж поки
Не стане скелею маленький камінець,
І мохом не покриється та скеля!¹
(Невідомий автор)

(VII, 344)
Нехай твій вік
Дорівнює числу
Тих міриад піщинок, що вкривають
Морів безкраїх
Довгі береги!
(Невідомий автор)

(VII, 345)
Численне птаство
На горі Сію²,
Що в Сасіде³,
Тобі також щебече:
“Володарюй всі вісім тисяч літ!”
(Невідомий автор)

(VII, 346)
Свій вік нікчемний
Без жалю додав би
До восьми тисяч літ твого життя!
Можливо, ти мене
Колись згадав би?
(Невідомий автор)

(VII, 347)
(Складено за доби Нінна

¹ Цими рядками в дещо видозміненому вигляді починається сучасний державний гімн Японії.

² Гора Сію (“Сію-яма”, досл.: “Соляна гора”) – місцезнаходження не з’ясоване.

³ Сасіде – назва місцевості або річки /?/, у тексті оригіналу: “скелястий берег Сасіде”.

з нагоди сімдесятиріччя архієпископа Хендзьо.)
Хоч що б там не було –
Так і живи!
Щоб в день твого восьмитисячоліття
Ми знову всі
Зустрітися могли!
(Невідомий автор)

Пісні розлуки

Сувій VIII

(VIII, 365)
Якщо в розлуці
На горі Інаба¹
Крізь сосен шум
Почую: “Жду тебе!”², –
Тієї ж миті повернуся знову!
(Арівара-но Юкіхіра)

(VIII, 366)
Того, хто вранці
Рушив у поля,
Де над хагі осінніми лиш оси³,
Кружляючи, гудуть, –
Чекаю я!
(Невідомий автор)

(VIII, 367)
І розлучившись,
Я її залишу
В своєму серці –
Там, де небеса

¹ Інаба(-яма) – гора в преф. Хього.

² Гра слів: яп. слово “мацу”, записане графемами хіраґани, можна прочитати як “чекати” і “сосна”

³ В оригіналі: (заст.) “сугару” – “оси-піщанки” (суч. яп.: “дзіґабаті”).

За обрії безкраї простяглися!
(Невідомий автор)

(VIII, 368)
(Складено матір'ю Оно-но Тіфуру,
коли його призначили на посаду управителя,
і він відправився до краю Мітіноку¹.)
Не зачиняйте браму на заставі,
Щоб серце матері
Пішло за ним,
Як тінь,
Його оберігаючи в дорозі!
(мати Оно-но Тіфуру)

(VIII, 369)
(Складено в ніч прощального бенкету в оселі принца Садатокі
з нагоди від'їзду Фудзівара-но Кійоу,
призначеного на посаду управителя краю Омі.)
Сьогодні розлучаємось,
Прогне
В краю Омі²
Зустрінемося завтра!
Темніє ніч. Роса на рукаві...³
(Кі-но Тосісада)

(VIII, 370)
(Склав і відправив приятелю, що вирушив до краю Косі⁴)
Колись я чув, що є у тім краю
Гора Повернення⁵,

¹ *Мітіноку* – давня назва місцевості в північно-східній частині о. Хонсю (нині преф. Міягі).

² *Омі* – іст. назва провінції (нині преф. Сіга).

³ У вірші гра слів: слово “омі” (“аумі”, “афумі”), записане графемами хіраґани, можна прочитати, як “Омі” (назва провінції) і “ті, хто зустрічається /зустрінуться?”.

⁴ *Косі* – іст. назва місцевості на півночі країни, до складу якої входили провінції Каґа, Етґо, Етіґо, Ното та ін.

⁵ Гора Повернення (“*Каеру-яма*”) – гора в преф. Фукуї.

Тому нехай зринають,
Нас розділяючи, серпанки весняні, –
З любов'ю я чекатиму на тебе!
(*Кі-но Тосісада*)

Подорожні пісні

Сувій IX

(IX, 407)
(*Склав, піднявшись на корабель,
на якому мав плисти в край Окі¹ у вигнання,
і відправив друзям до столиці.)*
Рибальський човне!
Людям передай, що стрів мене,
Коли безкраїм морем
Я у вигнання
В Ясосіму² плив.
(*Оно-но Такамура*)

(IX, 408)
Прощай, столице!
Нині перед нами
Рівнина Міка³, річка Ідзумі⁴...
“Вбрання позичте!”⁵ –
Вітер з гір нам радить.
(*Невідомий автор*)

(IX, 409)
Ледь-ледь видніється
В ранковому тумані

¹ Край *Окі* – острів поблизу західного узбережжя Тихого океану (преф. Сімане), що був місцем заслання для вельможних чиновників доби Хей-ан

² *Ясосіма* – давня назва о. Окі.

³ *Міка(-но хара)* – назва рівнини поблизу м. Кіото.

⁴ *Ідзумі(-гава)* – ріка в преф. Кіото.

⁵ Гра слів: назву гори *Касе(-яма)*, що в преф. Кіото, можна прочитати, як “Позич-гора”.

За островом в затоці Акасі
Той човен,
Що забрав мої надії!
(Невідомий автор¹)

(IX, 412)
Гелгочучи,
Летять на північ гуси.
Але не всім судилося,
Мабуть,
З цих мандрів повернутися додому!
(Невідомий автор²)

(IX, 413)
Склав у дорозі,
повертаючись до столиці з краю Адзума
Як я ненавиджу
Серпанок весняний,
Що гори закриває
І столицю
Мені побачити так довго не дає!
(Ото)

(IX, 416)
Склав у дорозі, під час подорожі до провінції *Kai*³
Як часто я,
Мандруючи по світу,
Собі під голову жмуток трави стелив
І іній струшував
Холодними ночами!
(Осікоті-но Міцуне)

¹ Дехто вважає, що ця пісня належить Какіномото-но Хітомаро.

² Кажуть, що ця пісня була написана дружиною одного чоловіка, з яким вона вирушила в інший край, де той раптом помер. Повертаючись до столиці одна і почувши на шляху крик перелітних гусей, склала вона цього вірша.

³ *Kai* – іст. назва провінції в центральній частині о. Хонсю (нині преф. Яманасі).

Назви (Пісні-шаради¹)

Сувій Х

(Х, 422)

Соловейко²

Сердечна пристрасть –
Вишень білоцвіт!
Чому ж так сумно плаче соловейко? –
Не просихає, мабуть,
Від роси.
(Фудзівара-но Тосіюкі)

(Х, 423)

Зозуля³

Мабуть, тому,
Що довго так чекали,
Сумуючи, повернення її,
Чарує будь-кого
Зозулі голос!
(Фудзівара-но Тосіюкі)

(Х, 424)

Цикада⁴

Зібрати хочу –

¹ Вірші цього розділу антології “Кокін-вака-сю” є своєрідними шарадами на їх заголовки, побудованими на засадах омонімії, а тому адекватний переклад таких віршів будь-якою іноземною мовою неможливий. Для того, щоб знайти розгадку цих шарад в оригіналах, слід обов’язково враховувати тогочасні правила орфографії, зокрема, відсутність спеціальних позначок для дзвінких приголосних (“ніґорітен”), а також деякі інші особливості (див. коментар до вірша № 2).

² Соловейко (яп.: “угіусу”) = “угу” (жалібно, сумно) + “хідзу” (не просихати, не висихати).

³ Зозуля (яп.: “хототоісу”) = “ходо” (так, на- стільки) + “токі” (час; коли) + “су...” (“суґу” – відразу, /як/ ...).

⁴ Цикада (яп.: “удусемі”) = “уцу” (бити; битися /про хвилі/) + “се” (мілина, брід) + “мі/реба” (якщо глянути; дивлячись).

Та зникають вмиль,
Як спів цикад,
Перлинки на рукавах...
А хвилі б'ють, бурлять на міліні.
(Арівара-но Сігехару)

(X, 425)
(Вірш-відповідь)
Побачимо,
Як будеш ти збирать
Коштовні перли!
Надто вже далеко
І глибоко вони від рукавів!
(Мібу-но Тадаміне)

(X, 427)
Вишня з рожевими пелюстками
Пірнаю в хвилі,
Щоб дістати перли,
Але даремно –
Вітер кожен раз
Чи то занурить їх, чи то підійме!
(Кі-но Цураюкі)

Пісні кохання (Частина перша)

Сувій XI

(XI, 470)
Живу чутками...
Мабуть, не зустріну.
Лиш спогади лишає по собі
Нічна роса
Удень на хризантемах.
(Сосей-хосі)

(XI, 480)

Послання –

Ще не свідчення кохання!

Незвично те, що за листами вслід

Душа моя також

До неї лине!

(Арівара-но Мотоката)

(XI, 485)

Заплутався у безладі думок –

Як у траві...

І нікому коханій

Розповісти,

Як палко я люблю!

(Невідомий автор)

(XI, 491)

Як водяний потік,

Що з гір одвічних

Зривається униз,

Мені також

У серці почуття не вгамувати!

(Невідомий автор)

(XI, 501)

Під струменем

Священної води

Даремно я благав

Богів могутніх

Позбавити кохання назавжди.

(Невідомий автор)

(XI, 511)

Навіщо

Я шукала джерело,

З якого річка сліз

Бере початок? –

Воно в душі закоханій було!

(Невідомий автор)

(XI, 527)

Давно уже не бачу справжніх снів.

Якщо ж на мить
Забудусь у дрімоті –
Тече від узголів'я
Річка сліз!

(Невідомий автор)

(XI, 539)

На голос мій
Закличний і сумний
Луною навіть гори відгукнулись –
Усі до одної...

Та тільки не вона!
(Невідомий автор)

(XI, 541)

Кохаючи,
Не бачити його –
Яка це мука!
Ниткою зв'язала б,
Аби не розлучалися, серця!

(Невідомий автор)

(XI, 550)

Погроху нагромаджуючись, сніг

(Такий легенький!)

Може все зламати...

Таке й зі мною

Скоїла любов!

(Невідомий автор)

Пісні кохання (Частина друга)

Сувій XII

(XII, 559)

Як хвиля,

Що в затоці Суміное
До берега крадеться уночі,
Очей страхаючись,
У снах приходь до мене!
(Фудзівара-но Тосіюкі)

(ХІІ, 562)
Як вогники
Вечірніх світлячків,
Я також пломенію від кохання...
Вона ж цього
Не хоче помічать!
(Кі-но Томонорі)

(ХІІ, 565)
Ніхто не знає,
Як на бистрині
Тріпає річка водоростей коси...
Така любов
Дісталась і мені!
(Кі-но Томонорі)

(ХІІ, 568)
Готовий вмерти,
Я ожив би знов,
Якби вона мені пообіцяла
Хоча б коротку зустріч
І любов!
(Фудзівара-но Окікадзе)

(ХІІ, 575)
Якщо лише омана – сновидіння,
В яких кохану бачу,
То чому
Таким сумним
Щоранку прокидаюсь?
(Сосей-хосі)

(XII, 580)

У серці
Ні бажань, ні почуттів...
Немов туман
Осінній безпросвітний
Все небо пеленою застелив.
(Осікоті-но Міцуне)

(XII, 585)

Мов гуси перелітні,
Що до неба
З плачем сумним
Зриваються з землі,
Душа моя лише до неї лине!
(Кійохара-но Фукаябу)

(XII, 592)

Немов плавучі трави,
Без вагання,
Коріння не пускаючи,
Пливе
За течією і моє кохання!
(Мібу-но Тадаміне)

(XII, 602)

Якби перетворитися я міг
На сяйво місяця,
Тоді вона,
Байдужа,
І з мене теж не зводила б очей!
(Мібу-но Тадаміне)

(XII, 606)

Про смуток мій,
Про те, як я страждаю,
Лише мені відомо одному,
Але не тій,
Яку я так кохаю!
(Кі-но Цураюкі)

(XII, 615)

Людське життя – така ж нікчемна річ,
Як і роса...
На зустріч проміняв би
З тобою,
Не вагавшись навіть мить!
(Кі-но Томонорі)

**Пісні кохання
(Частина третя)**

Сувій XIII

(XIII, 617)

(Склав і передав тій, що чекала в оселі Наріхіри)
Не від дощу,
Що ллється без упину, –
Від річки сліз
Намокли рукави...
Невже тебе я більше не зустріну?
(Фудзівара-но Тосюкі)

(XIII, 619)

Нам не зустрітися –
Ти нині так далеко!
Тіла розлучені,
Але моя душа
Твоєю тінню стала, мій коханий!
(Невідомий автор)

(XIII, 630)

Скажу лише:
Ні зараз, ні раніше
Про неї я не відав і не чув!
То ж від пліток
Стає іще сумніше!
(Арівара-но Мотоката)

(XIII, 632)

(Таємно відвідуючи одну жінку, що мешкала в П'ятому східному кварталі столиці, і не маючи змоги проходити через ворота, Наріхіра зазвичай пробирався до неї через зруйновану огорожу. А оскільки його візити стали занадто частими, хазяїн садиби наказав сторожі вночі охороняти стежку. Прийшовши до оселі коханої і не зустрівшись із нею, Наріхіра повернувся додому, де склав цю пісню і надіслав жінці.)

Якби вночі сторожа засинала,
Таємною стежинкою
Щоніч
Приходив би до тебе я,
Кохана!
(Арівара-но Наріхіра)

(XIII, 640)

Розлуки неминучої печаль
Моїм плачем прорвалась
На світанні,
Коли ще й перший півень
Не кричав!
(Уцуку)

(XIII, 644)

Я задрімав,
Жадаючи побачить
Тієї ночі швидкоплинний сон,
Але тепер
Він був іще коротший!
(Арівара-но Наріхіра)

(XIII, 656)

Нехай би вдень,
Але ж і уві сні
Людей допитливих
Я погляди стрічаю.
Якби ти знав, як тяжко це мені!
(Оно-но Коматі)

**Пісні кохання
(Частина четверта)**

Сувій XIV

(XIV, 681)

Щоранку в дзеркало,
Соромлячись, дивлюсь –
Що ця любов накоїла зі мною!
Тепер і в снах
До тебе не з'явлюсь!
(Ісе)

(XIV, 685)

Я знав, що серце –
Необачна річ.
Мабуть тому,
Що бачимось частіше,
Закохуюсь щоразу все сильніш.
(Кійохара-но Фужаябу)

(XIV, 692)

А що, як вістку кожному послати
В цю місячну,
Таку казкову, ніч?
Мовляв, приходь!
Не можу більш чекати!
(Невідомий автор)

(XIV, 700)

Передбачав
Страждання від кохання.
Проте у серці коїться таке,
Що перевершило
Усякі міркування!
(Невідомий автор)

(XIV, 715)

Почувши знов

Цикад дзвінке цвірчання,
Зі смутком думаю,
Що і твоя любов
Така ж крихка, як літнє їх убрання.
(Кі-но Томонорі)

(XIV, 722)
Гірська ріка
Ніколи не вирує
В глибоких заводях.
Лише на міліні,
Здіймаючись, клеочуть пінні хвилі.
(Сосей-хосі)

(XIV, 728)
Я стала тінню у похмурий день.
Її не видно,
Та з тобою поруч
Вона повсюди,
Любий мій, іде.
(Сімоцукє-но Омуне)

(XIV, 734)
В минуле знову лине без вагання
Моя душа!
Забути не дає
Про себе юності далекої
Кохання!
(Кі-но Цураюкі)

(XIV, 743)
Невже на згадку
Цих небес блакить
Залишила мені моя кохана?
Очей не зводжу з них
Ані на мить!
(Сакаї-но Хітодзане)

**Пісні кохання
(Частина п'ята)**

Сувій XV

(XV, 747)

(Наріхіра таємно навідувався до однієї особи, що мешкала в західній частині палацу імператриці, розміщеному в П'ятому кварталі столиці. Але після десятого числа першого місяця ця жінка кудись переїхала. Кого тільки не розпитував він, де вона мешкає, ніхто не міг цього сказати. Кохаючи її, як і раніше, навесні наступного року, коли зацвіла слива, однієї дивної місячної ночі він пробрався до західної частини палацу і, лежачи на дощаній підлозі, доки не зайшов місяць, склав цю пісню)

І місяць не такий,
І не така
Весна тепер приходить, як бувало!
Лиш я один –
Такий, як і тоді!
(Арівара-но Наріхіра)

(XV, 751)

Я не живу на небесах одвічних,
Чому ж тоді,
Кохаючи мене,
Він здалеку
Лише зітхає звично?
(Арівара-но Мотоката)

(XV, 765)

Якби, зустрівши, знала,
Що спасіння
Від цих страждань,
Таких тяжких, нема,
Дістала би забудь-трави насіння!
(Невідомий автор)

(XV, 772)

Чи прийде,
Чи не прийде мій коханий?
Усе стою, чекаючи його,
Під плач цикад
У сутінках осінніх!
(Невідомий автор)

(XV, 784)

(Наріхірі, одруженому з дочкою Кі-но Аріцуне, не подобалося жити в оселі тестя. Він приходив лише вдень, а потім повертався до себе. Одного вечора, коли він повернувся, дружина склала й надіслала йому цей вірш.)

Хоч він далеко,
Як у небі хмари,
Та й миті не було, щоб не стояв
Перед очима в мене
Мій коханий!
(Дочка Кі-но Аріцуне)

(XV, 806)

З душею,
Помарнілою від дум,
Вже ледь живий
Бреду цим грішним світом,
Жадаючи покинути його.
(Невідомий автор)

(XV, 810)

Журилася, страждала б,
Та проте,
Якби ще до пліток ми розлучились,
Могла б тепер сказати:
“То пусте!”
(Ісе)

(XV, 820)

Марніє листя кленів

Під дощем,
Та осінь в серці милого здається
Мені, сумній,
Сумнішою іще.
(Невідомий автор)

Пісні скорботи

Сувій XVI

(XVI, 829)
(Складено з приводу смерті молодшої сестри.)
Нехай дощем
Проллються сльози в річку,
Щоб переповнилась водою Ватарі¹.
Може, тоді
Повернеться сестричка?
(Оно-но Такамура)

(XVI, 830)
(Складено в ніч поховання регента Фудзівара-но Тадафуса поблизу Білої річки².)
Криваві сльози
Ллються у ріку,
Що Білою назвали,
Бо цю назву
Давали люди за твого життя!
(Сосей-хосі)

(XVI, 834)
(Складено з приводу смерті коханої.)
Не слід цей світ реальністю вважати,
Як все, що в ньому –
Суще і живе...

¹ Ватарі(-тава) – /буд./ міфічна ріка, що розділяє світ живих і мертвих. Переправившись через цю річку, душа покійного потрапляє в потойбічний світ.

² Ріка Біла (яп.: “Сіра-кава”) – невелика ріка поблизу м. Кіото.

Його примарним
Треба називати!
(*Кі-но Цураюкі*)

(XVI, 838)
(*Складено з приводу смерті Кі-но Томонорі.*)
Що буде з нами завтра,
Я не знаю...
Та поки житиму,
Тужитиму за тим,
Хто нас уже сьогодні покидає!
(*Кі-но Цураюкі*)

(XVI, 854)
(*Склав і надіслав принцу Коретака разом із переписаними віршами покійного батька, які той складав за його велінням.*)
Тому, що сталося,
Вже не дати ради!
То, може, краще зникли б ці слова?
Дивлюсь на них –
І сльози водоспадом...
(*Кі-но Томонорі*)

Різні пісні (Частина перша)

Сувій XVII

(XVII, 868)
(*Склав і передав разом із верхнім убранням у подарунок чоловікові молодшої сестри своєї дружини*)
Як тільки
Горобейник розцвітає,
Крім кольору яскравого його,
Всіх інших барв
Ніхто не помічає!
(*Аривара-но Наріхіра*)

(XVII, 875)

(Склав, коли молоді панночки, дивлячись на мене, раптом почали сміятися.)

Можливо, зовні
Я і спорохнявів,
Як дерево старе у нетрях гір,
Та в серці вишень цвіт
Іще буяє!

(Кенгей-хосі)

(XVII, 879)

Дивлюсь
На ясний місяць із журбою:
Чим ми частіше бачимо його,
Тим швидше ми
Старіємо з тобою.

(Арівара-но Наріхіра)

(XVII, 893)

Хіба ж їх перелічиш, ці роки?!
Летять, як кажуть люди,
Без упину...
Та в цьому році
Постарів-таки.

(Невідомий автор)

(XVII, 900)

(Коли мати Наріхіри мешкала в Натаока, заклопотаний справами при дворі, він не мав часу навіть зрідка навідуватися до неї. Якось останнього місяця року йому принесли листа від матері. Відкривши його, він побачив не звичайні слова, а пісню.)

Постаріла!
І, кажуть, скоро треба
З тобою розлучатись назавжди...
О, як я хочу
Глянути на тебе!
(мати Наріхіри)

(XVII, 901)

(Вірш-відповідь)

Безсмертя зичимо,

Згадавши їх тепло...

Як би хотілось дітям,

Щоб на світі

Розлук з батьками зовсім не було!

(Арівара-но Наріхіра)

(XVII, 930)

(Складено за доби правління імператора Тамури, коли Їх Величність під час відвідування жіночих покоїв висловив своє захоплення намальованим на ширмі водоспадом і наказав присутнім складати про це вірші.)

Цей водоспад

З душі сумної лється,

Тому і видно лиш води потік,

А гуркоту почути

Не вдається.

(Сандзьо-но Маті)

Різні пісні (Частина друга)

Сувій XVIII

(XVIII, 939)

Якби не тасмничий смуток слів,

Який мене тримає

На цім світі –

Давно б уже

Покинула його!

(Оно-но Коматі)

(XVIII, 942)

Життя – це сон чи дійсність?

Я не знаю...

І не дізнаюсь,

Бо реальний світ
Від світу снів ніщо не відрізняє!
(Невідомий автор)

(XVIII, 946)
Пізнавши все,
Сумуєш все одно,
Почувши рокіт хвиль і голос вітру
На цьому світі,
Що обрид давно!
(Фуру-но Імамїті)

(XVIII, 953)
Безглуздий світ –
Як і життя людини!
Піду в одвічні гори навпростець
І зачаюсь у хашах
До кончини.
(Невідомий автор)

(XVIII, 958)
Старіємо,
Немов бамбука лист,
І тужимо,
Мов на колінце кожне
Журливий соловейко примостивсь.
(Невідомий автор)

(XVIII, 963)
*(Склав і надіслав у відповідь на лист співчуття, отриманий від
дружини, коли був звільнений з посади молодшого воєначальника
гвардії Лівого крила.)*

Відлунням згасну у небесній млі.
Вже не прийду,
І вістки не почувеш...
Я став таким, як всі,
На цій землі.
(Оно-но Харукадзе)

Пісні різних форм¹

Сувій XIX

Танка²

(XIX, 1001)

Ми зустрічатись майже перестали!
Відтоді серце радісне моє
На небо в чорних хмарах схоже стало.
Кохаючи,
Не дорікаю! Ні!
Як той вогонь у лоні Фудзіями,
Моя любов палахкотить в мені.
Зустрітись справді важко в океані,
Широкім і глибокім,
Як моє
Безмежне і незміряне кохання!
Можливо,
Що страждаю я даремно,
Але любов
Мов той гірський потік,
Що вниз згори
Струмує безперервно.
Змішались почуття, переплелись –
Якщо судилось жити в тліннім світі,
Як тане сніг,
Я зникну теж колись...
До тебе линуть всі мої думки,
Як з гір одвічних

¹ Цей розділ “Кокін-вака-сю” містить три групи віршів, написаних різними строфічними формами:

а) *нагаута* (або ще: *тьока* – “довгі пісні”) (№ 1001-1006);

б) *седока* – “пісні човнярів” (№ 1007-1010);

в) *хайкай-но ута* (або ще: *хайкай-ка*) – “жартівливі пісні” (№ 1011-1068).

² Попри те, що цей підрозділ сувою № XIX “Кокін-вака-сю” має назву “Танка” (досл.: “короткі пісні”), він містить вірші, написані у формі “довгих пісень” (*нагаута*).

З-під дерев сочиться,
Тече вода,
Вливаючись в струмки.
Вирують в серці почуття й бажання,
А розказати нікому –
Боюсь,
Щоб не дізнались люди про кохання.
На землю чорний вечір наповзає,
А я лише зітхаю в самоті,
І знову смуток серце огортає.
Коли печаль
Накотиться, мов хвиля, –
Виходжу в сад
Утішитись на мить,
І завмираю...
На рукава білі
Роса спадає,
Скочується вниз,
Зникаючи...
Отак і я колись!
І знов зітхання,
І одне бажання –
Хоч здалеку побачити тебе,
Як весняний серпанок на світанні!
(Невідомий автор)

(XIX, 1002)

*(Поетичний опис, виконаний у формі “довгої пісні”,
тематики давніх пісень, піднесених Їх Величності¹)*

З доби Богів могутніх промайнули
Тисячоліття.
Сотні поколінь,
Немов бамбука кільця,
У минуле
Вже відійшли,
Залишивши пісні,

¹ Йдеться про антологію “Кокін-вака-сю”.

Які неслись відлунням в піднебесся,
Немов туман
Зі схилів Отова...
У цих піснях
Гірська зозуля плаче,
Прокинувшись від грому і дощу,
Що хлинув раптом з неба серед ночі.
Парчею кленів на горі Тацута,
Яку “безбожний” місяць промочив
Дощем осіннім наскрізь,
У піснях
Зі смутком милувались...
Час спливав
І танув, наче сніг,
Яким щороку
В саду зимовім у зимову ніч
Себе втішали ті,
Хто швидкоплинність
Оплакуючи власного життя,
Тобі, Володарю,
Тисячоліття зичив...
Людських бажань
І почуттів ненасить
Палає в цих піснях,
Як в Суруга
У лоні Фудзі
Полум'я незгасне...
Серця єднаючи,
Вбрання темно-лілове
Зі сліз розлуки ткалося...
І ось,
Покірний Їх Величності наказу,
Мов різнотрав'я в полі,
Я зібрав
Ретельно листя слів,
І в ці сувої
Їх записав, як міг...
Але ж ніхто

На нитку не наниже
Всі перлини,
Що з мушель океанських у Ісе
Збирають у затоці в час відпливу...
Так і мені
Ні розумом, ні серцем
Не осягнути, не зібрати все!
Рік промайнув.
На черзі – рік новий.
І днюю, і ночую у палаці,
Володарю слугуючи, –
Забув,
Коли востаннє власний дім я бачив.
Від злив весняних,
Мабуть, сум-трава
Там проросла
Крізь щілини в підлозі,
Дах протікає –
Як течуть слова...
(Кі-но Цураюкі)

(XIX, 1003)

*(“Довга пісня”, яка була піднесена Їх Величності
разом із давніми піснями¹.)*

Якби не ці пісні,
Яким би чином
Дізнались ми про справжні почуття
Тих, хто давно
Цей грішний світ покинув?
Вервечкою бамбукових кілець
Пішли б у безвість цілі покоління,
Як ті, хто в Ікахо² знайшов кінець.
На радість нам незнатний Хітомаро
Творив у давнину.

¹ Йдеться про антологію “Кокін-вака-сю”.

² *Ікахо(но нума)* – болота Ікахо; назва місцевості в іст. пров. Кодзуке в центральній частині о. Хонсю, відомої своїми болотами.

Його пісень
Безсмертна слава линула за хмари...
І ось тепер нікчемному мені
Доручено пройти величним шляхом,
Покритим пилом,
І зібрать пісні...
Себе я диким звіром відчуваю¹,
Який на хмари висі в небесах,
Як тільки шлях цей довгий уявляю.
Проте не стану скаржитись на долю –
У серці гордовитому зберу
В єдине ціле і снагу, і волю...
Це попри те, що, охоронець гідний
Їх Світлості,
Позбавлений я був
Посади через наклеп чийсь огидний².
Не думав, вирушаючи в дорогу
В той бік, де осінь мешкає,³
Що я
Пробуду тут так неймовірно довго.
Що вартувати буду біля брами
Далеко від покоїв, де я жив
В палаці, критім дев'ятьма дахами,
Де буревію голосу не знають...
А зараз гори навесні мене
Серпанками щоранку огортають.
Улітку плач цикад посеред ночі
Заснути не дає,
А восени
Обридлий дощ мої рукава мочить.

¹ До пізніших списків “Кокін-сю” після цих слів були долучені ще два рядки: “який у давнину споганив себе дурманом” (тобто наївся дур-зілля).

² Натяк на реальну подію в біографії автора вірша Мібу-но Тадаміне, свого часу звільненого через інтриги заздрісників з посади начальника імператорської гвардії Правого крила і відправленого охороняти браму на в'їзді до Кіото.

³ Метафоричне позначення заходу. За народним повір'ям, осінь просувається саме з заходу на схід.

Холодний іній взимку допікає.
Так і живу в печалі та журбі!
Літа рахуючи,
Лиш долі дорікаю.
Вони ж летять –
Вже п'ять разів по шість
Я налічив,
Додавши їх до віку,
Який до цього теж устиг прожити...
Душа з літами грубне від страждань
Що тягнуться,
Мов через річку Йодо
Міст Нагара.
Поменшало бажань,
Лиш зморшок на обличчі додалося,
Неначе хвиль в затоці Наніва...
Посивіло уже моє волосся,
Як в краї Косі Сіра-ями пік,
А жити хочеться,
Що б там не довелося
Ще пережить...
Тому і ліки відшукати хочу
Від старості та смерті,
Про які
Гори Отова водоспад шепоче...
Володарю!
Так довго прагну жить я,
Аби тебе побачить молодим
І в день твого восьмитисячоліття!
(*Мібу-но Тадаміне*)

(XIX, 1004)

(*Зворотня пісня*¹)

В твою добу

¹ “Зворотня пісня” (яп. “ханка” або ще: “каесі-ута”) – вірш у формі танка, який за традицією, започаткованою ще авторами антології “Ман’юсю” (сер. VIII ст.), додавався до “довгих пісень”.

І джерелом на схилах
Гори Побачень
В затінку дерев
Я був би, мій Володарю, щасливим!
(*Мібу-но Тадаміне*)

(XIX, 1005)
(*“Довга пісня” про зиму*)
“Безбожний” місяць золото зриває
З осінніх кленів,
І холодний дощ
Уперше зранку землю поливає.
Холодні і жорстокі буревії,
З гір Йосіно зриваючись щодня,
На край мій рідний відтепер повіють.
Розірваним намистом градопад
Розсипле перли, з інеєм змішавши,
І в кригу одягне зимовий сад.
Із хмар похмурих піде сніг лапатий
І на пучках засохлої трави
Вбранням коштовним буде осідати...
Нагадують літа мого життя
Ці камінці коштовні –
Прокотились
І канули назавжди в небуття!
(*Осікоті-но Міцуне*)

(XIX, 1006)
(*Складено з приводу смерті Володарки Сьомого округу.*)
Я стільки літ жила,
Не знавши горя,
В її палаці,
Що тепер човном
Себе відчула у бурхливім морі.
І човен цей,
Мов рибаків з Ісе
Суденце без вітрил і без кормила,
Буремна хвиля в океан несе.

Немов осіннє листя під дощем,
Криваві сльози туги від розлуки
Струмують безупинно із очей...
Ті, про кого
Ти щиросердо дбала,
Притулок втративши,
По світу розбрелись,
Як тільки їх добродійки не стало.
Мов сироти, очеретинок віхті
Подекуди видніються в саду,
А в небі плачуть гуси перелітні.
(*Ise*)

Седока¹

(*XIX, 1007*)

Як звуть ці квіти,
Що, неначе сніг,
Поля встелили? –
Ту, що так далеко,
Спитав би я,
Якби спитати міг...
(*Невідомий автор*)

(*XIX, 1008*)

(*Вірш-відповідь*)

Коли весна приходить на поля,
Найпершими
Ці квіти розцвітають.
Відтоді очі спокою не знають,
І всі шепочуть
Тільки їх ім'я.
(*Невідомий автор*)

¹ Класичною строфічною формою *седока* є 38-складова строфа (відповідно: 5-7-7-5-7-7 складів у рядку), проте це правило іноді порушувалося, як у цьому й наступному віршах (відповідно: 5-7-5-7-7-7; 5-7-6-7-7-7).

(XIX, 1009)

Над річищем старої Хацусе¹
Розсохи-криптомерії
Недарма
Два стовбури в один переплелись.
Тут з любим ми кохалися недавно
І, може, ще зустрінемося колись!
(Невідомий автор)

(XIX, 1010)

Не варто парасоллю прикривати
Мікаса-гору²!
“Місяць без Богів”
Спромігся вже
І вимити дощем осінні листя,
І пофарбувати.
(Кі-но Цураюкі)

Жартівливі пісні

(XIX, 1011)

На сливи цвіт
Прийшов помилуватись,
А соловей вже тьохкає своє:
“Людина йде! Людина!
Всім ховатись!”³
(Невідомий автор)

(XIX, 1012)

Чиє вбрання
На ямабукі квіт

¹ Хацусе(*-тава*) – ріка в іст. провінції Ямато (преф. Нара).

² Гра слів: назву гори Мікаса (яп. “Мікаса-яма”), написану хіраганою, можна прочитати також як “парасолька” з відповідним префіксом ввічливості “мі...”.

³ Японське звуконаслідування солов’їного співу: “хітоку-хітоку” (укр.: “тьох-тьох”) можна прочитати як скорочене “хіто ку/ру” – “людина йде /наближається”.

Так схоже своїм кольором? –
Питаю...
У відповідь “безрота”¹ лиш мовчить.
(*Сосей-хосі*)

(XIX, 1013)
“Мої поля орить, орить²!” –
Щоранку
Зозуля закликає орачів.
Та скільки ж можна? –
Надрвеш горлянку!
(*Фудзівара-но Тосіюкі*)

(XIX, 1014)
(*Складено шостого дня сьомого місяця з нагоди свята Танабата*)
Поділ піднявши,
З нетерпінням в серці
Чекав він край Небесної ріки...
І ось сьогодні –
Вбрід перебереться!
(*Фудзівара-но Канесуке*)

(XIX, 1016)
Яка чарівність!
В самоті стоїть
“Дівоча квітка” у осіннім полі.
Але й її любов –
Коротка мить.
(*Содзьо Хендзьо*)

(XIX, 1022)
В Ісонокамі,

¹ “Безрота” – гра слів: назву чагарникової вічнозеленої рослини гарденії з дрібними рожево-ліловими квітками (яп. “*кутінасі*”; лат. *Gardenia jasminoides*), написану хіраґаною, можна прочитати як “безрота” (тобто: та, що “не має рота”).

² Гра слів: у ориґіналі звуконаслідування співу зозулі передається словами “*сіде-но таоса*” (яп. “хазяйка потойбічних /загробних/ полів”).

Мов прокляття боже,
В уяві постає стара любов,
І я заснути
Аніяк не можу!
(Невідомий автор)

(XIX, 1027)
Обридло все:
Освідчення, признання...
Опудало на полі серед гір
І те мені шепоче
Про кохання!
(Невідомий автор)

(XIX, 1031)
*(Пісня з поетичного турніру,
що відбувся за доби Камп'ю в покоях імператриці.)*
Якби я був
Травинкою в долині,
Де стелиться
Серпанок весняний,
Можливо, вже й зірвала би донині!
(Фудзівара-но Окікадзе)

(XIX, 1041)
Ту, що мене любила,
Не любив.
Тепер розплачуюсь:
Мене також не любить
Та дівчина, яку я полубив!
(Невідомий автор)

(XIX, 1060)
Що б не зробив –
Виходить все не так.
Що б не сказав –
Усе не те, що треба...

І зустріч – мука, і розлука – жах!
(Невідомий автор)

Пісні Пісенної палати¹

Сувій XX

(XIX, 1070)

(Давня танцювальна пісня з краю Ямато.)

На схилах Кадзуракі² хмиз збираю,

А всі думки – про милого,

Мов сніг,

Що сипле й сипле

Без кінця і краю!

(Невідомий автор)

(XX, 1071)

Пісня з Омі

Світало,

Як прокинувшись,

Я рушив

Із краю Омі на поля Уне³...

Журавки плач мій супокій порушив!

(Невідомий автор)

(XX, 1072)

(Пісня з Трав'яного пагорба⁴)

Під ранок іній стіни покриває

¹ У цьому розділі “Кокін-вака-сю” містяться вірші з архіву Пісенної палати (“*Оо-ута-докоро*” або “*Дайкасьо*”) – спеціальної установи, що збирала надіслані з різних куточків країни поетичні вітання з нагоди тих чи інших свят, церемоній, ювілеїв тощо, а також “пісні на втіху Богам” – релігійні ритуальні пісні (“*торімоно-но ута*”), які виконувалися під час різних синтоїстських обрядів (див. № 1074-1079).

² *Кадзуракі(-яма)* – гора в іст. провінції Ямато (нині преф. Нара).

³ *Уне* – назва місцевості в іст. провінції Омі.

⁴ В оригіналі: “*Мідзукукі-но ока*” (досл.: “Пагорб водяних стеблів”) – назва місцевості !?/.

В будиночку
На пагорбі,
Де я
З коханою своєю спочиваю.
(Невідомий автор)

(XX, 1073)
(Пісня з гори Сіхацу)¹
На гору Сіхацу
Один піднявся
І все дивився,
Доки човник твій
За острів Касаюї² не сховався...
(Невідомий автор)

Пісні на розвагу богів³

Пісні-Торімоно⁴

(XX, 1074)
Святого храму
Оточивши мури,
Бує пишно листя сакакі⁵
З Богами поруч
На горі Мімуру⁶.
(Невідомий автор)

¹ Сіхацу(-яма) – назва гори, місцезнаходження якої не встановлено.

² Касаюї(-но сіма) – назва острова, місцезнаходження якого не встановлено.

³ Синтоїстські обрядові пісні.

⁴ Пісні про обрядові речі, що використовувалися під час релігійних церемоній (див. №1074-1079).

⁵ Сакакі (“клеєра японська”) – синтоїстське священне чагарникове дерево (лат. *Claytonia ochropsea*).

⁶ Мімуру(-яма) (або ще: Міва-но яма) – священна синтоїстська гора в преф. Нара.

(XX, 1077)

Здається, гори
Град пошматував –
Зелений плющ
В ущелинах далеких
Свій колір на багрянний поміняв!
(Невідомий автор)

(XX, 1079)

Травою поросла моя криниця
Біля воріт
З водою, мов сльоза:
Село далеко –
Нікому напиться!
(Невідомий автор)

(XX, 1083)

Хай славиться в віках
Наймення Сара¹ –
Гори в Куме²,
В краю Мімасака³,
Але й вона – Володарю не пара!
(Невідомий автор)

(XX, 1086)

(Це пісня з краю Омі на честь свята вступу на престол нинішнього імператора)

В краю Омі,
Де Дзеркало-гора,
Тисячоліття буде відбиватись
Твого правління
Радісна пора!
(Невідомий автор)

¹ *Сара(-яма)* – гора в преф. Окаяма.

² *Куме* – іст. назва повіту в пров. Мімасака.

³ *Мімасака* – іст. назва однієї з провінцій країни.

Пісні з краю Адзума¹

(XX, 1088)

(Пісня з Мітіноку²)

Край Мітіноку!

Простір і печаль...

В човні на веслах

З бухти Сіогама

У невідому відпливаю даль.

(Невідомий автор)

(XX, 1090)

(Пісня з Мітіноку)

Які ж вони гарненькі й милолиці

Три острівки

Край мису Огуро³!

Були б людьми –

Позвав би до столиці!

(Невідомий автор)

(XX, 1092)

(Пісня з Мітіноку)

Піднімуться,

Щоб з рисом вниз спуститись,

Рікою Моґамі⁴ мої човни,

Тож і мене

Не буде тільки місяць!

(Невідомий автор)

¹ Край Адзума (Східний край) – іст. назва місцевості, до складу якої входили провінції Ідзу, Кодзуке, Саґамі, Сімоцуке, Сінану, Суруга, Тотомі, Хітаті та інші.

² *Мітіноку* – давня назва місцевості в північно-східній частині о. Хонсю (нині преф. Міяґі).

³ *Огуро(-сакі)* – місцева назва морського мису.

⁴ *Моґамі(-тава)* – ріка в північно-західній частині о. Хонсю (преф. Ямаґата).

(XX, 1093)

(Пісня з Мітіноку)

Суе-но-мацу-гору¹ перекриє

Висока хвиля швидше,

Ніж тебе

Моє серденько

Розлюбить зуміє!

(Невідомий автор)

(XX, 1096)

(Пісня з Хітаті²)

Мов ті,

Кого я знаю і не знаю...

Цукубу покриваючи ущерть,

З осінніх кленів

Листя опадає.

(Невідомий автор)

(XX, 1098)

(Пісня з Каї³)

Я вісником своїм

Зробив би вітер,

Що з краю Каї дме,

Якби він був

Людиною і вмів би говорити.

(Невідомий автор)

(XX, 1099)

(Пісня з Ісе⁴)

У бухті Офу⁵

¹ *Суе-но-мацу(-яма)* – гора поблизу м. Тагадзьо в північно-східній частині о. Хонсю (преф. Міягі).

² *Хітаті* – іст. назва однієї з провінцій (нині преф. Ібаракі).

³ *Каї* – іст. назва провінції в центральній частині о. Хонсю (нині преф. Яманасі).

⁴ *Ісе* – іст. назва провінції (нині преф. Міе) і мальовничої океанської затоки.

⁵ *Офу(-но ура)* – місцева назва однієї з численних бухт у затоці Ісе.

Груші на гіллі...
Лягай зі мною! Будемо гадати:
Чи вже достигли,
Чи, можливо, ні?
(Невідомий автор)

**Додаткові пісні,
включені до основного списку з сімейних зібрань¹**

Назви

Цикада²

(Розміщується між піснями “Зозуля” та “Цикада”)³

Пиляють дерево для храму лісоруби?

Чи то цикади плачуть? –

Серед гір

Закличним співом

Котиться відлуння!

(Кі-но Цураюкі)

Вічнозелене дерево⁴

(Розміщується після пісні Томонорі)⁵

Душа у піднебесся відлітає,

Коли вогонь

З’їдає нашу плоть,

І вороття

Ніколи не буває!

(Сьосін)

¹ У цій додатковій частині антології містяться вірші (№ 1101-1111), що входять до складу деяких приватних списків “Кокін-сю”, але не увійшли до її канонічного списку:

а) Сувій Х “Назви”: № 1101-1105;

б) Сувій XI “Пісні кохання”: № 1106, № 1107;

в) Сувій XIII “Пісні кохання”: № 1108, № 1109;

г) Сувій XIV “Пісні кохання”: № 1110, № 1111.

² Цикада (яп.: “хігурасі”) = “хіку” (пиляти) + “расі/і” (схоже, здається; ма-буць).

³ Йдеться про вірші № 423 і № 424.

⁴ Вічнозелене дерево (“огатама-но кі”) – етимологія і значення до кінця не з’ясовані; можл.: магнолія (яп. “мокурен”; лат. Magnolia liliflora).

⁵ Йдеться про вірш № 431.

Копрій¹

(Розміщується після пісні “Трава печалі” Тосісади)²

Кохала, як приходив,

Палко й вірно...

Але тепер

Хіба що образ твій

З’являється у сутінках вечірніх.

(Кі-но Цураюкі)

Окіної, Міякосіма³

(Розміщується після пісні “Китайське кото” Кійоюкі)⁴

Мов опік, сум,

Пронизливий і гострий,

Від дум про даль,

Що роз’єднала нас:

Твою столицю й мій маленький острів.

(Оно-но Коматі)

Сомедоно, Авата⁵

(Ця пісня була складена з нагоди переїзду імр. Мідзуноо⁶ із Сомедоно до Авати, міститься після пісні “Палац Кацура”)⁷

В краю Авата,

На узгір’ї тому,

Де піняться хмарки,

Я поселюсь,

Покинувши обридлий Сомедоно.

(Аямоті)

¹ Копрій (яп. “*куруеномо*”; або ще: “*уікьо*”) – ефіроолійна рослина, що застосовується в медицині й харчовій промисловості (лат. *Foeniculum vulgare*).

² Йдеться про вірш № 446.

³ *Окіної* – назва місцевості; Міякосіма (суч. назва: “Міякодзіма”; досл.: “столиця острів”) – назва острова.

⁴ Йдеться про вірш № 456.

⁵ *Сомедоно* – палац роду Фудзівара, побудований канцлером Фудзіварою Йосіфусою (804-872) (див. коментар до вірша № 52); *Авата* – назва одного з районів м. Кіото.

⁶ *Мідзуноо* – імператор Сейва (850-880; роки правл.: 858-876).

⁷ Йдеться про вірш № 463.

Сувій XI

Ці пісні розміщуються після вірша “Невже, як сніг, що навіть в негрях гір...”¹

(Додаток, 1106)

Вирують нині в серці почуття

До милої моєї

Ще сильніше,

Ніж в річці Ої²

Люта круговерть!

(Невідомий автор)

(Додаток, 1107)

Своїй коханій

Душу не відкрию –

Не викидає волоть очерет³,

Що на Заставі Зустрічей⁴

Рясніє⁵

(Невідомий автор)

Сувій XIII

Ці пісні розміщуються після вірша “В душі своїй приховуй почуття, коли кохаєш...”⁶

(Додаток, 1108)

Мого ім’я не видавай,

Благаю,

¹ Йдеться про вірш № 551.

² *Ої(гава)* – ріка, що протікає через м. Кіото.

³ В оригіналі: “*сусуки*” – багаторічна трав’яниста рослина родини злакових з довгим тонким стеблом і густою волоттю, схожа на очерет (лат. *Miskanthus*).

⁴ Застава Зустрічей (“*Аусака-но секі*”) – давня гірська застава на схід від м. Хей-ан (Кіото).

⁵ Вірш із поетичної антології “Ман’йо-сю” (№ 2283).

⁶ Йдеться про вірш № 652.

Пліткарко-річко
Поблизу гори Токоно-яма¹
В краї Інугамі²!
(Невідомий автор)³

(Додаток, 1109)
(Вірш-відповідь)
Як гуркіт водоспаду Отова,
Що в Ямасіна,
Пересуди линуть:
Кого кохаю –
Знатимуть усі!
(Унеме /служниця/)

Сувій XIV

Ця пісня розміщується після вірша “Міняє розмаїття кольорів початок осені...”⁴

(Худьгуючи на самоті, Соторі-хіме з любов'ю піднесла її імператорові⁵)

(Додаток, 1110)
Мабуть,
Під вечір милий завітає:
Заздалегідь
Маленький павучок⁶
Для нього пастку з павутин сплітає.⁷
(Соторі-хіме)

¹ *Токоно-яма* – давня назва гори Сьоходзі в преф. Сіра.

² *Інугамі* – назва місцевості в преф. Сіра.

³ Дехто вважає, що ця пісня була надіслана Володарем служниці з Омі

⁴ Йдеться про вірш № 688.

⁵ Імператор *Ін'ьо* (роки правл.: 412-453)

⁶ За народним повір'ям, павук є провісником побачення з коханим, бажаної зустрічі тощо.

⁷ Цей вірш у дещо видозміненому варіанті міститься також в “Ніхон-сьокі” (“Ніхон-гі” /сувій № 13/).

Ця пісня розміщується після вірша Фукаябу “Кому на думку спало величати цей біль “коханням?””¹

(Додаток, 1111)

Якби я знав

Дорогу в Суміное,

Пішов би і нарвав

Забудь-трави,

Аби також забути про кохання!

(Кі-но Цураюкі)

Переклад І.П. Бондаренка

¹ Йдеться про вірш № 698.

СІНСЕН-ВАКА-СЮ

**(«Заново складена збірка
японських пісень»)**

930 р.

新撰和歌集

СІНСЕН-ВАКА-СЮ

Збереглося декілька давніх списків поетичної антології “Сінсен-вака-сю”, укладеної Кі-но Цураюкі за наказом імператора Дайго /897-930/ у 930 р., які містять різну кількість віршів. Ми користувалися найповнішим списком цієї поетичної збірки, до складу якого входить 361 вірш, зокрема, виданням: “Сінсен-вака(-сю)” // Нове популярне видання національних пісень (Сінсен-вака. Сінпен кокка тайкан).– Т.2.– Токіо: Кадокава-сьотен.– 1984.– С. 189-193. Однією з характерних особливостей цього списку “Сінсен-вака-сю” є те, що в ньому незначна кількість ієрогліфічних написань.

Для нової поетичної антології японської поезії, яку Кі-но Цураюкі назвав “Заново складена збірка японських пісень”, 280 віршів поет узяв зі своєї попередньої антології “Кокін-вака-сю”, що була укладена ним ще 905 р. також за наказом імператора Дайго. Тобто можна припустити, що саме ці вірші Кі-но Цураюкі вважав найкращими у складі своєї першої збірки. Цілком зрозуміло, що для перекладу ми відбирали лише ті поетичні твори, які не були перекладені нами під час роботи над “Кокін-вака-сю”.

Серед 361 танка “Сінсен-вака(-сю)” налічується 45 віршів самого Кі-но Цураюкі. Окрім цього, у новій антології були досить широко представлені також такі відомі поети того часу, як Сосей-хосі, Осікоті-но Міцуне, Кі-но Томонорі, Ісе, Оно-но Коматі та ін., що теж є свідченням певних уподобань і поетичного смаку укладача збірки. Майже половина віршів антології “Сінсен-вака(-сю)” належала перу анонімних авторів.

І.П. Бондаренко

СІНСЕН-ВАКА-СІЮ
(«Заново складена збірка японських пісень»)

I
Весняні та осінні пісні

(I, 5)
Свої літа рахую шовесни...
І лиш тепер помітив,
Що на скелі
Сосна-дівчинонька
Постаріла також!
(Сосей-хосі)

(I, 41)
Як легко переплутати
На схилах
Хмаринки білі в горах Йосіно
З вишневим білоцвітом
На узгір'ї!
(Кі-но Томонорі)

(I, 67)
Квітучих вишень колір
Яскравіший
Від будь-яких на світі кольорів –
Ні квітів інших, ні дерев
Не помічаєш!
(Кі-но Цураюкі)

(I, 75)
Якби серця зажурені сплести
В одну предовгу нитку,
І на неї
Нанизувати білі пелюстки,

Може, тоді б зберігся цвіт вишневий?
(*Сосей-хосі*)

(I, 112)
З багряних кленів листя наберу
В рукава кімоно¹,
Щоб показати
Тому, хто впевнений,
Що осінь відійшла!
(*Сосей-хосі*)

(I, 115)
Весна відійде,
Вишні відцвінуть –
Лише тоді, моя стара столице²,
Нехай тебе “старою”
Знову звуть!
(*Кі-но Цураюкі*)

II Літні та зимові пісні

(II, 136)
Не розбереш!
Змішався білий сніг
Із білим квітом сливи,
Та дорогу
Підкаже кожному казковий аромат!
(*Оно-но Такамура*)

(II, 143)
Даремно я чекаю уночі
Свою зозулю –
Мабуть, налякали

¹ *Кімоно* – традиційний жіночий та чоловічий одяг.

² Йдеться про м. Нара – столицю Японії в 710-794 рр.

Після дощу вечірнього
Стежки!
(*Отомо-но Якамоті*)

(II, 144)
Зима прийшла
І вводить у оману
Своїми витівками –
На сухих гілках
Розквітли раптом білосніжні квіти!
(*Невідомий автор*)

(II, 151)
Неначе інесм
Покрилася хатинка,
Покинута людьми –
Такий ясний
Улітку місяць на нічному небі!
(*Невідомий автор*)

(II, 156)
Хотів би я послухати,
Про що
Співає соловейко у гніздечку,
Коли весна ще спить
Зимовим сном!
(*Невідомий автор*)

(II, 157)
Яскравими гвоздиками милуюсь,
Забувши навіть,
Що й моє життя,
Услід за часом
В небуття спливає!
(*Кі-но Цураюкі*)

III Пісні-вітання і пісні скорботи

(Ш, 164*¹)

(Складено з приводу смерті регента Фудзівара-но Тадафуса)

Криваві сльози

Ллються у ріку,

Що Білою² назвали...

Бо цю назву дали їй люди

За твого життя!

(Сосей-хосі)

(Ш, 165*)

Численне птаство

На горі Сіо³,

Що в Сасіде⁴,

Тобі також щебече:

“Володарюй всі вісім тисяч літ!”

(Невідомий автор)

(Ш, 168*)

(Складено з приводу смерті Фудзівара-но Тосіюкі)

І в снах, і наяву

Його я бачу!

Такий уже цей світ –

Химерний сон,

Де наша плоть – цикади оболонка!

(Кі-но Томонорі)

(Ш, 171*)

Коли лягаю

І коли встаю –

¹ Зірочкою після арабських цифр позначені вірші, які містяться також у антології “Кокін-вака-сю”.

² Ріка Біла (*Сіра-кава*) – річка поблизу м. Кіото.

³ *Сіо(-яма)* – гора; місцезнаходження не з’ясоване.

⁴ *Сасіде* – назва місцевості чи річки ?!; у тексті: “скелястий берег Сасіде”.

Боги лиш знають,
Як я їх благаю,
Щоб довголіття Вам вони дали!
(Сосей-хосі)

(III, 174*)
Якщо колись
Над хаткою його
Ти пролетиш, зозуле, в іншій світі,
Перекажи,
Як плачу я за ним!
(Невідомий автор)

(III, 177)
Твоя провина,
Що моя любов
Відкрилась людям,
Мов сосна, з якої
Вбрання зелене раптом хтось зірвав!
(Невідомий автор)

(III, 178*)
Недовговічною
Вважав я лиш росу...
А нині й сам –
Хіба що з стебелинки
Ще не упав!
(Фудзівара-но Коремото)

(III, 180*)
*(Складено з приводу смерті
коханої Фудзівара-но Тадафуса)*
Як не журиш у каятті своїм:
Чому не ти?
Чому не ти раніше?
Як річки плін,
Не вернеться вона!
(Кан-ін-но Мьобу)

IV Пісні розлуки і подорожні пісні

(IV, 191*)

У горах вишні
Вирішать за нас –
Залишитись мені
Чи вирушати?
Їх цвіт розлуки нам призначить час!
(Юсен-хосі)

(IV, 193*)

*(Складено під час повернення принца Нінна до столиці
після милування водоспадом Фуру¹)*
Намилуватися не встиг,
Як час прощатись!
Розлуки сльози капають з очей,
Підсилюючи
Струмінь водоспаду!
(Кенгей-хосі)

(IV, 195*)

*(Склав, прощаючись з принцем Канемі
після першої дружньої бесіди)*
Прощаючись,
Я радість відчуваю!
Адже до зустрічі з тобою у цю ніч
Я взагалі не знав,
Чому радіти.
(Осікоті-но Міцуне)

(IV, 196*)

Як часто я,
Мандруючи по світу,
Собі під голову жмуток трави стелив
І іній струшував

¹ Фуру – водоспад у преф. Нара.

Холодними ночами!
(Осікоті-но Міцуне)

(IV, 197*)
Ледь зачерпнув рукою з джерела –
Вже скаламутили
Краплинки чисту воду...
Так і з тобою
Спраглий розлучусь!
(Кі-но Цураюкі)

(IV, 198*)
Свою дружину
У вбранні заморським,
Покинувши, мандрую,
Та душа
В далекій подорожі спокою не знає!
(Арівара-но Наріхіра)

(IV, 199*)
Якби життя
Залежало лише
Від примх душі,
То, може б, і розлука
Такою тужною для мене не була!
(Сіраме)

V

Пісні кохання та різні пісні

(V, 222)
Як хвилі
У затоці Суміноє
На берег рвуться –
Так моя душа
Щомиті поривається до тебе!
(Кі-но Цураюкі)

(V, 227)

В серцях людей –
То радість, то журба...
Чому ж тоді, скажіть,
Лише у мене
Від сліз не просихають рукави?
(Невідомий автор)

(V, 256)

Настане вечір,
Знову по оселях
Сандала¹ закуряться свічечки...
Ну, а мені –
Як довго ще горіти?
(Невідомий автор)

(V, 268)

Старі Боги
З Фуру-Ісонокамі
Дощем погрожують,
Та я не з боязких:
Пообіцяв коханій – отже буду!²
(Отомо-но Катамі)

(V, 288)

Якби роса не випала,
То з ким
Чекала б я
В цю довгу ніч осінню
Того, хто знову так і не прийшов?
(Невідомий автор)

¹ У тексті оригінала: “*каярі-бі*” – “/сандалові/ пахощі”, спеціальні ароматичні палички для церемоніального окурювання храмів або житла від комах.

² Гра слів: яп. слово “*фуру*”, що входить до складу назви храму, може означати також “іти” (про дощ).

(V, 308)

З любов'ю згадую
В Ісонокамі шлях
Через поля...
Як повернусь, водички
Насамперед поп'ю із джерела!
(Кі-но Цураюкі)

(V, 342)

Як та сосна маленька,
Що на скелі
Завмерла у мовчанні,
Так і я, пліток страхаючись,
Приховую кохання!
(Невідомий автор)

(V, 350)

Якщо любов лише в моїй душі
Продовжує яріти,
То виходить,
Що в світі цім
Жорстокий тільки я!
(Невідомий автор)

(V, 359)

Сосна над морем!
Скільки вже століть
Стоїть вона
На цьому узбережжі?
Хіба що хвилі знають її вік!
(Кі-но Цураюкі)

Переклад І.П. Бондаренка

СЕЦУВА

(Буддйськї легенди)

説話

СЕЦУВА

Терміном “сецува” (説話 – досл.: “розповідь”, “оповідання”; від яп.: 説 “сецу” – 1.Думка, погляд. 2.Теорія, доктрина. 3.Плітка, чулка; версія і 話す “ханасу” – “говорити”, “розповідати”) позначається специфічний літературний прозовий жанр, який сформувався в японській літературі на початку IX ст. Йдеться про буддійські легенди, з яких склалися окремі самостійні збірки “сецува”, що мали свою власну назву, переписувалися і розповсюджувалися по всій країні в численних списках. Цьому значною мірою сприяли початкові школи при буддійських храмах для дітей простолюддя – *теракоя*, які в цей історичний період повсюди почали з’являтися в Японії. *Сецува* активно використовували в навчальному процесі як своєрідні “підручники з релігійної моралі”, а також для пропаганди вчення Будди серед простих селян, для яких саме така форма тлумачення канонічних догм буддизму була набагато доступнішою й цікавішою, ніж схоластичні проповіді буддійських проповідників.

Головними художніми особливості жанру *сецува* слід вважати:

1. Відсутність авторства окремих легенд-оповідань. Укладачі збірок *сецува* називали себе лише “записувачами” усних оповідань та загальновідомих легенд. Ось як, наприклад, писав про себе чернець Кьокай – укладач відомої збірки буддійських легенд під назвою “Ніхон-рьоікі” (日本靈異記 – “Записи про японські дива”, 822 р.): *“Кьокай не наділений ні мудрістю, ні красномовством. Він тупий, як свинцевий меч, і почерк у нього не гарний. Він також дурний, як та людина, що поставила позначку на човні (натяк на китайську легенду-притчу про дурня, який, перепливаючи річку, випустив із рук меча і поставив мітку на човні напроти того місця, де той упав у воду, щоб потім його дістати- І.Б.), а коли він пише, то слова його в безладді. Проте його бажання творити добро не знає втоми, і він бруднить чистий папір, записуючи з помилками розповіді людей. Озирається – і йому стає соромно, серце його незадоволене, а обличчя і вуха червоніють...”* (Нихон-рѳики – Японские легенды о чудесах: Свитки 1-й, 2-й и 3-й / Перевод, предисл. и коммент. А.Н. Мещерякова. – СПб., 1995. – С. 102).

2. Сюжетне різноманіття збірок *сецува*.

3. Непостійність складу легенд, які входили до збірок *сецува* (навіть списків з однією назвою).

4. Вільне переміщення однакових за змістом легенд чи сюжетів з однієї збірки *сецува* до іншої.

5. Загальною філософсько-релігійною ідеєю всіх легенд була неминучість *карми*, тобто віддяка чи покарання за дотримання тієї чи іншої буддійської етичної догми, відповідно до чого розвивався конкретний сюжет.

6. Моралізування в кінці кожної легенди, що зближує *сецува* з таким відомим літературним жанром, як байка.

7. Поляризація рис характеру та вчинків героїв (поганий – гарний, добрий – злий, щедрий – жадібний тощо), що є характерною рисою народних казок.

8. Ідея соціальної (“кармічної”) справедливості – незалежно від соціального положення та ієрархічного щабеля, який посідає в суспільстві той чи інший герой, *карма* є неминучою для будь-кого.

9. Поступова демократизація жанру *сецува* в історії японської літератури:

а) китайська мова перших збірок *сецува* з часом замінюється японською, однак від самого початку, на відміну від епігонського характеру віршів-*кансі*, які теж писалися китайською мовою, японські *сецува* відображали виключно японську дійсність та японські реалії.

б) догматизм форми та змісту *сецува* (розгорнений заголовок, буд-дійська інтерпретація сюжету, моралізаторська кінцівка тощо), які не давали простору фантазії читача-слухача, поступово демократизуються й перестають бути обов’язковими елементами цього літера-турного жанру. У боротьбі двох тенденцій – національної поезії *вака*, що вимагала від читача чи слухача домислення, пробудження уяви тощо, і *сецува* – буддійського догматичного оповідання-проповіді з його детермінізованою (тобто заздалегідь визначеною) реакцією ад-ресата – перемогла перша (**докл. про це див.: Горегляд В.Н. Японская литература VIII-XVI вв. – СПб., 2001. – С. 101**).

Новизна жанру *сецува* в японській літературі полягала в тому, що в цих легендах людина вперше починає розглядатися через призму її саморозвитку і життєвих діянь. Спостерігається поступовий відхід від синтоїстських ідей незмінності суті людської душі, виникає мож-

ливість виправлення хоча й визначеної *кармою* долі ще за життя людини. Звідси – фантастичні подорожі й дивовижні повернення (воскресіння) реальних простих людей із царства бога смерті *Емму*, неможливі в традиційній синтоїстській міфології.

Найпопулярнішими й найвідомішими збірками *сецува* в історії японської літератури вважаються:

1. “Ніхон рьоікі” (日本靈異記 “Записи про японські дива”), яка була укладена ще 822 р., однак найдавніший список якої датується 904 р.. Повна назва цієї збірки зі 116 *сецува* у 3-х книгах-сувоях, автором якої вважається буддійський чернець Кьокай (або ще: Кейкай) із храму Якусідзі (м. Нара), була “*Ніхон-коку темпо дзен-аку рьоікі*” (日本国現報善惡靈異記 – “Записи про дива, що трапилися в Японії через гарну та погану карми”).

2. “Кондзяку-моногатарі-сю” (今昔物語集 – досл.: “Збірка оповідань про те, що нині вже стало давниною” або скорочено: “Збірка давніх оповідань”, 1120 р.) – найбільша за обсягом збірка *сецува*, яка містила понад 1000 буддійських легенд (31 сувій, з яких 3 – не збереглося), написаних японською мовою, але з великою кількістю буддійських термінів і застосуванням переважно ієрогліфічного письма. Про укладача збірки “Кондзяку-моногатарі-сю” відомо лише те, що він був ченцем одного з великих буддійських монастирів.

У передмові до першого сувою “Ніхон рьоікі” її укладач Кьокай пише про те, що метою його збірки є пояснення через *сецува* принципів прояву *карми* в житті людей:

“Кьокай із храму Якусідзі, що в Нарі, ретельно придивляється до людей. Є люди вчені, але вчинки їх негідні, вони лише шукать зиску й домагаються багатства. Їх жадоба перевершує силу магніту, що притягує залізну гору. Вони прагнуть чужого і скупують власним. Вони – як ті жорна, що перемелюють навіть лушпиння зерен проса. Є й такі, що позіхають на власність храмів і перероджуються в телят, щоб відробити борг. Чи такі, що ображають ченців, накликаючи на себе різні лиха ще в цьому житті.

Інші шукать Шлях (до Будди), вершать належне і набувають дивних здібностей у цьому житті. Ще інші, увірувавши глибоко, чинять добро і досягають щастя за свого життя. Віддяка за добро і зло неухильна і невідступна як тінь. Страждання і щастя відгукуються услід (за добрими чи злими вчинками), як луна в гірській ущелині. Деякі, бачачи це або чуючи про це, дивуються, сумніваються й

відразу ж забувають. У тих, хто соромиться власних гріхів, серце зараз же відгукується болем, і вони поспішають зникнути.

Якби (карма) не вказувала на те, що є добро, а що – зло, яким чином можна було б випрямити скривлене, з'ясувати й вирішити, де добро, а де зло. Якби не віддяка за наші вчинки, то як можна було б виправити негідні серця і прямувати шляхом добродетності?” (Нихон-рѐнки – Японские легенды о чудесах: Свитки 1-й, 2-й и 3-й / Пер., предисл. и коммент. А.Н. Мещерякова. – СПб., 1995. – С. 34).

Зразком для себе Кьокай вважав китайські збірки буддійських легенд Тан Ліня “Вісті з пекла” (“*Мін бао цзі*”, 650-655 рр.) і Мен Сянчжуна “Записи доказів, зібраних із сутри Ваджрашекхара” (“*Цзін ган бань яо цзін цзі янь цзі*”, 718 р.). До речі, 14 із 116 легенд “Нихон рьоікі” є прямим запозиченням із цих збірок, решта *сецува* мають суто японські сюжети (*докл. про це див.: Свиридов Г.Г. Японская средневековая проза сецува: Структура и образ. – М., 1981. – С. 10-14*).

А закінчує свою передмову до першого сувою “Нихон рьоікі” її укладач такими словами:

“Розповіді людей суперечливі і багато що забувається. Однак бажання творити добро не має меж, хоч і боюсь я здатися занадто самовпевненим. Мудреці майбутніх поколінь, не глузуйте з мене! Нехай той, хто побачить ці історії про дива, відкине порок, заживе праведно і не чинить лиха, а до добра нехай прилине!”

“Японізація” загальнобуддійських сюжетів, а також відповідний “документалізм” дивовижних подій полягали в наступному:

1. Усі події мали часову прив’язку, тобто вказувався конкретний рік (за девізом правління або іменем імператора) і навіть місяць, а то й день, коли траплялася та чи інша пригода, про яку йшла мова.

2. Події мали чітку територіальну прив’язку, тобто вказувалися село, повіт, провінція, назва храму чи палацу, де траплялася незвичайна пригода..

5. Наводилися реальні імена та прізвища буддійських проповідників, ченців, представників відомих аристократичних родів (Сьотоку-тайсі, Гьогі Содзу, імператор Сьому; члени родів Фудзівара, Отомо та ін.).

Кожна легенда мала розгорнену і красномовну назву, яка давала уявлення читачеві про її зміст. Зачин і кінцівка буди стандартними майже для всіх *сецува*. На початку легенди наводилося описання місця і посилання на час, коли трапилося те чи інше диво. А в кінці

містилося моралізування на кшталт: “Вірно сказано: молитва не залишається без відповіді”, “Ось що трапляється з тими, хто ...”, “Ось які дива трапляються на світі!” чи просто “Ось такі дива!”.

За сюжетом і морально-виховною спрямованістю *сецува*, що входять до складу як “Ніхон рьоікі”, так і інших давніх японських збірок буддійських легенд, можна розділити на кілька тематичних груп:

1. Сецува про необхідність шанобливого ставлення до буддійських ченців.

2. Сецува про необхідність шанування власних батьків.

3. Сецува про необхідність доброзичливого ставлення до тварин.

4. Сецува про віддяку за благодійні та благочестиві справи.

5. Сецува про покарання за ганебні вчинки.

6. Сецува про дива:

- раптове багатство (чого, до речі, майже не трапляється в християнських притчах);

- дивовижне зцілення від хвороб;

- врятування від смерті;

- воскресіння з мертвих, завдяки справедливості царя темряви

Емму. У християнстві, як відомо, таких див було обмаль – воскресіння Лазаря і самого Ісуса Христа після його мученицької смерті на хресті.

Окрім “Ніхон рьоікі” і “Кондзяку-моногатарі-сю”, слід згадати також ще кілька відомих збірок *сецува*, зокрема:

1. “Самбо екотаба” (三宝繪詞 – “Ілюстроване слово про три скарби”, 984 р.), укладачем якої був Мінамото-но Таменорі – аристократ із Кіото. Принципова особливість цієї збірки *сецува* полягала в тому, що одна з її 3-х частин-сувоїв містила виключно “життя” 18 відомих буддійських проповідників, починаючи з Сьотоку Тайсі і його вірних послідовників.

2. “Одзьо гокураккі” (“Записи про вознесіння до Краю Вічної Радості”, 984 р.), укладачем якої був чиновник по імені Йосісіге-но Ясутане, котрий згодом став ченцем одного з буддійських монастирів, розташованих поблизу Кіото. При цьому, за традицією, він змінив своє світське ім’я Ясутане на буддійське Дзякусін. Його збірка *сецува* була незначною за обсягом і містила лише 42 буддійські легенди, головною тематикою яких були шляхи досягнення стану просвітління і нірвани, услід за якими відбувається відродження в раю будди Аміді.

3. “Дайнихон-коку хокекьо кенкі” або скорочено: “Хоке кенкі” (“Записи про дива «Сутри лотоса»”, середина XI ст.), що складалася з трьох сувоїв і налічувала у своєму складі 129 буддійських історій про різноманітні дива, які траплялися з відданими прихильниками останньої проповіді Будди. Автором цієї збірки *сецува* був чернець по імені Тінген.

І.П. Бондаренко

НІХОН РЬОКІ

Сувій I

9. Слово про те, як дочка, викрадена орлом, зустрілася зі своїм батьком у далекій країні

При государині, що управляла Піднебесною з палацу Ітафукі в Асука-Кавара, навесні, у десятий рік Зайця, в одному гірському селі, що в повіті Сідзумі провінції Тадзіма, росла маленька дівчинка. Одного разу, коли вона гралася у дворі, орел схопив її, злетів у небо й поніс на схід. Мати з батьком кричали, плакали, стнали, але не знали, де шукати її. Тому вони провели заупокійну службу.

Минуло вісім років. У той час, коли Піднебесною управляв государ із палацу Нагара-но Тойосакі, що в Наніва, восени останньої декади восьмого місяця сьомого року Собаки, батько, викраденої орлом дівчинки, приїхав по справах у повіт Каса провінції Тамба. Він зупинився на ночівлю в одному будинку. Хазяйська дочка пішла до колодязя за водою. Гість хотів помити ноги й пішов разом з нею. Біля колодязя зібралися сільські дівчата, які теж прийшли по воду. Вони вирвали цебро в дочки хазяїна й не віддавали його. В один голос вони кричали: «Навіть орел не зжер тебе. Чому ти така невихована?». Вони сварилися й били її.

Побита, дівчинка повернулася додому в сльозах. Хазяїн запитав: «Чому ти плачеш?» Гість повідав все, як було, й запитав, чому дівчата сварилися й били її, промовлючи, що навіть орел не зжер її. Хазяїн відповідав: «Тоді-то й тоді-то, коли я забрався на дерево, щоб наловити голубів, із західної сторони прилетів орел з дівчинкою [у пазурах]. Він сів у гніздо, щоб нагодувати пташенят. Дівчинка кричала від страху. Орлята злякалися й не стали клювати її. Я почув плач вихопив дівчинку з гнізда і спустився вниз. Ось так трапилося, що я виховав цю дівчинку». За часом події гість здогадався, що перед ним, безсумнівно, його дочка. Плачучи й ридаючи, батько розповів, не приховуючи, як орел викрав її. Хазяїн повірив йому й дозволив дівчинці [повернутися до батьків].

О! Трапилося так, що батько зупинився на ночівлю у будинку, де перебувала його дочка, і він знову знайшов її. Воїстину: Небо змілювалося й допомогло йому. Глибокий зв'язок між батьком і дитиною. Такі от чудеса.

10. Слово про те, як [батько] привласнив добро сина й переродився волом, і про чудо, що трапилося з ним

За давніх часів у селі Ямамура, що в повіті Соу-но Камі провінції Ямато, жив-був чоловік по імені Кура-но Іегімі. Одного разу дванадцятого місяця задумав він читати сутри Великої Колісниці, щоб замолити свої гріхи. Він сказав слугі: «Приведи ченця». Слуга запитав: «У який храм я повинен піти за ченцем?» [Іегімі] відповів: «У будь-який. Попроси того, кого зустрінеш [першим]».

Як йому й було велено, слуга повернувся додому із ченцем, що зустрівся йому по дорозі. Іегімі благоговійно зробив приношення. Увечері, після закінчення служби, чернець зібрався спати й накрився ковдрою, приготовленою хазяїном. Отут чернець подумав: «А чи не краще взяти ковдру й піти зараз, не чекаючи завтрашніх подарунків?» Раптом він почув: «Не смій брати ковдру!» У великому страху й переляку чернець оглянув будинок, намагаючись знайти, хто сказав це, але виявив лише вола. Він стояв під навісом комори. Чернець підійшов до нього, і той сказав: «Я – батько Іегімі. У минулому народженні я віддав людям десять снопів рису, не порадившись з сином. На кару за гріх у нинішнім житті я переродився волом. Як ти, чернець, можеш із легкою душею викрасти ковдру? Якщо сумніваєшся в моїх словах, приготуй мені [завтра] людське сидіння. Я піднімуся й сяду на нього. Тоді переконаєшся, що я – його батько». Отут чернець засоромився й ліг спати.

Зранку, після закінчення служби, чернець сказав: «Відішліть сторонніх подалі». Зібрав родичів хазяїна й, нічого не приховуючи, повідав їм про те, що трапилося. Хазяїн засмутився, підійшов до вола, поклав йому соломи й сказав: «Якщо ти й справді мій батько, лягай сюди». Віл підігнув коліна й ліг. Родичі запричитали й заплакали вголос, говорячи: «Воїстину – батько наш перед нами». Хазяїн поклонився волю й сказав: «Прощаю тобі вчинене в минулому народженні». Почувши його слова, віл важко зітхнув і заплакав. У

той же день, у годину Мавпи, він помер. А хазяїн нагородив ченця ковдрою й іншим добром, збільшуючи благодіяння для свого батька.

Як можна не вірити в кармічне воздаяння?

15. Слово про те, як злодій був покараний у цьому житті за те, що він переслідував ченця, що просив милостиню

Давним-давно, у часи старої столиці, жив один дурень. Він не вірив у карму. Один раз він побачив, як чернець просить милостиню, розлютився й вирішив схопити його. Чернець втік на залите водою поле, але [злодій] наздогнав його й схопив. Отут чернець не витримав і прокляв його. Дурень же впав на землю й став качатися, як божевільний. А чернець втік дуже далеко.

У цього [дурня] було два сини. Щоб зняти прокляття з батька, вони відправилися в храм і попрохали про те ченця. Однак, коли той довідався про обставини справи, то відмовився прийти. Ще не один раз сини приходили і з жаром прохали врятувати їх батька. Нарешті чернець погодився. Як тільки він прочитав початок глави «Каннонбон», [дурень] звільнився від прокльону. Після цього він віднайшов віру й почав уникати зло, а добро творити.

16. Слово про те, як людина, що не мала співчуття, була покарана у цьому житті за те, що здирала шкіру з живих зайців

У провінції Ямато жив один чоловік. Дотепер невідомо, де він народився і як було його ім'я. Із самого народження він не мав співчуття і радів, коли вбивав живе. Він ловив зайців, здирав з них шкіру й потім відпускав у поле.

Прошло небагато часу, і все тіло його покритося жакливими наривами, шкіра загноїлася, і страждання його не мали кінця. Вилікуватися він не зміг і помер у муках.

Близька година воздаяння в цьому житті! Подумай про себе й будь добрим [до інших]. Потрібно бути співчутливим.

21. Слово про покарання в цьому житті за безжалісне навантаження на коней непомірних тягарів

За давніх часів у провінції Каваті жив торговець динями. Ім'я його було Ісоваке. Він навантажував на коней непомірні тягарі. Коли кінь не міг зрушити з місця, він зі злістю бив його батогами, змушуючи йти. У коня, виснаженого перевезенням тяжких вантажів, з очей текли сльози. Продавши дині, він убивав коня. Так він убив багато коней. Одного разу він глянув у казан з кропом, як два його ока [впали туди] і зварилися. Близьке воздаяння в цьому житті! Потрібно вірити в карму. Бачиш тварин – [а насправді] це наші батьки в минулому. Ми проходимо через шість шляхів життя й чотири форми народження і тому не можна не бути жалісливим.

23. Слово про злодія, що зневажав обов'язком сина стосовно своєї матері й накликав на себе покарання в цьому житті

У повіті Соу-но Камі провінції Ямато жив злодій. Його справжнє ім'я невідоме. Люди називали його Міясу. У ті часи, коли государ з палацу Наніва царював у Піднебесній, злодій став студентом. Він вивчав книги заради забави, а про власну матір не піклувався. Мати взяла в нього в борг рис, але не змогла повернути борг. Міясу ж обурювався й квапив її. При цьому він сидів на високій подушці, а мати – на підлозі.

Друзі не могли спокійно дивитися [на його нешанобливість]. Вони говорили: «Добра людино, чому ти зневажаєш обов'язком сина? Інші [сини] заради порятунку батьків будують пагоди, вирізають статуї буди, переписують сутри, запрошують ченців на час літньої самотності. Ти багатий, і в тебе вдосталь рису, який ти можеш позичати. Чому ти не шануєш матір – адже це суперечить тому, що написано в книгах?» Міясу не слухав їх і говорив: «Відчепіться від мене». Тоді вони повернули борг матері, разом підвелися й одразу пішли.

Мати ж оголила груди, горювала й плакала, примовляючи: «Коли ростила тебе, не знала відпочинку ні вдень, ні вночі. Бачу, як інші діти виконують свій обов'язок сина. Я думала, що зможу так само опиратися на тебе, але замість цього терплю одні приниження. Не таким хотіла я бачити тебе. Я віддала тобі рис, ти ж відплати мені за мо-

локо, яким я вигодувала тебе. Із сьогоднішнього дня зв'язок між матір'ю й сином переривається. Нехай Небо знає це, нехай Земля знає. О, як мені сумно й гірко!»

Не промовивши ні слова, Міясу здійнявся, пішов у задню половину будинку, взяв папіру на якому були записані його боржники, і спалив їх у саду. Потім пішов у гори. Розум його скаламутився, волосся розтріпалося, тіло покрилось ранами. Він бігав туди-сюди, як одержимий, а коли повернувся назад, то у своєму будинку жити не став. Через три дні раптом трапилася пожежа. Будинок, комора – усе разом згоріло. Його дружині й дітям не було, де жити. Ніхто не допоміг Міясу, і він помер від голоду й холоду.

Як можна не вірити, що воздаяння в цьому житті – поруч? Тому-то в сутрі і говориться: «Той, хто не виконує обов'язок сина, провалиться в пекло, а той, хто піклується про своїх батьків, – піднесеться до Пречистої Землі». Про це говорить Татхагата, і це слова істини, промовлені [навчанням] Махаяни.

30. Слово про чудесне покарання за безжалісне присвоєння речей і за несправедливі вчинки

Касіваде-но Омі Хірокуні був помічником управителя повіту Міяко провінції Будзен. У ті часи, коли в Піднебесній царював государ з роду Фудзівара, восени другого року ери Кейун, п'ятнадцятого дня дев'ятого місяця другого року Змії, Хірокуні раптово помер. На четвертий день, у годину Мавпи, він ожив і розповів: «Прийшли за мною два посланці – дорослий чоловік й отрок. Пройшов я з ними шлях у два перегони. На нашому шляху була широка ріка, і ми переправилися через неї по мосту, прикрашеному золотом. Від моста відправилися далі й потрапили в країну дивовижну. Я запитав у посланців: "Що це за країна?" Відповіли вони: "Це південна країна". Коли дійшли до столиці, вісім озброєних стражників повели нас. Спереду ми побачили золотий палац. Увійшли у ворота палацу й побачили царя. Він сидів на золотому троні. Цар сказав мені: "Я покликав тебе за проханням твоєї дружини". Він покликав якусь жінку. Я впізнав у ній покійну дружину. Залізні цвяхи простромлювали її від верхівки до заду й від чола до шиї, а залізний ланцюг сковував руки й ноги. Вісім чоловіків тягли її. Цар запитав: "Ти впізнаєш цю жінку?" Я відповів: "Так, це

моя дружина". Тоді він запитав: "Ти знаєш, у чому вона тебе обвинувачує?" Я відповів: "Не знаю". Я запитав жінку, і вона промовила: "Зараз скажу. Ти вигнав мене з будинку, і тому я відчуваю злість, ненависть і лють". Цар сказав мені: "На тобі гріха немає. Повертайся додому. Але не смій розповідати про Країну Мертвих. Якщо хочеш побачити батька, ступай на південь".

Пішов я на південь й справді побачив батька. Він стояв й обіймав розпечений мідний стовп. Тридцять сім цвяхів простромлювали його тіло. Щодня його били залізним ціпком: триста разів ранком, триста – удень і триста – ввечері. Усього ж виходило дев'ятсот разів.

Я побачив його й сумно запитав: "О батько! За що ти приймаєш такі тортури?" Батько сказав: "Мій сину! Хіба ти не знаєш? Щоб нагодувати дружину й дітей, я вбивав тварин, змушував віддавати десять рьо тканини за позичені в мене вісім, позичав малий гон рису, а брав великий гон, віднімав у боржників їх добро. Я плутався з чужими дружинами, не піклувався про батьків, не почитав старших, ображав тих, хто не був рабами. За ці гріхи в моє маленьке тіло забили тридцять сім залізних цвяхів, щодня мене б'ють залізним ціпком дев'ятсот разів. Який біль, які страждання! Коли ж мої гріхи будуть спокутані? Коли моє тіло знайде спокій? Для спокути гріхів моїх скоріше приступай до виготовлення статуй будд, переписуй сутри. Памятай про те завжди. Сьомого дня сьомого місяця я обернувся змією, і, голодний, хотів уповзти у твій будинок. Ціпком ти викинув мене геть. П'ятого дня п'ятого місяця я обернувся рудим щеням і прибіг до твого будинку. Ти ж кликнув пса, нацькував його на мене, і я повернувся голодним і втомленим. Але коли я обернувся кішкою й прийшов у твій будинок у перший день Нового року, ти дав мені м'яса й іншої їжі, і я наситився на три роки. Я більше не відрізняю старшого брата від молодшого, високого від низького. Я став псом, що пожирає власну слину. І знову я обернуся рудим щеням!"

Якщо зробити приношення в один рьо рису, [після смерті] будеш мати їжі на тридцять днів; якщо зробити приношення в одну одяжину, [після смерті] будеш одягнений рік. Той, хто замовляє читання сутр, стане жити в східному золотому палаці, а потім буде народжений на тому небі, на якому побажає. Той, хто виготовляє статуї будд, народиться в західній Пречистій Землі вічного життя. Той, хто відпускає на волю тварин, народиться в північній Пречистій Землі вічного життя. Хто поститься день, буде мати їжу на десять років.

Зляканий воздаянням за добрі й злі справи, я відправився назад. Дійшов до моста, але стражник, що охороняв ворота, перепинив шлях і сказав: "Хто зайшов сюди, не повертається". Я бродив там, поки не з'явився отрок. Побачивши його, стражник упав на коліна. Отрок покликав мене, провів до бічних воріт і відчинив їх. Коли я виходив, він сказав: "Поспішай скоріше". Я запитав його: "Хто ти?" Той відповів: "Знай: я – сутра "Кандзеонгйо", що ти переписав ще хлопчиком". Сказав так і вийшов. Подивився – а я вже ожив».

Хірокуні записав і повідав, як він потрапив у Країну Мертвих і переконався у воздаянні за добрі й злі справи. Його розповідь підтверджує те, про що багато говориться в сутрах Великої Колісниці. Хто засумнівається в тому? Тому-то на підтвердження й говориться в сутрі: «Солодка роса сьогодення обертається залізними цвяхами в майбутньому».

Щоб надолужити гріхи батька, Хірокуні виготовляв статуї будд, переписував сутри й робив приношення Трьом Скарбам, виконуючи обов'язок сина. З тих пір він відринув зло й жив праведно.

31. Слово про ревне шанування Каннон, молитвах про багатство й про дарування щастя в цьому житті

У ті часи, коли колишній государ Сьо хо Одзін Сьому царював у Піднебесній з палацу Нара, Мітесіро-но Адзумабіто відправився в гори Йосіно, щоб виконувати Закон [Будди] і молитися про багатство. Пройшло три роки. Він молився, призиваючи Каннон, і говорив: «Намас! Прошу тебе: дай мені десять тисяч кан мідних монет, десять тисяч коку білого рису й багато гарних жінок».

У той час в Авата-но Асомі, що носив молодший третій ранг, була дочка, що ще не пізнала чоловіка й не була заміжня. Раптом вона занедужала, перебуваючи в їх будинку в Хіросе. Вона часто хворіла, страждала й ніяк не могла одужати. Авато сказав вісьмом посланцям, щоб вони покликали ченців й упасака з вісьмох сторін. Вони зустріли Адзумабіто й, поклонившись йому, просили читати його заклинання. Сила заклинань вилікувала дочку. Вона полюбила Адзумабіто й віддалася йому. Її родичі схопили Адзумабіто й замкнули його. Дочка ж не могла стримати своєї любові – плакала й не відходила від того місця, [де він був заточений]. Родичі порадилися й звільнили

Адзумабіто, віддали йому в дружини дочку й зробили його спадкоємцем всіх багатств будинку. Порадившись, йому подарували п'ятий ранг.

Прошло скількись-то років, і його дружина сильно захворіла. Вона сказала молодшій сестрі: «Я вмираю. У мене є одне прохання. Чи вислухаєш його?» Сестра відповіла: «Зроблю, як ти того побажеш». Старша сестра сказала: «Я ніколи не забуду благодіяння Адзумабіто. Віддай за нього свою дочку, щоб вона стала хазяйкою в будинку». Молодша сестра виконала її волю, віддала дочку заміж за Адзумабіто, і та стала хазяйнувати в будинку.

Адзумабіто була дарована щаслива доля в цьому житті. Досяг він того своїми молитвами чудотворними, зверненими до всемогутньої Каннон. Хто в тім засумнівається?

Сувій II

8. Слово про воздаяння в цьому житті за звільнення краба й жаби

Окісоме-но Омі Таіме була дочкою черниці Хо:ні, ігумені жіночого монастиря Томі у столиці Нара. Ревно йшла вона шляхом [Будди] і зберігала дівочу цноту. Не упускаючи ні дня, з ретельністю збирала трави й підносила їх високодоброчесному Ёгогі.

[Один раз Таіме] відправилася в гори за травами й побачила, як великий змій заковтує велику жабу. Вона попросила великого змія: «Віддай жабу мені». [Змій] не погоджувався й продовжував заковтувати її. Попросила ще раз: «Якщо відпустиш її, буду щаслива й стану твоєю дружиною». Почувши це, великий змій високо підняв голову, подивився в обличчя жінці й виплюнув [жабу]. Жінка ж призначила змію строк, сказавши: «Приходь через сім днів».

Коли підійшов призначений час, вона зачинила будинок і схоронилася. [Змій] прийшов точно в призначений час і став бити в стіну хвостом. Наповнившись жахом, жінка зранку звернулася до високодоброчесного [Ёго:гі], відправившись до нього в гірський храм Ікома. Він сказав: «Подітися тобі нікуди. Але ти повинна суворо дотримуватись заповідей».

[Таїме] повернулася, зміцнившись у вірі в Три Скарби й [сповнена рішучості] дотримуватись п'яти заповідей.

По дорозі вона зустріла якогось старця. Він ніс великого краба. Запитала: «Як тебе звати, старий? Прошу тебе – віддай краба мені». Старець відповідав: «Я – Едої-но Німаро з повіту Ухара провінції Сеццу. Мені сімдесят вісім років. Дітей у мене немає, і нікому нагодувати мене. Був я в Наніва, і там мені дістався краб. Але я вже обіцяв його одній людині й віддати тобі не можу». Тоді жінка зняла свій одяг, щоб обміняти його [на краба], але [старець] не погоджувався. Коли вона зняла матамо, старець нарешті поступився. [Таїме] повернулася із крабом додому, покликала високодоброчесного, і, помолвившись, вони відпустили краба на волю. Високодоброчесний вимовив: «Як шляхетно! Як добре!»

У восьму за рахунком ніч змії прийшов знову, забрався на дах, розгріб соломі й вліз у будинок. Жінка тремтіла від страху. Щось стрибало й стукало біля її ліжка.

Зранку вона побачила великого краба й великого змія, розірваного на шмаття. Тоді вона зрозуміла: викуплений і звільнений нею краб відповів добром на добро. Отут виявилася й сила, досягнута дотриманням заповідей. Бажаючи довідатися правду, [Таїме] розпитувала про старця, але не знайшла його. Вона зрозуміла, що святий обернувся старим. Такі от чудеса.

12. Слово про воздаяння в цьому житті й про допомогу крабів, що була надана ними за те, що їх і жабу викупили й відпустили на волю

У повіті Кіі провінції Ямасіро жила одна жінка. Ім'я її невідоме. З народження відрізнялася вона глибокою співчутливістю, вірила в карму, дотримувалась п'ятьом заповідям, володіла десятьма чеснотами і не вбивала тварин.

Під час правління государя Сьо:му пастушки з її села піймали вісім крабів у гірській ріці й намірилися засмажити їх і з'їсти. Побачивши це, жінка стала просити, говорячи: «З добрими намірами прошу вас – віддайте мені крабів». Юнаки ж не слухали її, відмовляючи їй зі словами: «Ми засмажимо їх і з'їмо». З жаром продовжувала вона просити їх і зняла свій одяг, щоб викупити [крабів]. Тоді юнаки

поступилися їй. Вона покликала ченця Гідзен, щоб з молитвою відпустити їх на волю.

Після цього вона відправилася в гори й побачила, як великий змії заковтував велику жабу. Вона попросила великого змія: «Віддай мені цю жабу – і я піднесу тобі безліч священних тканин». Змії не відповідав. Жінка зібрала священні тканини й молилася, говорячи: «Я буду почитати тебе божеством. Прошу тебе з добрими намірами – поступися мені [жабою]». [Змії] не піддався й продовжував заковтувати жабу. І знову вона сказала змію: «Віддай жабу – і я стану твоєю дружиною. Прошу тебе поступитися нею мені». Тоді змії погодився, високо підняв голову, подивився жінці в обличчя й виплюнув жабу. Жінка призначила змію строк, сказавши: «Приходь до мене через сім днів».

Нічого не приховуючи, вона розповіла батькові з матір'ю про цього змія. Батько з матір'ю стали горювати, говорячи: «Що за погань змусила тебе, нашу єдину дочку, пообіцяти те, чого не можна виконати?»

У цей час високодоброчесной Ѓьогі жив у храмі Фукаоса, що в повіті Кіі. [Жінка] відправилася до нього й повідала про те, що трапилося. Високодоброчесний вислухав її й сказав: «Важко прийдеться тобі. Одне скажу – твердо вір у Три Скарби». Одержавши таке наставлення, вона повернулася додому. Коли настала призначена ніч, вона зачинила будинок, зібралася із силами й створила безліч молитов зі сподіванням на Три Скарби. Змії плазував навколо будинку ще й ще раз, стукав у стіни хвостом, потім забрався на дах, прогриз діру в соломі й упав перед жінкою. Однак змії не добрався до тіла жінки. Тільки щось стукало й стрибало – немов хтось кусався й гризся. Зранку вона побачила вісім крабів, тих, що зібралися разом, і змія, розірваного на шматки. Тоді вона зрозуміла, що викуплені й відпущені нею на волю краби віддячили їй.

Навіть непросвітлена комаха відплачує за доброту. Тим більше людина не повинна забувати про зроблене їй благодіяння.

Після того, що трапилося в провінції Ямасіро стали почитати великих крабів з гірських рік і відпускати їх на волю, творячи добро.

14. Слово про бідну принцесу, що почитала статую Кітідзьо-тенньо, і про воздаяння в цьому житті

В часи правління государя Сьо:му двадцять три принци і принцеси вмовилися по черзі задавати бенкети. Серед них була одна бідна принцеса. Уже двадцять два принци і принцеси свої бенкети закінчили. І тільки вона одна ще не виставила частування. Але пригощати їй не було чим. Соромлячись своєї бідної долі, пішла вона в молельню Хаторідо:, що в лівій частині Нара. Повернувшись обличчям до статуї Кітідзьо:-тенньо, вона плакала, говорячи так: «У минулих народженнях посіяла я насіння бідності й зараз бідна. Мене пригощали на чужих бенкетах, і я легковажно поїдала їжу, приготовлену іншими. У мене ж їжі немає. Молю тебе – даруй мені статок». Раптом вбіг син принцеси й сказав матері: «Зі старої столиці прибули рясні страви». Почувши його слова, мати-принцеса вибігла [із храму] і побачила свою годувальницю. Годувальниця сказала: «Я чула, ти приймаєш гостей, і доставила тобі їжу». Їжа й питво були надзвичайно ароматними. І всього було вдосталь. Весь посуд був зроблений з металу, і його несли тридцять чоловік.

Прийшли принци з принцесами й залишилися частуванням задоволені. Воно було розкішніше, ніж у них. Вони звеличували багатство принцеси й говорили так: «Якби вона була бідна, то не змогла б приготувати таких рясних страв. Вони краще наших». Танці й пісні були прекрасні, як небесна музика. Хтось знімав одяг і дарував [принцесі], інші обдаровували її платтями. А хтось підносив їй гроші й шовк, полотно й бавовну. Радість [принцеси] не знала меж, і вона віддала цю одягу годувальниці. Потім пішла в храм, щоб подякувати високоповажній статуї, і раптом побачила на ній одяг, що вона подарувала годувальниці. Сповнившись сумнівів, вона відправилася до неї, але та відповідала: «Нічого не знаю».

Вірно кажу – бодхісаттва відгукнулася й обдарувала [принцесу]. Принцеса ж розбагатіла й від бідності більше не страждала. Такі от чудеса.

19. Слово про чудо, що сталося з жінкою, що почитала сутру «Сінгьо», і про те, як вона відвідала в цьому житті палац царя Емма

Токарі-но Убаї народилася в провінції Каваті. Її називали так тому, що вона походила із сім'ї Токарі-но Сугурі. З народження володіла вона чистим серцем, вірила в Три Скарби й невпинно читала сутру «Сінгьо».

Голос її був настільки благозвучний, що ченці й миряни вклонялися перед нею.

У часи правління государя Рьо:му одного разу лягла Убаї спати, і, нудоти не відчуваючи, раптом померла. І стала вона перед царем Емма. Цар побачив її, встав, приготував їй сидіння, послав циновку й посадив. Він сказав: «Говорили мені, що добре читаєш ти „Сінгьо:“. Хочу послухати тебе. За тим тільки й призвав тебе ненадовго. Читай, а я буду слухати». Вона стала читати. Цар послухав її, зрадів, здійнявся з сидіння, потім впав на коліна й сказав з повагою так: «Як прекрасно! Правду говорили мені про тебе». Минуло три дні, і він сказав: «А тепер негайно повертайся».

Коли вона залишала царський палац, у воріт стояли три чоловіки в жовтому одязі. Побачивши Убаї, вони сказали з радістю: «Бачилися ми з тобою один-єдиний раз. Потім же засмучувалися, тому що зустріти тебе не траплялося. А тепер зустріли негадано. Іди й скоріше повертайся додому, а через три дні зустрінемо тебе неодмінно на східному ринку в стольному місті Нара».

Убаї попрощалася з ними, додому повернулася й ожила. На третій день, зранку, вирішила вона піти на східний ринок у столицю. Прийшла на ринок, чекала цілий день, так нікого не дочекалася. Тільки бідняк один з'явився через східні ворота сутрами торгувати. Він показував їх, говорячи: «Хто-небудь хоче купити сутри?» Пройшовши повз Убаї, він вийшов через західні ворота. Убаї захотіла купити сутри, і вона відправила слугу, щоб той повернув [бідняка]. Вона розгорнула сутри й побачила, що це були два сувої сутри «Бонмокьо:» й один сувій сутри «Сінгьо:», що вона переписала колись. Сутри викрали до їхнього освячення, і вона дарма шукала їх багато років. Її серце зраділо, і, хоча вона тепер знала, хто викрав їх, запитала: «Скільки ти хочеш за ці сутри?» [Бідняк] відповідав: «По п'ятсот мон за кожен сувій». [Убаї] заплатила стільки, скільки він

просив. І тоді вона зрозуміла, що три чоловіки, з якими вона вмовилася зустрітись, були трьома сувоями. Вона влаштувала службу із читанням сутр і поглибила свою віру в карму. Зі старанністю читала вона сутри, не знаючи відпочинку ні вдень, ні вночі.

Яке чудо! У сутрі «Нехангьо» говориться на підтвердження: «Якщо вершиш добро, ім'я твоє запам'ятають небожителі. Ім'я лиходія ж запам'ятають у пеклі».

34. Слово про те, як сирота почитала бронзову статую Каннон, і про дивовижне воздаяння в цьому житті

У селі, що на околицях храму Уедзукі в правій частині Нара, жила сирота. Чоловіка в неї не було, ім'я її невідомо. При житті батьків [сім'я] була дуже багатою й заможною. Вони побудували багато будинків і комор, відлили бронзову статую бодхісатви Каннон високою у два сяку й п'ять сун.

Поставивши біля будинку молитовню, помістили туди статую й робили приношення.

Під час правління государя Сьому батьки вмерли, раби розбіглися, коні й корови поздохали. Багатство кануло, будинок збіднів. [Сирота] сама наглядала за спустілим будинком, удень і вночі гірко плакала, сльози лила. Почувши, що бодхісатва Каннон добре виконує молитви, вона прив'язала мотузку до руки бронзової статуї, зробила приношення квітами, пахощами й лампадами й молилася про багатство, говорячи так: «Я одна залишилася, сирота. Батьки вмерли. У мене нічого немає, і будинок мий бідний. Мені нема чим підтримати тіло. Молю тебе: зроби мене багатою, тільки скоріше, не барися». Так вона бідкалася-молилася день і ніч.

У селі жив багатій. Його дружина померла, він був вдівцем. Побачивши дівчину, він велів свасі посвятатися до неї. Дівчина відповіла: «Я бідна. Тіло моє голе, у мене немає одягу. Мені нема чим покрити обличчя – як я можу говорити з ним?» Сваха повернулася й розповіла про те чоловіку. Той вислухав її й сказав: «Я добре знаю, що вона бідна й у неї немає одягу. Але згодна вона чи ні?» Сваха пішла [до сироти] і передала його слова. Дівчина знову відмовилася. Тоді чоловік прийшов без дозволу сам. [Дівчина] погодилася, і вони спали разом. Наступного дня з ранку до вечора лив дощ. Дощ не припинявся,

і [вдовець] не йшов. Так тривало три дні. Чоловік зголоднів й сказав: «Я хочу їсти. Дай мені що-небудь». Дружина сказала: «Буде виконано». Вона розвела вогонь у вогнищі й поставила порожній казан, сіла навпочіпки й витирала [сльози] із щік. Вона ходила по порожньому будинку й важко зітхала. Сполоснувши рот і вимивши руки, вона ввійшла в молитовню, прив'язала мотузку до статуї й сказала, плачучи: «Позбав мене від ганьби. Даруй мені скоріше багатство». Вийшовши [з молитовні], вона знову направилася до порожнього вогнища, витираючи сльози з щік.

У годину Мавпи у ворота раптом постукали, і хтось покликав [сироту]. Вона вийшла й побачила годувальницю багатого сусіда. У великому кошику вона принесла різну їжу й питво. Страви запашно пахли, і всього було вдосталь. Там був і металевий посуд на лакових підносах. [Годувальниця] віддала [страви] зі словами: «Хазяїн почув, що в тебе гість і послав все це. Тільки поверни потім посуд». Сирота зраділа, і її серце наповнилося щастям. Вона зняла свій чорний одяг, піднесла його годувальниці і сказала: «Мені нема чим віддячити тобі, окрім як цим брудним одягом. Візьми його на щастя». Годувальниця взяла одяг, надягла його й відразу пішла.

Коли [сирота] накрила на стіл і чоловік побачив їжу, він здивувався й дивився на дружину, а не в тарілки. Зранку він пішов і надіслав десять шматків шовку й десять мішків рису зі словами: «Скоріше зший із шовку одяг, а з рису зроби вина».

[Сирота] пішла в будинок багатих сусідів, щоб виразити свою вдячність за їх доброту. Але господиня сусіднього будинку сказала: «Ти що, з розуму з'їхала? Або дух у тебе вселився? Я нічого не знаю». Годувальниця теж сказала: «І я нічого не відаю». Обляяна [сирота] повернулася додому й зібралася, за своїм звичаєм, молитву створити. Зайшла в молитовню й побачила, що чорний одяг, що призначався годувальниці, був на бронзовій статуї. Отут вона зрозуміла, що це Каннон чудо створила. [Сирота] увірувала в карму й почитала статую із ще більшою старанністю. З тих пір до неї повернулося колишнє багатство, вона не плакала й не горювала. Чоловік і жінка прожили разом життя довге й щасливе. Такі от дива.

Переклад Н. Кулигіної, О. Левицької

ОДЗЬО ГОКУРАККІ

Про ченця Сайена

Сайен був ченцем у храмі Тодзі, а народився він у землі Суо. З дитячих років читав він "Сутру лотоса" і від свого звичаю не відступався. Досягнувши зрілого віку, повернувся на батьківщину й оселився в гірському храмі Мії, що в окрузі Куга. Статуя Каннон з того храму славилася чудесами. Сайен багато років прожив у храмі, проводячи дні в читанні "Сутри лотоса", роблячи підношення пахощами та квітами.

Сталося так, що випав глибокий сніг, багато днів люди не могли дістатися до храму, і Сайен ледве не вмер з голоду. Але він читав "Сутру лотоса", перемагаючи страждання. Одного ранку Сайен вглянув у сад – там валялася туша оленя, задертого вовком. Чернець відрізав шматок м'яса і з'їв його, продовживши тим самим своє життя. Приніс на вітар квіти і продовжував читати "Сутру лотоса".

Прошло дня два чи три. Сайен готував оленину. З села прийшов чоловік, і чернець засоромився, що він їсть скоромне. Чоловік той заглянув у казан – там варились дубові дрова. Гість здивувався й спитав, навіщо це монаху. Чернець же подумав: «Не бувало ще такого, щоб м'ясо перетворювалось в дерево». Й розповів все, як було. Селянин аж скрикнув на радощах, розчулився й сказав: «Співчуття Каннон й сила молитви сотворили це чудо».

Чернець Тим часом поглянув на статую Каннон: бік у неї був роздертий, і з нього вирвано кусень. Тоді він зрозумів: це ж Каннон перетворилася на оленя, щоб нагодувати його. Подивився чернець на Каннон і ще більше сповнився віри, всі свої сили віддавши молитві і читанню "Сутри лотоса".

Сайен сотворив ще багато чудес – про всі й не розкажеш.

Слово про дружину, яку з'їв злий дух

За часів правління государя Сьому по всій країні співали:

*«Хто тебе візьме за дружину,
Йородзу-но-ко із селища Амуті?»*

В селищі Амуті, що в районі Тоті землі Ямато, жила тоді родина Кагамі-цукурі-но-міяцуко, що мала великі багатства. У тій родині зростала гарненька донька на ім'я Йородзу-но-ко. Вона була незаймною незайманою дівчиною. Хоча до неї й сватались заможні чоловіки, вона всім відмовляла.

Пройшло декілька років. Один молодик посватався до неї й швиденько надіслав три вози гарного одягу. Йородзу-но-ко зраділа й була ласкавою з ним, погодилась вийти за нього й прийняла на шлюбному ложі. В ту ніч вона тричі прокричала зі спальні: «Мені боляче!» Батьки почули це й сказали один одному: «Їй боляче тому, що вона не звикла». Вони пожаліли доньку й знову заснули.

Наступного ранку батьки прокинулись пізно. Мати постукала в кімнату доньки, кликала її, кричала, проте ніхто не відповідав. Здивувалася вона, відчинила двері і бачить: все тіло доньки, окрім голови й одного пальця, з'їдене. Батьки сповнилися жахом, болем і горем. Глянули на подарований одяг, а він перетворився на звірячі кістки, а три вози стали деревом карахадзіками. Чутки про те рознеслися по всьому, збіглися люди. Побачивши все, вони не могли прийти до тями. Голову Йородзу-но-ко поклали в чужоземний ящик, а вранці сьомого дня її поставили перед статуями будд и відслужили поминальну.

Раніше смерті була пісня. То був поганий знак. Дехто говорить – то був тасмний умисел божества, а дехто – що винен дух. Проте давайте оглянемось і побачимо гріхи Йородзу-но-ко в минулому народженні. Бувають і такі от чудеса.

ХОКЕ КЕНКІ

Про обожнювача «Сутри лотоса» ченця Ренсьо

Ренсьо пішов з дому й став ченцем. Він повторював "Сутру лотоса", не даючи собі відпочинку ні коли він ішов, ні коли стояв, ні вдень, ні вночі. Усією душею наслідував він цей Шлях, і великим було його співчуття. Одяг він віддавав іншим і не скаржився на холод. Обід жертвував людям і не казав, що хоче пити чи їсти. Збирав вошей і бліх і кормив їх своїм тілом. Не берігся від гедзів і москітів, не страшився кліщів і п'явок, пригощаючи їх кров'ю своєю. Коли в горах прийшов час для гедзів та кліщів, Ренсьо став згодовувати їм своє м'ясо і кров. Багато зібралось кровососів, і, коли вони пожирали його тіло, гедзі відклали в рани яйця. Чернець мучився від болю, місця укусів страшно здулися, спричиняючи моторошні страждання. Люди навколо говорили: "Потрібно скоріше вгамувати біль і припекти ранки. Якщо припекти потрібним зіллям, личинки загинуть і ти одужаєш".

Чернець відповідав: "Не буде так! Якщо припекти рани, гедзі загинуть. Через незначний біль прийдеться губити життя. Як не пожаліти їх?!"

З останніх сил перемагав Ренсьо страждання, читаючи "Сутру лотоса". І було йому видіння. Ніби-то з'явився чернець шляхетної зовнішності і співав йому хвалу: "Ти – святий. Ти – чернець добродетельний. Глибоке твоє страждання. Укутавшись у щільні одяги терпіння і шануючи "Сутру лотоса", ти оберігаєш життя".

Отут чернець погладив рани Ренсьо. Ренсьо пробудився, і болю не стало, рани на очах затягувалися, з них вилетіли тисячі гедзів і спрямували в небо. Мучення Ренсьо стихли, душа і тіло заспокоїлися.

Святий усім серцем бажав переродитися у Краю Вічної Радості і читав "Сутру лотоса". Так знайшов він просвітління вічне.

Переклад О. Левицької

ЦУКУРИ
МОНОГАТАРИ

作り物語

ЦУКУРІ МОНОГАТАРІ

У передмові до однієї збірки буддійських легенд *сецува*, що датується 984 р., сказано: “*Романів* (моногатарі) у наші часи стало більше, ніж піщинок на березі моря *Арісо*”. Однак поняття “моногатарі” як одного з провідних прозових жанрів японської класичної літератури дуже широке. До нього відносяться і казки, і легенди, і новели, і повісті, і романи. Тобто головною формальною ознакою *моногатарі* є те, що до цього літературного жанру належить практично вся сюжетна проза, яка була написана японською мовою в період з IX по XV ст. У свою чергу художні твори жанру *моногатарі* традиційно підрозділяються на два види:

а) *цукурі-моногатарі* (作物語) – “складені /зроблені, створені/ повісті /сказання/”;

б) *ута-моногатарі* (歌物語) – “пісенні повісті /сказання/”.

Типовими прикладами останніх є пісенні повісті “Ісе-моногатарі” і “Ямато-моногатарі”.

Незадовго до появи першого з відомих творів жанру *цукурі-моногатарі* – “Такеторі моногатарі” в Японії була запроваджена до широкого обігу національна писемність, створена на основі китайської ієрогліфіки, так звана, *кана* (*хірагана* і *катакана*). Її створення легенда приписує Кукаю (Кобо Дайсі /774-835/) – відомому поету, філософу, буддійському ченцю, засновнику власної релігійної школи буддизму Сінгон-сю.

Існують відомості (назви, сюжети) про майже 200 романів (повістей) доби Хей-ан, які відносяться до жанру *цукурі-моногатарі*, однак збереглися тексти чи фрагменти текстів лише 20 із них. Понад 180 романів було втрачено назавжди. Серед цих прикрих втрат – такі популярні свого часу художні твори, як наприклад, роман “Сумійосі-моногатарі”, що був написаний відразу після “Такеторі-моногатарі”, та інші, від яких до нас дійшли лише згадки і назви. Головними причинами втрати художніх творів були обмежена кількість списків, часті пожежі, землетруси й елементарне забуття.

Попри це, жанр *цукурі-моногатарі* в японській літературі за досить короткий історичний період досяг значного прогресу у своєму

розвитку.

Якщо зміст першого художнього твору цього жанру “Такеторі моногатарі” був своєрідним переплетінням казковості з елементами тогочасної реальності, то вже в другому за часом написання подібному творі “Повісті про чарівну Отікубо” (друга пол. X ст.) все навпаки – повна художня реальність лише з окреми елементами казковості.

Що ж стосується твору “Гендзі-моногатарі” Мурасікі Сікібу (поч. XI ст.) – першого у світовій літературі справжнього “великого” роману, то в ньому вже повна реальність сюжету, реалістичність усіх подій і персонажів без будь-якої казковості.

До речі, головний герой цього твору принц Гендзі про тогочасні романи говорив таке: *“Я марно сварив ці книжки. Якби їх не було, то що знали б ми про те, як люди жили в минулому, починаючи з доби Богів і до нинішніх днів? В історичних книгах на киталт “Ніхон-гі” (“Ніхон-сьюкі”.- І.Б.) ми бачимо лише один бік дійсності, а в романах правдиво та достовірно розповідається про найважливіші речі... Не думай, що автор лише переказує дійсну історію, пов’язану з тією чи іншою людиною. Адже життя людей, усе, що він бачить довкола, або ж навіть лише чув, наповнює його душу глибоким хвилюванням. Автор не в змозі приховувати в глибині свого серця те, що він пережив і свідком чого був. Він мусить розповісти про це іншим людям. Так, мені здається, і народилося мистецтво романа. Безперечно, що всі романи не можуть бути однаковими. Китайські не схожі на наші – японські, нові романи відрізняються від стародавніх. Є також різниця між серйозним та розважальним читанням, але стверджувати, що всі романи – це пусті балачки, значить грішити проти істини”*.

І.П. Бондаренко

**ТАКЕТОРІ
МОНОГАТАРІ**

**(«Повість про Діву місячного
сяйва»)**

竹取物語

ТАКЕТОРІ МОНОГАТАРІ

Часом створення “Такеторі моногатарі”, на думку більшості японських фахівців, є кінець IX – початок X століття. Однак зауважимо, що акад. М.І.Конрад вважав датою написання цього твору початок IX ст., а відомий американський японіст Дональд Кін появу “Такеторі моногатарі” датує періодом “між 871 та 881 роками”.

У повісті йдеться про події кінця IX – початку X ст., тобто епоху Хей-ан, але імена героїв більше характерні для епохи Нара, наприклад:

Дід Такеторі – справжнє ім’я Санукі-но Міяцукомаро.

Дівчинка – Найотаке-но Кагуя-хіме (досл.: “Світосайна /промниста/ діва, струнка як бамбук”).

Жрець, який дав їй це ім’я – Імбе-но Акіта із Мімуродо.

Женихи: принц Ісіцукурі, принц Курамоті, правий міністр Абе-но Мімурадзі, дайнагон Отомо-но Міюкі, тюнагон Ісонокамі-но Маро.

Автор повісті невідомий, проте існує гіпотеза, що її написав Мінамото-но Сітаго (911-983).

Перші переклади “Такеторі моногатарі” на слов’янські мови, зокрема російську, датуються кінцем XIX ст. У окремих і журнальних виданнях того часу вона друкувалася під різними назвами: “Принцесса лучезарная”, “Лунная девушка”, “Дочь Луны”, “Дед Такэтори” тощо. Українською мовою переклад “Такеторі-моногатарі” існував лише в скороченому вигляді як казка для дітей шкільного віку (*див. наприклад: “Кагуя-хіме – діва місячного сяйва” // Бондар О., Уємура С. “25 краших японських казок”. – Одеса, 2003. – С. 206-217.*)

Структура повісті складається з 10 невеликих за обсягом новелчастих, пов’язаних між собою єдністю сюжету та героями.

Окрім казковості сюжету, художніми особливостями повісті “Такеторі моногатарі” є:

а) Насиченість прозового тексту поетичними вставками – повість містить 15 віршів-танка;

б) Наявність цікавих етимологічних розвідок – тлумачення походження деяких давніх японських прислів’їв та приказок наприкінці

кожної з п'яти глав, присвячених женихам Кагуя-хіме: *“Випити чашу ганьби”*, *“Марно розсипати перла красномовства”*, *“Згоріла його справа”* (*“Пішла димом”*), *“Щастя з крихітну скойку”* тощо.

в) Присутність окремих елементів “наукової” фантастики. Так, опис *“літучої колісниці з навісом із тонкого шовку”* нагадує опис космічного корабля з парашутом; *“променисті істоти, які могли триматися у повітрі над землею”* схожі на сучасних кононавтів; а слова, сказані Кагуя-хіме: *“Там на Місяці у мене залишились батьки. Для них розлука зі мною була короткою миттю, а тут, на Землі, за цей час минули довгі роки”* – наштовхують на думку про теорію відносності А. Енштейна.

І.П. Бондаренко

ТАКЕТОРІ МОНОГАТАРІ («Повість про Діву місячного сяйва»)

1. Дивовижне народження Кагуя-хіме

Давним-давно жив собі дід, збирач бамбуку – Такеторі. Він ходив у гори і долини, де збирав бамбук, щоб виготовляти з нього речі на продаж, за що й отримав прізвисько Такеторі¹. Справжнє ж ім'я діда було Санукі-но Міяцукомаро.

Одного дня, збираючи бамбук, Такеторі помітив незвичайне сяйво від одного зі стволів бамбуку. Підійшовши ближче, він побачив надзвичайної краси дівчинку, яка була залита сяйвом, неначе вогнем, і дуже маленька на зріст – з мизинчик. Тоді сказав їй дід Такеторі:

– Кожного дня я з самого ранку до пізнього вечора збираю бамбук, але такого дива я ще не бачив. Мабуть, судилося тобі стати моєю донькою.

Так сказав Такеторі і, взявши обережно маленьку дівчинку на руки, поніс її додому, де й віддав крихітну красуню дружині.

З того часу як Такеторі знайшов дівчинку, кожного дня він знаходив чудесний бамбук, у кожному кільці якого були золоті монети. Потроху стали вони багатіти, а маленька дівчинка рости, тягнутися вгору до сонечка. І ось диво: уже через три місяці вона зробилася справжньою нареченою на видання. Їй зробили зачіску, яку носять дорослі, наділи на неї *мо*².

Дівчину нікому не показували з-під шовкової вуалі, щоб інші не бачили такої краси, якій в світі не було рівних. У домі не лишилося жодного темного місця – усе було залито сяйвом і красою дівчини. Як стане дідові Такеторі зле, гляне він на свою донечку і одразу ставало йому краще, про все він забував: і про біль, і про недуг. Дід

¹ 竹 (*take*) – бамбук, 取る (*toru*) – брати. *Такеторі* – “той, хто збирає бамбук”.

² *Мо* – предмет жіночого вбрання із довгим шлейфом, прикрашений кольоровим візерунком. В Японії, коли дівчині зі знатного роду виповнювалося 12-13 років, проводилася церемонія повноліття, під час якої на неї вперше надягали *мо*.

Такеторі продовжував ходити в ліс за бамбуком, знаходячи при цьому золоті монети, тому вже через деякий час ця родина стала дуже і дуже багатою.

Коли дівчина вже зовсім виросла, то запросив Такеторі жреця Імібе-но Акіта з Мімуродо і той дав дівчині ім'я: Найотаке-но Кагуя-хіме, що означає “Діва місячного сяйва, струнка як бамбук”¹.

2. Сватання до Кагуя-хіме

Наречені з усієї Японії закохувались у Кагуя-хіме; навіть не бачивши її можна було закохатися у цю дівчину з чужих слів. Усі ночі, не змикаючи очей, молоді чоловіки проводили біля дому дівчини. Вони кликали її і навіть, проробивши у огорожі дірки, сподівались таким чином побачити красуню.

Туди, де жила прекрасна дівчина, приходило багато юнаків. Дехто намагався передати послання для Кагуя-хіме через її слуг, дехто, зрозумівши, що все це марно полишали ту місцевість, а разом із цим і думки про Кагуя-хіме. І от залишилось лише п'ятеро чоловіків, які не припиняли думати про Кагуя-хіме, приходити до її дверей. Один із них був принц Ісіцукурі, другий був принц Курамоті, третій був правим міністром² на ім'я Абе-но Мімурадзі, четвертий звався Отомо-но Міюкі, що займав посаду дайнагона³, а п'ятого звали Ісінокамі-но Маро, який був тюнагоном⁴. Як тільки вони дізнались про Кагуя-хіме, то не могли не їсти, не спати, а хотіли тільки одного: побачити чудо-дівчину. Вони писали їй, а у відповідь не приходило нічого, складали вірші про своє кохання до неї, і... знову не було відповіді. Але всі п'ятеро продовжували приходити до дівчини, і у місяць інею, коли все було покрито льодом, і у безводний місяць, коли у небі суворо гуркотів грім.

Одного разу зібрались усі п'ятеро чоловіків і прийшли до діда

¹ *Найотаке* – гнучкий бамбук, *Кагуя* означає “світ” і одночасно “темряву”, *Хіме* – (досл.: дитина сонця) – ввічливий суфікс, що використовували по відношенню до жінок зі знатних родів.

² Правий міністр (*удайдзін*) – третій за ступінню поважності чин, після головного і лівого міністрів у Вищій державній раді.

³ *Дайнагон* – старший державний радник.

⁴ *Тюнагон* – другий (середній) державний радник.

Такеторі, промовивши так:

– Віддай одному з нас свою доньку, хай буде йому за дружину! – Почувши це дід відповів:

– Не могу я цього зробити, оскільки не рідна вона мені дочка, не могу я наказувати її серцю.

Почувши такі слова, чоловіки повернулись додому, але як би не бажали не могли припинити думати про Кагуя-хіме, а тому знову прийшли до її дверей. Побачивши це, дід Такеторі звернувся до дівчини:

– Дівчинка моя мила, ти божество, а я тобі не батько, але все ж таки виховував я тебе як свою рідну доньку. Чи не послухаєш ти старого?

– Так, кажіть, вислухаю все, що ви скажете. Однак, не знала, що я божество і що Ви мені не батько.

– Порадувала ти старого добрим словом. Послухай, донечко, мені вже за сімдесят і не знаю я скільки ще залишилось. Так вже повелось у світі, що чоловіки сватаються до жінок, а жінки виходять заміж за чоловіків. Потім вони зводять широкі ворота і живуть собі щасливо у своєму домі. І тобі теж не можна без чоловіка.

– А навіщо ж мені заміж виходити?

– Люба моя донечко, хоч ти і божество, але ж на землю прийшла у жіночій подобі. Поки я живий, то про тебе є кому подбати, але що ж з тобою буде, коли я помру... А от ці п'ятеро чоловіків приходять до наших воріт місяць за місяцем, рік за роком. Подумай гарно, Обери когось із них собі у чоловіки.

– Не знаю я наскільки сильне їх почуття, боюсь, щоб потім я не пожалкувала, одружившись з одним з них. Який би не був знатний чоловік, я думаю, що одразу одружуватись, не дізнавшись його почуттів – це велика помилка.

– Усі вони варті тебе, їх почуття сильні.

– Як же Ви можете бути такими впевненими? Необхідно перевірити справжність їх почуттів. Передайте їм, тато, що той із п'яти, хто зможе принести мені те, що я побажаю, і буде моїм чоловіком.

– Хай буде так, – погодився дід Такеторі.

І ось, як настали сутінки, всі вже зібрались біля дому Кагуя-хіме як завжди. Хтось грав на флейті, хтось співав пісню, хтось грав і підспівував, а хтось просто постукував віялом. Раптом до чоловіків вийшов дід Такеторі і сказав їм:

– Мені і справді дуже не зручно перед вами, за те, що ви вже стільки місяців, навіть років, приходите до цих воріт і все дарма. Я говорив своїй доньці, що вже скоро помру, що їй треба обрати собі чоловіка, який би подбав про неї, після того як мене не стане. Але вона не зможе стати вашою дружиною, допоки не перевірить справжність ваших почуттів, мовляв, той хто принесе, те, що вона побажає і стане її чоловіком. І я вважаю, це справедливо, – сказав дід Такеторі, а у відповідь почув голоси п'яťох наречених: “Це справедливо!”

Тоді Кагуя-хіме попросила передати принцу Ісіцукурі, щоб той привіз з Індії глиняну чашу, яка належала самому Будді. Принцу Курамоті переказала наступне: “У східному морі є гора Хорай, там росте дерево, яке має срібне коріння, золотий стовбур, а на гілках того дерева ростуть білі перлинки. Хай привезе мені такий подарунок”.

Ще одному нареченому наказала Кагуя-хіме привезти з Китаю сукню, зіткану з шерсті Вогняної миші¹. Дайнагону Отомо-но необхідно було дістати камінь, що висить на шії у дракона та виблискує п'ятьма кольорами. І останньому претенденту на руку Кагуя-хіме – тюнагону Ісінокамі-но Маро – дівчина наказала привезти раковинку ластівки, що допомагала б при народженні дитини.²

Почувши все це дід Такеторі сказав своїй доньці:

– Ну і важкі задачі ти поставила їм. І в усьому світі не знайти тих речей, які ти просиш привезти. Як же мені їм сказати про такі завдання?

– Та хіба? Що ж тут важкого?

Вийшовши до принців та чиновників Такеторі розповів їм про завдання, що були поставлені Кагуя-хіме. Однак чоловіки розсердились, мовляв, краще б одразу заборонила ходити до неї та й усе, аніж видумувала такі завдання, і розчаровані повернулись додому.

¹ Згідно з китайськими переказами, є в Китаї місце вогняних гір, де живуть миші, на зріст з бика і з білою шовковистою шерстю. Таку шерсть мили не водою, а вогнем.

² Раковинки ластівок в Японії були засобом народної магічної медицини. У тексті зустрічаємо 子安貝 (*коясугай*) – “мушля, що допомагає при пологах”. Жінка під час пологів тримала в руках цю раковинку, схожу на пташине яйце.

3. Чаша Будди

Та все ж таки не міг принц Ісідукурі прожити без тієї прекрасної дівчини, а тому став думати, як йому дістати кам'яну чашу з Індії. “Навіть якщо я пройду сотні тисяч рі¹ для того, щоб дістатися Індії, чи є шанс, що я знайду ту чашу”, – думав чоловік. Принц велів передати Кагуя-хіме, що вирушає до Індії, а сам три роки ховався, щоб його ніхто не бачив. Потім узяв першу ж ліпшу чашу з храму в провінції Ямато, поклав її у мішечок, прив'язав його до гілки з живих квітів і пішов до будинку, де мешкала Кагуя-хіме. Коли дівчина розгорнула мішечок, то побачила там лист. Розгорнула його і прочитала:

*Я довго шукав,
Минувши гори, моря
Чашу Будди шукав.
Тобі, кохана моя,
Серце і чашу віддав!*

Але, взявши чашу, дівчина не побачила того сяйва, яким має сяяти Чаша Будди, а тому повернула її принцу, з такими словами:

*Ах, крапля роси
Яскравіша від чаші,
Що привіз сюди
Ти з Кокура гори
Навіщо все це, скажи!*

Осоромлений принц кинув чашу перед воротами дівчини і пішов, відправивши їй останнього листа:

*Немає світла
Від чаші несправжньої.
Губиться світло
У саяві гори Білої
А мені соромно...*

Саме тоді і з'явилось прислів'я “Випити чашу сорому” про таких нечесних людей.

¹ Один рі приблизно дорівнює чотирьом кілометрам

4. Коштовна гілка з гори Хорай

Принц Курамоті був дуже розумний. У імператорському дворі він узяв відпустку, сказавши, що їде купатися у гарячих джерелах на острові Цукусі, а Кагуя-хіме просив передати, що їде шукати коштовну гілку. Слуги його супроводжували лише до порту Наніва, а далі він залишив лише найвідданіших, відпустивши всіх інших, мовляв, їде у важливих справах. Однак через три дні, обманувши всіх, принц теж повернувся до пристані Наніва. Також чоловік запросив до себе шістьох найкращих майстрів золотої справи і, поселивши їх там, де ніхто не міг би побачити, доручив їм виробити точно таку ж гілку, яку попросила привезти Кагуя-хіме. А сам, переховуючись від сторонніх допитливих очей, приніс у жертву богам шістнадцять своїх маєтків. Потім, коли майстри завершили свою справу, принц у свій же палац прислав листа: “Я прибув на кораблі”. Принца прийшло зустрічати багато людей, а він удав ніби дуже сильно втомився після дальньої і виснажливої подорожі.

Тож, поклавши коштовний виріб у сундук, принц вирушив до Кагуя-хіме. І ось він уже біля воріт дівчини. Пролунало:

– Принц Курамоті прийшов!

– Я як був в одязі, в якому подорожував, так одразу і до вас прийшов. Я привіз коштовну гілку з гори Хорай. Покажіть її Кагуя-хіме! – Сказав принц, віддаючи дівчині гілку, на якій було прив’язано листа:

*Хай краще б помер
Я десь далеко від тебе,
Далеко-далеко,
Аніж вернувся без гілки
Коштовної для тебе.*

Тоді дід Такеторі, побачивши старання принца, сказав своїй доньці:

– Принц привіз тобі, як ти і просила, гілку з гори Хорай. Чого ж ти ще бажаєш, чого ще чекаєш? Бідолаха навіть не переодягнувся, одразу з подорожі до тебе прийшов. Вийди до нього.

Принц же Курамоті виглядав дуже впевнено і зухвало, і вже точно був переконаний, що Кагуя-хіме буде його нареченою. Дід Такеторі теж думав, що Кагуя-хіме тепер вже не зможе відмовити чоловікові і лише додав:

– Так, дерева з перлинами на гілках не ростуть у нашій країні. Як же ти тепер відмовиш йому. Та і чому ж йому відмовляти, і чоловік він гарний, і дуже йому довелося постаратися, щоб дістати таку гілку.

На що Кагуя-хіме відповіла:

– Не хотіла я одразу відмовляти, Вам, тато, а тому і попросила річ, яку не можливо здобути. А коли мені таку річ принесли, не знаю, що їй робити тепер.

Тоді спитав Такеторі, де росте таке прекрасне дерево. І принц поспішив розповідати:

– Позаминулого року другого місяця десятого числа я вийшов у море на кораблі із порту Наніва. Не знав я, куди мені плисти, але подумав, нащо ж мені жити, якщо не іти до своєї мети, а тому довірився вітру, хай він веде мене. Я був готовий прийняти смерть, але якщо все ж таки залишуся живим, думав я, то вірив, що все ж таки трапиться мені гора Хорай. Багато що ми витримали, будучи далеко від нашої країни: сильний вітер і високі хвилі були готові затягнути нас до дна морського, інколи наш корабель притягувало до незнайомих берегів, інколи нападали на нас страшні істоти, схожі на демонів, які погрожували смертю. Інколи ми губили курс, не знаючи звідки приплили і куди плисти далі. Було і таке, що нам не було що їсти, а тому ми їли траву і корінці, а інколи харчувались і мушлями. Там, під відкритим небом не від кого було чекати допомоги. Не знаючи, куди плисти важко нам було. Та от на п'ятисотий день нашої подорожі у час Дракона¹ ми побачили гору. Ми всі стояли разом на кораблі і дивились на неї: величезна гора ніби пливла сама по собі по морю, а вершина її була надзвичайної краси. Це була та сама гора, яку я так довго шукав і мені аж страшно зробилося. Два чи три дні ми плавали навколо неї, любуючись її красою, аж ось побачили там діву, райської краси, яка набирала воду срібним глечиком.

Ми одразу зійшли з корабля. “Як називається ця гора?” – запитав я у дівчини. “Це гора Хорай”, – відповіла вона. Коли я це почув моїй радості не було меж, а дівчина вже зникла у горах. Гора була така стрімка, що не можна було дістатися на саму її верхівку, дерева були усіяні квітами небаченої краси. З гори збігали золоті та срібні струмки, а над ними мости, вироблені з коштовних каменів. Дерев

¹ У давній Японії доба ділилась на дванадцять частин, по дві години в кожній. Час Дракона – з восьмої до десятої ранку.

навколо світилися і сяяли. Рослини з перлінками на гілках серед тієї всієї краси були непримітними, але я не зміг не послухатися Вас, а тому зірвав саме гілку з того дерева, яку ви просили. Гора Хорай прекрасна, але зірвавши гілку, я одразу поквапився до рідної країни. На щастя, нам дув попутний вітер, а тому через чотириста днів ми прибули додому. Саме, можливо, завдяки моїм молитвам, моїм сильним бажанням, я вернувся живим і, прибувши вчора до столиці, одразу прийшов до Вас, навіть не змінивши одяг, що увесь промочений сіллю океану.

Почувши історію принца, Такеторі склав вірша:

*Бамбук здобував
я у горах і хащах,
було важко мені,
але праця ця ніщо
у порівнянні з подвигом Вашим.*

– Все, тепер моє вимучене серце знайшло спокій, – сказав принц і склав вірша у відповідь:

*Висох мій рукав,
Що був змочений сльозами,
Сльозами кохання.
На полях трави багато,
Так і сліз не зрахувати.*

Аж раптом у сад діда Такеторі ввірвалось шестеро незнайомих чоловіків. Один із них, той, що ніс листа, сказав:

– Я голова майстрів золотої справи. Звуть мене Утімаро. Я з іншими майстрами більше тисячі днів тяжко працював, дотримуючись постів, для того, щоб виготовити коштовну гілку, але не отримав аж нічого! Тож ми просимо заплатити нам грошей.

Однак Такеторі ніяк не міг зрозуміти, про що іде мова. А у принца аж у п'ятах захололо. Кагуя-хіме попросила майстрів дати їй той лист, який вони принесли з собою і прочитала: “Господарю, ми більше тисячі днів, переховуючись разом із Вами, виготовляли коштовну гілку. За це Ви нам обіцяли гарну платню, проте не отримали ми нічого. Ми дізналися, що гілка, яку виготовляли, була для Вашої майбутньої дружини – Кагуя-хіме, а тому прийшли сюди в надії отримати платню від неї”.

Тоді сумне обличчя Кагуя-хіме одразу перетворилось на сонячне, залите посмішкою. Радісна, вона сказала діду Такеторі:

– А я і справді повірила, що ця гілка з гори Хорай. Віддайте, батечку, цю підробку скоріше назад.

– Так, безумовно, якщо це підробка, то треба її повернути.

І тоді Кагуя-хіме склала таку пісню:

Я повірила Вам,

Думала справжнє усе,

Але все це обман

І гілля, і слова

Все це підробка і брехня!

Із цими ж словами дівчина відіслала коштовну гілку назад принцу, а дід Такеторі, який нещодавно так привітно розмовляв із чоловіком, удав, що спить. А сам принц не знав, куди себе й подіти від сорому і коли настали сутінки він зміг непомітно покинути дім Кагуя-хіме.

А що до майстрів, то Кагуя-хіме їх добряче нагородила за те, що вони вчасно встигли прибути до її воріт. Однак, коли майстри вертались додому, їх перестрів принц Курамоті зі своїми слугами і побив їх так, що вони, залишивши ті подарунки, тікали що є сили.

Принц Курамоті сказав:

– Який сором! Я не лише втратив кохану, а й осоромив себе так, що і на люди соромно виходити.

Після цього випадку принц почав переховуватися далеко у горах. Його слуги шукали принца, але все марно. Можливо, він соромився навіть своїх слуг, а, можливо, його і на світі не стало вже. Але після того про таких людей як він стали говорити: “Марно він сипле перлами красномовства”.

5. Сукня з шерсті вогняної миші

Правий міністр Абе-но Мімурадзі був із дуже знатного роду. Якраз у той же рік, коли Кагуя-хіме сказала міністру привезти сукню, із Китаю на кораблі приїхав купець, якому міністр і написав листа: “Привезіть, будь ласка, сукню, зіткану з шерсті вогняної миші”. Тоді Абе-но Мімурадзі віддав листа і гроші Оно-но Фусаморі і відправив його до купця. Отримавши ж листа купець написав у відповідь:

“Сукні з шерсті вогняної миші у нас у країні немає. Я чув про таке, але сам не зустрічав такого дива. Я думаю, що якби була така річ у світі, то в Японію її точно би привезли, а тому, мабуть, немає

такої речі. Однак я спитаю у найбагатших людей моєї країни, чи немає раптом такого товару в Індії. Та от якщо і там немає, то я поверну вам гроші”.

І от купець разом з Оно-но Фусаморі відпливли до Китаю. Через деякий час міністр почув, що його посланець вже прибув до Японії, але йому так кортіло дізнатися відповідь, що той послав свого найшвидшого коня, щоб Оно-но Фусаморі вернувся якомога швидше. І ось посланець уже через вісім днів прибув до міністра з листом від купця, в якому було написано таке:

“Я знайшов товар, який ви просили. Не лише в минулі часи, але і зараз надзвичайно важко здобути сукню, зіткану з шерсті такої незвичайної тварини. Почув я, що є в нашій країні такий товар, що був привезений з Індії і знаходиться він в одному з храмів у Західних горах. Тоді я одразу відіслав людину з грошима, але їх виявилось недостатньо. Тоді я відіслав ще п’ятдесят золотих. Якщо ж ви відмовляєтесь прислати мені ці гроші, то поверніть товар”.

– Знайшов про що говорити! Яке безглуздя! Безумовно я одразу ж вишлю йому ці гроші, – говорив ошаленілий від щастя міністр.

Скринька, у якій лежало вбрання була прикрашена дорогоцінним камінням, а сама сукня була кольору лазурі, а кінці шерстинок сяяли золотом. А що ще дивніше, що не водою чистили таке вбрання, а вогнем.

– Так, тепер я розумію, чому Кагуя-хіме хотіла отримати саме такий подарунок, – сказав міністр і, поклавши сукню до скриньки, прикріпивши до неї красиву квітку, вдягнувшись якнайкраще пішов до дому дівчини, будучи впевненим, що вже ніч він проведе у неї вдома. До того ж, міністр склав пісню, ось вона:

*Я хвилювався,
Що сукня ця коштовна
Згорить у пламені
Безмежного кохання
Та дарма. Ось це вбрання!*

І коли міністр уже прийшов до воріт дівчини, він зупинився, чекаючи, коли його впустять. До нього прийшов Такеторі і, взявши прекрасне вбрання пішов показувати його доньці. Побачивши подарунок, Кагуя-хіме сказала:

– Так, і справді це прекрасне вбрання, але ж я не знаю, чи це та сама сукня, що зіткана з шерсті вогняної миші.

На що дід відповів:

– Як би там не було, я все ж таки запрошу гостя у дім. Я ще Ніколи не бачив такої прекрасної тканини, – сказав Такеторі і покликав міністра.

– Необхідно випробувати цю сукню вогнем, якщо вона не горить, то це справжня сукня, зіткана з шерсті вогняної миші.

– Так, донечко, тут ти права, – погодився дід і переказав ці слова міністру.

На що міністр відповів:

– Шерсті вогняної миші в Китаї немає, ми насилу її відшукали, які тут можуть бути сумнівні, але якщо хочете, давайте випробуємо її вогнем, – і кинув сукню у вогонь, а та миттю і згоріла.

– Бачите, це підробка!!! – Зраділа дівчина, а у міністра обличчя зробилося зеленіше від трави.

Кагуя-хіме ж дуже зраділа цій події і повернула міністру порожню скриньку, вклавши туди вірша:

*Ти знав наперед,
Що сукня ця у вогні горить,
Але навіщо ж
Ти до нас прийшов сюди
І подарунок цей спалив?*

А міністру не залишалось нічого, окрім того, щоб повернутися додому.

Потім одні питали в інших : “А чи правда, що міністр Абе знайшов сукню, зіткану із шерсті вогняної миші, і одружився на Кагуя-хіме?”. А інші відповідали: “Та ні, цю сукню кинули у вогонь і вона згоріла, а дівчина вигнала міністра”. Із тих пір і кажуть: “Погоріла його справа”.

6. Коштовний камінь із шиї дракона

Одного дня дайнагон Отомо-но Міюкі зібрав усіх своїх слуг і сказав їм:

– Є у світі дракон із каменем на шиї. Цей камінь виблискує п'ятьма різними кольорами. Хто цей камінь знайде, той отримає все, що тільки побажає.

– Ми, безумовно, поважаємо Вашу волю, але де ж такий дракон

є? – Питали слуги всі як один.

– Є і в Японії такі дракони, що живуть десь у глибині гір і кожного дня вилітають у небо. Що ж тут складного?

– Це дуже складна задача, але, якщо це Ваш наказ, то нічого не поробиш, – сказали слуги та почали збиратися у подорож; для цього ж їм надали всі необхідні речі і їжу.

– Поки ви будете шукати цей чарівний камінь, я буду дотримуватися суворого посту. Але знайте, не смійте вертатися без каменя! – Пригрозив слугам їх господар.

Вийшовши від дайнагона, слуги порозходились у різні сторони.

“Без каменя дракона не повертатись! Але ж це неможливо!” – Кожний з них думав. Розділивши отримані гроші, хтось із них залишився вдома, хтось пішов, куди очі бачили.

А тим часом дайнагон подумав, що Кагуя-хіме має жити не у звичайному домі, а в палаці, а тому наказав побудувати для неї незвичайної краси палац, в якому має жити лише вона. Всіх своїх дружин чоловік повиганяв і став чекати на Кагуя-хіме.

Довго чекав дайнагон своїх слуг і от уже і рік старий закінчився, не міг більше він чекати, а тому поїхав сам до порту Наніва. Зустрівши там першого ліпшого він запитав:

– А чи раптом не чув ти про те, що хтось із людей дайнагона Отомо поплив шукати камінь дракона?

– Та ні, це ж дуже небезпечно. Я ще не бачив нікого, хто б вирушив на таке полювання, – відповів рибалка.

– Та це ж дрібниці! Якщо я побачу дракона, то моя стріла одразу ж вб’є його і я з легкістю здобуду цей камінь. – Сказав дайнагон і миттю вирушив на пошуки п’ятикольного каменя.

Ось так плыв дайнагон, аж поки не натрапив на береги острова Цукусі. Та ось, раптово почалася буря: сильний вітер, дощ, височенні хвилі. Шторм викинув корабель у відкрите море. Дайнагон у ту мить думав:

– Такого лиха я ще в своєму житті не бачив. Що ж мені тепер робити?!

На що один із тих, хто був на кораблі сказав йому:

– За все своє життя не бачив я такої бурі. Я думаю, що нам уже не уникнути смерті: або нас занесе на морське дно, або нас вб’є громом. І навіть, якщо нас і пожаліють боги, то нас віднесе кудись до далеких берегів Південного моря. Мабуть, тому я маю померти, що слу-

жу такій людині як Ви!

– Люди, що знаходяться на кораблі завжди вірять своєму рульовому, він їх захищає, він для них як висока і міцна гора посеред відкритого моря. А ти мені не залишаєш жодної надії на життя! – Докоряв дайнагон рульовому.

– Це Боги нас прокляли за те, що ми хочемо вбити дракона. Скоріше просіть богів помилувати нас!

– Так, ти правий! О, милостиві Боги, пробачте мене. Так, я і справді надумав вбити дракона, але тепер обіцяю і мізинчика його не чіпати, – ось так молився дайнагон тисячу разів повторюючи свою молитву. І після цього і справді грім затих, але буря все ще продовжувалась.

– Тепер ви бачите, – продовжував рульовий, – що бурю цю на нас дракон наслав. А тепер після молитов, нас вітер не несе у відкрите море, а допомагає нам дібратися до наших берегів.

Однак дайнагон був так наляканий, що не міг повірити, що все, на щастя, обійшлося.

Так вони пливли три-чотири дні і, нарешті, вітер прибав їх до рідних берегів. Але дайнагон не вірив у це і все думав, що їх прибило до невідомих берегів Південного моря. Тоді люди чоловіка пішли до правителя тієї землі і сказали про приїзд високого чиновника. Коли ж слуги, яким було доручено дістати камінь дракона, почули про приїзд свого хазяїна, то вони всі прийшли до нього каятися, мовляв:

– Не змогли ми дістати каменя, але приходити без нього теж було заборонено. Зараз же Ви й самі впевнилися, як важко це робити, а тому сподіваємося, що Ви не покараєте нас.

– Та це ж дуже добре, що Ви не змогли вбити дракона і взяти той злощасний камінь, оскільки дракон – це є божество, тоді б воно розгнівалось і повбивало і всіх вас, і мене. Тепер я розумію, злодійка Кагуя-хіме хотіла моєї смерті. Тепер я ніколи не підйду до її воріт.

Тоді дайнагон віддав все, що у нього ще залишилось своїм слугам, за те, що вони не здобули камінь дракона. Коли ж про все це почули колишні дружини чоловіка, то так сміялись, що мало животи собі не порвали.

А палац, що було побудовано для Кагуя-хіме почали руйнувати птахи: розносити різнокольорові ниточки, якими він був прикрашений, до своїх гнізд.

Потім деякі питали:

– А правда, що дайнагон Отомо здобув камінь, що висить на шиї у дракона?

– Та що ви, ні!! У нього у самого тепер замість очей дві величезні сливи, як те каміння.

Кажуть, що саме з тих пір з'явилося слово “боягуз”.

7. Раковинка ластівки

Тюнагон Ісінокамі-но Маро сказав своїм підданам:

– Коли ластівки почнуть звивати гнізда, обов'язково повідомте мене.

– Навіщо ж, господарю? – Здивувались слуги.

– Кажуть, що у ластівок у гнізді є мушлі, що допомагають при пологах. Так от я хочу мати таку раковинку.

– Але ж ми багато ластівок підстрелювали і жодного разу не бачили ніякої такої раковинки. Єдине що, можливо, ця раковинка може бути у ластівки, коли вона висиджує яйця. Але ж дуже важко буде наблизитися до цієї пташки, оскільки вона не підпускає до себе людей.

Тоді хтось сказав:

– Біля їдальні, під дахом, є дуже багато ластівок. Хай твої піддані побудують там вежі і спостерігають за цими птахами. І звісно ж вони будуть відкладати яйця. Тож тоді і можна буде забрати ту раковинку.

– Який хитрий план. Я й не знав про таке, – похваливши слугу, зрадлий тюнагон доручив двадцятьом своїм людям це завдання.

Тюнагон постійно посилав слуг спитати, чи вже здобули раковинку, але весь час слідувала негативна відповідь. Однак, одного разу до палацу прийшов чоловік на ім'я Курацумаро і сказав:

– Поганим способом тобі порадили. Я навчу тебе, як можна здобути раковинку ластівки. Ти сам подумай: твої двадцять підданих підіймають такий гамір, що ластівки бояться і ти так ніколи не здобудеш те, за чим полюєш. Хай ті двадцять слуг злізуть з башт, а візьми лише одного, однак найспритнішого та й посади його у корзину. Як тільки він побачить, що ластівка збирається відкласти яйце, одразу ж підніметься вгору і забере його.

– Ти молодець, дуже добре придумав! – Сказав тюнагон і наказав розламати башти. Однак продовжував свій діалог з Курацумаро,

запитавши у нього:

– А як же та людина в корзині дізнається, що ластівка ось-ось знесе яйце?

– Якраз перед цим ластівка підіймає вгору свій хвіст і починає обертатися сім разів. Це і буде знаком підіймати корзину, щоб здобути мушлю.

Тоді тюнагон сам пішов до того місця, де були ластівки і почав їх вистежувати. Також чоловік подякував Курацумаро за його слушну пораду і попросив його прийти ввечері до їдальні; можливо, і він теж міг би стати у пригоді у полюванні за мушлею.

Коли вже настали сутінки, тюнагон став спостерігати за ластівками і от, одна з них і справді, як сказав Курацумаро, підняла догори хвіст і почала крутитися. Слугу у корзині одразу ж підняли, той просунув руку у гніздо і закричав:

– Тут ніякої раковинки немає!

– Значить ти погано шукаєш, дурень! Лише на себе можу я покластися, підіймайте мене у корзині! – Нервував тюнагон.

От тільки підняли чоловіка, той бачить ще одна ластівка хвіст підняла, і давай обертатися навколо себе. Тюнагон одразу руку і сунув у гніздо та як закричить:

– Знайшов! Спускайте мене униз. Спускайте швидше, що ви там позасинали всі?!

Всі як один, почали тягнути мотузку та так сильно, що і розірвали її, а тюнагон та й впав на землю. Всі перелякались, підбігли до свого господаря, а він, наче заляк. Слуги дали йому води і той трохи прийшов до тями.

– Ну як ви, хазяїне? – Питали перелякані слуги.

– Тіло у мене все болить, але серце радіє, що зміг я дістати раковинку, посвітить сюди, щоб міг я роздивитися цю цілющу мушлю.

Але от лихо: замість цілющої раковинки, у тюнагона в руці був всього лише птичий послід.

Тож, тюнагон не зміг дістати раковинки та ще і дуже забився, коли падав. Почали люди про це говорити, сміятись, а тюнагону від цього ще гірше, і почав він все слабшати від болю і кохання. Про таку долю свого шанувальника почувла і Кагуя-хіме і відіслала йому вірша:

Чула я про те,

*Що чекаєш ти мене.
Як хвилі у штормі
Поблизу Суміное
Так і серце не знає покою.*

Коли ж тюнагону прочитали цей лист, він, дуже слабкий, узяв папір і написав, збираючи свої останні сили:

*Не знайшовши те,
Про що так довго мріяв я –
О, де ж вона?!
Ця чудодійна мушля?!
Я з миром розлучаюсь...*

Написавши цей вірш, тюнагон помер. Почувши про це, Кагуя-хіме трохи засмутилась. А тому про таких людей, що після довгих старань отримали маленьку винагороду кажуть: “Отримав винагороду розміром з маленьку мушлю”.

8. Сватання імператора

Про красу Кагуя-хіме почув навіть імператор. Одного дня він покликав придворну даму Накатомі-но Фусако і сказав їй:

– Піди і подивись, що це за красуня така, що відмовила вже багатьом знатним людям.

Фусако ж миттю відправилась до будинку діда Такеторі і, коли прийшла, так сказала дружині Такеторі:

– Чув наш імператор про красу твоєї доньки і наказав мені переконатись, чи правда це.

Кагуя-хіме сказали вийти і показатися, на що дівчина відповіла:

– Ні, не вийду я нізащо. Я зовсім не така вже красуня як люди кажуть. Соромно мені показуватись на очі людині, що прийшла від імені самого імператора.

І як би не вмовляла мати своєї доньки вона не погоджувалась, навіть після того, як говорила придворна дама:

– Імператор наказав мені подивитись на Кагуя-хіме, а тепер я повертаюсь так і не виконавши його наказ. Хіба можна не послухатися наказу самого мікадо¹?

¹ Мікадо означає “імператор”, “правитель”.

– Якщо я не виконую наказів імператора, то хай мене стратять! – Так відповіла Кагуя-хіме.

І тоді Фусако була змушена повернутися до палацу і переказати слова дівчини.

– Це жорстоке серце багато вбило чоловіків, – думав мікадо.

Можна було б подумати, що імператор на цьому і зупинився, але думка про цю дівчину глибоко увійшла у його душу. Одного дня імператор покликав до себе діда Такеторі і звернувся до нього:

– Чув я про красу твоєї доньки. Нещодавно я прислав до тебе жінку, щоб вона подивилась на Кагуя-хіме, але та не вийшла. Тож приведи її ти до мене.

– Донька моя не хоче бути придворною дамою як би я її не вмовляв. Але я ще раз спробую. – Відповідав дід Такеторі.

– Так і зроби, приведи її до мене. Донька твоя стане знатною дамою і тобі я теж обіцяю високе звання при дворі.

Почувши такі приємні новини дід повернувся додому і став вмовляти свою доньку не перечити волі самого імператора. Але дівчина продовжувала відстоювати свою точку зору:

– Не піду я до імператора, для мене краще смерть. Якщо для тебе так важливо отримати чиновника п'ятого рангу, то отримай його, а потім я вб'ю себе!

– Та що ти таке кажеш! Нащо ж мені тоді ті звання, якщо не буде поруч моєї донечки. Але скажи ти мені, чого ж ти так не бажаєш прислужувати імператорові, що для тебе краща навіть смерть?

– Якщо віддаси мене йому, то побачиш шуткую я чи ні. Мікадо думає про мене лише пару днів. Що ж люди про таке скажуть?

– Та хай хоч весь світ тебе засуджує, то й що? Але ж нічого не зробиш, піду до імператора, скажу йому твою волю.

Прийшовши до імператора так сказав Такеторі:

– Не схотіла Кагуя-хіме прийти, лише сказала: “Чим прислужувати імператорові, краще вмерти”. Імператоре, Ви зрозумійте, вона ж мені не рідна донька, а знайшов я її у горах у бамбукові, тому не маю права я їй наказувати. Вона не така як усі.

– Он як. Ти казав, що живеш просто біля самих гір. А якщо я буду проїжджати біля твоєї оселі, нібито, скажімо, на полювання і, можливо, мені посміхнеться вдача побачити твою доньку.

– Це дуже гарна ідея. Тільки, мікадо, зробіть це, будь ласка, так, ніби ви випадково до нас заїхали.

Тоді імператор визначився з днем полювання, і коли він настав – вирушив. Приїхавши до будинку Кагуя-хіме і ввійшовши до нього, імператор побачив надзвичайної краси дівчину, яка освітила все довкола. Кагуя-хіме хотіла заховатися, побігла, мікадо ж взяв її за рукав, але дівчина прикрила обличчя іншим рукавом і сказала:

– Ах, імператоре! Не можу я служити у Вас, оскільки я не така як усі, і народилась я не тут.

– Ні, ні, ні! Я навіть не хочу цього чути. Ходімо, ходімо.

Але тут Кагуя-хіме почала зникати. І тоді імператор почав благати:

– Добре, добре, я тепер зрозумів, що ти і справді не така, але, будь ласка, повернись, я тепер не буду тебе змушувати іти зі мною у палац. Тільки, будь ласка, покажись ще раз!

І як тільки чоловік це сказав, дівчина знову прийняла свій звичайний образ. Але ще прекраснішою вона була для мікадо. Імператор добряче нагородив Такеторі, а той у свою чергу влаштував величезний бенкет для всієї свити імператора. Від'їжджаючи, імператор склав таку пісню:

Треба їхати,

Треба вирушати.

Але як примусити

Ноги переступати

А тебе – не кохати!

А у відповідь мікадо отримав такий лист:

Все життя своє

Провела під дахом цим.

Хай він весь заріс,

Але серцю милий він.

Не хочу вашу розкіш.

Імператорові треба було повертатись у палац, навіть всупереч своєму бажанню залишитися до світанку поруч із прекрасною дівчиною.

Віднині лише Кагуя-хіме була у серці мікадо, лише про неї він думав. Про інших жінок імператор забув. Він писав Кагуя-хіме, і вона теж відповідала йому. Так продовжувалась ця переписка дуже довгий час.

9. Небесне вбрання, зіткане з пір'я

Усе частіше люди стали помічати, що Кагуя-хіме стає все більш сумною, а особливо, коли дивиться на Місяць. Вже і слуги почали говорити дівчині:

– Не дивіться так довго на Місяць, це не дуже добре¹.

Але як тільки Кагуя-хіме залишалась одна, то починала дивитися на Місяць і гірко плакати. І ось одного вечора сьомого місяця Кагуя-хіме вийшла на подвір'я і почала дивитися на Місяць. І тоді вже слуги не витримали і пішли до діда Такеторі, та й мовили:

– Кагуя-хіме і раніше сумувала, дивлячись на Місяць, але зараз вона щось уже зовсім зажурилась. Мабуть, щось її турбує.

Тоді Такеторі спитав у своєї доньки:

– Чому ти невесела, донечку? Ти ще молода і мусиш насолоджуватися кожною хвилиною свого життя! Скажи мені, що тебе турбує?

– Я і сама не знаю, але, коли я дивлюсь на Місяць, то наш світ здається мені складнішим, темнішим...

І от знову одного вечора, коли дід Такеторі зайшов до доньки в кімнату, побачив, що вона сумна і дивиться на Місяць.

– Про що ти думаєш, моє серденько, – питав схвильований Такеторі.

– Та так, ні про що.

– Я тебе благаю, не дивись на Місяць. Коли ти на нього дивишся, то робишся такою сумною...

Але дівчина продовжувала виходити, коли було видно Місяць, і дивитись, дивитись... Однак, коли ніч була темна, що навіть не було видно Місяця, то дівчину як підміняли, вона ні про що не думала і була весела як і раніше. Проте, як тільки виходив на небо Місяць, одразу з'являлись у дівчини сльози.

– Дивись, дивись. Знову вона сумна, – шепталися слуги.

І от, коли настав восьмий місяць і була повня Кагуя-хіме заплакала так сильно, як ще ніколи до цього. Батьки її перелякались, стали питати:

– Що таке? Що трапилось?

І тоді, плачучи, дівчина почала свою розповідь:

¹ В Японії існує прикмета, що не можна довго дивитися на Місяць, що це приносить лихо в дім.

– Давно я хотіла Вам про все розповісти, але все ніяк не могла. А тепер вже, на жаль, не можна відкладати. Я не земна, а народжена на Місяці. У минулому житті я зробила помилку, а тому була відправлена на Землю спокутувати свою провину, але вже цього місяця за мною мають прибути люди з того місця, де я народилась. Саме тому, коли я бачила Місяць, то так сумувала, оскільки знала, що скоро покину Вас. – І Кагуя-хіме заплакала ще голосніше.

– Ні, не кажи цього. Коли я тебе знайшов у бамбуку, ти була зовсім крихітна. Я тебе виховав, ти моя донька. Я тебе нікому не віддам! Я вмру без тебе!

– У мене там є і мама, і тато. Для них той час, що для нас видався роками, – всього лише коротенька мить. Навіть не дивлячись на мій сум, я повинна повернутися у свій світ.

Не лише батьки Кагуя-хіме журилися за дівчиною, але і слуги, які так полюбили Діву місячного сяйва, її доброту, красу, ширість, теж сумували за дівчиною.

Та от про це нещастя дізнався і сам імператор, і одразу ж відіслав посланця до Такеторі, який дуже сильно змінився: волосся його стало білим, спину скрутило, очі нагнало, – все це від горя, звісно ж. До цього Такеторі виглядав на п'ятдесят і не більше.

Тоді посланець спитав у діда:

– Чи правда те, що Кагуя-хіме останнім часом весь час ходить сумна?

Дід Такеторі, проливаючи сльози, відповів:

– Передай імператорові, що п'ятнадцятого числа цього місяця за Кагуя-хіме прийдуть люди з Місяця, а тому хай він пришле багато стражі, щоб охороняти нашу дівчинку.

Посланець повернувся до палацу та розповів імператорові про все, що дізнався від Такеторі, і ще додав, який був жахливий вигляд у діда.

– Я його розумію. Один лише раз зміг я побачити Кагуя-хіме і вже не можу її забути, а він милувався нею весь час, з ранку до вечора.

Коли ж настало п'ятнадцяте число, імператор відправив до будинку Такеторі дві тисячі воїнів з шести головних підрозділів, якими командував Такано Окуні. Одна тисяча охороняла дім з землі, а інша вилізла на дах. Також на охорону дівчини стали і слуги, у яких також був лук і стріли. У домі ж, там де була Кагуя-хіме, охороняли жінки. Дружина Такеторі сховалась разом із дівчиною у

потаємній кімнаті, а сам дід став перед дверима і сказав:

– Так, охорона у нас хоч куди! Ми тепер навіть і небесному війську не програємо! Гей ви, там не даху, стріляйте у все, що побачите, у все, що рухається!

На що охоронці відповіли:

– Не хвилюйтеся, ми гарні стрільці, а тому і мухи не пропустимо!

Почувши ці слова, дід трохи заспокоївся, але Кагуя-хіме сказала:

– Як би ви мене не охороняли, але це не допоможе. Коли охоронці побачать тих людей, то вони кинуть свою зброю. Як тільки охоронці побачать їх, то хоробрість, якою вони володіють, одразу ж зникне.

На що Такеторі відповів:

– Тоді я сам їм своїми нігтями очі повиколую, волосся повидираю. Не віддам я тебе!

– Не кричіть так, батечку. Я теж не хочу покидати вас. Вже давно я почала виходити на веранду і прохати людей на Місяці лишитися ще на трохи, хоча б на рік, однак вони відмовили мені, і тому я останнім часом ходила така сумна. Там, на Місяці, життя прекрасне: там немає старості і потворності, однак я все рівно не хочу повертатися. Як же мені Вам віддячити за всю ту ласку?

– Хай лишень спробують наблизитися до моєї донечки, – пригрожував Такеторі.

Спокійно пройшла перша половина ночі, однак раптом все залилось сьайвом, що було в десятки разів сильніше від місячного світла. Світило так яскраво, що навіть можна було побачити кожну рису на обличчі людини, кожну її лінію. Тим часом з неба спустились істоти, що випромінювали яскраве світло. Вони парили у повітрі, вишикувавшись у ряд. Побачивши це, охоронці як один миттю загубили минулу хоробрість і бажання змагатися з надзвичайними істотами. Раптом один із них сказав:

– Міяцукомаро, виходь! А ти старий, відпусти її. Вона була відслана на Землю, на короткий час до такого нікчемного старця, щоб спокутувати свої гріхи за минуле життя, але строк її перебування на Землі закінчився. Хіба ми не винагороджували тебе за те, що ти дбав про Кагуя-хіме? Хіба ти не отримував золоті монети, які знаходив у бамбуку? А тепер віддай її нам!

– Ти кажеш, що ви послали дівчину до мене на короткий час, але ця дівчина у мене вже двадцять років, а тому, можливо, ви шукаєте іншу, оскільки моя Кагуя-хіме лежить тяжко хвора і навіть не може

до вас вийти.

– Скоріше поспішай, Кагуя-хіме! – Знову покликав дівчину неземний посланець, наказавши готувати колісницю. І тоді все миттю повідчинялось само собою: вікна і двері, – і Кагуя-хіме вийшла до неземних істот і звернулась до свого “земного” батька:

– Ви завжди будете у моєму серці. Я Вас прошу, Ви проведіть мене поглядом. Подивіться, як я буду підійматись до неба.

– Що зі мною тепер буде? Як же мені тепер жити без тебе? – Плакав Такеторі.

– Я напишу Вам листа, і кожного разу, коли Вам буде сумно, коли Ви захочете мене побачити, мій лист буде поруч, а значить і частинка мене завжди буде з Вами.

“Якщо би я народилася на Землі, то ніколи, ніколи Вас не покинула, мої любі! Я скину вбрання, що носила раніше і залишу його Вам на згадку про мене... Коли буде безхмарна ніч, дивіться на Місяць, там буду я”.

У одного з посланців було вбрання, зроблене із пір’їв¹. Ще один тримав у руках посуд, де містилась рідина безсмертя. Тоді дівчині протягнули посуд і сказали:

– Випий, діво, цієї безсмертної води, – і посланець підніс посуд Кагуя-хіме. Дівчина випила зовсім трохи, а решту хотіла віддати своїм “земним” батькам, однак їй не дозволили цього зробити. На діву вже хотіли накинути вбрання, коли вона заголосила:

– Зачекайте, коли я надягну це вбрання, то всі мої почуття зникнуть, а я ще маю написати листа одній людині! – Прохала дівчина, але посланці вже починали дратуватися.

– Не судіть про те, чого вам не зрозуміти. – Продовжувала Кагуя-хіме і почала писати листа для імператора.

“Дякую Вам за те, що прислали своє військо, але ніхто мене не зміг би втримати... Я не погодилась бути у Вас при дворі не тому, що пихата, а тому, що я з іншої планети. Мені дуже шкода, що Ви могли подумати, що я зухвала, чи байдужа до ваших почуттів”.

Не побачу вже

Більше ніколи тебе.

Тебе згадую,

¹ За легендами феї могли літати по небу лише у небесному вбранні, зітканому з пір’я.

*Вбрання я надіваю,
Та серце калатає!*

Тоді дівчина віддала листа разом із напоєм безсмертя начальнику стражі, щоб він передав його імператорові, а потім вона одягнула вбрання і миттю забула все, і всі почуття теж зникли, більше не шкода їй було ні діда Такеторі, ні імператора. Діва сіла у колісницю і разом із сотнею посланців відлетіла.

10. Безсмертна гора Фудзі

Дід Такеторі та його дружина все плакали і плакали, що вже почали проливати пекучі сльози.

– Навіщо ж нам тепер наші життя? Для кого нам тепер жити? – Казали старі, відмовляючись пити ліки, а тому вже дуже скоро навіть не могли і підвестися.

Начальник стражі, вернувшись до палацу, віддав імператорові лист від дівчини і напій безсмертя. Імператор же після того як дізнався, що Кагуя-хіме покинула їх світ так зажурився, що не їв і не пив. Одного разу покликав він своїх чиновників і спитав у них:

– Яка гора найближча до небес?

– Гора Саруга – найвища, і до хмар вона найближча завжди, – відповіли чиновники.

Тоді мікадо написав листа:

Покинула мене!

Навіщо світ без тебе!?

Навіщо зілля!?

Коли не має сяйва.

Коли нема твого кохання...

Потім імператор віддав це послання і зілля безсмертя і пояснив, що треба з цим зробити.

Слуги піднялися на найвищу гору, вилили зілля безсмертя і запалили його разом з посланням імператора – зілля запалало і не гасне воно й до сьогоднішніх днів. А гору відтоді так і назвали Фудзі, що означає “безсмертна гора”.

Дим підіймався все вище й вище, досягаючи небес і Місяця, а разом із ним і послання мікадо до коханої – Діви місячного сяйва...

Переклад Н. Бортнік

**ОТІКУБО
МОНОГАТАРІ**

(«Повість про Отікубо»)

落窪物語

ОТІКУБО МОНОГАТАРИ

Слово “отікубо” (落窪) в давньояпонській мові означало: “приміщення на землі” (з земляною підлогою), “комора”, “комірчина”, тобто допоміжне приміщення господарського призначення, розташоване на подвір’ї оселі заможного мешканця столиці Хей-ан, де могли зберігатися непотрібні речі, запас харчів тощо. Саме це слово стало власним ім’ям головної героїні повісті – доньки імператорського радника другого (середнього) рангу Мінамото-но Тадайорі, яку після смерті рідної матері зненавиділа її мачуха – перша дружина батька на ім’я *Кітано-ката* (“Господиня північних покоїв”). Поселивши її в такій комірчині, вона постійно знущалася над бідною дівчиною, доручаючи їй непосильну за обсягом роботу (переважно – шиття одягу для членів родини і власних доньок), з якою та змушена була справлятися, щоб не накликати на себе черговий гнів злої мачухи.

Тобто перед нами добре відомий світовій літературі художній образ Попелюшки з відповідним сюжетом – обов’язковим щасливим кінцем і неминучим покаранням зла. Що, до речі, гармонійно перекликалося з релігійним вченням популярної в тогочасній Японії буддиської школи Сінгон, засновником якої був Кукай (Кобо Дайсі, 774-835), зокрема з тезою про те, що просвітління (тобто справжнього щастя) можна досягнути ще за цього життя.

Серед японських та зарубіжних фахівців і досі тривають дискусії щодо дати написання й авторства цього художнього твору, оскільки найдавніший список “Повісті про Отікубо”, який дійшов до нашого часу, датується кінцем доби Муроматі (1333-1568). Більшість фахівців вважає, що повість була написана в 990-998 рр., а її автором є Мінамото-но Сітаго. Проте відомо, що він помер 983 р. Саме цей факт породив ще одну версію, відповідно до якої Мінамото-но Сітаго (911-983) написав лише початок цієї повісті, яку згодом завершила Сей-сьонагон – відома письменниця доби Хей-ан, автор першого в японській літературі твору жанру *дзуйхіцу* “Макура-но сосі” (“Записки край узголів’я”). Ще за однією версією, якої дотримується сучасний американський японіст Дональд Кін, “Повість про Отікубо” була

написана вже після доби Хей-ан. Однак про те, що цей твір був відомий японським читачам ще до початку XI ст. свідчить та обставина, що про нього згадується в романі “Тендзі моногатарі”, написаному Мурасакі Сікібу на межі X-XI ст., правда, без згадки назви самої повісті. Зокрема, у главі “Світлячки” читаємо: “У багатьох стародавніх повістях розповідається про злих мачух”. А в главі “Священне дерево сакакі” згадується про тяжке життя дівчини з мачухою на ім’я Кітано-ката.

Головними художньо-стилістичними особливостями “Повісті про Отікубо” можна вважати:

По-перше, поляризацію добра і зла, а також позитивних і негативних рис її головних героїв, що зближує “Отікубо моногатарі” з казковою повістю “Такеторі моногатарі”, як і з жанром казки взагалі, про що вже йшлося у відповідному вступі до згаданого твору.

По-друге, за словами відомої російської перекладачки японської класичної літератури В.Н. Маркової, яка переклала “Отікубо моногатарі” російською мовою, автор цієї повісті застосовує нову для тогочасних художніх творів техніку оповідання: “Він розгортає фабулу за допомогою діалогів, листів, віршів, скоротивши власне описову частину до мінімуму. Це надає його оповіді більшої жвавості” (**Две старинные японские повести. Пер. со старояпонского В. Марковой. – М., 1976. – С. 334**). Така техніка авторського стилю дійсно була новаторською для літератури доби Хей-ан.

По-третє, повість насичена гумором, сарказмом, комічністю багатьох сцен, що значною мірою відрізняє її від стилю історичних літописів, а також дидактичних буддійських легенд *сецува*. Щоправда, гумор цей має досить специфічний суто японський характер. Слід зазначити, також, що і сарказм, і комічні сцени стосуються виключно негативних персонажів повісті або ж простолюддя (слуги, служниці). Позитивні герої малюються виключно в епічному чи нейтральному стилі.

По-четверте, наявність численних авторських моралізувань, вкладених у уста тих чи інших героїв, що, навпаки, зближує “Повість про Отікубо” з жанром *сецува* і навіть дозволяє провести певні паралелі між “Отікубо-моногатарі” та жанром моралізаторських повістей або повчальних алегоричних драм (“*мораліте*”), характерних для середньовічної Європи. Типовими прикладами таких моралізувань можуть бути слова рідних синів Кітано-ката – Кагедзумі та Сабуро,

сказані ними на адресу своєї жорстокої матері:

“Згадайте, скільки зла ви їй спричинили в минулому! ...Скільки гір-коти повинно було накопичитися в серці бідолоашної, коли ви її так жорстоко пригноблювали! І чим вона віддячила вам? Лише добром. А ви не відчуваєте до неї навіть крихти вдячності, більш того, ви ще й проклинаєте її привселюдно. Хіба ж можна поводитися так божевільно?”

“Шляхетна людина і в бідності зберігає красу своєї душі... Коли сестричка (Отікубо.- І.Б.) жила в нашому домі, хіба чув хто-небудь від неї навіть одне слово скарги? Ви, матінко, стільки разів несправедливо дорікали сестричці, але вона завжди слухала вас. Усі казали про неї: “Яка покірлива!” Хіба ви, ненько, не казали те ж саме?”

“Сварлива у нас мати й лиха... Як це прикро! Слід молити богів та будд, щоб вони пом'якшили її серце! А нам ці молитви зарахуються на небесах”.

“Ось бачите, у наш час навіть рідні діти не дуже дбають про власних батьків. А ваш зять тільки й думає про те, як вам допомогти. Ви мусили б бути щасливою”.

Або оцінка служницею Акогої шляхетності й вірності чоловіка Оті-кубо, якого звали Мітійорі:

“У палаці безліч гарних дам, а він ніколи не пожартує з ними, не кине на них жодного погляду. Усі ночі він ночує вдома... Як тільки звільниться від справ, відразу ж поспішає до своєї дружини. Ось зразок вірного подружнього кохання!”

По-п'яте, наявність в “Повісті про Отікубо” елементів психологічного аналізу, який набуває подальшого розвитку в першому японському романі “Гендзі моногатарі” Мурасакі Сікібу і в “Записках край узголів'я” Сей-сьонагон. До речі, можливо, саме ця спільна риса двох видатних літературних пам'яток доби Хей-ан – “Отікубо-моно-гатарі” та “Макура-но сосі” і наштовхнула окремих дослідників на думку про те, що саме Сей-сьонагон була одним із співавторів “Повісті про Отікубо”.

Наведемо лише два приклади психологічного аналізу душевного стану героїв із цього твору:

а) Висновок мачухи, яка підгледіла, як Мітійорі вночі допомагає Отікубо шити замовлений одяг, натягуючи для нею тканину:

“А цей, відразу видно, не з простих людей. Більш того, він настільки до неї прив'язаний, що допомагає їй у суто жіночій, приниз-

ливій для чоловіка роботі! Ні, це не швидкоплинна закоханість, а справжнє кохання. Який жах!”

б) Поведінка Отікубо в одній із критичних для неї ситуацій:

“Отікубо вирішила, що Мітійорі підкорився суворому наказу своєї матері. “Він не міг не послухати своїх батьків”, – думала потай від усіх Отікубо, але, хоч як важко було в неї на серці, вона жодним чином не проявила свого смутку, а з показним спокоєм почала чекати, щоб Мітійорі сам відкрив їй усю правду”. Тобто, перед нами – завершена психологічна картина душевного стану головної героїні з мотивацією її поведінки та вчинків.

Однією з характерних особливостей стилю “Повісті про Отікубо” є також значна кількість поетичних вставок, що, в свою чергу, зближує цю повість з жанром *ута моногатарі* (“пісенна повість”). За нашими підрахунками, “Повість про Отікубо” містить 85 віршів. Переважно це *танка*. Але вже тут ми можемо зустріти й пізніші жанри японської класичної поезії, вірніше, їх першопочатки, наприклад:

а) *рента* (“зчеплені рядки”, “з’єднані строфи”), коли один вірш-*танка* писався двома авторами:

“Мітійорі був зворушений і склав таку початкову строфу:

*Про те, що сумувала ти,
Без зайвих слів
Розповіли рукава.*

Отікубо завершила *танку*, сказавши йому у відповідь:

*Це, мабуть, дощ сумує,
Про мою дізнавись долю”.*

б) *хайку* (*хокку*), коли цитування вірша якогось автора чи народної пісні обмежувалося лише трьома першими рядками:

*“Усе змінилося,
Лише зозулі голос
Мені минуле раптом нагадав... ”*

Або ще:

“Якщо я вже зараз так сумую в очікуванні розлуки з тобою, то,

як співається в одній пісні:

*Що станеться зі мною,
Як хмаринка
Підніметься аж до гірських вершин?"*

Тобто покохає когось іншого, вищого за соціальним станом, чином чи посадою.

Надзвичайно цікавий поетичний цикл містить третя частина “Отікубо моногатарі”, де описується новозбудований палац Мітійорі і наводиться короткий опис картин на розсувних перебірках *сьодзі*, якими розділяються кімнати, а також тексти віршів, що супроводжують ці картини. Нагадаємо в цьому зв’язку, що перший варіант поетичної антології “Хяку-нін іс-сю” (“По одному віршу ста поетів”, 1235 р.), укладеної відомим поетом Фудзіварою Тейка (Садаіе) для тестя свого сина, теж був записаний саме таким чином і створювався з тією ж метою – прикрасити *сьодзі* новозведеного палацу малюнками на теми відомих віршів.

Автор повісті після лаконічного опису картин на ширмах, що прикрашали бенкетну залу палацу, наводить також тексти віршів, якими супроводжувалися ці картини:

“Ширми бенкетної зали були прикрашені численними картинами. Для того, щоб читач мав про них уявлення, наведемо вірші, які були написані на стулках цих ширм:

Пробудження весни.

*Ледь-ледь лише
Замайорів світанок...
Напевно, стежкою
Вночі прийшла весна, –
І гори Йосіно встелив серпанок.*

Другий місяць року. Облітає вишневий цвіт.

*Якби забув
На вишнях цьогорічних
Змарніти і опасти білоцвіт,
Щоб вітепер*

Цвісти уже довічно!"

**(Отікубо-моногатарі // Сінтьо-ніхон-котен-сюсей 「落窪物語・新潮日本
古典集成・東京・新潮社」. – Токіо, 1979. – С. 221-224).**

І таким чином описуються всі дванадцять місяців року.

Закінчується повість, знову ж таки, як і починалась – у казковому стилі:

- добро перемагає зло;
- головні герої повісті досягають сімейного щастя й матеріального благополуччя;
- їхні діти, родичі і друзі отримують високі чини та посади;
- вірні слуги нагороджуються щедрими подарунками, які детально перераховує й описує автор повісті.

Таким чином “Повість про Отікубо” стала одним із літературних шедеврів епохи Хей-ан, який створювався як популярний розважальний жанр художньої літератури для широкого кола читачів, що є яскравим свідченням високого рівня грамотності та освіченості тогочасного населення Японії, розквіту в цей історичний період японської культури в цілому.

І.П. Бондаренко

ОТІКУБО МОНОГАТАРИ («Повість про Отікубо»)

Глава перша

У давні часи жив один тюнагон¹ на ім'я Мінамото-но Дадайорі та мав він багато вродливих дочок. Двох старших вигідно видали заміж і оселили в розкішних покоях батьківського палацу: одну в західній частині, іншу – в східній. Двох молодших оточили найніжнішими турботами, готуючись найближчим часом урочисто відсвяткувати обряд їх повноліття, коли на дівчину вперше вдягають вбрання з довгим складчастим шлейфом *мо*. Та була в тюнагона ще одна донька. Колись він іноді навідувався до її матері, яка походила зі збіднілої гілки імператорського роду, але його кохана рано залишила цей світ.

У законної дружини тюнагона Кітано-ката, тобто Пані північних покоїв², було жорстоке серце. Не злюбила вона свою пасербицю і ставилася до неї гірше, ніж до останньої служниці, та оселила її подалі від головних покоїв палацу, в маленькому будиночку поруч із воротами. Називали цей будиночок просто "*отікубо*" – "комірчиною", тому що підлога в ньому була майже врівень із землею³.

Зрозуміло, що до пасербиці не дозволено було звертатися, як до інших дочок, ані високошляхетною пані, ані будь-яким іншим шанобливим ім'ям. Пані північних покоїв намагалась дати їй таке прізвисько, яке б підходило тільки для служниці, але побоювалася, що чоловікові це може не сподобатись, і наказала: "Живе вона в отікубо – комірчині, так нехай і кличуть її "Отікубо"⁴. Так це ім'я за

¹ *Тюнагон* – посада при імператорському дворі, другий радник міністра.

² Стародавній японський будинок був суворо орієнтований по частинах світу: головний вхід розташовувався з південної сторони, далекі (жіночі) покої – на північній. Традиційно в середньовічній Японії законну дружину називали "Пані північних покоїв".

³ Палац знатної людини являв собою ансамбль будівель, об'єднаних галереями і переходами. Підлога була піднята над землею за допомогою опорних стовпів, а будиночки службового чи господарчого призначення були традиційно з низькою підлогою.

⁴ Дівчат у знатних родин називали або відповідно до черговості їх народження порядковими номерами – перша, друга і т.д., або згідно з будинками, в яких вони проживали (наприклад "Павільйон гліциній", "Яшмовий палац" тощо). Прізвисько "Отікубо" носило знущально-зневажливий характер.

нею й залишилося.

Та й сам тюнагон не надто дошкуляв своїй доньці батьківською ніжністю: від самого її дитинства він був до неї нечуйним, і тому потрапила вона під владу мачухи й раз-у-раз почувалася самотньою й беззахисною.

У всьому світі не мала вона ані рідних, ані близьких, ані навіть годувальниці, нікого, хто міг би подбати про неї в цьому житті, окрім однієї молоденької служниці. Служниця ця, жвавого розуму дівчиця на прізвисько Усіромі, ходила за нею ще за життя її матері. Обидві дівчини від усієї душі піклувалися одна про одну й не розлучалися ані на мить.

Красою Отікубо ані трохи не поступалася своїм плеканим і розпещеним сестрам, але на людях вона не показувалася, і тому при дворі про неї нічого не знали. Чим дорослішою ставала Отікубо, чим більше розумнішала, тим сильніше страждала від того, що життя до неї таке немилосердне і що на її долю випадають одні тільки неприємності. Вона нарікала на свою долю у піснях-віршах, завжди таких безрадісних. Ось один з них:

*Кожен новий ранок новою бідною загрожує, новою
образою вражає.
Що мені чекати від цього світу? Чим я утішуся?*

Дівчина завжди була сумною. Її засмучений вигляд без слів промовляв про те, як глибоко її вражала людська несправедливість. Проте, від народження Отікубо була обдарована ясным розумом і багатьма талантами. Вона б могла чарівно грати на семиструнному *кото*¹, але хто став би навчати її? Тільки в ранньому дитинстві, коли їй було років шість-сім, вона вчилася у своєї матінки грати на кото з тринадцятьома струнами, і досконало опанувала це мистецтво.

Коли її молодшому братові Сабуро, синові законної дружини тюнагона, виповнилося десять років, він дуже полюбив гру на *кото*.

- Навчи його, - наказала мачуха, й Отікубо зрідка показувала хлопчиків, як треба грати.

Від нудьги у вільний час вона займалася шиттям і скоро навчи-

¹ Дівчат зі знатних родин навчали грі на тринадцятиструнному *кото*, але іноді вони грали на семиструнному.

лася відмінно вправлятися з голкою.

- От це схвально! - зраділа мачуха. – Дівки нічим не примітної зовнішності мають старанно навчатися хоча б якій-небудь корисній справі!

І посадила пасербицю за шиття, не даючи бідолашній ані хвилини відпочинку. Отікубо довелося одній займатися всіма вбраннями для обох чоловіків своїх старших сестер. Іноді вона ночами очей не стуляла. Ледве спізниться, мачуха почне дошкуляти докорами:

- Попросиш цю неробу зробити якусь дрібничку, а вона починає корчити невдоволене обличчя. Що ж вона вважає за пристойну для себе роботу, скажіть мені на милість?

Дівчина нишком лила сльози й зітхала:

- Якби скоріше вмерти!

Тим часом урочисто відсвяткували повноліття третьої дочки, Сан-но-кімі¹, і незабаром видали її заміж за одного парубка, який мав посаду куродо-но сьосьо². Отікубо стало ще важче: довелося шити для зятя нові вбрання.

У будинку не бракувало молодих і гарних служниць, але хто з них погодився б братися за таку нікчемну працю як робота голкою! Служниці часто зле поводитися з Отікубо, і вона, проливаючи сльози над шиттям, жалілася в своїх піснях:

*Даремно шлях шукаю, щоб назавжди покинути цей
жорстокий світ.*

Несу важкий тягар: сумне моє життя.

Усіромі могла посперечатися з ким завгодно гарною зовнішністю й довгим прекрасним волоссям³, а тому її призначили служницею до молодої пані. Мимоволі довелося підкоритися. Прикро й гірко було

¹ Сан-но-кімі – жіноче ім'я, дослівно означає "третья панна"; кімі (як інваріант гімі) – ввічлива назва дочок зі знатних аристократичних родин.

² Куродо-но сьосьо – посада молодший военачальник (сьосьо) при Імператорському архіві (куродо-докоро). Назначалися, як правило, з осіб п'ятого рангу та входили до складу Особистої імператорської охорони.

³ Знатні жінки зачісували волосся на прямий проділ і залишали їх вільно спадати на спину й плечі. Довге волосся вважалося однією з головних ознак жіночої вроди.

Усіромі, але що могла вона зробити?

- Більше за все в цьому житті я бажаю ніколи не розлучатися з вами. Навіть коли моя рідна тітонька послала за мною, я навіть тоді відмовилася залишити вас. За що ж на мене доля наслала таке покарання? Чому повинна я служити не вам, моїй улюбленій пані, а чужій жінці?

- Годі тобі, яка різниця? Адже ми як і раніше будемо жити в одному будинку. Я навіть тішуся з того, адже ти ходиш у жалюгідних лахах, а відтепер тебе обдарують новим вбранням...

Усіромі була сповнена вдячності своїй юній пані за її ласку і любов. Серце її стискав біль, коли бачила, як Отікубо нудьгує на самоті, та, страждаючи за неї душею, кожную вільну хвилину прибігала до неї. Як же ж сильно діставалося за це Усіромі!

- Отікубо, як і раніше, раз у раз смикає цю служницю! – гнівалася пані Кітано-ката.

Не часто тепер дівчата мали нагоду поговорити відверто. Навіть кликати Усіромі стали тепер по новому: мачуха вирішила, якщо вона прислужує за новою пані, то й колишнє ім'я їй вже не личить, і дала їй нове – Акогі.

У світі нового зятя, чоловіка Сан-но-кімі, був один мечоносець, дуже тямущий юнак на ім'я Коренарі. Йому припала до серця Акогі. Довгий час вони посилали один одному любовні листи й, нарешті, побралися. Подружжя відверто повіряло один одному свої думки. Акогі частенько розповідала чоловікові про свою улюблену пані, про те, яке добре серце має Отікубо, яка вона вродлива та скільки їй доводиться зносити несправедливих пригноблень і образ від безсердечної мачухи. Заливаючись сльозами, Акогі благала:

- Нумо, допоможи мені влаштувати її долю! Як було би добре, аби мою славну панянку потайки викрав з будинку який-небудь пристойний чоловік і одружився б з нею!

Акогі з мечоносцем увесь час говорили між собою про сумну долю Отікубо й від душі жаліли її, намагаючись вигадати спосіб, як допомогти їй.

Мати цього мечоносця була годувальницею одного знатного юнака на ім'я Мітійорі, який був сином головного начальника Лівой гвардії й сам мав звання сакон-но сьосьо, тобто молодшого начальника Лівой гвардії. Юнак був ще не одружений і тому розпитував усіх про те, які дочки зі шляхетних родин є на виданні.

Одного разу мечоносець почав при ньому розмову про лиху долю Отікубо, і ця оповідь запала юнакові в серце. Якось Мітійорі дочекався хвилини, коли залишився з мечоносцем наодинці, та став його докладно розпитувати про Отікубо.

- От, бідолашна! Напевно, в неї так важко на душі! - вигукнув він. – Але ж ти говориш, вона походить зі шляхетнішого роду... Влаштуй мені з нею таємне побачення!

- Отак відразу!? А якщо вона й думок таких не має?.. Я повинен спочатку повідомити їй про ваші наміри й дізнатися її думку.

- Влаштуй так, аби я потрапив до неї в покої, неодмінно! Адже вона живе окремо від родини, близько самісінької брами...

Мечоносець про все розповів Акогі.

- Та моя пані зараз нічого подібного й в думках не має! Чула я, до речі, що юнак цей – чималий джигун, - спробувала заперечити Акогі. - Як же я стану вмовляти її довіритися славнозвісному вітрогону?

Але, побачивши, що чоловік її розлютивсь через відмову, вона поволі піддалася.

- Добре, при нагоді я поговорю з моєю пані.

Акогі оселили в тісному закуточку поруч із кімнатою Отікубо, але вона вважала, що їй, як служниці, не надто пристойно стелити свою постіль в один рівень із панським ліжком, і йшла спати в клітинку, підлога якої була ще нижче за покої молодої пані.

Був перший день восьмого місяця року. Отікубо самотньо лежала на ліжку. Не в силах заснути, вона послала тихе моління до своєї покійної матері:

- Матінко, заберіть мене до себе, мені так важко.

*Якщо маєш до мене хоч краплину жалю, повернися,
забери із собою.*

Не лишай мене на здобич печалям сумної землі.

Так шукала вона розради в марних ремствуваннях.

Наступного ранку Акогі спробувала завести з нею розмову про любовні шукання молодого вельможі:

- Чоловік мій розказав мені про такі-то справи... А що ви про це думаєте? Адже ви не можете до кінця днів залишатися самотньою.

Коли дівчина нічого не відповіла, Акогі зніяковіла й не знала, як продовжувати, але саме в цей час її покликали: "Подай пані Сан-но-

кімі воду для умивання!" Так і довелося їй піти ні з чим.

У глибині душі Отікубо вирішила, що в цьому житті їй однаково немає чого чекати хорошого. Бідолашна сирота, вона ще в ранньому дитинстві втратила мати, і тепер тільки й мріяла про смерть. Навіть якби вона постриглася в черниці, то їй однаково не вдалося б залишити батьківський будинок, де до неї так безжалісно ставляться. Ні, краще вже померти!

А тим часом мечоносець прямував до палацу батька Мітійорі.

- Ну, що чуто щодо тієї справи? - нетерпляче запитав юнак.

- Я мав розмову з мою дружиною, а вона у відповідь: "Так відразу тут нічого не доб'ється!" Звичайно, коли дівчина має батьків, то можна як-небудь сватання поквипити, але батько молодій пані настільки підвладний своїй дружини, що навряд чи з ним можна домовитися.

- Я ж тобі говорив від самого початку: влаштуй нам таємну зустріч! У таке сімейство не надто приємно входити на правах законного зятя. Якщо вона мені приглянеться, то заберу її до себе в будинок. А якщо вона мені не полюбить, то стосунки можна припинити під тим приводом, що світом пішли різні пересуди.

- Я дізнаюся про її рішення й відразу повідомлю вас, - сказав мечоносець.

- Та почекай! Спочатку я маю подивитися на цю дівчину, а вже потім вирішувати остаточно. Як я можу дати обіцянку, не побачивши її? Ти скажи, що я, мовляв, людина надійна та не залишу її відразу.

- Не покинете відразу? І це, на вашу думку, сповнене почуттів зізнання у коханні? - насупився мечоносець.

- Я хотів сказати "ніколи", але обмовився. - І Мітійорі, сміючись, вручив мечоносцеві любовне послання. - Ось, бери та передай.

Той з неохотою прийняв лист і віддав його Акогі.

- Це послання для твоєї пані.

- Яка небачена підступність! Ні, позбав мене! Я не прагну підбивати свою панянку на різні дурощі.

- А ти спробуй вмовити її написати відповідь. Нічого в цьому ганебного немає.

Акогі віднесла лист до Отікубо.

- Це лист того юнака, про якого я вам нещодавно розповідала.

- Чому ти так вчиняєш зі мною? Якщо про це довідається матінка, то вона мене не похвалить! - вжахнулася Отікубо.

- За весь час ваша мачуха не сказала вам жодного ласкавого слова! І ви ще турбуєтеся, що вона скаже?

Отікубо у відповідь промовчала.

Акогі запалила свічку й прочитала листа, в якому був тільки один єдиний вірш:

*Як дізнавсь, що ти є в цьому світі, серце лине до тебе.
Чисте джерело на горі Цукуба,
Незримий мандрівнику, скажи, де ключ до мого
незримого кохання?*

- Який витончений почерк! - тихенько ойкнула від захвату Акогі, але, побачивши, що Отікубо залишилася незворушною, склала лист, сховала його в скриньку та вийшла з кімнати.

- Ну як, прочитала твоя пані листа? - поцікавивсь мечоносець.

- Не глянула навіть... Так я його непрочитаним і сховала.

- Не розумію. Усе краще, аніж жити так, як вона зараз живе... Та й нам обом ці любовні стосунки були б вигідні.

Зранку тюнагон заглянув дорогою з будинку до кімнатки своєї дочки й побачив її в жалюгідному вбранні й тільки її довге чорне волосся, що красиво розсипалося по плечах, трохи скрадало вбогість цього вбрання. Батько засумував над дівчиною.

- Як ти погано одягнена! Жаль мені тебе, ти зовсім геть забута, але спочатку я маю подбати про законних дочок. Якщо повернеться тобі нагода влаштувати своє життя, будь ласка, вчиняй, як сама знаєш. Бідненька, скрутноті тобі живеться!

Отікубо від зніяковілості не могла вимовити ані слова...

Під враженням цієї зустрічі тюнагон сказав своїй дружині:

- Зараз я зазирнув до Отікубо. На ній тільки одна вбога тонка сукня з нефарбованої тканини. Чи немає в наших дочок якого-небудь зайвого старого плаття? Нині ночі такі холодні...

- Я весь час дарувала їй вбрання. І куди тільки вона їх поділа, недбале дівчисько?

- Що тут вдіяти?! Отікубо рано залишилась без материнської турботи й до того ж, мабуть, вона неохайна за вдачею, - з прикрістю вигукнув тюнагон.

Пані Кітано-ката наказала пасербиці зшити парадні хакама¹ для молодшого зятя: "Доклади зусиль, зший якнайкраще! За працю я подарую тобі гарну сукню". Захопленню дівчини не було меж. Вона зшила хакама швидко й так красиво, що мачуха залишилася задоволена й подарувала їй зі свого плеча прикрашене тканими візерунками старе шовкове плаття на ваті.

Стояла осіння пора, коли крижаний вітер протинає до кісток і не знаєш, куди подітися від холоднечі. Отікубо так мерзнула, що зраділа й цьому жалюгідному дарунку. Вочевидь, життя, сповнене турбот і печалі, вже надломило її гордий дух.

У молодшого зятя, куродо, була гаряча вдача: він галасливо обурювався усім дурним речам, проте й до небес звеличував усе, що припадало йому до душі. От і тепер він не скупився на похвали:

- Чудова річ! Відмінно зроблена!

Служниці переказали його слова мачусі.

- Тихіше, не так голосно! - прикрикнула вона на них. – Ще чого доброго, Отікубо почує. Вона й без того зазнається! Таких треба тримати суворіше. На щастя, вона прислуговується іншим, а то була б про себе невідомо якої думки...

Жінки тихенько шепотілися поміж собою:

- Як тільки пані не совісно так безжалісно говорити про таку люб'язну й скромну дівчину!

А тим часом Мітійорі, вирішивши не відступати від свого, послав Отікубо другий любовний лист, прив'язавши до нього жмуток польового місканту.

Уже сколосилися паростки кохання в моєму серці.

Прекрасна польова квітко!

Прошелести ледь чутно, голову тихо схили у відповідь.

Відповіді не було.

Одного дня, коли лив осінній дощ, він знову надіслав їй листа:

"Я чув, що у вас ніжна душа, а тим часом ви такі безжалісні.

¹ Хакама – штани різних фасонів, предмет як чоловічого, так і жіночого одягу. За добу Хейан хакама мали вигляд широких шаровар або складчастих штанів, що ззовні нагадують спідницю.

*Просвіту немає у хмарах, лє нескінченний дощ...
Немов осінній день, туманиться від суму серце,
що кохає тебе".*

І знову ніякої відповіді.
Але Мітійорі, наполягаючи, написав знову:

*Хиткий міст хмар понад Небесною рікою...
Ти на тому березі.
Зберігаю надію в дорозі,
що блисне мені промінь у відповідь.*

Так він писав їй майже щодня, але Отікубо все не відповідала.
Нарешті Мітійорі сказав мечоносцеві:

- Дівчина ця, мабуть, дуже сором'язлива. Вона ніколи ще не отримувала любовних листів і, напевно, навіть не знає, як відповідати на них. Але ти казав, що вона має добре серце, відкрите для співчуття, так чому ж вона не надішле мені хоча б коротеньку відповідь?

- Не знаю чому. Може, боїться? Мачуха в неї – справжня відьма. Молода панянка живе у постійному побоюванні, тільки й думає, як би не прогнвати Пані північних покоїв якою-небудь дрібничкою. Того й дивися, з будинку її виженуть.

- Я ж тобі увесь час кажу, проведи мене без зайвих слів до покоїв дівчини, - наполегливо жадав Мітійорі. І той не наслідивсь послухатися, залишалось тільки дочекатися сприятливої нагоди.

Десять днів від закоханого не було звісток. Нарешті він написав:

*"Час мені схаменутись... Навіщо писати даремно?
Твоя холодність росте,
як на озері Масута гусне трава водяна.*

Скільки я не намагався притупити свої почуття, але даремно!
Вкрай виснажений стражданнями, я знову пишу до вас, хоча й розумію, що порушую цим світські пристойності..."

Мечоносець сказав Акої:

- Цього разу неодмінно потрібно дати відповідь. Ти вже як-небудь умов свою панянку, а то молодий пан сварить мене за брак

сумлінності з мого боку...

- Пані моя сказала, що не вміє писати любовних листів, - відговорювалася Акогі. - Ти б бачив, як вона зніяковіла...

Вона показала лист Отікубо, але саме в цей час чоловік другої дочки збирався у від'їзд у терміновій справі. Отікубо спішно шила для нього урочистий одяг і знову не відповіла на лист.

Мітійорі подумав, що вона й насправді, як говорить Акогі, не вміє писати любовних листів, але він багато чув про те, яке добре, чуйне серце в Отікубо, і тому не втрачав надії. Йому була до душі така сором'язлива дівчина.

- Чого ти тягнеш! – квапив він мечоносця.

Однак на панському подвір'ї завжди маячіло багато народу і сприятливої нагоди усе не випадало. Мітійорі знемагав від любовної туги. Але тут стало відомо, що тюнагон відправляється до храму Ісіяма¹ виконати одну зі своїх давніх обітниць. Усі домочадці осаджали тюнагона проханнями, щоб той взяв їх із собою. Навіть старих жінок і тих посоромилися залишити в будинку, одну тільки Отікубо покинули в її комірці.

Нака-но-кімі², середня дочка, спробувала було заступитися за сестру:

- Візьмемо з собою також і Отікубо! Прикро залишити її, бідненьку, в будинку на самоті.

Але Пані північних покоїв навіть слухати не стала.

- Що за новина! Вона ніколи порогу будинку не переступала. Та й як вона буде шити в дорозі? Ні до чого привчати її до непотрібних розваг, нехай-но краще сидить вдома.

Акогі, як служницю третьої дочки Сан-но-кімі, збиралися було красиво вирядити та взяти із собою, але та не захотіла залишати свою колишню пані на самоті й відмовилася під приводом, що в неї раптово настало місячне очищення й у храмі їй з'являтися ніяк не можна.

- От ще вигадки! - розсердилася Кітано-ката. - Ти навмисно так говориш, бо не хочеш залишати на самоті Отікубо!

- Та ні, навпаки, мені дуже прикро, що так сталося. Але ж строк

¹ Храм Ісіяма – буддійський храм, який знаходився у провінції Омі. За доби Хейан був популярним місцем для паломництва, але свята в храмі носили не тільки релігійний, але й розважальний характер.

² Нака-но-кімі – дослівно означає "середня панна".

очищення доходить кінця. Якщо накажете, я з радістю поїду. Хто ж з доброї волі відмовиться від такої цікавої подорожі? Літні жінки й ті просяться... - говорила Акогі так переконливо, що Пані північних покоїв нарешті повірила й наказала нарядити що красивіше та взяти замість неї в дорогу просту дівчину для чорної роботи, а їй дозволила залишитися.

У будинку почалися гучні збори, піднялася дорожня метушня, але нарешті всі виїхали, і Акогі в тиші, що настала, почала сердечну бесіду зі своєю юною пані, аби розвіяти її журбу. У цей час принесли записку від мечоносця: "Я чув, що ти не поїхала до храму разом із іншими. Якщо це правда, я відразу ж приїду".

Акогі написала йому у відповідь:

"Пані моя нездужає, і вона залишилася в будинку. Як я могла залишити її? Нам вельми нудно. Приходь відвідати нас і принеси із собою ті картини, які ти одного разу пообіцяв нам показати".

Варто сказати, що в молодшій сестри Мітійорі, що мала високе звання молодшої імператриці, було багато сувоїв із гарними картинами. Мечоносець якось говорив Акогі, що якщо молодий пан почне відвідувати Отікубо, то він неодмінно покаже їм ці сувої.

Мечоносець показав Мітійорі записку, отриману ним від Акогі.

- То це лист від твоєї дружини, Коренарі? Дуже красиво пише. Ось нагода, на яку ми чекали. Йди-но туди та влаштуй усе!

- Дайте мені на деякий час один сувій з картинами.

- Ні, я сам покажу їй, як ти мені раніше радив. Коли буду в неї...

- Здається, зараз і насправді видалася сприятлива нагода, - погодився мечоносець.

Мітійорі, сміючись, пройшов до своїх покоїв і намалював на білому папері незадоволену фізіономію чоловіка: палець у роті, губи поморщені. Внизу він написав:

"Ви прагли помилуватися картинами, будь ласка, надсилаю вам одну з них.

Стиснуті сумно вуста, втомлено дивляться очі.

Чи може бути інакше?

Мало в житті насолод у тих, до кого так жорстокі.

Втім, цей лист – хлоп'яцтво з мого боку".

Збираючись віднести послання пана, мечоносець сказав своїй МА-

тері, яка колись була годувальницею Мітійорі:

- Приготуй яких-небудь смачних ласощів і вклади їх у кошик. Я скоро за ними надішлю.

Він попрямував до будинку тюнагона й викликав Акогі.

- А де ж картини? - поцікавилася вона.

- Отут. Віддай-но цього листа панянці, тоді все довідається.

- Знову яка-небудь омана, - насупилася Акогі, але все одно віднесла листа до своєї юної пані.

Отікубо нудилася й тому пробіглася по ньому очима.

- Що таке? Ти просила сувої з картинами? - вигукнула вона.

- Так, я писала про них мечоносцеві, а пан сакон-но сьосьо, напевно, побачив мого листа.

- О, як це неприємно! У мене таке відчуття, неначе зазирали у глиб мого серця. Для такої саїтніці, як я, краще залишатися байдужою до всього в світі, - сказала з незадоволеним видом Отікубо.

Мечоносець покликав Акогі, та вийшла до нього.

- А хто залишився стерегти будинок? - запитав він начебто ненароком. - Як у вас стало порожньо й сумно! Я зараз пошлю до своєї старої за ласощами. - І він відправив посильного до своєї матері з наказом надіслати все смачне, що тільки знайдеться в будинку.

Та якнайкраще уклала різні ласощі у два кошики. Більшу з них вона наповнила до країв різноманітним рисовим печивом, білим і червоним упереміж, не забула навіть покласти згорток із підсмаженими зернами рису. І надіслала супровідного листа: "Такі страви їдять неохоче навіть у бідних будинках. Боюся, що особам, що живуть у палаці, вони будуть не до смаку. Цей смажений рис прошу передати служниці на ім'я, здається, Цую".

Стара знала, як гірко живеться покинутій усіма Отікубо, та всіляко намагалася засвідчити, що рада прислужитися їй хоч як-небудь.

Побачивши кошик із ласощами, Акогі вигукнула:

- Це дивно! Для чого ще цей смажений рис і солодощі? Що ти надумав?

Мечоносець засміявся:

- Знати нічого не знаю. Навіщо б я став дарувати такі дрібниці? Це моя стара домудрувалася. Агов, Цую! Прибери, прибери це куди-небудь.

І Акогі з мечоносцем стали, як завжди, розмовляти про своїх панів. Вирішили, що молодий пан навряд чи навідується у таку дощову

ніч, і спокійно лягли спати.

Отікубо теж прилягла й одна в нічній тиші стала перебирати струни свого кота. Полилася прекрасна, повна задушевного смутку мелодія.

Мечоносець заслухався.

- Як чудово вона грає!

- Правда добре? Але ж покійна пані вчила її музиці дуже недовго, коли дівчинці було всього років шість...

Поки вони так мирно розмовляли між собою, Мітійорі нишком наблизився до будинку. Він послав одного зі слуг сказати мечоносцеві:

- Вийди до мене негайно для важливої розмови.

Той відразу все зрозумів, і збентежено відгукнувся:

- Слухаюся, зараз іду! – і поспішно вийшов. Акогої тим часом пішла до своєї пані.

- Ну що? – запитав Мітійорі. – Я приїхав у таку страшенну зливу, невже мені вертатися ні з чим?

- Ви так раптово з'явилися, навіть мене не попередили заздалегідь. Як же ж так, зненацька! - дорікнув йому мечоносець. – До того ж, ще невідомо, що відповідь молода пані. Навряд чи що-небудь сьогодні вийде.

- Не роби такої прісної пики! – і Мітійорі вдарив мечоносця.

Той кисло посміхнувся.

- Що з вами поробиш! Виходьте з екіпажу.

І він показав Мітійорі дорогу до будинку.

Слугам було наказано надіслати екіпаж вранці, ще до того, як почне світати. Мечоносець зупинився біля дверей своєї кімнати й став тихим голосом давати юнакові поради, що далі робити. У таку пізню пору можна було не побоюватися несподіваних гостей.

- Я спочатку хоч у щілинку подивлюся на неї, - сказав Мітійорі.

Мечоносець ухопив його за рукав.

- Стійте! А що, як раптом вона здасться вам не такою вродливою, як ви очікуєте? Що тоді? Як пишуть у романах, коханець поглянув на неї, а вона – огидна потвора...

- Ну, тоді я замість капелюха прикрию голову рукавом і втечу, - засміявся Мітійорі.

Мечоносець сховав його біля ґратчастого вікна¹, а сам вирішив чатувати ззовні, побоюючись, аби залишені сторожити будинок слуги не помітили незваного гостя.

Мітійорі заглянув усередину. Тісна коміррка була ледве освітлена тьмяним вогником світильника, але усе було видно як на долоні – ні традиційна завіса, ні ширми не заважали погляду.

Обличчям до нього сиділа якась миловидна молода жінка з довгими прекрасним волоссям, очевидно, Акої. Поверх тонкого білого плаття на ній було одягнене інше – із блискучого червоного шовку.

Перед нею, спираючись на лікоть, напівлежала на постелі зовсім юна дівчина. Напевно, вона! Біле плаття огортало її тонкий стан вільними легкими складками, ноги були прикриті теплим одягом із червоного шовку на ваті... Вона дивилася в інший бік, обличчя майже не було видне. Голівка в неї була чарівної форми, волосся на подив гарно падало на плечі... Але не встигнув він намілуватися, як вогонь раптом згас.

"Яка прикрість!" – подумав Мітійорі, і в душі його спалахнула рішучість добитися перемоги будь-якою ціною.

- Яка темрява! Ти говорила, що до тебе прийшов твій чоловік. Йди скоріше до нього!

Голос дівчини, такий ніжний, гарний, зачаровував...

- До чоловіка прийшов гість, тому краще я поки що побуду з вами. Вдома майже нікого не залишилося, мабуть, вам страшно одній, - відповіла служниця.

- Мені часто буває страшно. Я вже звикла.

Коли Мітійорі вийшов зі своєї схованки, мечоносець почав його підразнювати:

- Ну, що скажете? Проводжати вас додому? А де ж ваш капелюх? Чи забули його з переляку?

- Ти – людина упереджена, адже ти без пам'яті закоханий у свою дружину, - посміхнувся у відповідь Мітійорі. А сам у цей час думав: "Яке старе, зношене плаття у бідолашної! Їй буде соромно переді мною..." - Поклич свою дружину скоріш і лягай-но спати, - нетерпляче наказав він.

¹ ...біля ґратчастого вікна - двостулчастими ґратчастими перегородками (сітми) відгороджували внутрішні покої від веранди; верхня ступка могла лише підніматися.

Мечоносець пішов до себе в опочивальню і покликав Акої.

- Ні, цю ніч я проведу біля пані. А ти лягай скоріше спати або в нашому закутку, або де сам знаєш, - почала було відмовлятися Акої.

- Я тільки прагну переказати тобі те, що розповів мені мій гість. Це дуже важлива справа. Вийди до мене хоч на хвилинку, - попросив він знову через служницю Цую.

Нарешті Акої відсунула убік двері й крикнула в серцях:

- Ну, у чому справа? Чому це ти тут пустуєш?

Мечоносець обійняв її:

- Гість сказав мені: "Не спи один, коли на дворі така злива". Йдемо зі мною!

Акої засміялася.

- Послухайте його! От знайшов важливу справу!

Але мечоносець насильно змусив її лягти з ним поруч і, не говорячи ні слова, прикинувся сплячим.

Сон не йшов до Отікубо. Напівлежачи на своїй постелі, вона стала перебирати струни кото і тихо заспівала:

*Коли весь світ здається сумним,
Серед гірських скель притулок знайти,
навіки від людей сховатись.*

Мітійорі втомився чекати і, подумавши, що зараз настала очікувана хвилина, коли поблизу немає нікого; спритно за допомогою шматочка дерева підняв верхню стулку ґратчастого вікна і крадькома продерся до кімнати.

Отікубо злякано намагалася втекти, але він міцно стис її в обіймах.

Акої, яка спала поруч із мечоносцем у сусідній кімнаті, почула, як стукнуло вікно. "Що там таке?" – перелякано подумала вона й спробувала було підхопитися з постелі, але мечоносець силою утримав її.

- Пусти мене! Там стулка вікна стукнула. Піду подивлюся, що там таке трапилось.

- А, пусте! Це собака або пацюк. Немає чого боятися. Чому ти така сполошена? – умовляв він дружину.

- Ні, щось неладне. Це, напевно, ти щось підстроїв. Тому мене й не пускаєш.

- Чому б це я став влаштовувати підступ! Заспокойся та лягай! – Міцно обійнявши дружину, він змусив її лягти знову.

Через страх за свою пані Акої гірко плакала і гнівалася, але вирватися так і не змогла.

- От нещастя! Ах ти, безжалісний!

Тим часом Мітійорі, тримаючи дівчину в обіймах, розпустив на ній пояс і ліг поруч із нею на ложі. Сповнена жаху й відчаю Отікубо заливалася слізьозами, тремтячи всім тілом.

- Ви так засмучені! Світ видається вам пристанищем смутку. Ви прагнете зникнути в глибині гір, де вас не наздоженуть вісті про земні неприємності, - спробував заговорити до неї Мітійорі.

"Хто це так говорить зі мною? - подумала Отікубо. – Та, напевно, той знатний юнак!" І раптом вона згадала, що на ній старе плаття та заношені хакама! Дівчині захотілося відразу вмерти від сорому на місці, і вона заплакала. Вид її суму невимовно проникав до глибини серця. Мітійорі в сердечному непокої не знаходив слів, аби якось утішити її.

Акої була поруч, за стіною, до неї донеслися звуки приглушених схлипувань пані. "Так воно і є!" – подумала вона і стривожена хотіла було побігти на допомогу, але мечоносець знову не пустив її. "Як це так?! Погубив мою пані, а мене втримуєш силою! О, недарма мені здалося щось недобре! Жорстока ти, низька людина!" – Акої, не пам'ятаючи себе від гніву, виривалася з рук мечоносця.

А той лише посміювався:

- Знати нічого не знаю, навіщо даремно мене винити! Злодій не міг зараз продерся до опочивальні твоєї пані. Отже, виходить, там коханець. Яка користь бігти туди зараз, подумай сама.

- Немає чого прикидатися, начебто ти тут ні до чого, - ридала Акої. – Кажі нехайно, хто цей чоловік? Як жакливо! Бідна моя панянка!

- Ти ще гірша за дитину! – тішився мечоносець.

Акої ще сильніше розсердилася на нього.

- Як я могла довіритися такій безсердечній людині?! – вигукнула вона з гіркотою.

Мечоносець змилювався над нею.

- Чесно кажучи, молодий пан навідався сюди, щоб поговорити з твоєю пані. Що в цьому поганого? Навіщо ж такий галас здіймати? Напевне, їх шлюб було укладено ще за минулого життя. З долею

сперечатися не варто.

- Ти мені навіть словом не натякнув, а пані моя подумає, що я з тобою у змові, от через що мені гірко! І навіщо тільки я покинула її цієї ночі! – нарікала Акої, обурюючись поведінкою чоловіка.

- Не турбуйся ти так, вона ж зрозуміє, що ти ні про що не знала. Чому ти так гніваєшся на мене? – І не даючи їй часу наново вибухнути доріканнями, мечоносець знову обійняв дружину.

Мітійорі тихо говорив дівчині:

- Чому ви так байдужі до мого кохання? Нехай я людина незначна, але все-таки, мені здається, ви не маєте причин бути у такому розпачі. Скільки разів посилав я вам листи, а ви жодного разу не надіслали мене відповіді! Я навіть вирішив не обтяжувати вас більше, раз я настільки вам огидний. Але сам не знаю чому, відколи я почав писати вам, ви зробилися мені дуже дорогі. Та, напевне, ваша ненависть до мене визначена ще за минулого життя¹, й тому я не відчуваю гіркоти за те, що ви до мене такі невблаганні.

Отікубо здавалося, що вона помре від сорому. На ній було тільки одне тонке плаття і хакама, зношені настільки, що місцями проглядало відкрите тіло. Не описати словами, як їй було тяжко. По її обличчі струменів холодний піт, ще рясніший, аніж сльози. Помітивши, у якому вона стані, Мітійорі пройнявся до неї співчуттям і ніжністю. Він усіяко намагався заспокоїти та втішити її, але Отікубо була не в силах сказати жодного слова.

Згораючи від сорому, дівчина в душі винила в усьому Акої.

Нарешті закінчилася ця сумна ніч. Роздався крик півня. Мітійорі вигукнув у печалі розлуки:

*Усю ніч до світанку ти лише сльози лила...
Я сповнений печалю,
та все ж ненавиджу крик півня на світанку.*

Благаю, відповідайте мені хоч інколи, а то я подумаю, що ви зов-

¹ Відповідно до буддійських вірувань, душа проходить через низку земних перероджень, щоразу народжуючись у людській подобі або в подібі тварини, рослини і т.п. Крім того, стосунки між людьми, зокрема шлюбні зв'язки між жінками та чоловіками, визначалися їх діяльністю та вчинками в минулому житті.

сім дикунка, якій не відомо світло.

І раптом Отікубо мимоволі, немов у напівзабутті, прошепотіла:

*Ти сповнений печалі... В устах замерла відповідь.
І вторить риданням крик півня на світанку.
Не скоро сльози витру.*

Голос її всолоджував. До цих пір Мітійорі був закоханий не надто сильно, але з цієї миті полюбив по-справжньому.

- Екіпаж прибув! – донеслося з вулиці.

- Піди й доповіси! – велів мечоносець дружині.

- Сьогодні вночі я вдавала, начебто нічого не чую. Але якщо я прибіжу до неї так рано, вона зрозуміє, що я про все знала. Підступна ти людина! Через тебе моя дорога пані мене зненавидить! – У своєму дитячому незадоволенні Акогої здавалася йому ще милішою, аніж раніше.

- Ну от що! Якщо твоя пані тебе зненавидить, то я ще міцніше буду любити, - пожартував мечоносець і, підійшовши до вікна кімнати Отікубо, подав умовний знак, кашлянувши два-три рази.

Мітійорі швидко підхопився з постелі й став допомагати Отікубо переодягтися в денний одяг. Побачивши, що дівчина тримить від холоду, тому що в неї немає навіть тонкого плаття хітоє¹, він зняв із себе своє й накинув їй на плечі. Отікубо сильно зніяковіла. Акогої тим часом була у важкому стані. Вона не сміла без будь-якого очевидного приводу залишатися в своїй кімнаті довше та пішла до своєї пані. Отікубо лежала на ліжку. Поки Акогої міркувала, з чого б почати розмову, принесли два листи – і від її чоловіка, і від Мітійорі.

У листі мечоносця говорилося:

"Несправедливо нападати на мене з такими жорстокими докорами за те, що відбулося минулої ночі без мого відомо. Надалі я не буду супроводжувати молодого пана, якщо твоїй пані буде загрожувати хоч найменша зневага. Перелякана тим, що відбулося вчора, ти боїшся, щоб у майбутньому не трапилося чого-небудь ще гіршого, і, напевне, клянеш мене, думаючи: "Який негідник! Він міг скривдити

¹ *Хітоє* – тонкий одношаровий натільний одяг з широкими рукавами та без підкладки, який носили і чоловіки, і жінки.

навіть мою лагідну пані!" Через це мені стала нестерпною сама думка про любовний зв'язок між нашими панами. Але як бути? Молодий пан надсилає листа. Треба дати на нього відповідь. Так вже у світі повелося. А ти зі свого боку напиши мені про все, що тебе Бентежить".

Акогі подала Отікубо любовне послання від Мітійорі.

- От лист до вашої милості. Дивна справа, учора я раптом заснула міцним сном і не помітила, як настав ранок... Однак, напевне, ви думаєте, що я шукаю виправдань...

Акогі намагалася вгадати, що на серці в її юної пані.

- Якщо б я тільки знала, невже б я стала мовчати! – усіляко клялася вона у своїй невинності, але відповіді не було. Отікубо продовжувала лежати нерухомо.

- Так ви думаєте, що я про все знала! Яка жорстокість! Я багато років служила вам вірою й правдою. Невже я б наважилася на таку ганебну справу! Вас покинули саму в будинку, я зглянулася над вами і відмовилась від чудової подорожі, й от мені нагорода! Ви навіть не хочете слухати ніяких виправдань. Якщо ваше серце нічим не можна зворушити, то як я можу служити вам? Піду куди очі дивляться! – плакала Акогі.

Отікубо змилювалась нед нею.

- Та ні, я не думаю, що ти загодя знала про це. Усе трапилося так зненацька, так раптово! Але яким великим не був мій розпач, до нього ще домішується сором, позаяк він бачив мене в такому жалюгідному ганчір'ї. Якщо б жива була моя матінка, хіба могло б зі мною трапитися таке нещастя? – говорила Отікубо, заливаючись сльозами.

- Це істинна правда. У вас страшенно зла мачуха. Напевне, пан сакон-но сосьо почув про те, яка вона безжальна, і перейнявся співчуттям до вашої долі. Уявляю, що у вас зараз на душі. Але якщо почуття молодого пана до вас залишаться незмінними, то радіти треба тому, що трапилося, а не плакати.

- На що я можу сподіватися! Він бачив мене в лахмітті... Хто може полюбити таке опудало! А що скаже моя мачуха, коли чутки дійдуть до її вух? "Якщо вона обрала собі чоловіка й збирається без мого відома обшивати чужу родину, - скаже мачуха, - то немає чого їй залишатися в моєму будинку!"

Побачивши, в якому страху перебуває Отікубо, Акогі стала її

заспокоювати:

- Ну й нехай, от ще лихо! Що ж вам усе своє життя тут страждати! Так це щастя, якщо вона вас вижене! Скільки можна терпіти! Хіба не лякає вас думка про те, що вам доведеться увесь час шити на її зятів?

Тим часом посланець попросив дати відповідь на лист.

- Скоріше прочитаємо це послання. Адже тепер слізьми не зарадиш.

Акогі розкрила лист і показала своїй пані. Та пробігла його очима, не піднімаючи голови.

*Хто скаже, чому кохаю тебе по-інакшому сьогодні?
Закоханість минулих днів зараз ніщо,
повір, перед новим коханням.*

У листі був лише цей вірш, і більше нічого. Отікубо не стала відповідати, сказавши, що погано себе почуває.

Акогі написала мечоносцеві:

"Не до душі мені твої вчинки. Що все це означає? Вчорашня твоя поведінка огидна, підступна, незвична! Ти виявив таку безодню щиросердної нищості! То як зможу довіряти тобі в майбутньому? Пані моя так жорстоко страждає, що навіть дотепер не може піднятися з постелі. Лист молодого пана залишився непрочитаним. Мені так прикро за мою пані! Душа надривається, коли дивишся на неї!"

Мечоносець поспішив розповісти про все Мітійорі, але той не повірив, що він настільки неприємний дівчині, а лише подумав, що вона соромиться свого злидарського вбрання, пошкодував її та ще більше засумував за нею.

У той самий день він написав до неї іншого листа:

"Чому так? Ви, як і раніше, суворі до мене, а тим часом моя ніжність до вас усе зростає.

*Кохую все гарячіше, та чи сказала ти "Так"?
Крига твого серця
не може розтопити кохання полумінь мого".*

У листі мечоносця говорилося:

"Буде вельми непристойно, якщо панянка твоя й цього разу не

дасть відповіді. Треба постаратися, щоб вони полюбили один одного всією душею. Почуття молодого пана, як я бачу, довговічне. Він і сам так говорить".

Акогі стала просити свою пані цього разу неодмінно відповісти на лист. Але навіть від думки про те, яке враження на Мітійорі справив її жалюгідний вигляд, Отікубо не пам'ятала себе від сорому і розпачу та ніяк не могла зібратися з силами і написати відповідь. Вона лежала на постелі, натягнувши ковдру на голову.

Втомившись вмовляти її, Акогі написала чоловікові:

"Пані моя прочитала лист, але так страждає, що не має сил відповідати. Ти пишеш, що любов молодого пана міцна й довговічна. Але як можна про це судити? Адже не пройшло й дня з часу їх першої зустрічі... Якщо пан сакон-но сосьо розсердиться на те, що відповіді знову не було, спробуй як-небудь пом'якшити його незадоволення".

Мечоносець показав Мітійорі лист своєї дружини.

- Та дружина в тебе розумниця, вміє сказати доречні слова, - посміхнувся Мітійорі. – А панянка, мабуть, відчула легку нудоту через надмірну сором'язливість...

Тим часом Акогі була одна, порадитися їй було ні з ким, а серце її від тривоги розривалося на тисячу частин. Їй не сиділося на місці. Вона прийнялася змахувати пил, але прибрати красивіше кімнатку Отікубо ніяк не вдавалося: не було ані ширм, ані завіси. Отікубо все лежала нерухомо. Акогі хотіла було підвести її, щоб прибрати постіль, але обличчя дівчини опухло від сліз, очі почервоніли настільки, що вона стала сама не схожа на себе. Акогі, зглянувшись над нею, дбайливо сказала тоном старшої:

- Зачешіть волосся.

Але Отікубо тільки у відповідь:

- Мені зовсім зле, - і навіть не підняла голови.

В Отікубо було трохи цінних речей, що дісталися у спадщину від покійної матері; серед них дуже красиве дзеркало. "Добре, що хоч дзеркало є! - подумала Акогі й, обтерши його, поклала біля голови Отікубо. Акогі клопотала, виконуючи одна роботу за двох: і камеристки, і простої служниці. - Сьогодні він прийде неодмінно", - ДУмала вона з тривоگو.

- Вибачте за нахабність, але ці хакама ще зовсім нові... Як прикро! Перша зустріч, і раптом він побачить вас у такому жалюгідному

вбранні...

На Акої були ошатні хакама, які вона надягла всього раз чи два під час нічного чергування у панських покоях. Вона вирішила тайкома від усіх подарувати їх Отікубо.

- З мого боку це, звичайно, велике нахабство... Але ж ніхто не довідається. Будь ласка, не відмовляйтеся.

Отікубо соромилася прийняти подарунок, але тоді їй занадто гірко було думати, що й сьогодні вночі вона постане перед своїм коханим у такому жалюгідному вигляді, і вона, подякувавши, знехотя надягла їх.

- На святі з приводу повноліття вашої сестри Сан-но-кімі мені подарували дві-три палички для запалювання ароматів. Зараз вони нам стануть у нагоді.

Акої запалила палички й окурила ароматом плаття Отікубо.

"Необхідн знайти широку завісу, щоб загородити постіль, - думала вона. – Як тут бути? Може, позичити на деякий час у кого-небудь? Нічний одяг у неї зовсім негожий, тонкий... У кого б попросити гарний одяг?..."

В Акої в голові паморочилося від турбот. Вона вирішила терміново послати листа своїй тітці, чоловік якої раніше служив в імператорському палаці, а тепер був призначений правителем провінції Ідзумі. "Прошу вас не відмовити мені у терміновому проханні. Одна поважна особа має провести ніч у нашому будинку, тому що дорога загрожує їй лихом. Потрібна завіса. І нічний одяг моєї пані мені видається зовсім негодящим для такої важливої гості. Чи немає у вас гарного? Будь ласка, позичте на деякий час. Я б не стала турбувати вас через дрібниці..." – гарячково писала Акої.

Тітка відповіла їй: "Я була дуже засмучена твоїм довгим мовчанням, що тепер невимовно тішуся цьому випадку. Напишу тобі про все пізніше, а тепер про справу: нічний одяг у мене грубий, адже я шила його для себе самої. У вашому будинку, напевно, таких є багато. Посилаю й завісу".

Теплий одяг на ваті був двокольоровим: верх світло-пурпурний, а підбивка – синя. Радості Акої не було краю. Вона урочисто показала своїй пані нове вбрання. Але саме коли Акої поспішно розв'язувала шнури завіси, з'явився Мітійорі, і вона провела його до своєї пані. Отікубо усе ще лежала на постелі. Побачивши гостя вона задля ввічливості хотіла було встати.

- Навіщо ви встаєте, вам нездужається! – ласкаво промовив до неї Мітійорі.

Одяг дівчини був духмяним. На ній було й доладне хітєе й ошатні хакама. Почуваючи, що зараз вона одягнена не гірше за інших, Отікубо не відчувала колишнього пекучого сорому, і Мітійорі теж почував себе спокійніше. Цієї ночі Отікубо іноді наважувалася промовити декілька слів у відповідь своєму коханому. Настав світанок, перервавши любовні розмови юнака.

Доповіли, що прибув екіпаж.

- Що це, начебто дощ! Зачекайте недовго, - відгукнувся він, не піднімаючись з ліжка.

Молодим панам треба було подати води для вмивання й сніданок. Акогі відправилася на кухню. Взагалі-то, коли пани були відсутні, у будинку ніяких страв не готували, але вона спробувала випросити що-небудь у кухарки.

- Минулого вечора до мого чоловіка зайшов один приятель, аби поговорити про справи, але через проливний дощ йому довелося заночувати. Хотілося б почастувати його сніданком, так, як на лихо, у мене нічого немає. Пробач, будь ласка, за прохання, та чи не даси мені небагато їжі? Чи не залишилося в тебе небагато сушених водоростей на обід? Дай хоч трішки.

- Від душі жалую тебе. Прикро, звичайно, якщо нема чим почастувати знайому людину. У мене, мабуть, знайдуться деякі ласощі. Я берегла їх до приїзду хазяїв.

- Коли добродії приїдуть, то, вірно, на честь їх приїзду відразу ж буде влаштовано славетне частування. Ти на це перша майстриня!

Акогі помітила, що до кухарки повернувся добрий настрій, і без зайвих церемоній наповнила вином глечик, що стояв поблизу.

- Залиш, будь ласка, хоч небагато на донечку.

- Добре, добре! – відгукнулася Акогі й, загорнувши у папір небагато сушених водоростей і рисових зерен, поклала згорток у кошик для вугілля й понесла до своєї кімнати. Покликавши служницю Цую, вона наказала їй:

- Приготуй-но сніданок, так дивися, смачніше, - а сама подалася шукати красиву тацю.

Однак насамперед вона стала думати, де можна знайти посуд для вмивання. "У моєї пані, звичайно, такого не знайдеться. Позичу на деякий час у Сан-но-кімі та принесу воду в ньому", - сказала вона

сама собі й розпустила по плечах своє скручене у вузол волосся, щоб постати перед панамі в належному вигляді.

Отікубо лежала на постелі, стомлена душевною мукою. З'явилася Акої в гарному одязі, прибрана надзвичайно урочисто, навіть пасок був зав'язаний із витонченою невимушеністю... Зі спини було видно, що її довге чорне волосся стелеться за нею по підлозі. Мечоносець проводив свою дружину закоханим поглядом.

Дорогою до кімнати Отікубо Акої сказала ніби про себе:

- Залишити, чи як, віконні ґрати закритими?

Мітійорі почув, і йому захотілося подивитися на свою кохану у яскравому світлі.

- Пані наказала відкрити вікно. Тут дуже темно, - сказав він.

Акої підставила собі під ноги якийсь ящик, що випадково стояв на веранді, та підняла ґратчасту раму.

Мітійорі підвівся з ліжка, одягся і запитав:

- Екіпаж мій уже прибув?

- Стоїть перед брамою.

Він вже збирався йти, як раптом Акої принесла на таці вишуканий сніданок. Не був забутий і посуд із водою для вмивання.

"Що за диво!" - вразився Мітійорі, я так багато чув про те, в якій убогості живе дівчина. Він ніяк не міг втямити, звідки все це взялося.

На щастя, почав накрапати невеликий дощ. Околиці були безлюдні й тихі. Збираючись іти, Мітійорі кинув швидкий погляд на свою кохану. У яскравім ранковім світлі вона здалася йому невимовно прекрасною та ще бажанішою, аніж раніше. Коли Мітійорі пішов, Отікубо трішечки скуштувала поданих на сніданок ласощів і потім знову лягла.

Переклад Ю.В. Осадчої

**УТА
МОНОГАТАРИ
ПІСЕННІ ПОВІСТІ**

歌物語

УТА МОНОГАТАРІ

Поєднання прози та поезії в одному художньому тексті в японському літературознавстві має назву *ута-моногатарі*, що традиційно у вітчизняному японознавстві перекладається як "поетичні повісті", "повість про вірші" чи навіть "повість у віршах", хоча переклад терміну "моногатарі" як "повість" носить доволі умовний характер. В японській середньовічній літературі жанр *ута-моногатарі* представлений декількома пам'ятками, що збереглися до наших часів – насамперед йдеться про повісті "Ісе моногатарі" та "Ямато моногатарі" – остаточне формування корпусів яких датують Х ст., тобто періодом формування та розквіту аристократичної літератури, яка писалася японською мовою та мала суто розважальне, "непрактичне" призначення.

Безпосереднім літературним прототипом *ута-моногатарі* стали тексти, в яких організація текстового простору властива поетичним антологіям і персональним поетичним збіркам доби Хейан (VIII-XII ст.), коли проза (*котобагакі* чи *хасігакі*) передувала віршу, який можна розцінювати як одну з форм прямого мовлення, та завершується також невеличким прозовим текстом *сатю* (дослівно – "ліва примітка"), що містить інформацію, яка не має безпосереднього стосунку до власне вірша (наприклад, подія, яка сталася в рік написання вірша тощо). Отже, оскільки, за традицією, японські пісні *вака* повинні складатися як безпосередній відгук на ситуацію, то й так званім формальним обставинам твору написання чи декламування вірша – часу, місцю, безпосередньому приводу – надається посилена увага: неможливо просто обмежитись складанням однієї *вака*, необхідно прокоментувати цю подію, причому як подію зовнішню (умови та обставини), так і подію внутрішню (почуття та думки автора).

На відміну від антологій, і прозовий, і поетичний тексти в *ута-моногатарі* організовані таким чином, що вони у своєму поєднанні перетворюються на цілісний сюжет (найчастіше цілком осмислений і без поетичного тексту) – вимога відпочатку непритаманна *котобагакі*. Крім того, на відміну від коментарів, що наводяться в приват-

них та офіційних поетичних антологіях, в *ута-моногатарі* проза записувалася виключно японською мовою та, згодом, стала невід'ємною частиною художнього тексту. Поступово необхідність у розвитку фабульності оповідань рідною мовою знайшла своє вираження у кількісному збільшенні прозаїчного супроводу вірша та його художній обробці.

У тексті *ута-моногатарі* також можуть міститися ремарки (слова або репліки персонажів і авторські примітки), що стосуються достоїнств або недоліків наведених віршів (як, наприклад, у дані № 13 "Ісе моногатарі"). Подібні оцінки свідчать про часткову приналежність *ута-моногатарі* до текстів "другого порядку". Своєрідність їх "вторинності" полягає в тому, що вони приймають форму не трактатів, в яких "науково" доводиться хибність або неперевершеність майстерності автора вірша, а сюжетного оповідання, в якому міркування автора щодо майстерності складання віршів висловлюється ніби "поза іншим" або вплетене в канву оповіді. Те, що роль *вака* в організації тексту в очах сучасного дослідника виглядає декоративною, тобто необов'язковою, жодною мірою не применшує естетичної цінності поетичного елемента в оповіданні. Отже, для *ута-моногатарі* як жанру притаманна відносна рівноправність віршів та прози, коли одне зумовлює буття іншого. Рівновага ця означає одну з можливостей закріплення за *ута-моногатарі* характеристики і розгляду повістей як справжнього цілісного художнього тексту.

Жанр *ута-моногатарі* досить повно відповідає вимозі середньовічної аристократичної літератури Японії, коли сукупність прийомів, що утворюють композиційну, стильову і комунікативну єдність звернені до одного об'єкту зображення чи опису. Специфічність соціального побутування *вака* до певної міри обмежувала описові можливості прози *ута-моногатарі*, у центрі зображення якої знаходиться спілкування (переважно між чоловіком і жінкою). Для *вака* типовою ситуацією і приводом для складання вірша є взаємодія переважно двох партнерів – найчастіше жінки (пані) та чоловіка (пана). Відносини між ними зводяться в цілому до схеми зустрічей та прощань, кульмінацією яких стає обмін віршами. Тому можна зробити припущення, що в *ута-моногатарі* герой цікавий лише в момент створення короткої пісні *танка* чи *вака*. "До" твору і "після" нього персонаж приречений на забуття – читачеві цікава лише сила прояву його

почуття, його майстерність та емоційність, ступінь “співпадіння” з обставинами створення *вака*.

Якщо складання *вака* значною мірою обмежене публічним характером твору (кожен вірш обов’язково має конкретний адресат) і умовами його існування – на побутування поезії накладаються етикетні обмеження, що забезпечують збереження авторського тексту поезії, - то прозова творчість подібних обмежень не знає, а відтак не має канонічної незмінності, може піддаватися постійному художньому переосмисленню. Тому саме проза має найбільшу варіативність, зумовлену відношенням до неї як до особливої частини тексту, в котру можна вносити зміни, скорочувати, переставляти місцями тощо: у цьому й полягає найважливіша відмінність прози від поезії в японському розумінні. З часом основна лінія розвитку літератури доби Хейан була спрямована на розподіл по різних розділах художньої літератури і подальший відокремлений розвиток поезії та прози, хоча значимість і вагомість віршів у прозовому тексті була суттєвою не тільки за добу розквіту літератури аристократії, а й залишається доволі значимою навіть у сучасній літературі Японії.

Слід також зазначити, що термін “ута-моногатарі” як жанрове означення з’явився тільки в новий час, а тому його використання носить доволі умовний характер і не відбиває цілковито літературну свідомість епохи, хоча поява самого слова “ута-моногатарі” фіксується ще в літературних пам’ятках хейанської епохи, наприклад, “Ейга моногатарі” (“Повість про процвітання”, XI ст.).

Останні дослідження японських учених показали, що в сучасному вигляді повість “Ісе моногатарі” існувала вже в середині X ст., а, можливо, й раніше. Однак, і досі немає одноголосної думки щодо авторської ініціації повісті. З одного боку, Дональд Кін вважає, що робота над завершенням твору тривала, ймовірно, років 70 і складалася з трьох стадій, значно віддалених у часі одна від іншої, а тому не має ґрунтовних підстав вважати одну конкретну людину єдиним автором “Ісе моногатарі”. З іншого боку, японськими текстологами в повісті зареєстровані деякі деталі, що привертають до себе увагу: серед численних списків повісті виділяється група, що сходиться до декількох копій, знятим найвидатнішим японським текстологом, літературознавцем і поетом XIII в. Фудзівара-но Тейка (відомим також під ім’ям Фудзівара-но Садаіе). Коли наприкінці XII

ст. виникла необхідність у кодифікації тексту, він протягом 1202-1234 років власноруч переписав повість вісім разів. Ці уривки поєднуються під загальною назвою “Ден Тейка хіцу бон” (“Списки, що йдуть від пензля Тейка”) і складаються зі 125 мініатюр. В цих списках частка віршів знаменитого та славетного поета і художника Арівара-но Наріхіра (825-880) значно більша, ніж у більших за кількістю уривків чи коротеньких оповідань *данів* списках. Ці обставини дають підстави вважати автором повісті Арівара-но Наріхіра.

Наріхіра був онуком імператора та обіймав високу придворну посаду, славився красою і численними любовними пригодами. Окрім авторства йому також приписується і роль головного героя повісті “Ісе моногатарі”. В історії японської літератури існують численні випадки, коли ім’я чи звання автора входило до назви художнього тексту. Так, велика частина віршів (загальноприйнятий варіант пам’ятки містить 125 *данів*), розміщених навіть у розповсюджених списках “Ісе моногатарі”, текстуально збігається з віршами Наріхіра в “Поетичних збірках Наріхіра”, але навіть цей факт не може бути переконливим аргументом у суперечці щодо атрибуції пам’ятки.

У наші часи складно достеменно встановити чи стали вірші зі збірок Наріхіра матеріалом для “Ісе моногатарі”, чи ж самі збірки були складені з віршів, взятих готуваними з текстів повісті. Цілком ймовірно припустити, що обидва твори мали якесь третє джерело, яке не дійшло до нашого часу. Однак, безперечним залишається одне – особистість Арівара-но Наріхіра як центрального героя майже не всієї пам’ятки “Ісе моногатарі” надає їй цілісний вигляд.

За загальноприйнятою думкою свою назву повість “Ісе моногатарі” отримала за назвою місцевості Ісе, де відбувається більшість подій, а, можливо, також і через те, що в деяких уривках данах (наприклад, № 68-74) головною героїнею виступає верховна жриця синтоїстського храму з провінції Ісе (ще раніше, наприкінці X століття, поширювалися списки цієї самої повісті, але включали вони лише 5-10 мініатюр і починалися з епізоду, пов’язаного з відвідуванням головного героя жриці Ісе). Існує також гіпотеза про те, що раніше ці уривки були розташовані на початку твору, але згодом їх було перенесено в середину оповідання; однак більшість дослідників схиляються до думки, що повість отримала свою назву саме завдяки ним.

Принципова “антиісторичність” оповідань в “Ісе моногатарі”

забезпечується майже казковим початком кожного епізоду – “за давніх часів”, що позбавляє його хронологічному визначенні в історичному часі та знімає з автора відповідальність за вірогідність описуваних подій. Не випадково персонажі “Ісе моногатарі” не мають імен і позначаються “чоловік/пан” і “жінка/пані” (у дещо “естетизованому” перекладі академіка М.Й. Конрада – “кавалер” і “дама”). Техніка оповідання може представлятися уніфікованою також і тому, що всі епізоди побудовані за однаковим принципом, оскільки повідомляють, хто, коли, де та з якої нагоди яку танку склав – ця схема покладена в основу оповідальної канви “Ісе моногатарі”.

Як літературний герой Арівара-но Наріхіра (у повісті він називається “один пан” – *ару отоко* чи “цей пан” – *соно отоко*) започаткував, як писав М.Й.Конрад, традицію Дон Жуана на японський манер, що у подальшій японській літературі втілиться в образі головного героя Гендзі в “Повісті про Гендзі” Мурасакі сікібу (XI ст.). Велелюбний герой у японській літературі відрізняється двома особливостями: для нього не існує заборон і перешкод у любовних пригодах: серед його коханок можуть бути як дружина імператора, так і незаміжня принцеса чи верховна жриця синтоїстського святилища в Ісе. Друга особливість – симпатії автора і читачів “Ісе моногатарі” викликають не любовні пригоди як такі, а елегантність твору, де естетичний критерій стає визначальним під час оцінки не лише самого героя, але й явищ природи, подій і т.п.

За думкою більшості японських дослідників, свою назву збірка “Ямато” отримала тому, що події, описані в оповіданнях, відбувалися в Ямато, хоча самий топонім Ямато інтерпретується по-різному. Одні вважають Ямато всією країною (Ямато – давня назва Японії), що протипоставить “японські оповідання” “Оповіданням про китайські землі” (“Каракуні-но іфу моногатарі”, текст, який згадується в хейанській повісті “Хамамацу-тїонагон моногатарі”). З цього приводу в 1853 р. Іноуе Фуміо писав: “...назва дана лише тому, що оповідання японські”. Інші вважають, що Ямато – не вся країна, а лише провінція Ямато, таким чином, за Камо Мабуті (японський філолог XVIII ст.), “смісл назви в тому, щоб повісті з провінції Ісе протиставити оповіданням зі столиці”. Ще одну гіпотезу висунув у 1776 р. Кідзакі Масаокі, написавши, що назва твору пов’язана з ім’ям фрейліни принця Ацуйосі – Ямато, яка, власне й уклала його. Питання авторства пам’ятки також залишається відкритим, оскільки

традиційно автором вважається другий син славетного Аріхіра-но Наріхіра, Арівара-но Сігехару; значно рідше висловлюється думка про авторство імператора Кадзан-ін.

Вважається, що збірка невеличких оповідок під назвою "Ямато моногатарі" (роком створення більшість літературних енциклопедичних словників зазначає 951 р., а офіційний список пам'ятки складається зі 179 уривків) походить від "Ісе моногатарі" та зазнала потужного впливу збоку першої, принаймні це засвідчує і спосіб організації тексту, і умови його функціонування, оскільки принцип пояснення місця, часу та обставин написання танка, як центральної складової частини зберігається незмінним. Так само як і в "Ісе" в "Ямато моногатарі" немає одного центрального героя чи групи персонажів, навколо яких вибудовується суцільний наратив. Однак, події в збірці розгортаються в певній хронологічній та послідовності; часом епізоди можна логічно об'єднати в групи за спільним персонажем, сюжетною чи образною асоціацією, схожістю ліричної теми танка тощо. Водночас, на відміну від "Ісе моногатарі" в "Ямато моногатарі" епізоди доволі різноманітні: співвіднесеність як кількісна, так і якісна віршів і прози нерівнозначна, в окремих *данах* оповідний, фабульний елемент превалює над поетичним (ліричним), а в останніх *данах* вірші набувають властивостей "декоративного оздоблення" прозової частини тексту (за стилістикою останній тип оповідань є найбільш притаманним і характерним для збірки "Ямато").

М.Й.Кондрад під час розгляду еволюції японських моногатарі в стилістичному їх плані назвав "Ісе" "книгою епізодів" з ліричними віршами, а "Ямато" – ліричною повістю та "книгою оповідань", яка стала перехідною ланкою, важливим кроком до створення "роману з багатьох глав", фабулістичної повісті "Тендзі моногатарі" (XI ст.) – найяскравішого та найвеличнішого твору золотого доби класичної японської літератури.

Ю.В. Осадча

ICE
MOHOΓATAPI

伊勢物語

ІСЕ МОНОГАТАРІ

1

У давні часи жив один пан. Коли він уперше одягнув капелюх дорослого чоловіка¹, то поїхав на полковання до селища Касуга поблизу столиці Нара, де в нього був успадкований ним масток.

У тому селищі мешкали дві молоді та надзвичайно привабливі сестри. Той пан підгледів за ними крізь щілини огорожі. Ця картина, яку він ніяк не очікував побачити у старому селищі, схвилювала його. Пан відірвав поділ мисливського одягу, в який він був одягнутий, і, написавши вірш-пісню, надіслав сестрам. Одягнутий пан був у мисливський одяг з візерункової тканини Сінобу.

*Рівнини Касуга молодих фіалок на тобі візерунки на тканині.
Не знаєш ти межі бунтівних заколотів, як і сінобу.*

Такий він склав вірш-пісню і надіслав. Схоже, це зацікавило сестер.

А зміст вірша був такий самий, як і в пісні:

*Тканина з візерунками, сінобу з Мітіноку,
З провини чиєї стала ти така бентежна?
Адже я тут ні до чого...²*

Ось якими рішучими та швидкими були люди у давні часи.

¹ Капелюх дорослого чоловіка – по досягненні повноліття (за доби Хей-ан це дванадцять років) юнаки проходили певний обряд одягання першого капелюха дорослого чоловіка, коли обрізалося довге волосся та укладалася чоловіча зачіска.

² Наслідуючи японську коментаторську традицію, М.Конрад у коментарях до власного перекладу "Ісе-моноґатарі" зазначає, що зрозуміти зміст цього дану надзвичайно складно, адже тут відбувається складна гра слів, яка викриває щонайменше два змісти. Перший зміст полягає в тому, що одежина пана набула фіолетового кольору через молодих фіалок в Касуга (тобто сестер), оскільки трава сінобу при фарбування мала схожий відтінок. Водночас, плутана за візерунком трава сінобу звучить однаково з "любовною нудьгою" – в цьому полягає другий зміст вірша.

2

У давні часи жив один пан.

Столицю Нара вже було перенесено, а нова столиця все ще не була розбудована належним чином¹. Саме в ці часи у західному кварталі столиці мешкала одна пані. Ця пані перевершувала решту жінок. Перевершувала більше серцем, аніж своєю зовнішністю. І, схоже, навідувався до неї не один пан.

Одного дня, а було це на початку третього місяця, і дощичок накрапував понуро, відданий пан після того, як повернувся до власної домівки, чи то надумав щось, але склав наступний вірш-пісню:

Не пильную, але й не сплю. Так минає ніч...

А на світанку – весінній довгий дощ і про тебе думки.

3

У давні часи жив один пан. Пані, в яку він був тоді закоханий, надіслав пучок морської трави, і написав при цьому:

Якби ти мене кохала, ми б лягли у курені, оповитому плющем.

Підіславши в узолів'я, рукава одешин.

4

У давні часи у східній частині міста, на п'ятій вулиці у прибудові палацу, де мешкала імператриця-мати, жила одна пані. До неї навідувався один пан, та попервах його відвідини були несерйозними, але коло його наміри стали по-справжньому глибокими, вона в десятих числах першого місяця кудись зникла.

Навіть дізнавшись, куди вона переїхала, він так і не міг дістатися її та, сповнений відчаю, поринув у горьовані думки.

Наступного року, так само першого місяця, коли дерева сливи буяли квітом, пан згадав минулий рік і прийшов до флігеля, дивиться і так і ськ – все змінилося з минулого року. Сльози полилися з його очей, впав він на підлогу з грубої дошки та пробув там, доки на небі не з'явився місяць. Сумуючи за колишнім коханням, він склав наступний вірш:

¹ Мова йде про столицю Хейан, будівництво якої тривало доволі довгий час.

*Місяць... чи немає? Весна? Чи це не та весна, що була раніше?
І лише я один колишній, поза тим.*

Так він склав і, коли небо прояснилося на світанку, в сльозах повернувся додому.

5

У давні часи жив один пан. Таємничо, так, щоб ніхто не дізнався, він відвідував один маєток поблизу п'ятої вулиці у східній частині міста. Навідувався він туди потайки, тому йшов до будинку не через центральну браму, а пролазив крізь дірку в огорожі, яку витоптали дітлахи. Хоч і людей тут жило не багато, але навідувався він доволі часто; хазяїн запримітив це і поставив на цій стежці охоронця, а пан, хоча й приходив щодня, однак вертався додому, так і не зустрівшись із пані. Якось він склав вірш:

*Охоронець пікету на моїй дорозі, невідомій людям.
Чому не засинаєш ти щоночі?*

Почувши вірш, пані сильно захвилювалася. Тоді хазяїн дозволив.

6

У давні часи жив один пан. Йому складно було зустрічатися з його коханою, однак цілий рік вони підтримували стосунки. Нарешті пані погодилася, він викрав її та забрав з собою, коли знадвору була повна темрява. І коли вони йшли берегом річки Акутагава, пані запитала у пана про краплинки роси, що лежали на траві: "Що це?". Але шлях вів далеко, ніч була темною, схоже навіть було на місцевість демонів. Грім вигримляв жахливо, лила дощукульна злива, тому пан – на щастя поблизу був звичайний сарай – сховав туди пані, штовхнувши її до середини, а сам став на вході з луком і сагайдаком, невпинно благаючи: "Скоріше б минула ніч!" Але ту пані демони проковтнули одним ковтком. "Ой!" – тільки й встигла вигукнути вона, але через грім пан її не почув. Поступово почало світати. Дивиться він, але пані, яку він привів із собою, зникла. З відчаю затупотів пан ногами, заголосив, але вже нічого було не вдіяти.

*"То білі перли або що?" – якби так запитала,
"Роса", – я б відповів та разом з нею зник.*

7

У давні часи жив один пан. Коли йому вже стало край як жити в столиці, він подався на Схід. Проходячи вздовж узбережжя Ісе та Оварі, він побачив білі хвилі, що здіймаються білою піною, і склав:

*Все далі та далі веде мене подорож від коханої.
І заздриш хвилям: "Коли ж і я повернусь?"*

8

У давні часи жив один пан. Якось він вирішив, що не потрібен нікому та сказав собі: "Не можу більше в столиці я. Подамся шукати місце, де б міг я жити". Та поїхав собі.

Коли побачив, як здіймається догори димок з вершини гори Асама в провінції Сінано, він склав:

*О дим, що здіймається на вершині Асама в Сінано!
Дивуватися має попутник, коли тебе побачить.*

У подорож із ним вирушили один чи два його товаришів. Ніхто не знав дороги, і тому вони блукали. Так вони дісталися до провінції Мікава, саме того місця, що зветься "вісім мостів". Це місце назвали "вісім мостів" тому, що вода тече, немов павучі лапи, у різні боки, і вісім деревин перекинуто через ці потоки – ось тому і називають "вісім мостів". Близько цього болота вони злізли з коней і почали в тіні дерев їсти взятий із собою рис. А на болоті пишною красою цвіли лілеї. Один з них, побачивши це, сказав: "Ось, слово "лілея". Давайте візьмемо і, кожну літеру зробивши початком кожного нового рядка, у віршах висловимо настрої нашої подорожі". Й коли так він мовив, пан склав наступний вірш:

*Любу мою в одежах, зніжених там, у столиці,
люблячи я залишив...
І з сумом гадаю, наскільки я від неї далеко.*

Склав він такий вірш, і в усіх полилися сльози з очей на сушений

рис, і так багато, що той розбухнув від вологи.

Рушили вони далі та їхали, доки не дісталися провінції Суруга. Дісталися до гір "Яві", а стежина, якою пролягав шлях, була темною, вузькою та порослою хашами. Всі сполошилися, а кожен думав: "Як би нам у біду не потрапити?"

І раптом назустріч іде відлюдник: "Як ви опинилися на цій стежці?" – здивовано запитав він. Та подорожні впізнали в ньому знайомого. Тоді до столиці пан тій пані з відлюдником надіслав листа:

*Ані в уяві, серед гір Суруга, що зветь "дійсністю",
Ані у снах з тобою вже не зустрінусь.*

Побачили вони потім гору Фудзі. Надворі був п'ятий місяць, та сніг яскраво блищав на вершині.

*Гора, що часу невідвладна, вершина Фудзі.
Яка пора тепер, що снігом вкрита ти, немов оленя шкіра?*

Ця гора, якщо порівнювати її з горами навколо столиці, така велика, як гору Хіе поставити саму на себе разів двадцять! За виглядом вона нагадує соляні насипи на морському узбережжі.

І знову вони рушили у подорож. Та ось опинилися поміж двох провінцій – Мусасі та Сімоса, там де річка була дуже велика. Називають її річка Суміда. На березі її вони зупинилися та засмутилися: "Ох, як далеко ми заїхали!" Але паромник закричав: "Хуткіше сідайте у човен! Вже вечорі!". Сіли вони у човен, і почалася переправа. Кожен з них був зажурений, адже кожен залишив у столиці ту, яку кохав. І саме у цей час білі птахи з червоними дзьобами та лапками, завбільшки з вівчарика, літали понад водою та ловили рибу. У столиці таких птахів не було, й жоден з них не знав, що це за птиці. Запитали в паромника, а той у відповідь: "Так це ж "столичний птах"!"¹ – відповів. Почувши це, пан склав наступний вірш:

*"Столичний птах", коли такий самий ти, як і ім'я твоє,
То запитаю: "Та, що в думках моїх, жива?"*

¹ На Сході вівчарика називали "міяко-дори", тобто "столичний птах" у дослівному перекладі.

І всі, хто був у човні, зворушені заплакали.

9

У давні час один пан подався у мандри та дістався провінції Мусасі. Згодом почав він залицятися до пані, яка там жила. Її батько хотів видати її за іншого, але мати її серцем була на боці людини шляхетного походження. Батько був людиною звичайною, а мати – походила з роду Фудзівара¹. Тому й хотіла вона віддати дочку за чоловіка шляхетного походження.

Одного дня вона склала вірші та надіслала їх бажаному жениху, а мешкали вони тоді в селищі Мійосіно місцевості Ірума.

А жених бажаний у відповідь їй надіслав:

*До мене, все до мене – тих диких гусей,
що кричать понад полями Мійосіно, – чи зможу забути колись?*

У провінції подібне траплялося з ним безперестанно.

10

У давні часи жив один пан. Як поїхав він на Схід країни, то надіслав:

*Не забувай! Нехай між нами відстань, як між небом і землею,
Але на зустріч я чекаю, адже місяць, зробивши коло,
вертається на місце.*

11

У давні часи жив один пан. Якось викрав він дочку одного пана та втік з нею на долину Мусасі, але дорогою – адже вони були втікачами – їх схопив управитель провінції. Заховавши пані у чагарниках, пан почав тікати. Та коли пані почула, як шукачі: "Деся тут у полі викрадач!", - і зібралися траву палити, вона у відчай склала такий вірш:

*Поля Мусасі! Ви сьогодні не горіть!
Мій чоловік тут криється, і я ховаюсь тут...*

¹ Рід Фудзівара – один з наймогутніших і найдавніших аристократичних родів у Японії.

Почувши це, люди схопили її та разом із ним повели.

12

У давні часи один пан, який мешкав у Мусасі, написав пані, що жила у столиці: "Соромлюсь сказати, а не сказати – неприємно". Та зробивши лише примітку "стремено Мусасі"¹, у такому вигляді й надіслав їй. А після того жодної вісточки не надіслав, тому пані зі столиці йому:

*Тобі довірилась, немов стременам Мусасі!
Немає вістки – гірко. Надішлеш – жах!*

Прочитавши це, пан втратив спокій і розгубився:

*Кажу тобі – докори, мовчу – нагани.
Мусасі стремено,
чи не в такому разі й смерть людською долею стане?*

13

У давні часи один пан потрапив якимось чином до провінції Мітіноку. Пані, що мешкала там, такий столичний гість видався дивовижним чи ще що, але вона надзвичайно ним захопилася. Та якось ця пані:

*Замість того, щоб помирати від кохання,
Чи не стати нам парою шовкових хробаків хоча б на мить?²*

Навіть вірші її тхнули провінцією.

Але чи зглянувся на неї пан чи ще що, тільки пішов він до неї та розділив з нею постіль.

Ще світати не починало, але пан пішов. Тоді пані:

¹ За традицією слід було зазначити місце чи місцевість, де перебуває адресант. Крім того, провінція Мусасі вже в ті часи славилася виробництвом стрепен; цей спогад про стремена мав засвідчити відданість і вірність пані.

² Самець і самка шовкових хробаків в японській поезії є сталим образом подружжя чи коханців, оскільки живуть в одному шовковому коконі.

*Як настане світанок віддам тебе лису, огидний півню!
Надто рано ти заспівав, мого коханого вигнав!*

Такий вірш склала вона, а пан, коли збирався їхати до столиці:

*Коли б сосна в Анева на рівнині Куріхара людиною стала,
То сказав би їй: "Ходімо зі мною, до столиці, як рідкісна річ!"*

Так він сказав, та вона від радощів усе приказувала: "Але ж він кохав мене! Кохав!"

14

У давні часи один пан з провінції Мітіноку познайомився з дочкою одного незначного чоловіка. Але на подив вона виявилася зовсім не такою, якою б мала бути. А тому він склав:

*Гора "Любовні мрії"... як би знайти таємний шлях до тебе...
Й дізнатися хотів би серця твого таємницю.*

Пані була щаслива безмежно, але в такому глухому місці що можна було зробити?

15

У давні часи жив чоловік на ім'я Кі Аріцуне. Він служив при дворі, коли три імператори змінили один одного, та час від часу щастя посміхалося йому. Однак потім світ перевернувся, часи змінювалися, та став він жити ще гірше, аніж пересічні люди.

Був він людиною вишуканою, з витонченою душею та рідким смаком, і не мав турбот про власне існування; був він людиною бідною, але серцем залишався таким, як і раніше, у кращі часи, та все одно не знав клопоту щодо буденного життя. Його дружина, з якою він зійшовся за довгі роки, поступово стала віддалятися від нього, та, врешті-решт, коли стала черницею, пішла слідом за своєю старшою сестрою, яка ще раніше прийняла постриг.

Хоча стосунки між ними й не були такими щирими, але коли вона пішла, він відчув жалість, а через бідність не міг зробити всього того, що слід було. Своєму товаришеві, з яким у біді повіряли один одному все, написав так: "Ось такі справи. Тепер відпускаю її та

нічого, навіть дрібнички для неї зробити не може", а в листі:

*Коли на пальцях рахувати роки проведені разом,
Усі десять повторивши, чотири рази буде.*

Товариш його, прочитавши це все, пожалів його та відіслав усе необхідне, навіть нічний одяг. А потім склав:

*Навіть якщо років десять по чотири рази з тих пір минуло,
Скільки ж разів припадало їй в тобі підтримку шукати?*

Так він сказав, а Аріцуне від радощів додав:

*Невже це та крилата з небес одежина?
Саме вона! Тобі її піднесли.*

Та, не стримуючи свою радість, ще написав:

*Невже це осінь? А може роса? А може сльози
Мої ллються так, що їх сприймаю за росу?*

16

У давні часи один пан, який місяцями не давав про себе звістки, прийшов подивитися, як квітнуть вишні сакура. А господар йому:

*"Ненадійні" – так кажуть про вас, квіти сакура!
Втім, дочекалися ви того, хто на рік раз приходить!*

А пан у відповідь:

*Якби сьогодні не прийшов, то завтра, немов сніг,
розтанули б вони...
І хоч я не розтану, все ж невже на квіти схожий?*

17

У давні часи жила одна пані, що була занадто високої думки про себе. Поблизу неї жив один пан. Пані була поетичною особою, та якось, аби випробувувати пана, зламала повну квіту гілку хризанте-

ми та надіслала тому пану.

Краса і білість куди зникли?

На погляд – білий сніг на гілках, так вигинаються вони.

Пан надіслав відповідь, але таку, мов не зрозумів, про що йдеться:

Краса і білість, і білий сніг на них.

Чи не колір це рукавів, тієї, що гілку зламала, - міркую я.

18

У давнину один пан познайомився з пані, що була на службі в іншої знатної пані, яка служила при дворі. Та через певний час охолонув до неї. Так вони жили поруч в одному місці, пан постійно був на її очах, але поведився так, ніби не знав про її існування. Тоді пані:

Чому так далеко ти ходиш, немов ті хмарини на небі?

Нехай навіть й так, але ж у тебе я на очах.

Так вона написала, але пан у відповідь:

Туди й назад, постійно небом я перебрідаю. І це тому, що

Пагорб, де я раніше мешкав, вітри силенні обдувають...

Так написав він через те, що та пані мала інших залицяльників.

19

У давні часи один пан познайомився з пані, що мешкала в Ямато, і став навідуватися до неї. Через деякий час, коли він повертався додому, - а служив він при дворі, - дорогою зламав гілку клену з червоним листям, хоча й був третій місяць, та надіслав її до пані з вісткою:

Для тебе, мій друже, гілка, зламана мною, навіть весною

Червона настільки, як восени вона має бути.

Таке надіслав він пані, але відповідь від неї принесли, коли він уже прибув до столиці:

*Коли ж встигла квітка, що пишно квітнула, уже відцвісти?
У твоїй стороні, милий, уже й не весна, напевне.*

20

У давні часи один пан і пані мали дуже тісні стосунки, та ні про що інше й думати навіть не могли. Та якось пані через дрібниці розчарувалася в їхніх стосунках. Та коли вирішила вона залишити пана, то написала на видному місці:

*Піду я від тебе, але люди скажуть: "До чого ж мілке її серце!"
Не звісно людям нічого про наше подружжя!*

Написала так, залишила та пішла. Пан, коли побачив цього листа, подумав: "Як дивно! Нічого я не пам'ятаю з того, щоб запало в серце... Чого б це вона?". Гірко заплакав він і вийшов за браму шукати її. Вийшов, дивився, шукав, де тільки міг, але, як не намагався, не міг здогадатися, де вона могла б бути. А коли повернувся додому:

*Позбавленим сенсу став наш шлюб!
Та хіба жартома подружжям довго з тобою я мав намір жити!*

Так склав і зануривсь у сумні думки:

*Чи кохала мене? Не знаю...
Тільки образ її у дорогоцінній підв'язці повсякчас переді мною.*

Багато часу минуло з тих пір, пані тій чи немічно стало або що, тільки надіслала вона пану:

*Тепер лише одне бажаю я:
Аби не сіяв ти в своєму серці насіння забуття-трави!*

Але пан у відповідь:

*Якби я тільки почув, що ти хоча б забуття-траву сієш,
Тоді б я знав, що кохала мене...*

І ще, і ще, і ще... так потроху вони стали ближчими один до одно-

го, аніж були раніше. Та якось пан:

*"Забудеш знову!" – майнула думка.
У сумніві серце сильніше, аніж коли. Сумно...*

Та пані йому у відповідь:

*Немов хмари на небі чистому зникають.
Нестала також і моя черга.*

Та хоча так сказала, але знову з ним поєдналися. Однак стосунки між ними не були такими близькими, як раніше.

21

У давні часи кохання між паном і пані чомусь перервалося, та все одно від пані – чи то вона ніяк не могла забути – прийшли вірші:

*Як не гірко мені, але все не можу забути тебе!
І ненавиджу я, але і кохаю водночас!*

Так вона написала, а пан: "Он воно як!" – подумав і склав:

*Побачень немає, але ж наші душі немов струмені в річці:
Розділені островом, а за ним – єднаються знову.*

Так сказав і тієї ж ночі навідався до пані, та розділили вони постіль. Та коли говорили про минуле та про майбутнє пан промовив:

*Якби довга ніч, які бувають восени, була б як тисячі ночей!
Та навіть їх буде вісім, але чи зможу насититись я?*

А пані у відповідь:

*Нехай довга ніч, які бувають восени, буде як тисяча ночей!
Чи не стане нам про що розмовляти, коли заспівають птахи?*

Та ще з більшою любов'ю, ніж раніше, став навідуватися до неї.

Переклад Ю.В. Осадчої

**ЯМАТО
МОНОГАТАРИ**

大和物語

ЯМАТО МОНОГАТАРІ

2

Коли імператор відійшов від державних справ і восени наступного року прийняв постриг, відправивсь він подорожувати різними гірськими місцями, аби прямиувати шляхом Будди і здійснювати служіння йому. Чиновник третього рангу з місцевості Бідзен, людина на ім'я Татібана-но Йосітосі прислужував [імператору] в палаці, коли той був на престолі, та після прийняття постригу він також пішов слідом імператора. Не повідомивши нікого, імператор залишав палац, а цей чоловік неодмінно приєднався до нього. "Не личить такій людині таким чином відправлятися у подорож," – сказав він і віддав наказ: "*Сьосьо, тюдзьо*¹, решта слуг, нумо разом із ним!", а потім і свиту надіслали слідом за ним, та імператор уже був вирушив у дорогу, аби не зустрітися з ними.

Дісталися вони до земель Ідзумі, а на ніч зупинилися в місцевості Хіне. Йосітосі вирішив, що імператору надзвичайно нерадісно, та й сам зажурився. У цей час імператор: "Хочу, аби ти склав пісню про Хіне," – сказав, і Йосітосі-*дайтоку*:

*У снах дорожніх побачив рідні місця, що дорікають мені:
З тих пір, як вирушив у путь, і раз у тут не був...*

Та коли склав, то всі присутні заплакали, і жоден з них уже не зміг скласти вірша. А Йосітосі до кінця служив імператору під іменем Канрен-*дайтоку*².

5

Коли пішов з цього світу Сенбо-но кімі³, скорботі Тайфу¹ не було

¹ *Сьосьо, тюдзьо* – придворні чини правого та лівого приказу стайні; несли варту в палаці, а під час виїздів імператора супроводжували його дорогою.

² *Дайтоку* – первинно використовувалося лише до найвищих чинів буддійського духовенства, але згодом так стали називати буддійських священників різних рангів.

³ *Сейбоно-но кімі* – син імператора Дайто (898-980), принц Ясуакі (903-923).

кінця, а імператриця, коли настав день її призначення [на цей сан], вважаючи, що сльози – це дурна прикмета, заховала Тайфу від людей.

І тоді Тайфу склала такий вірш:

*Плачу за ним, хоча й знаю, що вже пізно та марно...
Але ллються сльози з очей, невідвласні думкам.*

6

Асатада-но *тюдзьо*² потай навідувався до однієї пані, хоча й та була дружиною іншого чоловіка. Пані також мала любовні почуття до *тюдзьо*, тому й зустрічі їхні тривали. Одного дня чоловіка цієї пані призначили намісником однієї провінції, отже, мали вони залишити столицю. Засмутилися дуже і *тюдзьо*, і пані. Ось тоді *тюдзьо* склав і надіслав пані такого вірша:

*Тобі в попутники призначене серце моє
Навіщо ти лишаєш у небі неспокійнім?*

Так він склав і надіслав у той день, коли вона залишала столицю.

9

Коли пішов із життя Момодзоно-но хьобутьо-но мія³, церемонію поховання було призначено на останні дні дев'ятого місяця. Тоді Тосіко і надіслала до Пані північних покоїв:

*Завжди буває так сумно в останні осені дні...
Та сьогоднішній день ти як переживеш?*

Імператриця дуже зажурилася і заплакала; у відповідь склала наступний вірш:

Якби живим був, то початок і кінець я б розпізнала...

¹ *Тайфу* – дочка придворного Мінамото Тасуку. Служила в імператриці Сідзуку, була годувальницею Сейбоно-но кімі.

² *Асатада-но тюдзьо* – Фудзівара Асатада (910-966), один з "тридцяти шести безсмертних поетів", майстерно грав на флейті.

³ *Момодзоно-но хьобутьо-но мія* – принц Кацуаки (?-927), поховання якого відбулося 24-го дня 9-го місяця.

Не дочекався сьогодні, згаснув!

Це й була її відповідь.

11

Мінамото-но дайнагон, якого вже немає серед живих, довгі роки прожив у любові та злагоді з Пані східних покоїв, яка була дочкою Тадафуса¹. Але якось він захопився юною принцесою Тейдзін і віддалився від попередньої пані... Минав час... Однак, мав пан дітей, яких народила йому Пані східних покоїв, тому жили вони в одному місці та спілкуватися не переставали.

Якось він надіслав їй:

Соснами в Сумійосі не стати нам...

І довгі ночі, що провів я не з тобою, ще тягнуться.²

Такий лист надіслав він до неї. А вона у відповідь:

Занадто довго – не здалось мені.

І в бухті Суміное сосни вдруге, напевне, вирости.

Такою була її відповідь.

12

Коли один пан, який служив при дворі, зав'язав стосунки з принцесою, сам імператор був посередником у цій справі. Перший час пан навідувався до принцеси щоночі та одного дня, повернувшись від неї додому, він написав такий вірш:

Коли кажуть, світає, подібна сну неспокійного серця

Весінньою ніччю! Тільки вночі тебе бачу ...

40

До принцеси Кацура навідувався принц Сікібугьо-но мія, тільки

¹ *Фудзівара-но Тадафуса* (?-928) – один з "тридцяти шести безсмертних поетів", знавець музики.

² *Дві сосни, що ростуть в Сумійосі на березі бухти Суміное*, в японській поезії є усталеним символом довголітнього подружнього життя та вірності.

дівчині, що служила в цьому палаці, видалося, що принц надзвичайно привабливий ззовні, та закохалася в нього. Але він нічого й не знав про те. Одного дня, коли він милувавсь світлячками, наказав дівчині зловити їх. Дівчина зловила одного світлячка, загорнула його в рукав свого одягу та, показуючи принцеві, так сказала:

*Нехай і загорнеш, але не приховати... мої почуття
Палають сильніше за комахи літньої тіло.*

45

Перед тим як Цуцумі-но тюнагон-но кімі¹ відправив власну дочку, яка [згодом стала] матір'ю Дзюсан-но міко², аби вона прислужувала імператорові, страшенно непокоївся, як імператор зустріне її. Зрештою, він склав і надіслав імператору таку пісню:

*Батьківське серце не вкрите мороком, але
На шляху любові до власної дитини розгублене...*

Імператор був надзвичайно розчуленим цим листом. Відповідь імператора також була, але людям вона невідома.

100

Лівий міністр, після того як його призначили бути супутником імператору Тейдзі, подався до Ої. На горі Огура було безліч красивого кленового листя; зачарований красою лівий міністр сказав: "Саме має бути виїзд імператора; і на таке чудове я натрапив. Неодмінно доповім і запропоную йому приїхати сюди!". А потім:

*На вершині Огура червоне листя клена,
Якби ти мало серце, то чекало б на приїзд подорожнього!*

А коли повернувся, то доповів про все побачене імператорові; йому видалася ця історія цікавою. Так відбувся виїзд імператора до Ої.

¹ Цуцумі-но тюнагон-но кімі – Фудзіваро-но Канеске (877-933), один з "тридцяти шести безсмертних поетів".

² Дзюсан-но міко – тринадцятий принц Акітосі (924-990), син імператора Дайго.

100

Коли Суенава-но сьосьо¹ мешкав в Ої, імператор Уда сказав: "Скоро почнетесь пишне цвітіння, неодмінно поїду помилуватися!", але забув і не поїхав. Тоді сьосьо:

*Якщо квіти осиплються, як журно буде!
Дерево ямабукі на березі річки буяє квітом...*

Саме так було сказано в його посланні, а імператору це послання видалося сповненим чарівності, отже, він відразу вирушив у путь, а потім милувався цвітінням.

101

Той самий Суенава-но сьосьо тяжко страждав від хвороби, але коли йому трішечки покращало, то відправивсь до палацу. У той час управитель Омі, Кумітада-но кімі, одночасно виконував обов'язки *куродо*² та обіймав посаду *каморі-но суке*³. Коли Суенава зустрівся з *куродо*, то сказав йому: "Хвороба й досі не відступає, але так важко на серці та душі, що вирішив прийти сюди. Як воно складеться надалі – невідомо, але поки що живий. Сьогодні я повертаюся додому, але в палаці буду післязавтра. Доповісте про це імператору?" – сказав і пішов додому. Три дні минуло, та ось з будинку сьосьо принесли листа:

*Домовленість була зустрітися за кілька днів,
Та краще б я сказав: "Сьогодні бачимось в останнє"...*

Тільки це й написав. Вельми наляканий [цією звісткою] Кімутада заплакав і запитав посильного: "Як він себе почуває?" Посланець:

¹ Суенава-но сьосьо – Фудзівара-но Суенава (?-914), його танка увійшли до антологій "Кокін-вака-сю" та "Сінкокін-вака-сю"; був відомий також як майстерний мисливець.

² *Куродо* – посада при Імператорському архіві (*куродо-докоро*), займалися секретною документацією, а згодом завідували одягом імператора, його трапезами, церемоніалом тощо. Назначалися, як правило, з осіб п'ятого рангу та входили до складу Особистої імператорської охорони.

³ *Каморі-но суке* – посада придворного, чийми обов'язками було будівництво палацу, обладнання та прибирання приміщень.

"Дуже слабким став", - відповів і заплакав і так гірко, що лише ридання й було чути, а допитатися про решту було неможливо. "Зараз я сам поїду", - сказав Кімутада і послав за каретою, але в очікуванні не міг знайти собі місця від занепокоєння. Вийшов за браму коное та чекав на карету, а коли подали, якнайшвидше вирушив. Будинок сьосьо був на П'ятій лінії, та коли він прибув, то побачив, що люди в страшенному сум'ятті голосно шуміли, а ворота були зачинені. *Сьосьо* був уже мертвий. Намагався доповісти про свій приїзд, але все було марно. Зажурений, в сльозах він повернувся додому. Та доклав він імператору по порядку все, що сталося; імператор також був дуже засмучений смертю Суенава-но *сьосьо*.

125

Ідзумі-но *тайсьо*¹ частенько навідувався до будинку вже покійного [лівого міністра Фудзівара Токіхіра]. Одного разу напившись добряче міцного, сп'янілий, глибокої ночі *тайсьо* прийшов до Токіхіра. Лівий міністр здивувався: "Де ж це ви були?" – допитувався. А коли домашні підняли верх карети, то побачили там [разом із Ідзумі-но *тайсьо*] ще й Мібу-но Тадаміне². Внизу сходів будинку запалили смолоскипи, але в Мібу-но Тадаміне ноги підкосилися, і замість привітання:

*На паморозь, що вкрила сходи до Вашого будинку,
Вночі прийшов навмисне подивитись я.*

– ось що відповідає Вам *тайсьо*", - сказав він. Хазяїн будинку, лівий міністр, визнав цей вірш сповненим глибокого почуття та глибокої чарівності, а тому всю ніч вони провели за пригощанням міцного та улюбленими розвагами; і *тайсьо* отримав подарунки, і Тадаміне обдарували.

Почувши, що Тадаміне має дочку, один [зі співтраpezників] вигукнув: "Нехай буде мені дружиною!". Тоді Тадаміне сказав: "Це ве-

¹ *Ідзумі-но тайсьо* – Фудзівара-но Садакуні (867-906), дайнагон, правий *тайсьо*, вищий чин при дворі, в обов'язки якого входило слідкувати за охороною приміщень імператорського палацу, розпоряджатися церемоніями тощо.

² *Мібу-но Тадаміне* (868-965) – відомий поет, один з укладачів антології "Кокін-вака-сю".

лика честь для мене!" Невдовзі з будинку цього пана прийшов лист: "Сподіваюся, найближчим часом наша домовленість здійснить-ся". У відповідь:

*Трава сусукі близько мого дому ще молода,
Занадто рано її в'язати ще.*

– так склав Тадаміне. І, справді, дочка його була ще дуже маленькою дівчинкою.

126

Пані на ім'я Хігакі-но го¹, яка мешкала в місцевості Цукусі, в світі мала славу жінки наділеної великим розумом та вела вишуканий спосіб життя. Так минали місяці-роки, аж поки на стався заколот Сумітомо²: будинок її спалили до останку, все майно її відібрали, і залишилася вона в край жалюгідному стані. Не знаючи про це анічогісінько, задля наведення порядку прибув посланцем імператора Ядайні Йосіфуру; шукаючи місце, де стояв будинок, він мовив: "Як би мені зустрітися з пані на ім'я Хігакі-но го?" І тільки промовив це, як його попутники: "Десь у цих місцях вона мала б мешкати". – "А як же ж тут було під час бучі? Хотів би я розпитати!" І тільки проговорив це, як побачив, що срібноволоса жінка набрала води, пройшла повз нього і зайшла до якоїсь убогої будівлі. Один з тих, хто був там, сказав: "А ось і Хігакі-но го". [Ядайні] вжахнувся, дуже засмутився, але наказав покликати її, однак літня жінка засоромилась і не вийшла до нього, а тільки сказала наступне:

*Немов шовковиці, чорне волосся моє побілішало.
Ніби зачерпую воду в білих водах ріки Сіратава.*

Такий вона склала вірш, а дуже засмучений [Ядайні] зняв із себе одяжину, в якій був, та передав її пані.

Переклад Ю.В. Осадчої

¹ *Хігакі-но го* – гетера, яка мешкала на півночі о. Кюсю.

² *Ядайні Йосіфуру* (884-967) на початку 940 р. був відряджений на захід для приборкання заколоту, здійсненого Фудзівара-но Сумітомо.

НИККИ
(ЩОДЕННИКИ)

日記

НІККИ

Головна особливість культури доби Хейан це дуальність світосприйняття як принцип побудови і функціонування японського суспільства.

Вона доволі легко простежується у філософсько-релігійній сфері, зокрема давній китайській концепції Ін-Ян, а також у теорії *рьобу* сінто (буквально – "двостороннє сінто" чи "подвійний шлях Богів"). Дуальність релігійного світосприйняття відобразилася певним чином і на культурі світській, насамперед йдеться про розподіл функцій у родині, відмінності в освіті та літературі, які, проте, не сприймалися середньовічними японцями за гатунком "низьке-піднесене", а як належне, як порядок речей, встановлений прашурами та який не підлягає сумнівам. Так, хлопчачки і дівчатка в аристократичних сім'ях виховувалися за різними принципами і готувалися до виконання різних соціальних обов'язків і функцій. Водночас придворний етикет, релігійні свята, ритуали та різноманітні церемонії в імператорському палаці, освіта аристократів, писемність і література (як поезія, так і проза) почали розвиватися двома різними, однак взаємодоповнюючими напрямками.

Література так само поділялася на чоловічу, в основу якої було покладено китайську вченість, і жіночу, що розвивалася в межах національних літературних традицій. Перша створювалася за канонами канбун, друга – вабун. Відповідно до всього вищезазначеного, і література розподілялася на "китайську", тобто офіційну і "чоловічу" та "японську" – "жіночу", інтимну, забарвлену в ліричні кольори. Одним з найяскравіших прикладів подібної двоїстості також є літературні щоденники придворної аристократії доби Хейан.

Літературною парафією в прозі чоловіків середнього та пізнього Хейану були історичні записи сі, напівофіційні літописи *дзіцуроку моногатарі*, а також література, що створювалася китайською мовою, за канонами традиційної китайської поезики та літературознавства. Це були приватні щоденники *ніккі*, які згодом включалися до списку сімейних антологій та старанно зберігалися нащадками і основним змістом яких був опис урочистих подій при дворі, поетичні турніри,

змагання в танцям, гра на музичних інструментах, стрільба з лука, виїзди на полювання, паломництво у світі імператора чи осіб наближених до нього, а також мандрівки з метою милування квітами тощо.

Як відомо, жанри в літературі взагалі та в японській середньовічній літературі аристократії зокрема не розвиваються у повній ізоляції один від одного. Значно ближчою до щоденникової форми запису була форма особистих поетичних збірок *сікасю*. Матеріал у них також розташовувався у хронологічному порядку, а розлогі прозові вступи до деяких з них іноді займали більше, ніж сторінку рукописного тексту. Процес становлення щоденникової літератури не був поступовим перетворенням поетичних збірок з широкими й емоційно насиченими прозовими вставками у прозові щоденники з віршованими вставками. Обидва жанри співіснували паралельно, водночас, а розвиток одного не призводив до зникнення іншого.

Щоденник, яким розпочинається історія щоденникової японської літератури та традиція "літератури жіночого потоку", належить одному з найвидатніших літераторів своєї доби, поету і філологу своєї доби Кі-но Цураюкі (868-946), який увійшов до історії японської літератури та прослав своє ім'я укладанням і написанням передмови до поетичної антології "Кокін-вака-сю", що стала водорозділом і межею переходу японської національної літератури "від давнини до середньовіччя".

"Щоденник подорожі з Тоса" ("Тоса ніккі", 935 р.) Кі-но Цураюкі цілком можна назвати першими дорожніми нотатками, написаними японською мовою, що згодом набули небувалого розповсюдження та стали одним з найулюбленіших прозових жанрів у середньовічній Японії. Автор описує всі події від імені невідомої жінки, розказуючи про подорож невеличкої групи мандрівників на кораблі з Тоса до столиці. Виклад подій має два плани – внутрішній та зовнішній, але сам Кі-но Цураюкі жодного разу не називає себе по імені – ані як герой, ані якимось інакше. У "Щоденнику подорожі з Тоса", автор видає себе за жінку з деяких причин, серед яких і небажання наслідувати літературні канони, що до того часу склалися для чоловічих щоденників, які писалися виключно китайською.

Починаючи з VI ст. існування двох мов в японському аристократичному суспільстві (китайської – офіційно-паперової, етикетної та японської – як повсякденної, так і художньо-літературної) і використання цих мов "залежно від ситуації" стають переконливим

прикладом того, що разом із розподілом життя "хейанця" на світське, в соціумі та особисте, інтимне відбувся певний розподіл сфер використання мов: до "раціоналістичної" китайської мови зверталися, коли була необхідна порада "холодного, гострого розуму", а "чуттєвою" японською мовою говорило серце (кокоро), коли почуття наповнювали душу. Отже, "Щоденник подорожі з Тоса" був написаний каною, а кількість китайських слів у ньому зведено до мінімуму. Так було засновано традицію щоденників, написаних не китайською мовою та не за канонами китайської поезики, водночас була закладена можливість для створення щоденників рідною мовою, а найголовніше – то була можливість писати про те, що відчуває серце, про особисті почуття, спогади, враження і т.п., іншими словами, про те, що не передбачено, а тому – старанно оминається і замовчується в офіційних і напівофіційних записах, літописах, нотатках тощо.

Японський дослідник Ікеда Цутому називає хейанську щоденникову літературу узагальненою назвою "*ватакусі бунтаку*", тобто "приватною", "інтимною" літературою, яка, вочевидь, позначала літературу, що виражала внутрішній світ індивідуума, зображала його, а значить – визнавала. "Література жіночого потоку" представлена насамперед повістями моногатарі ("Тендзі моногатарі" Мурасакі сікібу, "Нідзьо" та ін.), щоденниками *ніккі*, серед яких найбільш відомі "Щоденник Сарасіни" ("Сарасіна ніккі"), "Щоденник Мурасакі сікібу" ("Мурасакі сікібу ніккі") та "Щоденник ефемерного життя" або "Щоденник матері Мітіцуна" ("Кагеро ніккі"), і, врешті-решт, есеями *дзуйхіцу* (єдиним твором літератури жіночого потоку, що зберігся до наших часів є "Записи край узголів'я" Сей сьонагон).

Одним з найвідоміших і водночас найповніших жіночих щоденників за повнотою розкриття витонченості та вишуканості хейанських аристократів вважається "Щоденник Мурасакі сікібу", в якому письменниця розповіла, а точніше – описала, життя придворних пані та чиновників з 1008 по 1010 рік. Саме в ці роки Мурасакі сікібу була на службі у молодій імператриці Сьосі. Деякі записи в щоденнику містять велику кількість дрібних подробиць і деталей, як, наприклад, опис урочистого та повсякденного вбрання, що наводить багатьох дослідників на думку про синхронний запис. Але в інших записах міститься відступ від історичних фактів, який можна пояснити лише більш пізнім внесенням до щоденника. Це свідчить про

те, що Мурасакі, можливо, використовувала чернетки.

У центрі її уваги була безсумнівно найголовніша подія в житті імператорської родини – народження імператрицею Сьосі в 1008 році первістка й урочисті церемонії та ритуали, які проводилися у цьому зв'язку в імператорському палаці. Детальний опис церемоній та її учасників, прискіплива, але не нав'язлива оцінка їх вбрання, зовнішності, манер і поведінки, фіксація погляду на найдрібніших речах відобразили не тільки внутрішній світ і зацікавлення письменниці, але й усієї аристократії та доби в цілому. Л.М. Єрмакова називає "Щоденник Мурасакі сікібу" чудовим літературним і людським документом епохи, яскравим і неповторним засвідченням культури думки та культури відчуження.

В японській літературі середньовіччя художній щоденник, особливо якщо його автор – жінка, має дві межі. Одна відмежовує його від не-художньої літератури, яка цурається художньої мови (насамперед образності та емоційної насиченості), а друга проходить між художніми жанрами, відділяючи щоденник від творів художньої вигадки. Поза тим, літературний щоденник завжди залишається щоденником, якщо він заснований на справжніх фактах і на особистих переживаннях його автора. Провести межу між щоденником і повістю – значить визначити специфіку так званої фактоописової літератури у порівнянні з літературою художньої вигадки. Таким чином, більшість дослідників вважає, що головна ознака щоденника – це опис емоцій, пов'язаних із подіями, які стосуються безпосередньо самого автора щоденника. Кожний автор постає перед читачем носієм певної ідеології, однак художній твір відрізняє конкретна ідея, яку автор свідомо чи мимоволі доводить прикладами, міркуваннями і висновками. Ця ідея і є тим, що організує весь матеріал твору.

Ю.В. Осадча

ТОСА НІККІ

(«Щоденник подорожі з Тоса»)

土佐日記

ТОСА НІККІ Кі-но Цураюкі

Кажуть, що чоловіки також пишуть власні щоденники чи як там їх ще називають. І нехай це лише намагання спромогтися на щось подібне, але пише цей щоденник жінка.

Для початку скажу, що у цьому році, двадцять першого дня дванадцятого місяця, в годину собаки ми виїхали за браму. Отже, опишу хоч трохи цю подорож.

Один чоловік після чотири чи п'ятирічного перебування у провінції закінчив із передачею усіх справ [у інші руки], як і відповідало його посаді, та, отримавши належні посвідчення цього, залишив свій службовий будинок і рушив до місця посадки на човен. Ті та інші, знайомі та незнайомі йому люди вийшли провести його. Ті, хто віддано служив разом із ним протягом усього цього часу, засмучені розлукою, не покладаючи рук, протягом дня усіляко клопотали навколо, доки в шарпанині та загальному галасі наступила ніч.

22-го дня підносимо молитву, аби благополучно дістатися до земель Ідзумі. Токідзане з роду Фудзівара – хоча подорож наша і була морем – розвернув кінський ніс за вітром і "вислав коней наших на шлях". З такої нагоди і шляхетні, і звичайні, і голота – всі добряче перепили, і хоча то й відбувалося на морському узбережжі, але від їхніх жартів відгонило сумнівним душком.

23-й день. Був тут чоловік на ім'я Ясунорі з роду Ягі. Він не був на службі в управителів тих країв. Та саме він із серйозним виглядом обдарував нас прощальними дарунками. Можливо, все це через самого правителя, але місцеві мешканці мають такі нечуйні серця! Однак, ті, хто розуміє те, що відбувається, не соромиться прийти. І думка моя така зовсім не через отримані подарунки.

24-й день. Монах місцевого храму також обдарував нас прощальними дарунками. Усі присутні – і знатні, і прислуга, і навіть діти – напилися до неприємності так, що навіть ті, хто не міг написати "аз", ногами вимальовували "абабагала".

25-й день. З маєтку нового правителя принесли запрошувального листа. Як покликали – треба йти; у розвагах щосили та кому як спало ми провели там цілий день і цілу ніч, аж поки не стало світати.

26-й день. Усе ще пиячимо та галасливо розважаємося у палатах правителя; усі – навіть служки! – отримали подарунки. Дехто галасливо складає заморські вірші. Решта – і хазяїн, і гості – один за одним складають вірші Ямато. Китайські вірші тут наводити не стану. Однак, ось складена самим господарем пісня:

*Заради зустрічі з тобою я залишив столицю.
Діставсь чи не діставсь... та все одно – розлука!*

Так він мовив, а правитель перед тим як повернутися у відповідь:

*Час настав вирушати в дорогу білими хвилями.
Та чи не схожу долю маєш і ти?*

Інші також було склали кожен по віршу, та, здається, вартих уваги серед них не було. За цим і колишній, і теперішній правителі зійшли сходами до саду, і теперішній хазяїн, і колишній після обміну взаємними привітаннями та компліментами, що говорять коли добряче сп'яніють, кожен попрямував своєю дорогою: один повернувся до маєтку, а інший – пішов.

27-й день. Виходимо на веслах з Оцу курсом на Урато...

А між тим у Тоса несподівано померла дівчинка, яка народилася в столиці; і хоча весь цей недавній гамір, пов'язаний зі зборами в дорогу, відбувався у нього перед очима, але він і словом не обмовивсь, а зараз, дорогою до столиці, він все сумує за втраченою дівчинкою. Навіть інші люди не можуть стриматися. А тим часом хтось склав наступні рядки:

*Сумно так від думок про повернення до столиці...
Адже з нею разом повернутися не судилось!*

Та деякий час потому:

*Немов бракує когось... – Ту, що залишила нас
Шукаю поглядом, і сум стискає серце...*

Та не встиг він скласти цей вірш, як у місцевості під назвою Како-но-сакі слідом за нами прибули та висадилися на берег рідний брат правителя разом із іншими: привезли нам вина та інших різних страв, а коли злізли з коней – висловили нам свій сум із приводу розлуки. А люди з оточення управителя нахвалювали їх: "Відразу видно, що ось ці люди, що прийшли сюди, мають чутливе серце!". А ті засмучені через розставання витрухнули, нарешті, загальними зусиллями з тенет ротів своїх на берег рядки:

*Сповнені сумом за тобою ми натовпом зібралися немов
Згряя качечок-нерозлучниць.*

Та коли це все було висловлено, той, хто від'їздив, розсипаючи похвали, сам склав:

*Занурюю жердину в воду та дна не знаю...
Глибини серця вашого я бачу.*

Поміж тим керманич корабля, який не надто тямив у прекрасному та який нажерся вина, здійняв страшенний гамір, аби швидше вирушали: "Море не спокійне! Вітер здіймається!", примусив усіх зійти на корабель. Тут дехто почав декламувати заморські вірші, приурочені до обставин і відповідні моменту. А дехто, хоч і в західних землях то відбувалося, виголошували кайські пісні. Та "від тих пісень пил на настилі корабля вихорився, хмари на небі завмерли на місці" – навіть так сказати не буде помилкою!

Увечері зупиняємося в Урато. Сюди ж слідом за нами прибули Фудзіварано-Токісане, Татібано-Суехіра та інші.

28-й день. Виходимо на веслах з Урато у напрямі Омінато. Тим часом син у колишнього правителя Ямагуті-но Тіміне допровадив нам на корабель вино з підобідом. Ідемо, випиваємо та закусяємо.

29-й день. Зупинка в Омінато.

Місцевий лікар особисто для нас приніс новорічної лікувальної

настоянки *тосо* і *б'якусан*, а також вина на додаток. Людина, схоже, доброзичлива та люб'язна.

1-й день нового року. Все ще стоїмо там само.

Хтось, запевнивши, що залишає так на ніч, заткнув *б'якусан* під настил корабля, та той *б'якусан* здуло вітром в море, і ми так і не змогли його скуштувати.

Ані сушеної солодкої картоплі, ані морської капусти, ані їжі, що укріплює зуби, – нічого цього не має. У цій місцевості такого покорму немає. А наперед ми нічим не запасалися. Ось і обсмоктуємо роти в'яленої корюшки. А що, якби корюшка відчула роти людей, що її обсмоктують? Напевне, рибини розмовляли б поміж собою: "Сьогодні ні про що, як про столицю й думати не можуть... Цікаво, а на брамах будівель солом'яного скрутня увіткнута головешка чи вплетений гостролист?".

2-й день. Все ще на стоянці в Омінато.

Наставник храму надіслав різних речей та вина.

3-й день. Там само.

А що, коли вітер і хвилі у серці своєму не бажають нас відпустити: "Ще не на довго..." – ніби кажуть. Терпець вривається...

4-й день. Вітер не вщухає, все ще не можемо вирушити.

Масацура пригощає нас вином і закускою.

Людину, яка принесла все це в подарунок, залишити так, навіть без невеличкого підношення – така незручність. Нічого з собою немає. Хоча й настрої був дещо пожвавлений, але якось незручно почуваєш себе.

5-й день. Вітер і хвилі ніяк не вгамовуються. Стоїмо все на старому місці.

Безперестанно приходять нові й нові відвідувачі.

6-й день. Те саме, що вчора.

7-й день. Сьомий день настав, а ми все на тій самій стоянці.

Згадалася процесія білих коней, але безрадісно на серці! Видно

тільки білі хвилі.

У той самий час з будинку однієї особи, що мешкала в місцевості з назвою Стави, підносили один за іншим на плечах декілька коробів усякої поживи: річкової, починаючи з плотиці, і морської, і решти, але [ставкових] коропів як раз і не було... Свіжа зелень якнайкраще відповідала сьогоднішньому дню. Були й вірші. Цей, наприклад:

*Захаращений пустир "Стави" безводний,
А ось і зелень молода, яку там зібрали.*

До чого же це кумедно! Назвати місцевість "Ставами"! Там мешкала одна шляхетна пані, що приїхала з чоловіком зі столиці. Зміст цих коробів був розданий усім, аж до дітей, та всі донесхочу набили собі шлунки, а гребці так стукотіли по најженим черевам, що нажахали море та ледь було хвиль не здійняли.

Взагалі за цей час багато чого сталося... Прийшов сьогодні хтось з погрібцем, який принесли за ним. Як його звати? Зараз і не згадаю... Та хотілося йому прочитати свої вірші. Говорив і говорив він багато, схвильовано висловлювався щодо "хвилі здійняти". Ось прочитаний ним вірш:

*На шляху корабля бурхливі хвилі все голосніше,
Залишений тут тільки я нарікати!*

Саме так і склав! А голос в нього був, вочевидь, нівроку! Подарунок подарунком, але що це за вірші! І хоча дехто й виказав щодо них зичливі зауваження, але відповідати піснею жоден не став. Звісна річ, були серед нас і такі, що змогли б це зробити, але обмежилися лише легкою зацікавленістю; а поки їли та пили принесене, надворі вечоріло. Автор цієї пісні, підвівшись, сказав, що повернеться.

Тут дитина одного з присутніх шепоче. Каже: "Відповім на вірш". А до неї здивовано: "Оце так справа! Та невже зможеш вірш скласти? Ну, коли зможеш, то швидше викладай!". "Спочатку дочекаюся того дядька, що сказав, що ще повернеться, а тоді складу", – вимагала дитина. Чи то час нічний, чи ще чомусь, але той пішов зовсім. "Але що ж, врешті-решт, хотів ти скласти?" – здивовано допитувалися присутні. Але дитина, природно, сором'язливо мовчала. До неї пристали з допитами, та ось, нарешті, вірш, що вона змогла скласти:

*І подорожній, і той, хто залишивсь
Ллють сльози з рукавів на берег річковий.*

– саме так склав! Ось це склав – так склав! Ніхто й не сподівався почути таку красу! "Ну на що, здавалося б, може бути здатна дитина? Старий чи літня жінка, то зовсім інша справа! Та й навіть якщо б вірші були поганими, варто зберегти, аби переказати тому, кому вони призначені!" – на цьому, здається відгуки й закінчилися.

8-й день. Щось завадило, тому знову стоїмо на тому самому місці. Вечірній місяць ховається в море. Коли бачиш це, згадуються рядки поета Наріхіра: "Обрії гір – втечіть! Не хочу, щоб за вас сховався [місяць]". Але якби він той вірш складав на морському узбережжі, він, напевне, звучав би так: "Хвилі морські, завадьте! Не хочу, щоб за вас сховався [місяць]". Хтось, згадавши цей вірш, склав так:

*Поглянути на місяць, що пливе морем і сяє,
Немов би в море витікає Небесна річка!¹*

На 9-й день зранку вийшли з Омінато у напрямі стоянки в Нава. Серед тих багатьох, хто прийшов провести нас, можливо, були й ті, хто думав: "Хоч як би там було, але зараз ми разом знаходимося в чужому краю", однак з усіх проводжаючих нас тільки Фудзівара-но Токісане, Татібана-но Суехіра та Хасебе-но Юкімаса, відтоді, коли він виїхав зі своєї резиденції, усюди супроводжували нас. Це були люди зі щирими почуттями! Глибина їх почуттів не поступилася б глибині цього моря. Однак зараз ми відпливаємо. І люди ці, звісна річ, прийшли провести нас. Ми поволі відпливали, а ті, хто лишився на березі поволі віддалялися від нас. Тих, хто був на кораблі, напевне, вже й не розпізнати. На березі, мабуть, були сказані [прощальні] слова. А на кораблі – думки, та якісь несміливі. В одному вірші виразилися вони:

*Серце, сповнене думок, перетинає море...
Про ненаписану вістку як дізнатися?*

¹ *Небесна ріка* – Чумацький шлях.

А тим часом проїздимо повз сосновий гай в Уда. Скільки тут сосен, і хтозна скільки століть стоять вони! Хвилі б'ються об їхнє коріння, а з гілки на гілки перелітають лелеки. "Який краєвид!" – не утримався один з нас, а ось і вірш, який склав хтось із попутників:

*Погляд прикутий. На верхівках сосен лелеки мостяться,
Напевне вбачають у соснах друзів давніх.*

Але цей вірш значно програвав красі побаченого.

Поволі як ми, милуючись краєвидом, просуваємося вперед, гори та море вкриваються мороком, сутеніє, не розібрати ані Сходу, ані Заходу, керманича серцю ввірили стежити за погодою. Навіть звиклі до подорожей чоловіки юртується. Тим більше жінки: схиливши голови до палуби, жалібно голосили. Та попри занепокоєння гребцям і керманичу аби що! Вони знай своє, наспівують:

*Як на весняних на лугах вголос плачу.
Травою молодою руки зранюю,
Зранюю, траву збираю.
Матінко моя жадає,
Та свекруха пожирає.
Вже й вертатись час...
Вечором вчорашнім хлоп
Піддуриє і ну тікати.
Грошей вже не принесе
Та і сам не прийде!*

Окрім цієї пісні співали й багато інших, але я не стану їх наводити. Коли слухали, як люди сміялися з цих пісень, на серці ставало трохи спокійніше, хоча море нуртувалося.

Так, розважаючи себе дорогою, ми, нарешті, дісталися стоянки; один старий і одна похилого віку пані, які були серед нас, почували себе зле, нічого не хотіли скоштувати та лише тихо лежали.

10-й день. Сьогодні стоїмо в порту Нава.

11-й день. На світанку знаряджаємо корабель і рухаємося вбік порту Муроцу.

Усі на кораблі лежать, а про стан речей на морі нічого не відомо. Дивимося на місяць і гадаємо, де Схід, а де Захід. А тим часом зовсім розвиднюється, та, поки ми миємо руки та займаємося щоденними справами, наступає день.

Теперечки підїздимо до місцевості під назвою Хане. Малеча, почувши про назву місцевості: "Як цю місцевість називають? Крила? Такі самісінькі, як у птахів?"¹. Та коли дорослі лише посміхалися у відповідь на ці дитячі питання, дівчинка, що вже складала вірші², прочитала наступний:

*Якщо насправді назва місцини звучить як крила,
До столиці летіти б хотіла!*

Саме так і склала. Більшість і жінок, і чоловіків не могли дочекатися приїзду до столиці, та навіть якщо вірші були не надто вдатні, і всі вважали їх посередніми, та вони не йшли з думки. Коли пояснювали дітлахам про місцевість під назвою Крила, згадалася дитина з минулого³, та й чи прийде той час, коли її образ залишить пам'ять? Особливо сьогодні мати [дівчинки] засмучена. Хтось згадав, що не всім судилося повернутися до столиці, висловив це в старовинному вірші: "У меншій кількості ви летите назад", а потім сам склав:

*Чи є в цьому світі страждання, що перебільшити може
Відчай і сум від утрати рідної дитини?*

12-ий день. Збирається на дощ. Фумітокі та Коремоті спізналися на корабель, тому прибули до Муроцу з Нарасіцу.

13-ий день. На світанку почав накрапувати дощик. Але невдовзі перестав. Жінки та решта подорожніх один за одним сходять на берег з корабля та прямують до належного місця в цих околицях, щоб "скупатися". Хтось, подивившись на море, склав:

Тут навіть хмари не відрізнити від хвиль морських.

¹ Хане у перекладі з японської мови означає "крила".

² Йдеться про *каесі-ута* ("пісню-відповідь"), яку склала дитина в сьогоднішній день подорожі.

³ Йдеться про померлу дівчинку

Чи зможе бодай нирець вказати, де небо і море де?

Від 10-го дня минуло вже декілька днів, а тому і місяць на небі прегарний!

Від самого початку подорожі ніхто з нас на кораблі не надягав особливо ошатних одежин. Це, як казали "аби не викликати заздрощі морського божества", але тут, на березі у тіні очерету, однак без тіні будь-якого умислу, ми, підіткнувши одяг вище колін, відверто виставили те, чого в нас і на думці не було: червоні асцидії, що так добре смакують із маринованими мідіями з одиничними мушлями¹...

14-ий день. Від самого ранку йде дощ. Стоїмо там, де й раніше.

Старшина корабля робить приготування до посту. Після години бика², коли міняв на рис рибу *тай*, яку впіймав вчора керманич, оскоромився – не було пісної їжі, та й грошей з собою ми не мали. Так траплялося частенько. Керманич приносив рибу *тай*. А потім йому за те давали рис і вино. І вигляд його був не таким вже й огидним.

15-ий день. Сьогодні так і не варили щерби з червоних бобів. Так прикро, і погода знову мерзенна; сьогодні вже більше ніж двадцять днів, як ми вирушили в подорож. Дні минають марно, погляди усіх нерухомо спрямовані до морської далечини. Тут одна дівчинка склала:

Задме й бурхливим стане, а стихне – завмирає.

Повіви вітру й хвилі сплески – невже пов'язані обітницею?

Для не вартої уваги дитини вірші вийшли нівроку!

16-ий день. Через вітер і хвилі стоїмо там, де і раніше.

І весь час думка: коли ж нарешті море заспокоїться, та ми зможемо рушити до Місакі? Але ні вітер, ні хвилі навіть не думають вгамовуватися. Один серед нас, дивлячись на ці хвилі, що здіймаються, склав:

¹ У цьому уривку і "червоні мушлі асцидії", і "мариновані мідії з одиничними стулками" є алегоричною назвою чоловічих та жіночих статевих органів.

² Година бика – час від першої до третьої години ранку.

*А кажуть люди, в цих місяцях навіть інею не буває.
Але ж на хвилях білий випав сніг!*

Отже, з того дня, як ми зійшли на корабель, минуло двадцять і ще п'ять днів.

17-ий день. Хмари над нами розійшлися, місячна ніч на світанку чарівна! Вирушаємо на кораблі.

У цей час і верхівки хмар, і морське дно ніби злилися в одне. І насправді, як у давні часи один пав склав: "Ключина над морськими хвилями місяць пройшла, човен прогинає небо в середині моря", - чи щось подібне. За чутками, здається, так. Ось знову хтось продекламував:

*Над місяцем, який в глибинах вод, пливе
Наш човен підрубок зачепив багряник місячний.*

Почувши це, хтось інший відповів:

*На днині хвиль морських тінява від човна,
Пливають дочасні у небесній височині...*

Поки складали вірші поволі стало світати, а керманіч зі своїми помічниками: "Насуваються чорні хмари. Невдовзі подме зустрічний вітер. Повертаємося назад!" – і почали розвертати корабель. Тим часом пішов дощ. І стало зовсім сумно.

18-ий день. Отже, стоїмо там, де й раніше. Море нуртується, корабель не відправляють.

Місце зупинки – чи то дивитися в далечінь, чи то на околиці поблизу – дивовижне! Однак від скрутностей у подорожі ми втратили будь-яку цікавість. Чоловіки, аби якось розважитися, декламували китайські вірші. Корабель не відправляють, і ось один з нас, нудьгуючи, склав:

*Кам'янисте узбережжя моря, яку штурмують буйні хвилі,
Байдужий до погоди та сезонів вкриває білий сніг.*

Ці вірші були прочитані людиною пересічною. Але ось ще вірші, прочитані кимось:

*На березі, що вітер мие хвилями, цвітуть квітки,
І навіть соловей не знайде їх весною.*

Почувши, що ці вірші не такі вже й погані, старий, який займав на кораблі почесне місце, аби втішити своє серце, що втомилося за довгий час, прочитав:

*Чи то снігом, чи то цвітом здійсмаються хвилі? –
Просто вітер грайливо піддує нас...*

Тут один з присутніх, який уважно слухав різні думки про вірші, і сам склав вірша. Але складів у цьому вірші виявилось на сім більше тридцяти. Ніхто з присутніх не міг більше стримувати сміх. А тому, хто склав цей вірш, було вельми злісно. Як не намагайся, але такі вірші відтворити не можливо. Навіть якщо записати, але ж як потім розібратися? Навіть зараз їх складно вимовити. А як бути потім?

19-ий день. Погода жахлива. Корабель не відправляють.

20-ий день. З учорашнього дня все без змін. Корабель не відправляють. Усі прикро зідхають. Настрій пригнічений, тільки й роблять, що рахують по пальцях, скільки днів уже триває подорож: "Двадцятий? Тридцятий?" Напевне, й пальці собі вже натерли! Самотньо. Вночі б поспати, але не спалося.

Зійшов місяць двадцятої ночі. "Гірських вершин" тут не було, і вийшов він прямо з-за моря. Та, глядячи на це, згадалося... У давні часи чоловік на ім'я Абе-но Накамаро перетнув море і дістався до Китаю, та коли він мав повертатися назад на місце, звідки мав рушати, зібралися засмучені розлукою мешканці тієї країни та почали складати заморські вірші й тому подібне. Але цього всього було замало, позаяк були вони там, доки не зійшов місяць двадцятої ночі. І тоді місяць зійшов з-за моря. Побачивши його, пан Накамаро мовив: "У нашій країні ще за віки богів вірші навіть самі боги складали, а тепер їх складають і знатні, і середні, і простолюдини у хвилини гіркоти розставання, саме як зараз, або ж у хвилини радощів, а часом,

буває, й у хвилину горя складають". Сказавши так, сам склав:

*Блакитну морську рівнину окинувши оком, бачу я місяць...
Чи не в Касуга, понад горою Мікаса?*

Саме так і склав.

Вважаючи, що тамошні люди цього не зрозуміють, він смисл вірша накреслив "чоловічими знаками" та, коли вірш переклав тлумач, чи тому, що вони зрозуміли зміст вірша, але нахвалювали його понад очікування. Хоча Китай і наша країна різняться, але ж відображення місяця, треба думати, всюди однакове, та й серця людей чи не одні й ті самі? І ось один з нас, згадавши роки минулі, виголосив:

*Чи не той це місяць, що бачили в столиці на верхів'ях гір?
З-за хвиль він сходить, у хвилях ховається.*

21-ий день. Виходимо лише в годину Зайця. Інші човни також усі відчалюють. Як подивитися на них, таке враження, ніби весною на море напало осіннє листя. Чи то через нашу скромну молитву, але вітер вшухнув і піднялося яскраве сонце, рухаємося вперед.

Була серед нас дитина, яка нещодавно причепилася до нас, чи не візьмемо її собі в служки. Ось морський вірш, який вона склала:

*Ще видно рідний край. Як здумаєш,
Там батько й мати. Чи не повернутися?*

Як тільки він склав їх, так і викликав жалість у всіх до себе.

Так просувалися ми, слухаючи вірші, а в цей час на скелі зграєю зібраних птахи, що зветься чорними птахами. Внизу під скелею білися білі хвилі. І ось керманіч виголошує: "У підніжжя чорних птахів набігають білі хвилі". І хоча слова його нічого особливого собою не являли, але тим часом сприймалися як щось. Але так вони не пасували керманічу, що викликали в'їдливі зауваги...

Так ми і рухалися морем, обговорюючи, а між тим наш корабельний старшина, дивлячись на хвилі: "Відколи вирушили в подорож, постійно наздоганяють пірати, і море зараз приховує загрози, волосся все геть посивіло. У морі починаєш відчувати, що тобі сімдесят-вісімдесят років.

*Сніжне волосся моє біліше за хвилі морські. А може ні?
Дай відповідь, Божество-охоронець острова морського!*

Ти, керманичу, нумо!"

22-ий день. Рушивши з учорашньої стоянки, прямуємо до наступної.

Вдалечині видніються гори. Був з нами один дев'ятилітній хлопчик, хоча виглядав він значно молодше за свої роки. І ось цей хлопча, як корабель поволі просувався вперед, дивився, дивився на те, як гори також рухаються, і склав дивні вірші:

*Плавню прямує човен уперед. Як подивлюся – ланцюги довгих гір
Тягнуться вдалечинь. Та чи знають сосни про це?*

Саме так і склав. Коли такі вірші складає малолітня дитина, це добре.

Море сьогодні б'ється о берег і розсипається снігом; цвітом цвітуть хвилі. І ось хтось серед нас складає:

*Чую сплеск і думаю, що хвилі це, та коли
Бачу колір – квіти зі снігом змішались.*

23-ий день. Сонечко було вийшло з-за хмар, але знову зробилося похмуро. Подейкують: "У цих місцях подорожнім загрожують пірати", тож молимося богам і буддам.

24-ий день. На тому самому місці, що і вчора.

25-ий день. Керманич і його помічники кажуть, що північний вітер не обіцяє нічого доброго, і не відправляють корабля. Невпинно чути, що пірати нас наздоганяють.

26-ий день. Дуже схоже було на те, що пірати на нас нападуть, тому і вийшли в море лише глибокої ночі; по дорозі трапилося місце для моління за безпечну подорож. Керманичу звеліли вшанувати богів підношенням "нуса", і коли останні розлетілися у східному напрямі, то він звернувся з молитвою до богів: "У напрямі, куди поле-

тіли нуса, даруйте нам якнайшвидше відправлення нашого славетного корабля!" Почувши це, одна дівчинка склала:

*Попутний вітер із підношеннями нуса
Для бога морських шляхів нехай не припиняє подувати!*

А тим часом вітер ушух, керманіч вельми загордивсь і радісно закричав: "Гей, піднімайте вітрила!" Жінки та діти особливо зраділи, почувши цей наказ, напевне, не могли дочекатися, коли ж нарешті корабель вирушить у напрямі столиці. А ось вірші однієї пані, яку називали "вельмишановна пані з Авадзі":

*Попутний вітерець нехай не припиняє подувати! В цю мить
Від радощів наш корабель заплескав у вітрила-долоні.*

Молилися за сприятливу погоду.

27-ий день. Дме вітер, здіймаються високі хвилі; і корабель не відправляють.

Ми всі тужно зідхаємо. Та ось одна пані, аби якось заспокоїти серце, запитала про значення вислову "навіть сонце видно, але ж столиця так далеко" з китайської поезії, яку декламували чоловіки, і так сама склала:

*До хмар і сонця на небі рукою дотягнутись ближче,
Ніж линути думкою до столиці.*

А хтось, знов, у відповідь:

*Не знають обмежень буйні вітри! Збурені хвилі здіймаються.
Довшим увижається шлях у боротьбі з буревієм.*

Увесь день вітер ніяк не вгамовується. Лягли спати, але від роздратованості ламали собі пальці.

28-ий день. Цілу ніч невпинно лле дощ. І ранок сьогоднішній та-кож.

29-ий день. Відправляють корабель. Йдемо при яскравому сонячному світлі. Помітили, як у всіх, хто був на кораблі, відросли довгі нігті, але порахували дні та з'ясували, що сьогодні день Пацюка¹, та стригти нігті не стали.

Був перший місяць, і згадався день Пацюка в столиці; всі примовляли: "От, якби ж то були сосни!" Та де ж їх дістати посеред моря? А ось вірші, що їх склала одна пані:

*Невже сьогодні насправжки день Пацюка?
Якби була рибалкою, витягла б з моря сосну морську!*

Саме так склала. Але ж як це можливо?! – На морі вірші на честь дня Пацюка! А ось ще чийсь вірші:

*Навіть у такий день не набрати нам молоді зелені!
У бухтах не знайти касуга з полів.*

Так і складали вірші, поки поволі просувалися вперед. І ось наш корабель причалив до живописної місцевості. А коли ми запитали, де ми зараз, то нам відповіли, що це "зупинка Тоса". Була серед нас одна пані, яка раніше жила в місцевості під назвою Тоса. Ось вона і каже: "Назва цієї місцевості схоже на назву тих місць, де я жила раніше. Через те воно й миле мені". А потім склала вірш:

*Назва місцевості, де я прожила стільки років, схожа на цю...
Нехай набігають хвилі. Вони також моєму серцю милі.*

30-ий день. Ані дощу, ані вітру. Прочувши, що пірати по ночах не виходять у море, корабель відправляють лише опівночі; благополучно минаємо протоку Ава. Посеред ночі розрізнити захід від сходу було неможливо. Коли минали протоку, і чоловіки, і жінки старанно молилися богам і буддам. Місцину Нусіма ми минули між годинами Тигра і Зайця² та проїхали до місцевості Танагава. Відчайдушно по-

¹ День Пацюка – за місячним календарем у місяці три дні Пацюка: 5-ий, 17-ий і 29-ий.

² Година Тигра – час з третьої до п'ятої години ранку, година Зайця – час з п'ятої до сьомої години ранку.

спішаючи, прибули до затоки Ідзумі.

Сьогодні на морі жодної хвилики немає. Схоже, боги та будди почули наші молитви. Минуло тридцять і дев'ять днів, як ми вирушили у подорож. Ми прибули до місцевості Ідзумі, а тому й остраху піратів немає.

1-ий день другого місяця. Протягом ранку дощило. Дощ заспокоївся лише о годині Біка, тож виходимо на веслах із затоки Ідзумі. На морі, так само як і вчора, ані хвиль, ані вітру.

Минаємо соснову галявину в Куросакі, Чорному мисі. Назва місця – чорна, колір сосен – зеленувато-синій, хвилі на узбережжі білі немов сніг, а колір мушель – темно-червоний, тож лише одного кольору бракує до п'яти кольорів.

А тим часом, сьогодні від місця під назвою Хаконоура корабель тягнуть на канатах. І поки ось так просуваємося, хтось із присутніх серед нас склав:

*У бухті Коштовностей Скринька і хвилики немає.
Хто ж не побачить у безвітряний день,
що море дзеркалом стало?*

Тут старшина корабля й каже: "Ну, дожили до цього дня... Сповнені страждань... Інші також складають вірші..." – сказав. І сам, аби якось втішитися, склав:

*Немов канати, на яких тягнуть човен,
тягнуться довгі весінні дні.
Вже сорок чи всі п'ятдесят днів ми у дорозі.*

Напевне ті, хто почув їх, пошепки чи напівголоса казали: "До чого ж пересічні!" Та шепіт припинився, коли хтось сказав, що непристойно критикувати вірші, коли ті склав самий старшина.

Але тут знову здійнялися хвилі, змушені зробити зупинку.

2-ий день. Дощ не припиняється. Весь день і всю ніч молимося богам і буддам.

3-ий день. Море, як і вчора, бурхливе. Корабель не відправляють.

Вітер дме безупинно, узбережні хвилі набігають і біжать назад. З цієї нагоди було складено вірш:

*Нитку подорожі до столиці прядемо, але через затримки
Перлини-сльози не нанизати на цю нитку!*

Якось так і почали сходити сутінки.

4-ий день. Керманич сказав, що сьогодні вітер і хмари виглядають застрашливо, і тому корабель відправити не довелося. Але ж увесь день ані вітерцю, ані хмаринки на небі! Цей керманич, ну й дурень: ані дні рахувати, ані погоди передбачити не може!

На узбережжі, де ми стояли, було багато красивих мушель і камінців. Побачивши це, один з тих, хто був з нами на кораблі, все сумуючи за тією, що пішла до вирію, склав:

*Бийте з силою хвилі о берег!
Мойй милій мушлю-забуття знайти зйду на берег.*

Почувши ці слова, один чоловік не втримавсь і, щоб розвіяти думки, що панували на кораблі, промовив:

*Чи знайдеш ти ту мушлю-забуття?
Нехай буде на згадку про милу біла перлінка.*

Ось так і склав. Либонь, через дівчинку батьки її самі впали у дитинство. Присутні могли, певна річ, сказати, що вона "не схожа на дорогоцінний камінець". Однак, є навіть таке прислів'я: "Обличчя померлої дитини завжди миле...".

Тут одна пані, нудьгуючи від довготривалої стоянки на одному місці, склала вірш:

*Джерела! Руки опадають, лишень не мерзнуть.
Мерзнемо тільки ми, так нічого не набравши.*

5-ий день. Насилу вийшли з Ідзумі та прямуємо до причалу Одзу, тобто Нитяний.

Погляд тягнеться у далечінь слідом за сосновим переліссям. Усі в

важкому настрої, та хтось склав вірші:

*Рухаємося, та ніяк не можемо проминути
Галявину сосен в Одзу на узбережжі, що, як коса дівоча, довге.*

Поки так складали вірші та просувалися вперед, почали підгійкувати: "Гребіть жвавіше! Погода чудова!"; тоді керманич, звертаючись до гребців, наказав: "З корабля поважного ось вам веління! Ранковий вітер із півночі поки не здійнявся, нумо на канати!" Ці слова, сказані керманичем так природно, прозвучали як вірші. Але ж керманич зовсім не мав наміру видавати ці слова за вірші, складені з нагоди. Ті, хто почув, говорили: "Як дивно! Він говорить немовби віршами!", та коли записали, то й насправді вийшло 31 склад! "Сьогодні ані вітру, ані хвиль немає," – схоже, що наші молитви протягом усього дня справдилися, і хвилі вщухли. А зараз місце, куди злітаються чайки. Сповнена радощів від наближення до столиці одна дитина склала такі вірші:

*Сподіваєшся, що затишок нам Боги дарували...
Але навіть згряя чайок нетямучих виглядає як хвилі.*

Складаємо вірші та просуваємося... Соснова галявина в Ісіцу мальовнича, а морське узбережжя тягнеться без краю.

Так, минаємо місцевість Сумійосі. Та ось хтось склав:

*Щойно я збагнув, що сосен вікових у Суміное
Раніше постарішав я.*

Тут мати тієї, що пішла у вічність, не забуваючи [її] ані не на день, ані не на хвилину, склала:

*Швидше корабель прямуй до Суміное! Може і даремно
Та трави-забуття хочу я набрати.*

Напевне, цим вона хотіла сказати, що її мета – не поринути у забуття, зовсім ні, але лише на деякий час вгамувати біль страждань, аби потім були сили страждати знов.

Так, поки ми складали вірші та оглядали красвиди, просуваючись

уперед, несподівано здійнявся вітер, і як не гребли щосили, але корабель відносило і відносило назад, навіть ледь не перевернуло!

"Це все, мабуть, через бога Сумійосі! Відомо, що в нього за вдача! Знову забажав чогось!" – говорить керманіч про вітер. – "Піднесіть йому *нуса*!" Як і наказав керманіч, Богу підносять *нуса*. Та попри це вітер і не збирався вщухати, навпаки – дме все зліше, все зліше здійснюються та стають загрозливими хвилі; тоді керманіч знову каже: "*Нуса* не зворушили серця божества, тому й поважний корабель не вирушає. Слід вшанувати бога більш приємним йому підношенням". Знову, як і сказав керманіч, вирішили зробити. Але як? Хтось: "[Людина] має два ока. Тоді, чи не піднести йому дзеркало, що ми маємо?" Так і зробили, та коли кинули дзеркало в море, так прикро стало. Раптово море зробилося рівнесеньким немов поверхня дзеркала; хтось склав вірш:

*Користолюбне серце бога страхітного відбилося чітко
В дзеркалі, що кинули в море.*

Ніяк не можна назвати цього бога добрим духом трави-забуття в Суміное чи узбережних незайманих сосен! Відображене в дзеркалі серце цього бога всі чітко збагнули. Він мав серце таке саме, як і наш керманіч.

6-ий день. Виходимо з-під маяка, прибуваємо до Наніва і тут заходимо в річище.

Тут усі – і старі, і малі – від небувалих радощів прихлопують себе по лобу. І навіть пані Оіко з острова Авадзі, що страждала від морської хвороби, зраділа: "Наближаємося до столиці" та, підвівши голову над підлогою корабля, склала вірш:

*Коли ж нарешті? – так думали безрадісно...
Та довгий шлях до Наніва поважний корабель здолав.*

Усі були приголомшені: вірш було складено людиною, від якої такого аж ніяк не очікували. Старшина нашого корабля, що був тоді серед нас, хоч і почував себе зле, але вірш нахвалював: "Як це не поєднується з Вашим вистражданим від морської хвороби обличчям, але ж бачите!"

7-ий день. Сьогодні корабель вирушив річкою, але як тільки ми почали йти вверх, вода стала убувати, та як тут зарадити? Підняти корабель стає все складніше.

А тим часом наш старшина корабля, людина не надто вже й обдарована, а у речах витончених взагалі нетямуча – чи то після нахвалювань віршів пані з Авадзі, чи то від погорди за своє столичне походження – став що сили складати вірші дуже сумнівних достоїнств. Ось і вони:

*Їхали й приїхали! Сьогодні на річній мілині
І корабель, і ми нудьгуємо!*

Однак такі вірші можна скласти лише через хворобу! Але одним віршем він не міг задовольнитися, тому склав ще один:

*Страждальницьки думає наш корабель, про те,
Як у місцевої річки серце зміліло для нас.*

Напевне, цей вірш був складений через нестримні радощі від наближення до столиці. "Але все ще [мої вірші] поступаються віршам пані з Авадзі. Яка прикрість! Краще б не починав", - шкодує він. А тим часом поволі наступає ніч, вкладаємося спати.

8-ий день. Усе ще стовбичимо в гирлі річки, зупинилися на місці під назвою Торікаї-но Мімакі, що означає Вигін Пташників.

Увечері зі старшиною корабля стався напад звичної хвороби, він дуже страждав. Хтось у знак уваги приніс небагато свіжої риби. Йому віддячили рисом. Чоловіки пошепки перемовлялися: "Ти ба, по зернині рис виманює!" Таке траплялося в багатьох місцях. Але сьогодні, як навмисне, він постився та не їв риби.

9-ий день. Перед світанком у безвідрадних почуттях ми підіймаємося річкою, тягнучи корабель, але в річці води майже немає, то все на одному місці, просуваємося поволі.

Тим часом дісталися до місцевості під назвою Агаре, що поблизу причалу Вада. Випрохали рису та риби.

Тягнемо корабель далі вверх, аж бачимо: на шляху монастир Нагіса. Цей монастир, якщо згадати минуле, дивовижне місце. Позаду

монастиря на пагорбах видніються сосни. В середині, в саду – квітнуть сливи. За словами місцевих мешканців, це місце було славетним у давні часи: покійний тюнагон Арівара-но Наріхіра, коли супроводжував уже покійного принца Коретака, склав тут такі вірші:

*"Нехай би не цвіла вишня в усьому світі!
Яка відрада була б на серці!"*

І сьогодні один із нас присвятив цьому місцю такі рядки:

*Тисячоліття простояли сосни ці, та віє холоднечю
Від сивого переказу, як і століття тому.*

І знову хтось склав:

*І аромат сливових квітів – так само повіває
В притулку, що стоїть віка на згадку про тебе.*

Піднімаючись уверх по річці, складаємо вірші та тішимося наближенню до столиці.

Серед тих, хто був на кораблі, коли залишали столицю, дітей ще не було, але коли жили на землях [Тоса], у багатьох з'явилися дітлахи. Усі вони на стоянках сходили на землю та верталися на корабель з дітьми на руках. Мати тієї, що пішла у вічність, коли бачила це, не могла стриматися від скорботи:

*Були без дітей, та вертаються усі з дітлахами.
Як сумно вертатися без тієї, яку втратили!*

Сказавши це, заплакала. Але ж як це було чути батькові! Проте навряд чи цей вірш був виголошений через почуття до нього. І в Китаї, й у нас вірші – це справа миті, коли бракує сил стримати почуття.

Цього вечора ми зупинилися в місцевості під назвою Удоно.

10-ий день. Щось стало на заваді, ми не піднімаємося.

11-ий день. Накрапував дощик, але припинився.

Просуваємося на боці, на сході простяглися гори, та коли запитуємо в людей, ті кажуть, що тут храм Яната. Почувши це, зраділи та піднесли пошану місцевим божествам.

Завиднів міст Ямадзакі. Тут radoшам нашим не було меж. Тут корабель ненадовго пристав до берега поблизу храму Содзі, ми радилися про різні речі. На березі поблизу храму росте багато верб. Хтось у тіні цих верб, дивлячись на їх відображення на річній поверхні, склав вірш:

Лягають візерунки хвиль річних.

Відбитки зелені на вербах сплітають килим на поверхні.

12-ий день. Зупинка в Ямадзакі.

13-ий день. Так само в Ямадзакі.

14-ий день. Дощить. Сьогодні відправляємо до столиці за повозкою.

15-ий день. Сьогодні притягнули повозку. На кораблі стає незатишно, тому переїздимо з корабля до будинку.

Тут нам, схоже, раді та пригощають, як тільки можуть. Від любов'язності хазяїна та пригощень ставало вельми незручно. Віддячуємо різними способами. Але поводження з нами в цьому будинку було хорошим і чемним.

16-ий день. Сьогодні ввечері вирушили до столиці. Аж раптом помічаємо, що в крамничці в Ямадзакі такі самі як і малюнки форми трубочки на розписних шкатулках. Хтось: "Ніколи не дізнатися, чи залишиться незмінним серце крамарчуків?"

Наближаємося до столиці, в Сімасака нас хтось вітає. Однак у таких вітаннях не було такої вже й необхідності. Зараз зустрічаєш значно більше різних гостинних людей, аніж у ті часи, коли ми вирушали в подорож до столиці. Також доводилося відповідати.

Ми планували повернутися до столиці до ночі, а тому й поспішали. А між тим з'явився місяць. Річку Кацура (Лаврову) перетинаємо в місячному сяйві. Чуються зауваження: "Але це не річка Асука, вона анітрохи не змінила ні своєї течії, ні глибини". Хтось прочитав

вірша:

*Далекого місяця, де за повір'ям росте лавровий кущ,
На річці Лавровій відображення навіть незмінне.*

І знову хтось склав:

*Більше за хмари в небі була омріяна Лаврова річка.
Тепер пливемо, змочивши рукава у воді.*

І знову хтось прочитав:

*Хоч у серці моєму не води річки Кацура течуть,
Та не поступиться серце глибині течії.*

Усіх переповнювали радощі від повернення до столиці, тому і віршів було багацько.

Настала ніч, околиць було не розрізнити. Та ми тішилися в'їзду до столиці. Під'їздимо до будинку і минаємо браму, в місячному світлі добре видно майже все. Та якщо попитаєте, що саме ми побачили: руйнування і спустошення таке, що словами того не передати! У серці людини, якій довірили доглядати за будинком, також, напевне, владарювало спустошення! Але ж будинки наші були ніби єдиний, їх розмежовувала лише внутрішня перегородка, та й він же ж самий визвався доглядати за будинком, поки нас не буде. А ще кожного разу, як від нього надходили повідомлення, на знак подяки постійно надсилалися подарунки. Сьогодні, поза іншим, про все це говорити голосно непристойно. І попри весь розпач, цій людині слід було віддячити.

У саду залишилася подоба ставу – баюра з водою. На березі росла сосна. Протягом п'яти-шести років вона втратила всі гілки з одного боку – таке враження, ніби минули тисячоліття! З'являлася мішма молода парость. Все було в запустінні, люди це називають *аваре* – печальним смутком. І кожна дрібничка викликала стільки спогадів, і серед цих милих серцю думок особливо сумно було згадувати народжену в цьому будинку дівчинку, яка так і не повернулася разом з усіма... Галас навкруги наших попутників з корабля з дітьми на руках. Він ще більше додає страждань. Це вірші, неголосно сказані

людиною, яка відчуває душу:

*Тут вона побачила світ, але не повернеться!
У рідному саду пагінці маленьких сосен бачити гірко.*

Можливо, сказаного виявилось недостатньо, оскільки знову було написано:

*Якби віки росла та, що промайнула, як ця парость сосни,
Не довелося б відчутти печаль розлуки дальньої.*

Авжеж, багато є речей незгладимих і сумних. Та усе хіба можна описати словами?

Так чи інакше, знищити б це все!

Переклад Ю.В. Осадчої

МУРАСАКІ СІКІБУ НІККІ

(«Щоденник придворної
пані Мурасакі»)

紫式部日記

Мурасакі сікібу НІККІ

Поволі, як все просочується осінню, і не підібрати слів, аби розказати про красу палацу Цутімікадо¹. Листя на кожному дереві поблизу озера і маленька травичка близько струмочка – усе це має свій власний колір; і небо в передзахідні часи, і голоси, що за визначеним часом повторюють сутри, – зворушують серце надзвичайно. Повіває прохолодою, голоси зливаються із нескінченим журчанням, і чути їх безперестанку протягом усієї ночі.

Государиня² прилягла й дослухається до розмов придворних дам; здається, щось гнітить її, але вона приховує своє занепокоєння, але як вона вміє втішити розчароване серце – хоч і не жадаю зайвий раз звеличувати її – повернути звичну рівновагу серця, коли нещастя забуваються. Та якби ж тільки я шукала заступництва і служби в неї за часи більш давні...

Надворі ще ніч, і місяць у хмарах, тіні дерев чорні, але вже чути голоси: "Час зачинити віконниці!", "Служниці й досі ще не прийшли!", "Гей, хто-небудь, спустіть віконниці!", але ось лунає нічний дзвін – настає час вранішньої. Голоси ченців перевершують один одного, вони лунають то зблизька, то здалеку; різкі та прекрасні доносяться і до нас.

Настоятель храму Каннон-ін, рухаючись з молитвою зі східного крила, очолює ходу з двадцяти ченців, ті бурмотять заклинання, їх гучна хода на мосту не схожа ні на що. Серце переповнює розчулення, і мені ясно бачиться, як настоятелі храмів Хоссе-дзі та Дзедо-дзі в урочистих одежинах розходяться витонченими китайськими містками у свої сховані листям дерев покої, розташовані близько стайні та бібліотеки. Бачу і як чернець Сайгі³ схилив коліна перед статуєю Будди Дайітоку. Прислужниці вже тут, починає світати.

¹ Садиба в Кіото головного міністра Фудзівара-но Мітінага (966-1017).

² Перша дочка Фудзівара-но Мітінага, государиня-імператриця Сьосі; на той час, коли відбувалися описані в щоденнику події, їй був 21 рік.

³ У тексті чернець Сайсі, але коментаторська традиція називає ім'я ченця Сайгі (983-1047).

Визираю з кімнати і бачу наприкінці коридору: на листі лежить ранкова роса й імла в саду ще не розсіялася, але Мітінага вже на ногах і наказує розчистити струмок від сміття. Зломивши гілку патрiнii з густих заростей на південь від моста, він просовує її мені у вікно поверх фіранки. Він – настільки прекрасний, що я зі своїм заспанним обличчям почуваю себе ніяково. "А де ж вірш?" – запитує він. За його проханням ховаюся в глибині кімнати – адже каламар там.

*Квітки патрiнii буйний цвіт бачу я та знаю, що
Навіть роса здатна образити.¹*

- О, вправно! – говорить Мітінага з посмішкою та бере каламар.

*Біла роса не може образити.
Патрiнiя фарбується лише у любі серцю кольори.*

Тихим надвечір'ям, коли я розмовляла з пані Сайсьо², старший син Мітінага – Йоріміті³ – підняв край бамбукової штори й сів біля порога. Виглядає він значно старшим за свій вік, і рухи його шляхетні. "Як не просто мати справи з жінками", – заводить він задушевну розмову про стосунки між чоловіками та жінками, і поволі розумієш, наскільки несправедливі ті, хто називає його дитиною, а він такий гарний, що навіть нітишся від збентеження. Розмова ще не закінчилася, але промовивши тільки "На полях квітів патрiнii забагато", він раптово йде, нагадуючи про героя повісті, яким так захоплюються.

Але дивно усе це, коли дрібнички раптово спадають на думку, а те, що колись бентежило, з роками минає й забувається.

Того дня, коли управитель земель Харіма влаштував бенкет на кару за програш у шашки *го*, я відлучилася додому; уже потім мені показували столик, виготовлений з цієї нагоди: він був дивовижно красивий: ніжки у вигляді квітів, на стільниці зображені узбережжя та море, на яким написано:

¹ *Навіть роса здатна образити* – цим Мурасакі хоче сказати, що у порівнянні з ранковою рососою вона виглядає змарнілою.

² Придворна пані в сані *ньобо* середніх покоїв, дочка старшого радника міністра Мітіцуна.

³ *Мітінага Йоріміті* (992-1074), на той час йому було 47 років.

*На землях Кі виросте скелею високою
Камінчик, знайдений на узбережжі Сірапа.*

Того дня віяла у жінок також були надзвичайно красиві.

Після того, як минув двадцятий день восьмого місяця, у палаці почали збиратися і придворні вищих рангів, і люди рангами нижче – усі ті, чия присутність вважалася необхідною; вночі вони влаштовувалися на мосту або на веранді східного крила, до світанку безладно розважаючи себе музикою. Молоді придворні, не надто вправні у грі на *кото* та флейті, змагалися в умінні виголошувати сутри або ж виспівували пісні на новий манер¹, що сповна відповідало обставинам. Однієї ночі управитель палацом Таданобу, Лівий радник у чині *тюдзьо* Цунефуса, начальник охорони Норісада і управитель земель Міно в чині *сьосьо* Нарімаसा збиралися разом пограти на музичних інструментах. Але до справжньої вистави не дійшло, оскільки Мітінага визнав цю думку невдалою. Ті пані, які залишили службу при государині ще кілька років тому, шкодували про те і квапилися приїхати до палацу, й у цій біганині спокою не було.

Двадцять шостого дня приготування повіу було закінчено, і государиня стала роздавати їх придворним пані. Зібралися всі, хто брав участь у підготовці, а їх виявилось багацько.

Дорогою від государині я завітала до пані Сайсьо, але та вона заснула. Вона лежала обличчям до багат шарових одержин темно-багряного кольору "*хари*" з зеленою підбивкою і світло-фіалкового кольору "*бузковий сад*" із темно-синьою спідкою, під головою була скринька з речами для письма, а поверх усього – кармінна накидка із надзвичайно гладкого шовку. Вона була чарівна. Мені здалося, що Сайсьо схожа на принцесу, зображену на картині; я потягнула за рукав, що прикривав її обличчя: "Ви немов пані з дивовижної повісті!" – сказала я. Вона, відкривши очі: "Ви в своєму розумі? Хіба можна будити так немилосердно!" – відповіла вона; потім трішечки підвелася, і рум'янець, що залив її щоки, був прекрасний. Часом

¹ Пісні на новий манер – пісні поетичного жанру *імайо*; виникли наприкінці доби Хейан, більшість із тих, що дійшли до наших днів – релігійного характеру.

буває й так, що людина вродлива часом видається ще прекраснішою.

Дев'ятого дня *хьобу*¹ принесла мені тканини, що пахнули квітами хризантем: "Її Величність дружина Мітінага надіслала їх Вам, аби відігнати старість, і щоб та ніколи не наздогнала Вас!"². Я вже збиралася повернути подарунок і навіть склала вірш:

*Щоб молодшою стати,
зрошених россою хризантем рукавів торкнулася.
Та знаю, володарці квітів поступаються у вічності вони.*

Але мені сказали, що Її Величність уже повернулася до своїх покоїв, тому я і залишила подарунок собі.

Цього ж вечора прислужувала государині. Місячна ніч була прекрасною. *Косьосьо*³ і *дайнагон*⁴ сиділи на веранді, а краї їхнього вбрання витикалися з-під бамбукової завіски. Винесли курильню, аби государиня могла випробувати аромати, приготовлені напередодні. Ми говорили про те, який гарний сад, як багрянець не поспішає торкатися листя дикого винограду, але государиня здавалася ще сумнішою; прийшов час вечірньої служби, а государиня ніяк не могла заспокоїтися, тоді ми перебралися всередину.

Хтось покликав мене, я повернулася до себе; хотіла прилягти зовсім ненадовго, але тут мене стомило. Прокинулася серед ночі від шуму й криків.

Десятого дня ще не настав світанок, але покої государині вже перемінили. Сама государиня перебралася на підмостки, закриті білими фіранками. Сам Мітінага з синами, придворні четвертого та п'ятого рангів, вносячи і розвішуючи матраци й подушки, гомінливо перемовлялися між собою. Увесь день государиня не могла знайти собі місця, то вставала, то знову лягала, доки не стемніло.

Голосно читалися нескінченні заклинання, покликані оборонити

¹ Ввічлива назва придворної дами в сані *ньобо*.

² За традицією вважається, що витирання обличчя тканиною, просоченою ранковою россою з квіток хризантем, продовжує життя та зберігає молодість.

³ *Косьосьо* – молодший воєначальник шостого рангу.

⁴ *Дайнагон* – старший радник міністра.

від злих духів. На додаток, до ченців, що були поруч із государинею останні місяці, у палац покликали всіх без останку пустельників з околишніх гірських храмів, і я уявляла собі, як Будди всіх трьох світів злітаються на їхній заклик. Запросили й усіх заклинателів, яких тільки можна було знайти в цьому світі, і, певне, жоден із сонмища богів не залишився незворушним до їхніх молитов. Усю ніч шуміли посланці, що відправлялися з приношеннями до храмів, в яких читалися сутри.

Зі східного боку помосту зібралися місцеві придворні пані. Із західного – знаходилися заклинательки, кожна з яких на вході була відгороджена ширмою й фіранкою, поруч кожної сидів пустельник, що читав молитву. На південь розташувалися рядком верховні настоятелі й настоятелі храмів, які призивали Фудомьоо¹, та їхні захриплі від молитов голоси зливалися в піднесений гул. У вузькому просторі до півночі, відгородженому від помосту розсувною перегородкою, скупчилися люди, яких я потім нарахувала більше сорока. Від скупчення вони не могли ворухнутися, не розуміли нічого, що відбувалося, та не пам'ятали себе від хвилювання. Тим, хто прибув з дому пізніше, місця й зовсім не знайшлося. Не розібрати було, де чий поділ вбрання чи рукав, а літні дами потайки схлипували.

Надвечір одинадцятого дня дві розсувні перегородки на помосту прибрали, і государиня перемістилася у внутрішню північну галерею. Оскільки бамбукові штори повісити було не можливо, довелося відгороджуватися численними фіранками. Головний настоятель Сьосан, настоятелі Дзьодзьо та Сайсін підносили молитви. Настоятель Інген, додавши необхідні благі побажання до молитви, яку напередодні склав Мітінага, урочисто виголошував її, й так, що слова западали в душу і проникали в самісіньке серце. А коли сам Мітінага приєднався до нього, то голоси зазвучали так могутньо, що всі ввірували: пологи минуться щасливо; але всі були схвильовані, і ніхто не міг стримати сліз. І хоча говорили один одному, що слъози – дурна ознака, але втриматися не було сил.

Занепокоєні, що таке стовпище людей може завдати государині тільки шкоди, розпорядилися, щоб придворні пані перейшли на південь й схід, і лише тим, хто був дійсно необхідний, було дозволено

¹ *Фудомьоо* – буддійське божество.

залишитися поруч із государинею. У внутрішній галереї перебували государиня з пані Сайсьо і Кура-но мьобу¹, за фіранки запросили настоятеля храму Нінна-дзі й посланника государя у храм Мії-дера. Накази віддавалися таким гучним голосом, що голоси священників майже не було чути. Перед входом до государині очікували придворні пані: пані *дайнагон*, пані *косьосьо*, Мія-но *найсі*², Бэн-но *найсі*, пані Накацукаса, Таю-но *мьобу* та *О-сікібу*, наближена до Мітінага. Усі вони прислужували государині довгі роки, і тому легко зрозуміти їхнє сум'яття, коли навіть я, людина нова, відчувала надмірне хвилювання.

Ближче до входу поза нами протиснулися годувальниця другої дочки Мітінага Накацукаса, годувальниця третьої дочки в сані *сьонагон* і годувальниця молодшої дочки Мітінага в сані *ко-сікібу*; набилося стільки людей, що стало неможливо пройти вузьким проходом за двома помостами, від тисняви й обличчя сусіда було важко впізнати. Не тільки сини Мітінага, радник Канетака у чині *тюдзьо*³ та Масаміті у чині *сьосьо*⁴, що мав четвертий ранг, але й такі далекі люди, як лівий радник Цунефуса у чині *тюдзьо* та керуючий справами палацу Таданобу, втратили всякий сором і спостерігали поверх фіранок за нашими заплаканими очима. Зерна рису летіли на наші голови⁵ немов пластівці снігу, на зім'ятій одяг було страшно дивитися, але згодом це здаватиметься кумедним.

Коли государині остригли волосся і вона прийняла чернечу посвяту, всіх охопило страшне занепокоєння і безнадія, але пологи завершилися щасливо. Ще не відійшов послід, але і ченці, і миряни, скупившись на великій площі від зали до південної галереї з балюстрадою, впали долу і ще раз об'єднали голоси в молитві.

Жінки в східній галереї ніби змішалися з придворними вищих

¹ *Мьобу* – один з рангів придворної пані в світі государині.

² *Найсі* – вищий ранг придворної пані в світі государині.

³ *Тюдзьо* – один з чиновників при імператорському палаці; середній воєначальник четвертого рангу.

⁴ *Сьосьо* – один з чиновників при імператорському палаці; молодший воєначальник п'ятого рангу.

⁵ Розкидування рису – ритуал, призначений для відлякування злих духів.

рангів; пані *котюдзьо*¹ виявилася віч-на-віч із головним лівим діловодом Йорісада², та їх взаємний подив став потім об'єктом глузувань. Вигляд пані *котюдзьо* завжди бездоганний, от і сьогоднішнім ранком вона ретельно накладала на обличчя пудру, але зараз воно попухло від плачу, місцями сльози залишили сліди на шарах пудри, то було зовсім на її лице. Обличчя пані Сайсьо також змінилося не на краще. Та й я була, очевидно, не краща. Усе ж таки добре, що в таких випадках ніхто нічого як слід запам'ятати не може.

Які оскаженілі крики видавали духи, коли відходив слід! До віщунки Ген-но *куродо* був приставлений учитель Закону Будди Сін-йо, до Хьое-но *куродо* – хтось на ім'я Мьосо, до Укон-но *куродо* – учитель із храму Ходзьодзі, а біля Мія-но *найсі* священно діяв учитель Тісан. Дух кинув останнього на підлогу, і Тісан перебував у такому жахливому стані, що для читання молитов йому на допомогу призвали вчителя Ненгаку. І не те щоб Тісан був слабкий, але вже дуже сильним був той дух. До пані Сайсьо запросили Ейко, та від безперервного читання молитов протягом усієї ночі він осипнув. Але ніхто не міг допомогти їй відігнати духів, і голоси не втихали.

До полудня небо прояснилося, і настрої став ранково-сонячний. Пологи закінчилися благополучно, і radoшам не було краю, а коли довідалися, що народився хлопчик, то ми були у невимовному захваті! Увесь учорашній день, ніч і до самісінького ранку пані лили сльози, проплакали вони й сьогоднішній осінній мрячний ранок. Лише літні жінки, здатні краще за інших прислужувати государині, залишилися; решта розійшлася відпочивати по своїх покоях.

Мітінага з дружиною відправилися в іншу частину палацу, роздаючи подарунки і тим ченцям, які молилися й читали сутри протягом останніх місяців, і тим, кого запросили тільки на вчора і сьогодні; обдаровували також вправних лікарів і ворожок. У палаці починалися приготування до обряду першого купання.

У жіночі покої вносили величезні мішки та згортки з одяннями, та накидки були розшиті надто яскраво, низ одєжин був оброблений перламутром надмірно. Одяння склалися в затишному місці; чулися голоси пані, які фарбувалися: "Але ж віяла ще не принесли!"

¹ *Котюдзьо* – придворна пані.

² *Куродо* – чиновник імператорського архіву.

За звичкою визирнувши з власної кімнати, я побачила наприкінці коридору декількох придворних, серед яких був і керуючий справами палацу государині Таданобу і Ясухіра – керуючий справами палацу принца. До них наблизивсь Мітінага і звелів очистити струмок від листя, що нападали за останні дні. Дивитися на них було так зворушливо. Навіть ті, в чийому серці запали сумні думки, тепер, здавалося, позабули про свої прикрощі; але й зараз Таданобу намагався не виявляти радощів, хоча по вигляду його обличчю можна було здогадатися, що саме він задоволений більше за всіх.

Головний діловод Йорісада, що мав сан *тюдзьо*, привіз із государевого палацу меч, Мітінага наказав йому дорогою назад докласти государеві про те, що всі перебувають у добрім здоров'ї. Оскільки в цей день відправлялися приношення до храму рідних богів Ісе, то Йорісада не міг затримуватися в садибі государині¹, та Мітінага розмовляв із ним стоячи. Очевидно, він обдарував Йорісада, але я того не бачила.

Пуповину зав'язувала дружина Мітінага. Перше годування довірили Татібана-но Саммі, а постійною годувальницею була призначена Осаемон, оскільки вона служила давно й славилася доброю вдачею. Вона була дочкою управителя земель Біттю-но Мунетокі-но Асон, а чоловіком її був діловод Хіронарі.

Перше купання відбулося близько шостої години після обідні. Запалили вогні, слуги її величності в білих накидках поверх короткого зеленого одягу внесли гарячу воду. Тази й підставки для них також були вкриті білим. Управителі землі Оварі, Тікаміцу разом із Наканобу, старшим над палацовими слугами, донесли тази до бамбукової завіси. Там їх прийняли дві служниці – Кійосіко-но мьобу і Харіма, вони розбавили окріп холодною водою та передали тази двом іншим служницям – Омоку і Мума, які розлили воду по шістнадцяти глечиках, а залишки вилили в корито. Вони були одягнені в тонкі накидки зі шлейфами, поверх яких були короткі накидки з тафти, а волосся було зібране назад і схоплено білою стрічкою. Зачіски виглядали чудово. Відповідальною за купання була пані Сайсьо, а допомагала їй пані *дайнагон*. Їхні фігури в білих фартухах

¹ Місце народження дитини вважалося нечистим, тому перебувати там перед паломництвом до синтоїстського храму заборонялося.

выглядали напрочуд незвично і привабливо.

Мітінага тримав принца на руках, поперед ними прямувала пані *косьосьо* з мечем і Мія-но *найсі* з головою тигра¹. Її коротка накидка була прикрашена візерунком із соснових шишок, а на білому шлейфі блідо-голубими нитками вишите морське узбережжя. Пояс був із тонкої тканини з візерунком китайських трав. На шлейфі *косьосьо* срібною ниткою були вишиті осінні трави, метелики і птахи. У кольорах одягу дотримувалися заборон, і нікому не дозволялося вирядитися на власний смак, і лише візерунок пояса було дозволено обирати на власний смак.

Двоє синів Мітінага, а також Мінамото-но Масаміті в чині *сьодзьо* шумно розкидали рис, намагаючись перекричати один одного. Настоятель храму Дзьодо-дзі, який виголошував молитви, що обереігають, був змушений заслонити віялом голову й очі від зерен, а молоді пані глузували з нього. Читати твори китайських авторів належало доктору словесності та діловоду Хіронарі. Він стояв біля балюстради й виголошував перший сувій "Історичних записів"². За ним у два ряди стояли двадцять лучників³: десять – п'ятого рангу і десять – шостого.

Але нічне купання, власне, і не відбулося. Проводили тільки самий обряд, як і в день народження. Здається, лише читець і змінився. Можливо, то був управитель земель Ісе на ім'я Мунетокі. Він читав відповідний уривок із "Канону синівської шанобливості"⁴, а Такатіка, як говорили, читав сувій про імператора Вень-ді з "Історичних записів". Таким чином троє читців змінювали один одного протягом семи днів.

Я кинула поглядом на придворних пані в білосніжних одежинах,

¹ Меч і зображення голови тигра вважалися оберегами новонародженого, а ритуальне купання, під час якого у воді відображається голова тигра, мало захистити немовля від злих духів.

² Виголошення "Історичних записів" китайського історика Сима Цяня (II ст. до н.е.) мало забезпечити немовляті мудрість під час вирішення державних справ.

³ Вважалося, що звук нап'ятого луку відганяє духів, які можуть зашкодити новонародженому.

⁴ "Канон синівської шанобливості" ("Сяо цзин") – канонічний конфуціанський текст; повчання Конфуція його учню Цзен-цзи.

які скупчилися перед государинею, і виразна комбінація чорного з білим нагадала мені чудовий малюнок тушшю – темне волосся на білих одежинах. Того дня мені було якось не по собі, я почувала себе стиснутою і майже весь час до обіду не залишала своїх покоїв, спостерігаючи придворних дами, що поспішали зі східного крила до покоїв государині. Кому дозволялися заборонні кольори, були в коротких накидках із такого самого шовку, що й нижні одяння, а тому попри всю пишноту одєжин смак кожної не міг проявитися. Ті ж, кому заборонні кольори не дозволялися, а також дами більш літнього віку подбали, щоб виглядати скромно, і надягли чудові трьох- або ж п'ятишарові нижні одяння, а поверх них – шовкові накидки й прості китайські накидки без візерунків, але деякі вирядилися у тканини з візерунками і тонкий шовк.

Віяла та решта спочатку не занадто притягували погляд, але вишуканість відчувалася також і в них. На віялах були надписи з нагоди, вислови та вірші; кумедно, але кожен прагнув підібрати щось своє, та тільки написи ці виявилися настільки схожими, неначе проте змовилися наперед. Та й бажання не відставати від інших відчувалося надзвичайно сильно. Шлейфи й накидки були вишиті, обшлага рукавів у сріблі, шви знизу одєжин вибиті сплетеною в шнурок срібною ниткою, а віяла були прикрашені сріблястим шаруванням, і враження таке виникало в душі, ніби бачиш перед собою глибокий сніг у горах, залитий яскравим місячним сяйвом, так сильно засліплювало очі, ніби на стінах були розвішані дзеркала.

Увечері третього дня Таданобу та інші служителі палацу влаштували бенкет на честь немовляти. Начальник правої варті підніс государині святкову їжу, столик для страв із запашної деревини та срібні миски, але я не встигла роздивитися їх належним чином. *Тюнагон Мінамото-но Тосіката* і радник *Фудзівара-но Саненарі* піднесли одяг і постільну білизну для немовляти; і оббивка скриньки для одягу, і полотнина, якою він був накритий, і тканина, у яку були загорнені самі одєжини, і покривало для столика з подарунками – все це було належного білого кольору, проте в усьому відчувався і особистий смак тих, хто їх підносив. Здається, рештою приготувань керував управитель земель *Омі, Такамаса*. Вищі за рангом сановники сиділи в західній галереї східного крила, вони розташувалися у два ряди з півночі на південь, а місця решти придворних знаходилися у напрямі

зі заходу на схід у південній галереї. Оздоблені білим візерунком ширми були звернені обличчям ззовні уздовж бамбукових фіранок, які відокремлювали галерею від покоїв.

Нічні святкування на п'ятий день після народження принца влаштував Мітінага. Ніч видалася безхмарною, п'ятнадцятий за календарем місяць яскраво світив, слуги розводили вогнище під деревами край берега озера та розставляли підношення з коржами з рису і червоною квасолею, а їхня балаканина і метушня надавали урочистості поживлення. Решта слуг стояла зі світильниками так близько один до одного, що було світло, неначе вдень; місяцями в тіні скелі або ж під деревами розташовувалися люди зі супроводу вищих за рангом сановників, які випромінювали посмішки й вдовolenість, повідомляючи один одному про те, як вони таємно молилися про благополучне появу саява, виявленого світові – народження принца. Врешті-решт, і люди Мітінага також, навіть ті з них, хто мав лише п'ятий ранг, снували заклопотані всюди, показуючи своїм виглядом впевненість, що настали добрі часи.

Як тільки віддали наказ піднести частування для государині, з'явилися вісім однаково одягнених у біле придворних пані з волоссям, зачесаним назад і перехопленим білими стрічками, вони несли білі підношення. Государині прислужувала Мія-но *найсі*, яка завжди вирізнялася дивною привабливістю, та сьогодні з перев'язаним білою стрічкою волоссям, яке спадало на плечі, вона була особливо красива. Я бачила її обличчя впівоберта: сховане частково віялом, воно виглядало дивовижно вродливим!

Вісім придворних дам із зачесаним назад волоссям – Ген *сікібу*, *кодзаемон*, *кохьое*, Таю, Омума, Комуа, *кохьобу* і Комоку – були молодими і вродливими, вони розташувалися у два ряди, одна навпроти іншої, та трималтса дуже пристойно. Їхні зачіски були звичайними для тих, хто прислужував государині, але через особливу важливість випадку вибір припав на найкрасивіших; ті, кого обійшли стороною, перебували в жахливому настрої, і скаржилися, і плакали від прикроців – виглядали вони, одним словом, комічно.

Більше тридцяти пані, які розташувалися на площі в два ряди між стовпами залу на схід до помосту, являли собою живописне видовище. Служниці внесли святкову їжу. Перед фіранками, що відділяли ванну кімнату збоку, поставили ще одну, вже повернену на південь, і

Їжу подали туди на двох білих столиках. Поволі наступала ніч, і в яркому місячному освітленні я спостерігала за слугами та служницями, кухарками й відповідальними за зачіски, прибиральницями, обличчя яких я бачила вперше. Там були й інші, можливо, ключниці чи ще хтось, оскільки одяг, рум'яна і гребінці на них виглядали незграбно, але цілком відповідно урочистості події. На східній веранді, впритул до виходу зі спальні в коридор, люди розташувалися настільки тісно, що й не протиснутися.

Коли столи вже було накрито, придворні пані сіли близько бамбукових фіранок. Полум'я світильників яскраво освітлювало усіх, але вбрання пані О-сікібу¹ було особливо красивим: її шлейф і коротка накидка були прикрашені вишивкою з видом містечка Камацубара, що на горі Осіо. Таю-но *мьобу* й пальцем не поворухнула, щоб прикрасити свою накидку, але на її шлейфі красиво сріблилася морська хвиля: нічого надзвичайного, але красиво. Малюнок на шлейфі Бенно найсі був відзначений рідкісним смаком: журавель стояв на сріблястому березі моря; розмістити разом це й гілку сосни, що суперничас з журавлем у довголітті, здалося мені дуже вдалим. Прикрашений срібними накладками шлейф пані *сьосьо* виглядав не настільки вражаюче, і люди нишком пересуджували про це. Цієї ночі государиня виглядала настільки привабливо, що мені хотілося, щоб її обов'язково побачили інші: "Цей світ ще ніколи не бачив нічого подібного", – сказала я, посунувши фіранку, за якою сидів чернець, що був на нічному чергуванні. "Прекрасно, просто прекрасно", – відгукнувся він, облишивши молитви й задоволено потираючи руки.

Сановники вищих рангів залишили свої місця й зібралися на мосту. Разом із Мітінага вони грали в кості. Було неприємно дивитися, як кожний прагнув заволодіти папером для письма, який призначався переможцеві.

Наближавсь і час для віршів. Вірш потрібно було виголосити, коли підносять чарку, й ми заворушили губами, думаючи, як би сказати вдаліше. Я склала наступний вірш:

*Нехай у місячному сяйві чарка, що колом всіх обходить
І дивним світлом сяє, на довгі роки щастя принесе!*

¹ *Осікібу* – дружина управителя земель Мітіноку, довірена Мітінага.

"Коли *дайнатон* Кінто тут, варто думати не тільки про слова, але й про те, щоб голос звучав належно", – шепотілися між собою, але чи це тому, що було багато інших справ, або ж тому, що було пізно, тільки всі розійшлися, і нікому не судилося виголосити вірш.

А потім стали роздавати подарунки. Вищі сановники отримали одяг для дружин, а також одяг і ковдри з числа підношень немовляті. Чиновникам четвертого рангу дісталось по набору одягу на підбивці та *хакама*, чиновники п'ятого рангу одержали по набору одягу, шостого – по парі *хакама*.

Наступного вечора місяць був дуже гарний, погода – чудова, і молодші пані вирішили розважитися катанням на човні. Білі одяги відтіняли чорноту волосся ще більше, ніж у дні, коли носять звичайні кольори. Кодаю, Ген сікібу, Міягі-но *дзідзю*, Госеті-но *бен*, Укон, *кохьо*, Коemon, Муме, Ясураї та пані з Ісе сиділи поблизу веранди, коли Лівий радник у чині *тюдзьо* Цунефуса та другий син Мітінага Норіміті, який мав такий самий чин, умовили їх покататися, а багор взяв у свої руки правий радник Канетака в чині *тюдзьо*. Деякі жінки залишилися на березі, та вони, напевне, заздрили і спостерігали за човном. Обриси їх білих одєжин у відблисках місячного світла на білому піску в саду виглядали дуже красиво.

Оголосили, що до північних воріт прибуло кілька екіпажів. То були пані з государевого палацу. Серед них були Тодзаммі, Дзідзю-но *мьобу*, Тосьосьо-но *мьобу*, Мума-но *мьобу*, Сакон-но *мьобу*, Тікудзен-но *мьобу*, Сьо-но *мьобу* та Омі-но *мьобу* та інші. Але я можу й помилитися, адже не знаю всіх у обличчя. Пані з човна збуджені зійшли на берег. Мітінага також вийшов до них і як ні в чому не було обмінювався люб'язностями. Подарунки були роздані відповідно до рангів.

Переклад Ю.В. Осадчої

**ГЕНДЗІ
МОНОГАТАРІ**

(«Повість про Гендзі»)

源氏物語

ГЕНДЗІ МОНОГАТАРІ

Слово *моногатарі* дослівно означає розмову-спогад, розповідь про різні події та речі. Вочевидь, воно стало вживатися ще наприкінці X ст. на позначення літературних творів, написаних японською мовою.

Роман "Гендзі моногатарі", написання якого дослідники датують першим десятиліттям XI ст., посідає чільне місце не лише в історії японської літератури середньовіччя, але й у світовій літературі. "Гендзі моногатарі" став першим твором, в якому не лише постав яскравий і витончений світ японської аристократії з його етикетом і світським життям, але й відобразилася філософсько-релігійної думки доби, процес формування окремої особистості. І хоча роман розповідає про життєвий шлях придворного на ім'я Гендзі, про радощі та печалі в його житті та житті його найближчого оточення, про любовні пригоди і тонкі душевні переживання, загальна кількість дійових осіб в ньому налічує близько трьохсот. Геній Мурасакі сікібу дозволив їй написати твір, в якому відобразилися всі головні естетичні й моральні доміанти доби, системи цінностей та життєві пріоритети як представників аристократичного прошарку, так і простих мирян. І, можливо, найкраще цей роман охарактеризував М.Й. Конрад, коли написав: "Японська літературна критика по-різному розглядає "Гендзі моногатарі". Одні намагаються вбачати в цьому романі не більше й не менше як приховану проповідь буддійського вчення, особливо – ідеї "причин і наслідків", тобто Карми, вважаючи, що весь зміст "Гендзі" найкращим чином ілюструє саме цю ідею. Інші намагаються бачити в "Гендзі" дидактичний твір, написаний з метою повчання і особливо наставництва: як не слід вчиняти в житті. Треті вважають, що "Гендзі" – просто аморальний роман, твір майже порнографічної літератури. Четверті переконані, що "Гендзі" – дещо замаскована історична хроніка, в якій описуються реальні особи, реальні події і реальні обставини. Нарешті, п'яті проголошують, що "Гендзі" є твором, написаним свідомо для виявлення того своєрідного принципу японської естетики, який виражається у формулі "*моно-но аваре*" – "замилування речами", яке слід розуміти як замилування, що може

бути завжди викликаним умілим прийомом" (Конрад Н.И. "Гендзі-моногатари").

Про авторку першого у світі роману і водночас енциклопедії побуту аристократів доби Хейан, Мурасакі сікібу, відомо зовсім небагато. Основними джерелами відомостей про її життя є "Збірка віршів Мурасакі сікібу" ("Мурасакі сікібу ка-сю") та "Щоденник Мурасакі сікібу" ("Мурасакі сікібу нікі"). Рік народження письменниці достеменно не відомий, але вважається, що народилася Мурасакі в 978 р., за іншими даними – в 970 або 973 р., у родині чиновника Фудзіварано Таметоки, якій належав до північної гілки роду Фудзівара.

Найкращим документом про Мурасакі сікібу є її твори, які увійшли до скарбниці світової літератури, а саме: "Гендзі моногатари" та "Щоденник Мурасакі сікібу". У них вона описала своє життя в імператорському палаці, де Мурасакі служила в 1008-1013 рр. Про її подальше життя майже нічого не відомо. Останнє згадування про Мурасакі в палаці датується 1013 роком у щоденнику Фудзівара Санесуке (957-1016). А останні її вірші датуються 1014 роком.

Мурасакі не є справжнім іменем письменниці. Уперше під псевдонімом Мурасакі письменниця згадується у "Повісті про розквіт", однак тут вона також називається ім'ям То-сікібу, де То – китайське читання першого ієрогліфа прізвища Фудзівара. Багато хто з дослідників вважає, що додаток "*сікібу*" до її імені означає відомство, в якому працював батько Мурасакі. А саме ім'я Мурасакі (досл. з яп.: "пурпуровий") авторка отримала слідом за іменем центральної героїні роману "Гендзі моногатари". Згадується це ім'я також і в "Щоденнику Мурасакі сікібу" начальником Лівої охорони Фудзівара-но Кінто, що свідчить про вже доволі широку популярність роману на час написання "Щоденника...".

Ю.В. Осадча

Мурасакі сікібу ГЕНДЗІ МОНОГАТАРІ

Глава «Вітер у соснах»

Основні персонажі:

Міністр Двору (Гендзі), 31 рік;

Пані з Саду, де опадають квіти (Ханатірусато) – кохана Гендзі;

Особа з Акасі (пані Акасі), 22 роки – кохана Гендзі, дочка Того, хто ступив на Шлях з Акасі;

Кореміцу – наближений Гендзі;

Дівчинка, 3 роки – дочка Гендзі та пані Акасі;

Югеї-но дзьо (Укон-но дзьо-но куродо) – наближений Гендзі, син правителя Хітаті (Йо-но ске);

Пані зі Західного флігеля (Мурасакі), 23 роки – дружина Гендзі.

Будівництво Східної садиби було завершено, і Гендзі оселив там пані, відому під іменем Ханатірусато, тобто пані з "Саду, в якому опадають квіти". У Західному флігелі та галереях, які приєднуються до нього, були відповідно розміщені необхідні господарчі приміщення. Східний флігель призначався для пані з Акасі; в Північному – ширшому, а саме тому більшому – міністр Двору мав намір оселити жінок, із якими він колись мав тимчасові зв'язки й які мали підстави розраховувати на його заступництво в майбутньому, а задля їхньої зручності флігель був розподілений на невеликі затишні, дбайливо й добірно прибрані покої. Головний будинок Східної садиби Гендзі поки залишив вільним із розрахунком, що зможе сам іноді там жити й тому наказав, аби його прибрали відповідним чином.

Увесь це час він підтримував постійні стосунки з пані Акасі й недавно знову написав до неї, пропонуючи перебраться до столиці, але жінка по колишньому сильно вагалася, нарікаючи на низьке положення в світі. "Я чула, що легше зовсім не бачити його, ніж жити поруч і страждати від його холодності, – думала вона. – До того ж, так говорили про жінок найшляхетнішого походження. На що ж сподіватися мені, коли після переїзду до столиці я стану однією з тих, хто

живе його призволенням? Мій становище ні для кого не буде таємницею, і дочці навряд чи вдасться позбутися цієї плями. Краще вже жити на самоті та у зневазі, задовольняючись його випадковими відвідинами. Дійсно, що може бути принизливішим?" Водночас вона не могла змиритися із думкою, що дочці доведеться зростати в глушині, що вона ніколи не матиме гідного положення в світі. Тому й відповіді Гендзі рішучою відмовою жінка не наважувалася. Батьки приймали її сумніви і теж засмучено зітхали, так що лист від Гендзі став джерелом нових хвилювань, хоча здавалося б...

Тим часом Той, хто ступив на Шлях згадав, що дід його дружини, принц Накацукаса, мав колись володіння на околицях ріки Ої¹, що після його смерті за відсутністю прямого спадкоємця поступово прийшли у повний занепад. Він наказав викликати людину, яка протягом багатьох років незмінно доглядала за маєтком, аби поговорити з нею.

– Остаточо розірвав я стосунки з цим примарним світом і оселився у глушині, спокійно жив тут, поки не виникла одна зовсім несподівана для нас усіх обставина, що змусила мене знову шукати притулку в столиці, – говорив Той, хто ступив на Шлях. – Але, зізнатися, мене лякає необхідність поринути в повне блиску й метушні столичне життя. Я занадто довго жив у провінції, будь-який галас відворотний мені. Тому мені й захотілося відшукати яку-небудь тиху, стару садибу. Усі витрати я візьму на себе, але хочу перешикувати цей будинок, аби в ньому можна було жити цілком пристойно.

– За довгі роки не знайшлося нікого, хто б висунув хоч якісь права на це житло, і воно поступово набуло досить жалюгідного вигляду, – відповідав сторож. Сам я живу в службових приміщеннях, які мені вдалося упорядкувати. Мушу вам сказати, що від весни на околицях панує небувале пожвавлення: пан міністр Двору буде неподалік храм. Будівля буде, мабуть, значна, у будь-якому випадку людей зібрано чимало. Отже, якщо ви бажаєте тиші, це місце навряд вас влаштує.

– Та чому? Зважаючи на деякі обставини моя родина може розраховувати на заступництво пана міністра. Що стосується стану будинку, то згодом усе налагодиться. Хочу просити Вас якнайшвидше

¹ Ої – річка в провінції Ямасіро, на захід від столиці Кіото, верхня течія р. Кацура.

підготувати найнеобхідніше.

– Розумієте, я не є власником цих земель, та оскільки передати їх мені було нікому, я й жив там увесь цей час у тиші та спокої. Аби поля та інші угіддя не прийшли в повне запустіння, я розпоряджався ними за власним розсудом, але попередньо заручившись дозволом покійного Мімбу-но таю і тепер виплачую все необхідне, – сказав сторож і невдоволено скрививсь. Скоріше за все, він злякався за нажите добро. Ніс його почервонів, на потворному обличчі, що заріс волоссям, застигла недовірлива усмішка.

– До ділянок та іншого мені справи немає, тому можете розпоряджатися ними так само, як і раніше. Зрозуміло, я маю всі необхідні папери на володіння цими землями, але не бажаю обтяжувати себе мирськими турботами, якими досі зневажав. Сподіваюся, що відтепер мені вдасться надолужити втрачене, – сказав Той, хто ступив на Шлях, та оскільки було згадане ім'я міністра Двору, охоронець поспішив розпочати перебудову будинку, отримавши на це досить значні кошти з Акасі.

Гендзі й гадки не мав наміри старого і дивувався, чому жінка так завзято відмовляється переїхати до столиці. А той побоювався, що доля його дочки буде назавжди пов'язана з диким узбережжям Акасі – обставина, яка могла мати згубні наслідки для її майбутнього. Але саме закінчили перебудову будинку, і Той, хто ступив на Шлях повідомив Гендзі, мовляв, випадково згадав про існування такого житла.

Авжеж, Гендзі відразу збагнув, що думка про власний будинок виникла не випадково: жінка, вочевидь, дійсно боялася загубитися серед інших пані, які живуть під його заступництвом. "Коли так, то це цілком гідне вирішення питання", – подумав він і відправив до Ої Кореміцу, свого незмінного помічника в таких справах, доручивши йому подбати про те, щоб усе було влаштовано належним чином.

– Місце прекрасне, є навіть деяка подібність із морським узбережжям, – доповів Кореміцу після повернення. Гендзі заспокоївся: "Що ж, можливо, це й на краще".

Храм, який за його розпорядженням будували в горах, трохи південніше від храму Дайкаку-дзі¹, справляв дивовижне враження, і

¹ *Дайкаку-дзі* – храм у провінції Ямасіро, в Сага, на захід від столиці. Один з основних храмів послідовників вчення Сінгон.

Павільйон близько водоспаду був не гіршим, аніж у самому Дайкаку-дзі.

Садиба, призначена для пані з Акасі, була збудована на березі річки. Рідкої краси сосни оточували головний будинок, суворі й прості, відзначені особливим зачаруванням сільської оселі. Про все подбав міністр, навіть до внутрішнього оздоблення.

І от нарешті він потай відправив до Акасі своїх найвірніших слуг.

"На жаль, уже час..." – зітхала жінка, розуміючи, що розлуки з Акасі не уникнути. Їй було сумно залишати дикий берег, де вона прожила стільки років, не хотілося залишати батька на самоті. Одна від іншої тяжча думки тіснилися в її голові. "Невже я народжена лише для того, щоб вічно бути в скорботі?" – думала вона з болісною заздрістю до тих, на кого не впала роса його кохання.

Та чи могли старі батьки не тішитися щастям дочки, коли бачила, який пишний почет надіслав за нею Гендзі? Нарешті здійснювалися їхні заповітні мрії; та коли б думка про близьку розлуку не затьмували радощів...

Той, хто ступив на Шлях увесь час перебував у старечій розслабленості, і вдень і вночі повторював: "Невже ніколи більше не побачу нашої крихітки?" Окрім цього від нього не можна було добитися ані слова; з жалістю дивилася на нього дружина. Вони вже давно не жили під одним дахом, і хоча, виріши вона залишитися в Акасі, їй зовсім не було б на кого покластися, та все одно... Навіть випадково поєднані долею люди, які й сказати один одному навіть декількох слів не встигли, і ті немов "зблизившись давно" засмучуються під час розлуки. Чи виміряти засмученість подружжя, що прожило разом довгі роки? Звісно, норавливий старий ніколи не був для неї надійною підтримкою, але вона давно примирилася зі своєю долею і не збиралася лишати його тепер, коли кінця добігав відміряний їй час; і думала вона, що це узбережжя стане для неї останнім притулком, але ось доводилося прощатися...

Молоді панни, яким давно вже набридло тутешнє життя, раділи від'їзду, але іноді погляди їх мимоволі зверталися до прекрасної морського плесу: "Ми вже ніколи не повернемося сюди..." – думали вони, і сльози змішувалися із бризами хвиль, які набігали та воложили їхні рукава.

Надворі була осінь, пора, яка завжди вселяє в серце журбу. На світанку дня, коли був призначений від'їзд, дув прохолодний осінній

вітер і настирливо дзенькали комахи. Пані сиділа і милувалася морем, а Той, хто ступив на Шлях встав сьогодні набагато раніше звичного, до другої нічної служби і читав молитви, раз у раз схлипуючи. Ніхто не міг стримати сліз, хоча й вважаються вони в такий день дурною ознакою.

Дівчинка була надзвичайно мила собою – немов би той самий дорогоцінний нефрит, що випромінює сяйво вночі¹. Дотепер старий не відпускав її від себе, та й вона встигла до нього звикнути. Звичайно, він розумів, що чернець не повинен мати у своєму серці такі почуття, але, на жаль, він і години не міг прожити без неї...

*У мить розставання молюся за твій легкий життєвий шлях, але
Утриматись від сліз старому все важче й важче...*

- Але як же ж це огидно, – сказав він, старанно витираючи очі.

*Колись разом залишали столицю, тепер – одна повертаюсь туди.
Стежками знайомими чи доведеться пройти ще хоч раз?*

Такою була відповідь монахині.

Ніхто не здивувався, коли побачив, як вона плаче. Минуло стільки років, відколи вони дали один одному подружню обітницю. І ось, коли вона має настільки непевне джерело надій, вертається до давно покинутого світу... Та чи не марно все це? А молода пані склала:

*Попереду шлях нелегкий... І хоч невідомо, коли знову побачу тебе,
У серці моєму надія тиха жевріє...*

– Хоча б проводьте нас, – благала вона, але Той, хто ступив на Шлях відмовився та пояснив, що різні справи заважають йому поїхати з Акасі, але разом із тим він не міг не думати про турботи їхньої майбутньої подорожі, й болісне занепокоєння проступало на його обличчі.

– Свого часу я пожертвував своєю посадою при дворі й подався

¹ ...дорогоцінний нефрит, що випромінює сяйво вночі – скоріше за все це цитата, джерело якої не встановлено.

до чужих земель, аби, як я сподівався, у такий саме спосіб знайти людину, необхідну для вас. Я отримав чимало свідчень свого невдалого приречення та відмовився від думки повернутися до столиці, де, напевне, у такому разі приєднався б до числа так званих колишніх намісників і не зміг би навіть відновити колишній вигляд нашої бідної садиби, що суцільно поросла кущами й хмелем. Врешті-решт, думаю, моє життя, і приватне і суспільне, стало б предметом для глузувань і образ, а пам'ять предків моїх була б назавжди вкрита ганьбою. Крім того, я від самого початку дав зрозуміти, що мій переїзд до провінції є лише першим кроком на шляху до повної відмови від усього мирського, і був певний, що мені вдасться пройти цим шляхом до кінця. Однак, поволі того, як ви дорослішали й починали проникати в сутність явищ цього світу, я все частіше запитував себе: "Для чого я ховаю цю дорогоцінну парчу в жалюгідній глушині?" – і душа моя блукала в п'тьмах, а в голові були лише бентежні думки. Коли я звертався до будд і Богів, то молив їх лише про одне: аби ви не залишилися до кінця днів своїх у бідній гірській хатині, куди вас занесло гірке призначення батька.

І навіть коли прийшов до нас нарешті успіх, про який ми ніколи й не мріяли, я довго мучився сумнівами, тому що чіткіше, ніж коли-небудь розумів, яким же ж незначним є ваш стан у світі. Але скоро народилося це миле дитятко, і коли побачив у його народженні ще один знак вашої щасливої долі, то вирішив, що в жодному разі ви не повинні залишатися на цім дикім узбережжі. Я знаю, вашій дочці призначений особливий жереб, але мене доводить до відчаю думка, що я ніколи більше не побачу її; я вже давно сповнений рішучості відмовитися від світу, а ви будете нести в собі світло, яке має опромінити вашу дитину. Вочевидь, такою була її доля: потрапити ненадовго до цієї гірської хатини й позбавити спокою душу її мешканця. Адже не даремно кажуть: "Люди, яким судилося переродитися на небесах, мають на якийсь час повернутися на один із трьох дурних шляхів"¹, от і я також мушу пережити біль цієї розлуки.

¹ *Люди, яким судилося переродитися на небесах, мають на якийсь час повернутися на один із трьох дурних шляхів – у деяких буддійських трактатах говориться про те, що для того, щоб переродитися на небесах, люди мають пройти один із дурних шляхів – пекло, країну голодних духів або країну тварин.*

Якщо дійде коли-небудь до вас чутка, що залишив я цей світ, не турбуйтеся про поминальні обряди, й не схвилює вашого серця ця неминуча розлука... – рішучим тоном сказав старий, але відразу обличчя його спотворилося від стримуваних ридань. – Можливо, людина, що прагне очистити серце від нікчемних думок, не має так вчиняти, але відтепер і до тієї ночі, коли з димом піднесуся на небо, я щодня під час усіх шести служб стану молитися за наше дитятко.

Переїзд передбачалося робити таємно, та хіба можна було сподіватися, що така довга низка ридванів залишиться непоміченою? Відправляти всіх по черзі було недоцільно, тому вирішили, що найкраще прямувати морем.

У варту Дракона вони рушили у подорож. Човен віддалявся, ховаючись у ранковому тумані, який огорнув затоку. Подібний вид дуже захоплював колись одного із прадавніх поетів; але коли вона почала зникати з виду, на серці в Того, хто ступив на Шлях, ставало все сумніше. Печально вдивлявся він у морську далечинь, відчуваючи, що вряд чи йому вдасться тепер повністю позбутися суетних думок. Засмутилася й стара черниця, адже вона прожила тут стільки років, і тепер доводилося так зненацька вертатися до столиці... Сльози струменіли по її щоках:

*До дальніх берегів думки благі прибили човен, та все одно –
У світ давно забутий штовхають її хвилі.*

А молода пані відповіла:

*Щороку осінь близько моря тут я вітала, але
На жалюгідному байдаку судилося вертатись до столиці...*

Вітер був погожий, і в точно призначений день вони зійшли на берег. Унікаючи недобррозичливих поглядів, пані з Акасі подбала про, аби частину шляху було пройдено якомога непомітніше.

Будинок перевершив усі очікування. До чого ж він був схожий на той, близько моря, де вони провели стільки довгих років! Дорогою виникло таке відчуття, що вони нікуди й не їхали з Акасі, тут багато що хвилювало їх і змушувало думками вертатися до минулого.

Наново прибудовані галереї надавали будинку шляхетного вигляду, дивним садом бігли струмки... Зрозуміло, що про деякі дрібниці

слід було ще подбати, але для початку всього було цілком достатньо. Міністр Гендзі доручив одному з найвідданіших йому слуг домашньої управи простежити, щоб жінок прийняли в будинку з належною випадку врочистістю.

Тільки через кілька днів Гендзі вдалося нарешті знайти відповідний привід для того, щоб самому навідатися в Ої. Жінка тим часом засмучувалася ще більше, ніж колись; вона часто згадувала залишений будинок і, щоб хоч якось розважити себе, грала на китайському *кото*, що колись залишив їй Гендзі. Осіння пора налаштувала на журбу, і часто, не в силах перемогти туги, пані Акасі усамітнювалася в своїх покоях і цілковито віддавалася музиці, мимоволі шарпаючись від норовливого вітру в соснах, який під спів струн починав голосно завивати. У такі миті навіть стара черниця, яка цілими днями сумувала у своїй опочивальні, вставала з ліжка.

*З гірської далечі я повернулася в новому вигляді,
Та вітер все одно, як і раніше, хитає сосни...*

– казала вона, а молода пані їй відповідала:

*Самотнього кото пісня тут невідома нікому.
За рідним краєм і близькими сумує серце.*

Так на самоті проводили вони дні та ночі.

Тим часом Гендзі, як це не дивно, переймався за них ще більше колишнього й нарешті наважився відвідати їх попри всі можливі пересуди. Він поки не став повідомляти пані Мурасакі жодних подробиць, але, побоюючись, що вона дізнається про все від інших, перед від'їздом зазирнув до Західного флігелю:

– Є в мене одна справа в Кацура, яка давно вимагає моєї участі. Там поблизу живе жінка, яку я обіцяв колись відвідати, й зневажати нею незручно. А оскільки маю також навідатися до храму, який будується в Сага, щоб розпорядитися щодо незакінчених дотепер статуй будд, то повернуся я, ймовірно, за два або три дні.

"Чула я, що за його вказівкою раптом почали будувати якийсь будинок, який, здається, називають Кацура-но-ін. Ймовірно, там він її й оселив", – подумала пані й відповіла досить сердито:

– Довго ж мені доведеться чекати! Напевне, варто запастися но-

вим топориськом...¹

Вид у неї був вкрай невдоволений.

– Ви невиправні! Але ж усі вважають, що я невіпізнанно змінився, – казав Гендзі, намагаючись її заспокоїти, а тим часом сонце сходило все вище і вище...

Намагаючись не давати привід для підозр навколишнім, Гендзі виїхав з будинку й не брав із собою нікого, крім найвідданіших слуг. Коли він добрався до місця, вже сутеніло.

Навіть найскромніше мисливське плаття не могло применшити його разючої краси, а того дня він навмисно одягнув приготовлене для цього випадку вбрання й був такий прекрасний, що жінка забула всі свої неприємності. Легко уявити собі, як схвилювала Гендзі ця довгоочікувана зустріч, із яким розчуленням дивився він на дочку... Йому лишалося лише шкодувати, що всі ці довгі місяці й роки росла вона далеко від нього.

Люди як могли звеличували миловидність його сина, народженого дочкою нинішнього Головного міністра, яка втекла, але як знати, чи не через те, що він належав до однієї з найвпливовіших столичних родин? Дівчинка була дійсно чарівна. "Либонь, справжня краса проявляється ще в самому ранньому віці", – думав Гендзі, коли дивився на миле, безгрішне створіння, що посміхалося йому.

Годувальниця за час, прожитий в Акасі, стала ще вправнішою та красивішою. Коли Гендзі слухав її розповідь про життя на узбережжі, відчував себе винним у тому, що вона мала стільки років жити поруч із рибалками.

– Це житло також далеко від столиці, мені не легко буде відвідувати вас тут. Чому б вам не переїхати до приготовленого для вас будинку? – запитав Гендзі, та пані Акасі відповідала: "Я маю дещо звикнути. Можливо, тоді..."

Імовірно, зі свого боку вона мала рацію... Усю ніч вони безперервно розмовляли, і чимало обіцянок і клятв почула вона від Гендзі. Дещо в будинку ще залишалося незавершеним, і він поспішив від-

¹ *Напевне, варто запастися новим топориськом...* – Мурасакі натякає на китайську легенду, за якою одного разу дроворуб зайшов до гірської печери, де діти грали *го*. Він задививсь на них, але раптом помітив, що топорисько його сокири згнило. Повернувшись додому, він нікого не застав із своїх близьких: минуло багато років і вони всі померли.

дати відповідні вказівки сторожу і новим слугам домашньої управи. Почувши про те, що пан міністр вирішив навідатися до Кацура-но-ін, почали сходитися навколишні жителі, які нарешті відшукали його в Ої. Саме їм він і доручив доглянути сад.

– Каміння в саду повалилося, а то й зовсім зникло, але ж тут могло б бути чудово, варто лише докласти небагато зусиль і вміння. Втім, яка з того користь? Адже ви тут не залишитеся надовго? До того ж, і прощатися з будинком буде сутужніше, якщо ви встигнете до нього звикнути. Так, мені те все добре відомо...

І знову Гендзі заговорив про минуле, він плакав і сміявся з такою щирою простотою, що не можна було не зворушитися, дивлячись на нього. Навіть стара черниця, побачивши його крізь щілину у фіранці, забула про свою старість: похмурі думки її розсіялися, а обличчя осяяла посмішка. Очевидно, вирішивши особисто простежити за тим, аби слуги належним чином розчистили струмок, який біг від східної галереї, Гендзі вийшов у сад в одному нижньому платті, а черниця, милуючись його витонченою фігурою, захоплювалася й раділа. Помітивши посуд для священної води, Гендзі згадав і про неї.

– Адже тут і пані черниця? Боюся, що я недостатньо ввічливий... – сказав він і наказав принести свій верхній одяг, а потім, наблизившись до переносної заслони, проговорив досить люб'язним тоном:

– Я переконаний, що саме старання у молитвах допомогло вам виростити таку прекрасну дочку, і серце моє сповнене вдячності. Подумати тільки, ви знайшли в собі стільки твердості духу, щоб покинути житло, де ніщо не порушувало чистоти ваших думок, і повернутися до мінливого світу! Уявляю собі, як важко тепер поважному старцеві, що проводить дні на самоті та лине до вас своїми думками!

– Це так, повернення до давно залишеного світу збентежило мене, але таке розуміння з вашого боку переконало мене, що не даремно мені було дароване настільки довге життя... – говорила черниця, плачучи. – О, яка радість! Тепер я можу не турбуватися за майбутнє цього пагінця сосни, чия доля не давала спокою моєму серцю, поки ми жили серед диких скель. Боюся тільки, що занадто низько росте коріння...

Шляхетні манери старої черниці збудили жалість у серці Гендзі, й він прийнявся розпитувати її про те, яким було це місце в ті давні роки, коли жив тут принц Накацукаса. Тим часом струмок налагодили, і він зажурчав жалібно, немов у тузі за минулим.

*Туди, де жила колись, повернулась. Хазяїном тут став струмок.
Несміло навколо озираюся...*

Непідробна покора, з якої черниця вимовила ці слова, свідчила про її дивовижну витонченість і душевну шляхетність.

*Попри довгі роки прозорий струмок усе пам'ятає,
Тільки хазяїку колишню важко йому впізнавати...*

Схвильований до глибини душі Гендзі якийсь час стояв і мовчки споглядав сад, а черниця подумала, що навряд чи коли-небудь їй доводилося бачити людину, настільки витончену і обличчям, і постаттю.

Потім Гендзі вирушив до храму, де насамперед замовив молебні Фуген, Аміді та Шакья Муні, які слід було проводити на чотирнадцятий, п'ятнадцятий і останній день кожного місяця, після того віддав наказ про додаткові служби і подбав про внутрішнє оздоблення храму і священний посуд.

На небо вже сховався світлий місяць, коли Гендзі повернувся до Ої. Йому мимоволі згадалися колишні ночі, а жінка, скориставшись нагодою, підсунула до нього те саме китайське *кото*. Розчулений до сліз, Гендзі заграв. Знайома мелодія жваво нагадала їм минуле, немов перенесла їх у той давній вечір.

*Струни кото сьогодні звучать, як і в минулі роки.
І щирість моїх почуттів так само незмінна.*

– говорить Гендзі, а жінка у відповідь:

*Обітниця твоєї про кохання довічне я вірила й чекала.
І звуки кото суголосні могутніх сосен співу.*

Такими віршами вони обмінялися; а пані Акасі виявилася цілком гідною співбесідницею, виявивши шляхетність більшу тієї, яку можна очікувати від особи її звання. За роки, що минули від дня їхньої останньої зустрічі, вона стала милішою, а дівчинка була така чарівна, що зовсім не хотілося відривати від неї погляду. "Що ж із нею робити? Недобре ростити її таємно, нікому не розповідаючи про

її існування. Зрозуміло, найкраще було б перевезти її до будинку на Другій лінії й виховувати самому. Тільки в такий спосіб вдасться уникнути пересудів і подбати про її бездоганне майбутнє", – думав Гендзі, але через небажання завдавати болю жінці не наважився сказати їй про цей відкрито і тільки дивився на дівчинку зі слізьми на очах. Вона ж, мало що розуміла та спочатку цуралася Гендзі, але поступово звикла, із задоволенням розмовляла з ним, сміялася, дерлася до нього на коліна й своєю спритністю приваблювала його ще більше. Прекрасна то була картина: Гендзі, який сидить із дочкою на руках. Відразу ставало ясно, що їй призначене не просте майбутнє.

Наступного дня Гендзі мав вертатися до столиці, а оскільки прокинувся він пізніше звичайного, то вирішив їхати прямо звідси; та велика кількість людей вже чекала на нього в Кацура-но-ін, і навіть деякі придворні дісталися Ої, коли зуміли якимось чином дізнатися про його перебування тут. "Яка прикрість! – сказав Гендзі, вдягаючи парадний одяг. – А я вважав, що тут мене ніхто не знайде!"

Тим часом у будинку ставало галасливо, був час їхати. Серце Гендзі розривалося від жалості до пані Акасі, і він довго зволікав на виході, намагаючись нічим не виявляти свого неспокою.

Саме в цей час з'явилася годувальниця з дівчинкою на руках. Гендзі погладив миле дитя по голівці та сказав:

– Вам може видатися, що я рахуюся тільки зі своїми бажаннями, але ж повірте, навряд чи я зможу жити в розлуці з нею. А ви що порадите? І справді, "коли опинишся ти далеко...".

– Авжеж, усі ці роки, коли ми жили далеко, ми були змушені миритися з тим, що вас не було поруч, – відповіла годувальниця. – Але тепер... боюся, що у нас буде ще більше причин для занепокоєння.

Дівчинка тяглася до Гендзі, немов намагаючись його утримати, і він, не наважуючись піти, сказав:

– Невже моєму серцю не судилося знайти спокій? Мені важко розлучатися з нею навіть на коротку мить. А де ж твоя матінка? Чому вона не захотіла попрощатися зі мною? Можливо, мені було б не так важко...

Годувальниця посміхнулася та передала його слова пані, але та не мала сил навіть піднятися – у такому сум'ятті були всі почуття!

"Зовсім як можновладна пані", – невдоволено подумав Гендзі.

Нарешті, почувши вмовляння служниць, вона вийшла до нього. Витончений, шляхетних обрисів профіль наполовину схований зави-

сою, м'які, неквапливі рухи – чим не принцеса крові! Гендзі підняв завісу та ніжно попрощався з нею, і коли виходив, то обернувся й побачив, що вона дивиться йому вслід, ледь стримуючи сльози.

На той час краса Гендзі сягнула свого повного розквіту, і навряд чи стане слів... Коли раніше він був, напевне, трішки худорлявіший, що було помітно при його відносно високому рості, але тепер фігура його вражала дивною домірністю. Постава стала ще величнішою, обличчя – ніжнішим, а рухи – витонченішими. Втім, цілком можливо, що пані Акасі просто була надто упереджена...

Тим часом з'явився той самий Укон-но дзьо-но куродо, якого колись розжалували, а потім знову поновили у званні. Тепер він прозивався Югеї-но дзьо, причому цього року на нього надягли шапку придворного. Він невпізнанно змінився, лице його сяло добробутом. Зайшовши до покоїв, аби взяти меч пана, він помітив за занавісками знайому жіночу фігуру й багатозначно сказав:

– Я зовсім не забув минулого, але слід пам'ятати і про пристойність... Сьогодні ранком мене збудив вітер, зовсім як там, близько моря... Нажаль, мені ні з ким було передати навіть листа.

– О, серед цих далеких вершин, над якими ланцюгом постають восьмишарові хмари, не менш сумно, ніж "за тим островом..."¹. Та коли подумаю, що "навіть ця сосна..."², то хочеться, щоб поруч була людина, яка не забула тих давнішніх днів, – відповіла дама.

Але варто сказати, що ця відповідь дуже розчарувала Югеї-но дзьо, який розраховував на зовсім інше – адже свого часу він мав тосовно неї цілком конкретні наміри, однак на виході він поважно сказав:

– Ну що ж, якось іншим разом...

Пан міністр величною ходою йшов до карети, а передові метушливо розчищали перед ним шлях. Задні місця в кареті зайняли То-но тюдзьо та Хьое-но камі.

– Прикро, що вам удалося розкрити таємницю мого перебування у цій скромній оселі, - поскаржився Гендзі.

– А ми журилися, що через запізнення минулої ночі не змогли зустріти разом із вами місяць, тому сьогодні з ранку поспішали від-

¹ Цитата з вірша невідомого автора, який увійшов до антології "Кокін-вака-сю".

² Цитата з вірша Фудзівара-но Окікадзе, який увійшов до антології "Кокін-вака-сю".

шукати в тумані...

– Гори ще не вкрилися парчею, але польові квіти в повному блиску своєї краси...

– Деякі придворні захопилися соколиним полюванням і відстали. Невідомо, що з ними, – розповідали йому.

– Що ж, тоді варто провести ще один день у Кацура-но-ін, – вирішив Гендзі, і вони рушили.

Поява несподіваних гостей викликала найсильніше хвилювання серед мешканців Кацура-но-ін. Терміново послали за ловцями з бакланами¹, які прийшли гучною юрбою й нагадали Гендзі рибалок з Акасі. Скоро приїхали і юнаки, що провели ніч на лугах, і в своє виправдання вони піднесли Гендзі прив'язану до гілки хагі маленьку пташку. Чаша з вином багато раз обходила усіх присутніх на бенкеті, зрештою вони зовсім захмеліли, та ніж їхати уздовж річки в такому стані, вирішили залишитися в Кацура-но-ін на ніч.

Гості один за одним склали китайські вірші, а коли на небо зійшов яскравий місяць, справа дійшла й до музики. Зі струнних інструментів були лише біва та японське кото, зате флейтисти зібралися неабиякі. Коли вони почали грати відповідну до пори року мелодію, її підхопив вітер з ріки, і вона зазвучала особливо принадно. Місяць піднявся високо, здавалося, що це його сяйво підказує всі звуки та надає речам небувалу прозорість і чистоту.

Коли стемніло, з'явилися ще четверо чи п'ятеро придворних. Вони приїхали з Палацу, оскільки імператор, коли побажав розважитися музикою, був здивований відсутністю міністра Двору:

– Сьогодні кінчається шестиденний пост, і він неодмінно має бути в Палаці. Чому ж його немає?

Довідавшись, що Гендзі заночував у Кацура-но-ін, він надіслав йому листа. Посланцем став Куродо-но бен.

Залите місячним сяйвом далеке селище за рікою.

Дерево місячне спокій і мир прорікає.

¹ *Ловці с бакланами* – в Японії з давніх часів часто рибалили за допомогою бакланів, які були спеціально навчені ловити рибу та приносити її хазяїну, що сидів у човні.

² *...далеке селище...* – у вірші обіграна назва місцевості Кацура. За відомою китайською легендою, близько Місячного Палацу, де мешкають безсмертні небожителі, росте місячне дерево *кацура*, під яким заєць у

Заздрю вам..."

Міністр Гендзі надіслав Государеві свої вибачення.

Варто сказати, що навіть у Палаці музика не звучала так солодко, як тут, на березі річки; і, віддаючи їй шану, гості знову й знову передавали один одному чашу з вином. Не маючи з собою нічого, чим можна було б обдарити государевих посланців, Гендзі відправив посланця до будинку близько ріки Ої:

– Чи не знайдеться у вас яких-небудь дрібничок?

І пані Акасі відразу надіслала все, що змогла знайти. Усього ви-йшло дві скриньки з одягом, а оскільки Куродо-но бен мусив відразу вертатися до Палацу, йому подарували повне жіноче вбрання.

*Гірського селища ім'я місячним сяйвом відблискує, але
Не сходить ні вдень і ні вночі туман понад тобою.*

У вірші можна було вловити натяк на бажання Гендзі прийняти імператора в Кацура-но-ін.

"Гірського селища..." – вимовив Гендзі, коли згадав острів Авадзі; і мимоволі згадалися слова Міцуне, який колись сказав: "рукою дотягнись можна ...".

Багато присутніх, дивлячись на міністра, плакали від замилювання.

*І місяць тут такий близький, рукою дотягнись можна,
Та саме він над хмарами в Авадзі сяєв нам.*

– додав Гендзі, а То-но тюдзьо відповів:

*Обриси місяця в хмарах зажурених губляться.
Мить – і він знову сяйвом світу про вічність нагадує.*

А Удайбен, людина вже не молода, – колись він був одним з найближчих і найвідданіших наближених до імператора, якого вже немає серед нас, – сказав:

ступі товче зілля безсмертя. Отже, у будь-якому випадку цей вірш пов'язаний із місяцем.

*Літа минули, відколи оселю надхмарну залишив...
В якій ущелині місяць тепер ховає сяйво?*

Інші теж висловили свої почуття у віршах, але чи варто наводити їх тут усі?

Зважаючи на все це, міністр Гендзі був у прекрасному настрої, і можна було просидіти хоч тисячу років, слухаючи його неквапливі розповіді та дивлячись на його гарне обличчя. Так, мабуть, і в сокири встигнуло б згнити топорисько... Але дуже скоро Гендзі сказав:

– Сьогодні й насправді вже час... – і все заспішили, збираючись у дорогу назад.

Придворні, отримавши відповідно до звання кожного дарунки, яскравими підпалинами миготіли в тумані, схожі на дивовижні квіти, що раптом розцвіли по берегах става. Важко уявити собі прекрасніше видовище. Серед супутників міністра були відомі своїми талантами воєначальники з Особистої імператорської охорони і видатні музиканти. Деякі з них, відверто невдоволені тим, що довелося їхати, затягнули кожен на свій лад: "Цей кінь..."¹, а ті, хто це чув, у захопленні знімали з себе плаття та накидали їм на плечі – здавалося, ніби вітер зметнув до неба різнобарвну осінню парчу.

Нарешті вони виїхали, і до віддаленої садиби близько ріки Ої ще довго доносився галас передових, додаючи засмученій розлукою пані ще більшу печаль. А міністр був засмучений тим, що не зумів навіть написати їй на прощання.

Повернувшись додому, Гендзі трохи відпочив і потім перейшов до Західного флігеля, щоб розповісти господині про свою подорож у гори.

– Боюся, що я пробув там дещо довше, ніж обіцяв вам. Молодь, що прагла розважатися, ув'язалася за мною і змусила затриматися. Я так втомивсь... – сказав він і ліг почивати, начебто і не помічав поганого настрою пані.

– Та чи варто так мучити себе через особу, положення якої у світі значно нижче від вашого? – говорив він. – Ви повинні пам'ятати, що ви – це ви.

Увечері, коли Гендзі збирався до Палацу, він відвернувся від пані та щось поспіхом написав на папері. "Очевидно, до тієї самої пані..."

¹ "Цей кінь..." ("Соно кома") – народна пісня.

– відразу здогадалася вона. Краєм ока їй вдалося розгледіти, що в листі було повно непевних визнань. Служниці її ледь стримували обурення, як бачили, що пан шепотів щось посланцю, споряджаючи його в дорогу.

Гендзі планував провести цю ніч у Палаці, але стурбований поганим настроєм дружини, повернувся, хоч і досить пізно. Саме в цей час прибув посланець із відповіддю з Ої. Не маючи можливості сховати лист від пані, Гендзі відразу прочитав його. А оскільки в ньому не було нічого, що могло б її вразити, сказав:

– Можете порвати його або викинути. У моєму віці не пристало розкидати всюди такі листи...

Потім він довго сидів, притулившись до підлокітника, і мовчки дивлячись на вогонь світильника, з любов'ю й ніжністю згадував пані Акасі. Розгорнутий лист лежав на видноті, але пані робила вигляд, начебто він її зовсім не цікавить.

– Я боюся за ваші очі, – посміхнувся міністр. – Дуже важко розгледіти щось, вдаючи, начебто не дивишся.

Його обличчя сяяло такою красою, що в приміщенні нібито стало світліше. Наблизившись до пані, Гендзі сказав:

– Коли б ви знали, яка чудова ця маленька істота! Я впевнений, що на неї чекає особливе майбутнє. Однак, навіть якщо я відкрито визнаю цю дівчинку, виховувати її буде не легко. Відверто кажучи, я й дотепер не знаю, на що наважитися. Спробуйте поставити себе на моє місце, і допоможіть мені знайти вихід із цієї ситуації. Що ми можемо зробити для неї й чи можливо виховати її тут? Рочків їй стільки ж, скільки було богу-п'явці¹. Побачивши її невинне личко, я зрозумів, що відмовитися від неї не зможу. У найближчі дні я хочу надягти на неї *хакама*², і якби ви погодилися взяти на себе обов'язки тієї, хто зав'язує шнурівки...

¹ *Рочків їй стільки ж, скільки було богу-п'явці...* – тобто три роки. Йдеться про божество, народжене богами Ідзанагі та Ідзанами, яке від народження не ставало на ноги, тому його посадили в човен і відправили в море.

² *...хочу надягти на неї хакама...* – тобто провести обряд *Надягання хакама (хакамагі)*, який проводився, коли дитині виповнювалося тричотири роки незалежно від статі. Головна роль у цьому обряді належала тому, хто зав'язував шнурівки (*косію*); традиційно її доручали комусь із родичів, хто мав найвищу посаду чи сан.

– Останніми днями ви постійно щось приховували від мене, немов боялися, що я не здатна зрозуміти... – посміхаючись, відповіла пані. – Я ж робила вигляд, начебто нічого не помічаю... Звичайно, я докладу всіх зусиль, аби сподобатися дівчинці! Це ж такий чарівний вік!

Вона дуже любила дітей і тепер тільки про те й розмірковувала, як би швидше забрати дівчинку до себе й зайнятися її вихованням. Але Генді як і раніше страждав від вагань. Чи варто перевозити дочку в будинок на Другій лінії? Часто їздити в Ої він не міг, бував там не частіше двох разів на місяць, лише у дні, коли в храмі, збудованому в Сага, відбувалися відповідні служби. Звісно, це було краще, ніж зустрічатися на переправі¹, і жінка навряд чи могла розраховувати на більше, та чи могла вона не засмучуватися?..

Переклад Ю.В. Осадчої

¹ ...краще, ніж зустрічатися на переправі... – натяк на легенду про Небесну Ткалю та Волопаса (зірки Вега й Альтаїр), які зустрічаються раз на рік на мості, перекинутий через Небесну річку (Чумацький шлях).

ДЗУЙХЩУ

隨筆

MAKURA-NO SOSI

(«Записи край узголів'я»)

枕の草子

Сей-сьонагон «МАКУРА-НО СОСІ»

Відомостей про авторку "Записів край узголів'я" чи "Макура-но сосі", Сей, власне, збереглося надзвичайно мало. Відомо лише, що вона була п'ятою чи шостою дитиною у родині відомого поета і критика Кійовара-но Мотосуке (908-990) та народилася приблизно в 964-966 рр. (достеменних, точних відомостей чи документів, де були б зафіксовані дати її народження та смерті, немає). Сей-сьонагон походила з родини, яка за знатністю суперничала з найбільш відомими та старовинними придворними аристократичними родами. Засновником роду Кійовара був третій син легендарного імператора Темму (помер у 686 р.) принц Тонері — один з упорядників першої японської історіографічної пам'ятки "Ніхон-сьокі". Іншого пращура Сей-сьонагон, прадіда Фукуябу, було включено до когорти 36 найкращих поетів доби Хейан, його вірші увійшли до антології "Кокін-вака-сю".

Справжнє ім'я письменниці невідомо (лише деякі джерела зазначають, що в дитинстві її називали Нагіко), оскільки якщо хлопчика з аристократичної родини після народження вносили до храмових реєстрів, то дівчата такого привілею не мали. Отже, імена багатьох письменниць доби Хейан можна дізнатися лише з неофіційних джерел — повістей-моногатарі, щоденників-ніккі, листів, збірок віршів тощо. Так сталося і з авторкою "Записів край узголів'я". Однак в історії літератури вона залишилася під придворним прізвиськом Сей-сьонагон, де Сей — це японізоване китайське читання першого з двох ієрогліфів, якими записується прізвище Кійовара (чи Кійохара), а сьонагон — посада молодшого радника, яку обіймав чи батько письменниці, чи один із чотирьох її старших братів. За іншою версією, сьонагон було додано до імені письменниці задля "милозвучності". Старша сестра Сей-сьонагон була одружена з Фудзівара-но Масайосі, братом авторки "Мітіцуна-но хаха ніккі" ("Щоденника матері Мітіцуна") — одного з класичних японських творів щоденникового жанру.

Приблизно наприкінці 70-х років X ст. Сей-сьонагон вийшла заміж за Татібана-но Норіміцу, який був губернатором провінції Суруга, але через декілька років після народження сина Норінага вони

розлучилися. Другий шлюб із Фудзівара-но Санетака був іще коротшим за попередній. У світі молодої імператриці Садако, дружини імператора Ітідзьо, Сей-сьонагон служила між 993 і 1001 рр. Однак під час пологів імператриця Садако померла, а її свиту було розпущено. Пізніше Сей-сьонагон побралася з Фудзівара-но Мунейо, але й цей шлюб був нетривалим: Мунейо помер, й удовиця повернулася до столиці, де постриглася в буддійські черниці. Почергово вона жила то в маєтку батька, то в будинку старшого брата Кійовара Муненобу, але останні роки її життя минули в бідності й самотності. Померла Сей-сьонагон приблизно у віці 60 років, залишивши по собі близько 50 віршів і прозаїчний текст "Макура-но сосі".

Певні труднощі викликає також і переклад назви твору (насамперед це пов'язано з його жанровими особливостями). Один з найвідоміших і найавторитетніших російських дослідників японської щоденникової та есеїстичної літератури середньовіччя В.Н. Горегляд зазначає: "...невідомо, чи була ця назва дана самим автором чи вона з'явилася пізніше, звідки пішло і як насправді слід розуміти словосполучення "Макура-но сосі" (Горегляд В.Н. *Дневники и эссе в японской литературе X-XIII вв.* – М., 1975. – С. 106). Найбільш поширені й переконливі версії називають Сей-сьонагон творцем чи принаймні "оригінальним інтерпретатором" сполучення *макура-но сосі*. Проте, як свідчить "Ейга-моногатарі" ("Повість про розквіт", 1027), наприкінці X-XI ст. це була досить поширена назва різноманітних інтимних або особистих записів. Зокрема, ще за півтора століття до Сей-сьонагон Мінамото-но Макото (819-868) написав твір з такою самою назвою. Водночас, за свідченням японського дослідника Хісамацу Сен'їті, найперше поняття *сосі* означало записи в книжках з нарізаних і зшитих листів паперу на противагу записам на сувоях, що називалися кансі.

Питання викликає і значення слова макура. Словники класичної літературної мови, окрім прямого значення компонента *макура* ("подушка"), що зустрічається в словах *макурагамі* – "подушка", *макура-го* – "буддійська сутра, яку читають, сидячи біля голови небіжчика", *макурабьобу* або *макурасьодзі* – "складна ширма, яку ставлять біля голови" тощо, дають ще й переносне значення слова *макура* – "постійний", "притаманний", "звичний" (наприклад, слово *макурагото* означає "улюблене слово" чи "слово, яке часто вживають", а *макуракотоба* – "постійні епітети" в японській поезії *вака*). У роботі

"Дневники и эссе в японской литературе X-XIII вв." В.Н. Горегляд зауважує, що слово *макура* в "Макура-но сосі" Сей-сьонагон не вживалося як еквівалент слова *макуракотоба*, а також не має значення "інтимний", тому переклад назви пам'ятки деякими дослідниками як "Інтимні записи" не є неправомірним.

Історія так званої есеїстичної літератури, в центрі якої стоїть жанр *дзуйхіцу* (досл.: – "слідом за пензлем"), в Японії почалася не з "Макура-но сосі" Сей-сьонагон, а з написаного китайською мовою придворним Йосісіге-но Ясутане (934-997) у другій половині X ст. автобіографічного твору "Тітей-но кі", що перекладається як "Записи з альтанки біля ставка".

Цікаво зазначити, що саме слово *дзуйхіцу* (китайській еквівалент – *суйбі*) як означення певного прозового жанру виникло та потрапило до Японії з Китаю значно пізніше, аніж з'явилися перші твори, що належать до цього жанру. Традиційно *дзуйхіцу* пов'язують із "Висловами" ("Цзацзуань") китайського письменника Лі Шань-іня (812-852), які являють собою збірку афоризмів, згрупованих у серії, кожна з яких має власну назву. Проте ближче за формою до японських *дзуйхіцу* багатотомний твір сунського письменника Хун Мая (1123-1202), який називається "Жун-чжай суйбі" (китайська назва цього жанру пішла саме від нього). У цьому творі у формі розрізних, не пов'язаних фабулою пасажів повідомлялися різноманітні відомості історичного, релігійного і довідкового характеру, наводилися вислови давніх мислителів, надавалися поради з ворожіння, лікування, астрології тощо.

У Китаї починаючи з V—VI ст. існував ще один схожий за формою жанр *біцзи*, який вживався для означення різноманітних за обсягом і "змішаних" за змістом збірок окремих оповідань. Початок розвитку жанру *біцзи* припадає на період правління династії Сун (960-1279) і розквіт китайської культури, зокрема, писемної. Однією з особливостей китайської літератури цієї доби, яка має спільні риси із сучасною їй писемною культурою та літературою Японії (перш за все мова йде про жанр *сосі*), було те, що саме в цей період форма книжок у Китаї набувала вигляду брошур, а не сувоїв, як у попередні епохи.

На сьогодні відомі декілька десятків списків "Макура-но сосі", що розподіляються на чотири редакції. Формально твір складається з близько 300 окремих прозаїчних уривків – данів, кількість яких мо-

же коливатися залежно від редакції тексту. Специфічність данив, а також художніх творів, в основі яких лежить такий принцип поділу тексту, вичерпно пояснює Т. Григор'єва: "Дан – це буквально “сходінка”, горизонтальний рядок алфавіту. Складно знайти адекватний переклад цього слова. Це і не “глава”, оскільки між данами немає послідовного зв'язку, і не “параграф”, оскільки параграф за великим рахунком підпорядковується загальній програмі. Це та літературна одиниця, яка тільки й могла виникнути на ґрунті японської традиції. Інтровертність, зосередженість на внутрішньому призвела до своєрідного “дискретного” стилю, коли окремі фрагменти (дани) мають цілісну природу, але живуть окремим життям" (**Григор'єва Т.П. Красотой Японии рожденный. – М.,1993. – С. 156**).

Водночас різні дослідники надають різні способи класифікації уривків "Макура-но сосі". Так, О. Колпакчі писала, що дани бувають різного обсягу, побудови і змісту. Серед них є дани описові (описи природи, життя при дворі), дани оповідні (деякі з них являють собою цілковито закінчені новели) і, врешті-решт, дани перераховувальні – параграфи, які названі "Те, що приємно" і т.п., які вражають своїми лаконічними і графічно чіткими характеристиками. Один з найавторитетніших японських дослідників тексту “Макура-но сосі” Ікеда Кікан пропонує розподілити всі дани на: ті, в яких авторка класифікує; ті, в яких авторка переказує те, що чула; есеїстичні (або власне *дзуйхіцу*).

Твори, які дослідники традиційно називають есеїстичною літературою, здебільшого ґрунтуються на щоденниковій основі. Як і в інших *дзуйхіцу*, написаних у пізніші епохи чоловіками, в "Макура-но сосі" Сей-сьонагон більшу частину тексту складають сюжетні та, так звані, "конкретно-реєструючі" несюжетні дани. Іншими словами, фактично щоденниковий елемент у творі Сей-сьонагон займає значно більше місця, ніж будь-який інший. Саме літературні *дзуйхіцу* були названі “автобіографічною літературою у найширшому значенні цього слова”, оскільки саме особистий безпосередній досвід автора, який передбачає також і досвід внутрішній, чуттєвий, емоційний тощо ставав основою для написання *дзуйхіцу*.

Більшість японських вчених, які досліджують "Записи край узголів'я", схиляються до думки, що "хронологічним початком" твору були дани, в яких наводиться класифікація різних речей (за О. Колпакчі – "перераховувальні" дани) і які були написані приблизно до

осені 996 р. Наступною було написано "щоденникову" чи "мемуарну" частину (близько 1001 р.), а потім – есеїстичну. Аналізуючи результати текстологічних досліджень японських літературознавців, присвячених історії написання пам'ятки, В.Н. Горегляд зазначає, що навряд чи можна сподіватися на будь-яке наближене відтворення форми авторського оригіналу.

Власне, література *дзуйхіцу*, найяскравішим представником якої одностайно вважається "Макура-но сосі" Сей-сьонагон, саме тому й набула такого поширення, що вона уособлювала собою один з найхарактерніших способів світосприйняття. Єдність творів, що належать до жанру *дзуйхіцу*, приховано за зовнішньою роздрібненістю його елементів, за вдаваною хаотичністю їх чергування. Однак подібний прийом – який цілковито можна назвати художнім – притаманний не лише цьому літературному жанру, але й багатьом традиційним школам японського мистецтва, зокрема архітектурі, садовому мистецтву, живопису.

Серед визначальних властивостей есеїстичних творів японської літератури середньовіччя, зокрема *дзуйхіцу*, фахівці виділяють мозаїчність (твір складається з окремих тематичних і композиційних стилістично не поєднаних між собою елементів), безфабульність (текст у цілому позбавлений загального фабульного зв'язку), документальність як загальна риса усіх творів жанру *дзуйхіцу* і щоденників. Кожний дан містить щонайменше один епізод чи одну ситуацію, яка конкретно існувала чи яка є типовою за даних умов, необов'язковість збігу просторової композиції оповіді з позицією головного героя уривку в сюжетних описах і, насамкінець, можливість переключення позиції оповідача з одного героя на іншого за умов збереження за оповідачем емоційного стану опису чи зображення. Водночас класифікація та найменування данів за принципом "хороше-погане", "приємне-неприємне", "пристойне-непристойне", "красиве-потворне" тощо чітко і прозоро визначає коло релігійно-філософських і естетико-літературних уподобань письменниці, які в своїй сукупності складаються та відображають цілісну світоглядну картину середньовічної аристократії.

Ю.В. Осадча

Сей-сьонагон
«МАКУРА-НО СОСІ»
або
(«ЗАПИСИ КРАЙ УЗГОЛІВ'Я»)

Навесні – світанок (1)¹

Навесні – світанок. Поволі все білішають, а потім світлішають обрїї горських вершин, і тонкими бузковими смужками хмари стеляться небом.

Улітку – ніч. Місяць невимовно красивий, та навіть якщо навколо темрява – безліч світлячків миготить у траві. Навіть якщо один чи два світяться в пїтьмах – все одного красиво. І коли дощ падає також красиво.

Восени – присмерки. Вечірнє сонце, виблискуючи останніми променями, котиться за гори, ворони по три-чотири, по дві-три поспішають на місце ночівлі – яка сумна чарівність находить у ці хвилини! Дикі гуси тягнуться ланцюжком за горизонт, але ж вони ледь помітні й такі маленькі здалеку, що не можеш ними намілуватися. А коли ховається сонце, від шум вітру та стрекотіння комах серце зворушується...

Узимку – світанок. Сніг, який щойно випав... немає чого й додати про його чарівність! А також біла наморозь; і вогонь, і вугілля, що квапливо вносять, так нагадують про початок зимового ранку! А коли пообідні ранковий морозець слабшає, вугілля вкривається шаром білого попелу – так прикро стає!

Новорічні свята (2)

Новий рік. Третій, четвертий, п'ятий місяці. Сьомий, восьмий, дев'ятий місяці. Десятий, одинадцятий і останній місяць року.

¹ Нумерація данів зазначена за виданням: Сей-сьонагон. Макура-но сосі ("Записки край узголів'я") // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури (日本古典文学全集 [Ніхон котен бунгаку дзенсю]). – Т. 11. – Токіо: Сьогаку-кан. – 1974.

Протягом року, цілий рік кожен із них – чарівний.

Новий рік. Радісно синіє прояснене небо, злегка весняний серпанок перетворює все навколо, усі люди в святкових одежинах, із проясненим серцем урочисто вітають своїх государів, бажають щастя один одному – чудове видовище!

У сьомий день Нового року збирають на підталиках парость молодих трав. Як дивно вони сходять, як свіжо і яскраво зеленіють навіть там, де їх зазвичай і не побачиш, усередині палацової огорожі! У цей день знатні столичні пані приїздять до палацу в ошатно прикрашених екіпажах подивитися на хід "Білих коней". Ось один із екіпажів вкотили через Серединні ворота, але візок по дорозі підкинуло, жінки стукаються головами; гребінці з волосся випадають і ламаються. Це викликає веселий сміх. За брамою близько караульні Лівой гвардії юрбилися придворні, які взяли луки в охоронців, що супроводжували процесію, і стали лякати коней дзенькотом тятиви; зі свого екіпажа я могла розгледіти лише гратчасту огорожу вдалині перед палацом. Повз неї раз у раз снували служниці та камеристки. Яке замилювання! "Які щасливиці! - думала я. - Як вільно вони ходять тут, у найвищій обителі за дев'ятьма брамами. Для них це звична справа!", але на перевірку двори там тісніші настільки, що охоронці з церемоніальної свити пройшли так близько від мене, що було навіть видно то білі, то чорні плями на їхніх обличчях: білила накладені нерівно, начебто місцями зійшов сніг і проступила темна земля... А коні поводитися неспокійно, здіймалися дибки, мимоволі від страху я сховалася в глибині та вже нічого більше не побачила.

На восьмий день Нового року усі квапляться висловити свою дяку государеві, і тільки й чується гримкий стукіт екіпажів – і це також викликає замилювання!

П'ятнадцятий день – свято, коли, за звичаєм, государеві підносять "Страви повного місяця". У знатних будинках усі жінки – і старші, поважні пані, і молодіці, - ховаючи за спиною мішалку для святкової страви, намагаються ляснути один одного, поглядаючи через плече, як би самій не дісталось. До чого ж вони курйозні! Та раптом ляск! – і хтось не вберігся, і всі тішаться з того! Але роззява, звісна річ, шкодує...

Молодий зять, який лише нещодавно почав навідуватися до своєї дружини в будинку її батьків, збирається зранку відбути до

імператорського палацу. Цю мить і чатують жінки, одна з них причаїлася у далекому закуті й виглядає час від часу (в будь-якому будинку знайдеться така, що всюди совається першою). Вигляд її бавить решту, ті дивляться на неї й починають прискати зі сміху. "А ну тихенько!" – махає вона на них рукою. І тільки молода пані робить вигляд, немов нічого не розуміє та залишається незворушною. "Ой, мені треба взяти ось це!" – вискакує із засідки жінка, підбігає до юної пані, лясає її мішалкою по спині й миттєво зникає; усі дружно заливаються сміхом. Молодий зять також м'яко посміхається, а молода пані навіть не здивувалася, і як же ж мило, коли лише обличчя її трішечки рожевіє! А часом жінки б'ють не тільки одну, а й чоловіка можуть стукнуть. І так кумедно виглядає сцена, коли інша у розпачі та гніві почне запально докоряти й сварити кривдницю! Навіть у палаці государя без цього не минається, усі у веселому біганні, суворий етикет порушено, така метушня навколо!

Забавне сум'яття в імператорському палаці трапляється й тоді, коли чекають на нові службові призначення. Нехай валить сніг і дороги окуті кригою, однаково несуть прохання. Чинovníки четвертого й п'ятого рангів, особливо молоді дивляться весело, вони сповнені найясніших надій. Старі з сивиною в головах у пошуках заступництва сунуть до покоїв придворних пані та з жаром нахваляють власну мудрість й інші свої чесноти, та звідки ж їм знати, що молоді насмішники опісля безжалісно передражнюють і глузують з них? "Та чи не замовите за мене слівце государеві? І государині? Благаю вас!" – перекирвляють вони. Та добре, якщо надії їхні справдяться! Але як сумно, коли хтось зазнає невдачі!

Третій місяць. Третього дня сонце світить і спокійно сіяє в ясному небі. Починають розкриватися квіти персика. Верби та інші дерева також о цю пору невимовно гарні, а бруньки на них немов кокони шовкопряду. Саме о цій порі! Але обпадуть листки, і настане кінець замилуванню...

Зломивши довгу гілку квітучої вишні, поставити у велику вазу – що може бути прекрасніше? А близько неї сидить і розмовляє з пані знатний гість, можливо навіть старший брат самої імператриці, у сукмані "кольору вишні" поверх багатокольорових одєжин. Чудесна картина!

Четвертий місяць. Дивовижні свята в храмі Камо. І святковий одяг чинovníків вищих санів відрізняється насиченістю кольору

залежно від їхніх посад, але нижній одяг однаково з білого шовку, так віє від нього прохолодою! Листя на деревах починає зеленіти і вабить своєю свіжістю; і небо, чисте від весінньої димки чи осіннього туману, якимсь мимоволі замилює, але у надвечір'я або вночі здалеку доноситься ледь чутний, немов оманливий самотній крик зозулі, що доходить до самого серця!

І як же ж захоплює, коли із наближенням свята прислуга метушливо бігає зі на швидку руку неохайно загорнутими в папір чи щось інше тонкі згортки шовкові тканини "синьо-пурпурового кольору або "опалого листя вперемішку з молодим". І дивніше, ніж зазвичай, виглядає одяг із темніше-соковитим ометом, плямисто чи яскраво фарбовані з одного боку. А молоді пані тільки й встигли, що вимити та зачесати волосся, але одяг їх м'ятий і заношений у повному безладі, і чутно "Бракує шнурівок до сандалій! Принесіть підошви до взуття!". І їхня покvapлива біготня і приготування, і нетерпіння в очікування того самого дня – усе це так вабливо!

Свято почалося і навіть невгамовні, які ходили пританцьовуючи, зараз поважно йдуть у охайному, відповідному до події одязі, немов монахи, що очолюють ходу. Серце б'ється частіше від такого видовиська! Як дивовижно виглядає хода з матерів, сестер і тіток молодих пані, що прямують за ними!

Лише у цей день дозволено тим, хто прагне зайняти посаду чиновника шостого рангу при дворі, вдягнути одяг заборонених не для чиновників кольорів. І як би хотілося не знімати цих кольорів одягу! Але ж так недолуго виглядає одяг із тканини без візерунків!

Часом одні й ті самі слова учуваються... (3)

Часом одні й ті самі слова учуваються по-різному. Проповідь буддійського ченця. Мова чоловіка та мова жінки. Простолюдини люблять обов'язково додавати зайві слова. Невелемовність чаруюча.

Залишаючи на світанку кохану ... (60)

Чоловікові, коли він на світанку повертається від пані, не варто вже надто опікуватися своєю зовнішністю; і не біда навіть, якщо він недбало зав'яже шнурок на шапці ебосі та зачіска й одяг його будуть безладні. Нехай мисливський одяг сидить на ньому неохайно, але

хто о такій порі побачить його й підніме на сміх?

Коли раннім ранком настає пора розставання, чоловіку слід поводити себе належним чином. Засмучений тим, що доводиться вертатися, він не поспішає піднятися з ліжка, але жінка, поки не розвиднилося, квапить його піти та каже щось подібне до слів: "Уже світає. А як нас побачать!", та чоловік на те тільки важко зітхає: "О! Який би я був щасливий, коли б ранок ніколи не настав!" Він сидить на постелі та не поспішає натягнути на себе шаровари, але схилившись над жінкою, шепотить їй на вушко те, що не встигнув сказати вночі, і начебто в нього нічого іншого на думці й немає, а тим часом він зав'язав на собі пояс, а потім піднімає верхню частину гратчастого вікна й разом зі своєю подругою йде до двостулкових дверей: "Як стомливо буде тягтися день!" – говорить він жінці та вислизає з будинку; а вона проводить його довгим поглядом, але навіть сама мить розлуки залишиться в її серці як казковий спогад.

Але ж згадується мені, що бувають і такі коханці, що підхоплюються ранком з ліжка як ужалені, потім стануть навколішки і, широко розставивши руки, повзають по підлозі в пошуках того, що розкидали напередодні, а тоді закочують рукава мисливського одягу, затягують пояс і зав'язують міцно шнурівки на шапці ебосі, закріплюючи її на голові зі словами: "Віяло та листки паперу... Начебто клав їх учора в головах..." – і повзають по кімнаті, нишпорячи навпомацки руками, приказуючи: "Ніде не видно. Та де ж це воно?", а знайшовши, обмахуються віялом, а потім засунуть папір за пазуху і на прощання кидають тільки: "Ну, то я пішов!"

Рідко... (72)

Рідко побачиш тестя, який нахвалює зятя. А також невістку, про яку дбає свекруха. Щипчики зі срібла, які добре вискубують брови. Слуга, який не чорнить своїх панів. Людина без найменшого недоліку.

І постать, і душа, усе в людині прекрасне, і довге життя у світі нітрохи не зіпсувало її.

Люди, які проживають у одному будинку, але взаємно завбачливі, поведуться сором'язливо і церемонно, як начебто в присутності чужих, і увесь час невтомно стежать за собою, але, врешті-решт, не вдається приховати свою справжню вдачу від інших.

Рідко не крапнеш тушшю, коли переписуєш роман або збірку віршів. У розкішному зошиті пишеш із особливим старанням, але він однаково обов'язково забрудниться. А що говорити про дружбу між чоловіком і жінкою; навіть між жінками не часто завжди глибокі дружні почуття і злагода, попри всі клятви у вічній дружбі.

Коли минули Дні помину святих імен Будди... (77)

Коли минули Дні помину святих імен Будди, до покоїв імператриці внесли ширми із зображеннями пекла, аби государиня могла дивитися на них і поринути в покаєння. Ці зображення були неймовірно жахливими. "Дивися, дивися на них," - наказала мені імператриця, але не в силах дивитися, охоплена жахом, сховалася в одному з внутрішніх покоїв.

Щосили лив дощ, у палаці запанувала нудьга, придворні вищих рангів були запрошені до покоїв государині, аби розважитися. Сьонагон Мітітака неперевершено грав на біва. Йому підгравав Нарімаसा на кото-со, Юкійосі грав на флейті, а тюнагон Цунефуса – на багатостовбурній флейті. Як це було чудово! Коли стихли звуки біва, його світлість дайнагон продекламував: "Звуки біва стихли, але баряться ще з розмовою". Я перебувала у віддалених покоях, але тут не втрималася і вийшла до присутніх зі словами: "Знаю, мій гріх жахливий, та чи можу я опиратися чарам мистецтва?" І всі засміялися.

Те, що красиво (144)

Намальоване на дині дитяче личико. Ручний горобець, який, підстрибуючи, біжить за слідом, коли пишеш на мишачий лад: тютю-тютю.

Дитина років двох-трьох, яка швидко повзе на оклик і раптово помічає гострими оченятами якусь невеличку дрібничку на підлозі. Вона хапає її пухлими рученятами і показує дорослим. Дівчинка, підстрижена як черниця. Вона не відкидає з лобу довге волосся, яке заважає їй роздивитися щось, а нахиляє голову вбік. Як це замилює!

Маленький придворний служка привабливий, коли проходить повз у церемоніальному вбранні. Зворушливо-милі паперові ляльки,

якими граються дівчатка.

Зірвеш на ставу маленький листочок лотосу і милуєшся ним. А дрібненькі листочки рожі! Взагалі, все маленьке зворушує своєю дивовижною красою.

Товстенький малюк років двох повзе в довгому-предовгому платтячку з переливчасто бузковому крепі, рукава підхоплені пасомками, або інша дитина йде, хитаючись, сама вона – крихітка, а рукава довгі... Не знаю навіть, хто з них миліший. Хлопчик років восьми-дев'яти читає книжку, його тонесенький дитячий голосок проникає в самісіньке серце.

Курчата на довгих ніжках із пронизливим писком біжать то позаду, то попереду, гарненькі, біленькі в своєму куцоному пір'ячку. До чого ж вони забавні, коли чимчикують стайкою за мамцею-квочкою. Чудові качачі яйця, а також посуд із лазуриту для священних реліквій.

Те, що нагадує минуле, але вже ні до чого не придатне (156)

Циновка з візерунками з порваними краями, з яких стирчать нитки.

Ширми з картинами у китайському стилі, що почорніли й порвані. Художник, який втратив зір.

Накладне волосся довжиною у сім-вісім сяку, коли воно почало рудіти.

Тканина кольору пурпурного винограду, коли вона вицвіла.

Охочий до легких пригод, коли він старий і німецький.

Сад шанувальника витонченої краси, де всі дерева були знищені вогнем. Ще лишається став, але ряска й водяні трави вже почали глушити його.

Те що далеко, хоча й близько (159)

Свята на честь богів, чинені перед палацом.

Відносини між братами, сестрами й іншими родичами в недружній родині.

Звивиста дорога, що веде до храму Курама.

Останній день дванадцятого місяця і перший день Нового року.

Те що близько, хоча й далеко... (160)

Обитель райського блаженства.

Слід від човна. Стосунки між чоловіком і жінкою.

Музику приємно слухати... (200)

Музику приємно слухати вночі. Коли не видно людських облич.

Післямова

Ці записи про все, що потрапляло мені на очі й що хвилювало моє серце, я жадала записати, розважаючись під час нудьгування, в тиші мого будинку, де їх би ніхто не побачив; та, можливо, тут чимало відвертих місць, які, нажаль, можуть образити людей, тому я й приховувала свої записи, сподіваючись, що вони в надійному місці, але проти мого бажання вони потрапили до рук інших людей і набули розголосу.

Якось міністр двору Коретіка приніс імператриці стос паперу. "Що я маю писати на ньому? Текст "Історичних записів" для государя вже переписано," – дивувала імператриця. "Тоді писати край узголів'я," – наважилася я попросити їх для своїх інтимних записів. "Добре, бери їх собі," – милостиво погодилася імператриця. Так я отримала в дарунок незліченну кількість чудового паперу, і здавалося, йому кінця не буде, скільки б я не записувала дрібних і малозначущих речей, скільки б легковажно не писала б про все на світі.

А ще в цих записах я прагла написати про дивне і цікаве в нашому світі, і про людей, яких я вважаю дивовижними, і про вірші, і про дерева й трави, птахів і комах; і нехай вони не виправдають очікувань інших, і нехай люди засуджуватимуть мене, та я ж не мала наміру показувати їх кому-небудь! А просто задля власного задоволення писала про все, що мимоволі спадало мені на думку, писала свавільно, а тому хіба вони можуть порівнятися з іншими справжніми записами? А коли чула від деяких читачів схвальні відгуки на кшталт: "Напрочуд розкішно!", то була здивована. Але, власне, це й дійсно так, чому тут дивуватися? Часто підносять нікчемні речі і, навпаки, те, що слід хвалити – критикують: ось чому слід дивуватися! Але прикро, що люди дізналися про неї.

Коли тюдзьо лівої гвардії під час перебування на посаді правителя провінції Ісе відвідав мене в моєму будинку, йому присунули

циновку з боку веранди, на якій лежав цей рукопис. Я розгубилася і поспішила забрати, але було вже пізно: він ухопив рукопис і повернув його лише через деякий час. Схоже, від тієї пори записи почали поширюватися серед людей і на момент їх завершення були добре відомі.

Переклад Ю.Осадчої

СІНКОКІН-ВАКА-СЮ

**(«Нова збірка старих і нових
японських пісень»)**

1205 р.

新古今和歌集

СІНКОКІН-ВАКА-СЮ

або

«НОВА ЗБІРКА СТАРИХ І НОВИХ ЯПОНСЬКИХ ПІСЕНЬ»

З плином часу в давній Японії поступово удосконалювалася поетика жанру *танка*, змінювалися естетично-художні принципи й категорії цієї поезії. Якщо головним естетичним принципом доби Хей-ан (794-1185), коли була створена антологія “Кокін-вака-сю” (905 р.), вважався принцип “*моно-но аваре*” (досл.: “чарівний смуток речей”, “сумна чарівність речей”) чи просто “*аваре*” (“чарівний смуток”, “сумна чарівність”), то для авторів антології “Сінкокін-вака-сю” (1205 р.) художньо-естетичною домінантою стає принцип “*юген*” (досл. з яп.: “таємнича краса”, “незбагненна привабливість”) – філософський термін буддійського походження, який означав “одвічну істину буття”, “погамну суть явищ”.

Поетична антологія “Сінкокін-вака-сю” (“Нова збірка старих і нових японських пісень”, яка була укладена Фудзіварою Тейка (Фудзівара-но Садаіе, 1162-1241) у 1205 році за ініціативи екс-імператора Готоба (Дайдзьо-тенно, 1180-1239; роки правл.: 1183-1198), стала восьмою “імператорською” (тобто офіційною) антологією. Її поява означувала новий етап розвитку поезії *вака*. Як свого часу “*Кокін-вака-сю*”, ця антологія також стала зразком для багатьох поколінь японських поетів.

Більшість поетів, чії вірші увійшли до складу “*Сінкокін-вака-сю*”, були переможцями надзвичайно популярних серед столичної аристократів тієї історичної доби поетичних змагань (*ута-авасе*), перемога в яких приносила авторові вірша-переможця не лише похвалу імператора, нові чини і посади, тобто давала можливість швидшого просування по ієрархічних сходинах, але й прославляла його ім’я поета.

Відомо, що активну участь у відборі поезій для цієї антології брав сам імператор Готоба, який також був талановитим поетом, про що свідчать його чудові вірші, що увійшли до складу “*Сінкокін-вака-сю*”.

За своїм обсягом ця поетична антологія, яка, судячи з її назви – нова “Кокін-вака-сю”, – мала стати на один рівень із надзвичайно популярною в ті часи “старою” “Кокін-вака-сю”, була майже вдвічі більшою і містила 1979 віршів, написаних у жанрі *танка*. Її структурна композиція практично повністю повторювала структуру “Кокін-вака-сю” – 20 сувоїв, кожний чи декілька з яких об’єднували поезії на одну тему:

- пори року,
- пісні-вітання,
- пісні скорботи,
- пісні розлуки,
- подорожні пісні,
- пісні кохання

тощо.

Характерною особливістю “Сінкокін-вака-сю” були лише дві її заключні частини, які містили вірші релігійної тематики – синтоїстські та буддійські обрядові пісні..

І.П. Бондаренко

СІНКОКІН-ВАКА-СЮ

I-II Весняні пісні

(I, 3)
У нетрі гір
Весна приходить пізно,
Але вже й тут поволі тане сніг:
Зі стріхи крапель стук
В соснові двері!
(Сьокусі-найсінно /принцеса Сьокусі/)

(I, 18)
Уже й пісні
Заводить соловейко,
А на Заставі Зустрічей сніжок
Ще білить
Криптомеріям листочки.
(Дайдзьо Тенно /імператор Готоба/)

(I, 27)
Завирували білопінні хвилі
У річці Кійотаки –
Тане сніг,
Що цілу зиму
Падав на вершини.
(Сайгьо-хосі)

(I, 33)
В безкрає небо тягнеться димок
З вершини Фудзіями,
А здається –
Звивається серпанок весняний,
Струмуючи в ранкове піднебесся.
(Архієпископ Дзіен)

(I, 52)

Очей не зводжу з чарівного квіту
Під стріхою домівки!
Хай стає
Минулим день сьогоднішній,
Ти також, квітуча сливо, не забудь мене!
(*Сьокусі-найсінно /принцеса Сьокусі/*)

(I, 85)

Хтось повертається,
А хтось сюди прямує –
Усіх приваблює
В серпанку веснянім
Гора Тацута, вкрита першоцвітом!
(*Тюнатон Якамоті*)

(II, 99)

(*Про малюнок на ширмі*)
Квітують вишні в горах,
Хвіст фазана звисає
Довгий-довгий, як і день...
Та все одно –
Ніяк не намілююсь!
(*Дайдзьо Тенно /імператор Готоба/*)

(II, 101)

Минуле згадую,
Нікчемне, швидкоплинне,
Рахуючи ті весни, коли я,
Журилась тільки
За вишневим цвітом!
(*Сьокусі-найсінно /принцеса Сьокусі/*)

(II, 105)

Ніколи досхочу вишневим цвітом
Намилуватися не міг,
Але чому
Лише цим вечором

Я так про це жалкую?
(Арівара-но Наріхіра)

(II, 106)
Весняні ночі!
Навіть уві сні
Не знає спокою душа:
Усе їй сниться,
Що з вишень облітає білоцвіт!
(Осікоті-но Міцуне)

(II, 149)
Вишневий цвіт опав!
На світ безбарвний
Дивлюсь засмучено...
Весняні зливи ллють
З небес, що теж, здається, помарніли.
(Сьокусі-найсінно /принцеса Сьокусі/)

III Літні пісні

(III, 204)
Усіх провідуєш,
Літаєш де завгодно,
Зозуленько!
Лише моя душа, засмучена,
Тебе чекає марно!
(Мурасакі Сікібу)

(III, 220)
Зів'ялих півників
Казковий аромат,
Зозулі голос в сутінках вечірніх
Під гомін теплого
Травневого дощу!
(Фудзівара-но Йосіцуне)

(III, 235)

За гори заховався від дощу
І не виходить безсердечний місяць!
Лише зозулі
Сиротливий плач
Доноситься до мене, теж сумного.
(Фудзівара-но Садаіе /Тейка/)

(III, 236)

За хмарами
Зозуля прокувала...
В цю літню зливу
І в моїй душі
Від смутку також проясвітку немає!
(Дайдзьо Тенно /імператор Готоба/)

(III, 247)

Хмаринки білі
В сутінках вечірніх:
Сліди від тих, кого уже нема?
Чи з мандаринів цвіт
Здуває вітер?
(Фудзівара-но Садаіе /Тейка/)

(III, 262)

Дзюрчить струмок прозорий край дороги:
У затінку плакучих верб
На мить
Затримався...
Мов прикипіли ноги!
(Сайгьо-хосі)

IV-V Осінні пісні

(IV, 299)

Коли дмухне
Осінній перший вітер,
Від дум сумних

Бентежаться серця навіть у тих,
Хто до всього байдужий!
(*Сайгьо-хосі*)

(IV, 361)
Якого кольору
Самотності печаль?
Не висловити...
Ніби кипариси
В осінніх горах в сутінках стоять!
(*Дзякурен-хосі*)

(IV, 363)
Осінні сутінки,
Рибалок курені...
Куди не глянеш –
Квіти, жовте листя
Зів'яли і обсипались сумні!
(*Фудзівара-но Садаіе /Тейка/*)

(IV, 366)
Осінній вітер довгі рукави
Усім тріпає,
Та роса вечірня
Зволожує чомусь
Лише мої!
(*Камо-но Нагаакіра*)

(IV, 367)
Чомусь завжди,
Як осінь на порозі,
Незрозумілий, таємничий сум
Людські серця
Охоплює невдовзі.
(*Сайгьо-хосі*)

(IV, 397)
Задумливо

На місяць поглядаю:
У кронах сосен вітер шелестить,
Нашіптуючи щось
Лише для мене.
(Камо-но Нагаакіра)

(IV, 403)
Немов жалкуючи,
Що у нічному небі
Осіній місяць скоро пропаде,
Ще вдосвіта човни свої виводять
У океан осімські рибаки.
(Фудзівара-но Іетака)

(V, 437)
На кленах знизу листя опадає.
У горах сутінки,
Осіній дощ мрячить.
І оленя промоклого невдовзі
Самотній голос, мабуть, зазвучить.
(Фудзівара-но Іетака)

(V, 445)
Плач оленя
Збудив посеред ночі,
І я згадав
Обірваний свій сон,
Наповнений осінньою журбою.
(Архієпископ Дзієн)

(V, 472)
Сюркочуть коники!
Але осінні ночі
Погроху холоднішими стають:
Мов віддаляючись,
Слабкішає їх голос.
(Сайгьо-хосі)

(V, 506)

Своїми крилами
Чіпляючись за хмари,
Кричать у горах гуси,
А мені
Осінній вітер рукави тріпає.
(Фудзівара-но Іетака)

VI Зимові пісні

(VI, 552)

Бентежить душу
Безпричинний смуток,
Коли услід за вітром із дерев
Багряне листя
В жовтні облітає.
(Фудзівара-но Такаміцу)

(VI, 563)

Холодна мряка!
В горах буревій
Пожовкле листя із дерев здуває...
І знов не просихають
Рукави!
(Сінано)

(VI, 624)

Дивлюсь на поле,
Де під очеретом
Трава, схилившись, сохне у журбі,
І розумію,
Що зима настала!
(Ідзумі Сікібу)

(VI, 638)

Дивлюсь і бачу:
Вже прийшла зима,
Тонкою кригою

Покрився край затоки,
А в гирлі річки плавають качки.
(Сьокусі-найсінно /принцеса Сьокусі/)

(VI, 667)
Прокинувся сьогодні до світання,
Почувши тріск:
Під сніжним тягарем
Бамбукова
Зламалась огорожа.
(Фудзівара-но Норікане)

(VI, 670)
Ну, як мені позбутися
Печалі,
Коли пожовкле листя на дубах
На схилах гір
Сніжинки посипають?
(Фудзівара-но Куніфуса)

VII Пісні-вітання

(VII, 714)
Пісок на березі
Затоки Суміное –
І той подовгу береже сліди
Тих журавлів,
Що тут колись ходили!
(Ісе)

(VII, 716)
Спливуть віки –
Лише вітрів осінніх
Мінятись буде голос...
А сосна,
Що на вершині, кольору не змінить!
(Осікоті-но Міцуне)

(VII, 721)

Пронсяться над нею урагани,
Бурхливі хвилі точать
Без жалю,
Але стоїть одвіку
В морі скеля!
(*Ise*)

(VII, 724)

Твоя доба
Нехай триває вічність,
І незліченною хай буде кількість літ!
Сіяй, мов сонце,
У безхмарнім небі!
(*Мінамото-но Акіфуса*)

VIII Пісні скорботи

(VIII, 758)

Сумний кінець
І у моєї долі...
Що по мені залишиться колись?
Димок погребний,
Мов серпанок в полі!
(*Оно-но Коматі*)

(VIII, 775)

Роса також зникає!
Але згодом
Ми знову бачимо її...
Так з чим тоді
Людини смерть раптову порівняти?
(*Ідзумі Сікібу*)

(VIII, 817)

Написане ще довго не зітреться,
Але чи глянуть ті

На ці рядки,
Кому судилось
Довше нас прожити?
(Мурасакі Сікібу)

(VIII, 818)
Як довго пам'ятають люди тих,
Хто їх покинув,
І коли забудуть?
Сьогодні ми сумуємо без них,
А завтра нас оплакувати будуть!
(Кага-но Сьонагон)

(VIII, 856)
*(Випадково натрапивши серед речей на листа тієї,
що давно покинула цей світ, написала близькій їй людині)*
Живеш –
І не замислишся ніколи
Про власну долю,
Доки не прийде
Скорботна звістка про чиюсь кончину!
(Мурасакі Сікібу)

IX Пісні розлуки

(IX, 859)
Довірся гусям!
І вони на крилах
На північ понесуть твої листи
Рядками нескінченними
У хмарах!
(Мурасакі Сікібу)

(IX, 881)
Я вірю,
Що сьогоднішня розлука
Не буде довгою...
А що, як саме так

Моя остання подорож почнеться?
(Сюн'е-хосі)

(IX, 891)
Не забувай мене,
Поклавши навіть
Свою голівку на чужий рукав!
Візьми на згадку місячного сяйва,
Политого сльозами, на моїм...
(Фудзівара-но Садаіе /Тейка/)

X Подорожні пісні

(X, 918)
Коли у сутінках
Захмарюється небо,
Бурхливі хвилі
Рвуться до човна,
Душа моя холоне від тривоги!
(Мурасакі Сікібу)

(X, 955)
Невже тепер
Залишились позаду
Захмарені численні піки гір,
Де лютим буревіям на поталу
Мого вбрання дістались рукави?
(Фудзівара-но Масацуне)

(X, 964)
В які поля
Податися мені
У сутінках вечірніх?
І якої
Травички в узголів'я назбирать?¹
(Камо-но Нагаакіра)

¹ Гра слів: яп. слово "тігіру" може означати: "рвати, збирати", а також: "присягатися /в коханні".

XI-XV Пісні кохання

(XII, 1099)

В ущелину між скелями сховаюсь
Далеко в горах
Від людських очей
І в самоті
Порину в тужні думи!
(Сайгьо-хосі)

(XII, 1107)

Очей закоханих
Не зводжу з того боку
На небосхилі, де стоїть твій дім.
І раптом – краючи серпанок,
Дощ весняний!
(Фудзівара-но Тосінарі)

(XII, 1113)

Чи довго ще залишилось мені
На цьому світі жити –
Я не знаю,
Але цей біль жагучий –
Назавжди!
(Фудзівара-но Йосітака)

(XII, 1130)

Усупереч обітницям,
Ти знову
Сьогодні так далеко, як хмарки
У небі над Повернення горою,
Та попри все, чекатиму тебе!
(Камо-но Сігемаса)

(XIII, 1204)

Тебе чекати буду край порога
І теж одна

До спальні не ввійду...¹
Не поспішай занадто, місяченьку,
Ховатися за гори уночі!
(*Сьокусі-найсінно /принцеса Сьокусі/*)

(XIV, 1262)
(*Написала одній людині*)²
Я бачила,
Куди сховався місяць,
Такий яскравий, ясний...
Попри це,
Всю ніч чекала, дивлячись на небо!
(*Мурасакі Сікібу*)

(XIV, 1263)
(*Віри-відповідь*)
Зубчасті гори,
Де ховався місяць,
Закрили хмари –
Мабуть, через це
В твоїй душі і зникло його сяйво!
(*Невідомий автор*)³

(XIV, 1271)
Усі мене забули!
Але знають про це лиш дощ,
Що мочить рукави,
Та безсердечний місяць
Над горою.
(*Дайдзьо Тенно /імператор Готоба/*)

¹ Алюзія на вірш невідомого автора “Нехай покрие стрічку темно-синю...” з поетичної антології “Кокін-сю” (XIV, 693).

² Вважається, що цей вірш був адресований Фудзіварано Нобутака – чоловікові поетеси.

³ Вважається, що вірш-відповідь написав Фудзіварано Нобутака – чоловік поетеси.

(XIV, 1274)

Кохання смуток.
Від жагучих сліз,
Здається, навіть небо похмурніло:
Яскравий місяць в спальні
Потьмянів!
(Гон-тюнагон Кінцуне)

(XIV, 1277)

“Ніколи не забуду!” – запевняла,
Прощаючись...
Лиш місяць, що в ту ніч
Світив над нами,
Іноді заходить...
(Фудзівара-но Арі-іе)

(XIV, 1297)

Яка байдужа!
Мабуть, розлюбила.
Та дорікати не стану,
Бо ж колись
Були ми з нею зовсім не знайомі!
(Сайтьо-хосі)

(XIV, 1330)

Ті сльози,
Що сьогодні на світанні
З очей моїх котились на рукав,
Услід за дзвонами
До неба піднялися!
(Архієпископ Дзіен)

(XV, 1336)

На наші білосніжні рукави
Росинки падають,
Віщуючи розлуку,
А душі вітер
Смуток пронизав!
(Фудзівара-но Садаіе /Тейка/)

(XV, 1343)

Якщо це правда, що життя – роса,
Я згоден зникнути,
Аби хоч раз почути
Її, жорстокої, розкаяння слова...
Та зникнувши, чи зможу їх розчути?
(Фудзівара-но Мотодзане)

(XV, 1344)

*(Написано від імені чоловіка,
який перестав отримувати відповіді на свої листи до коханої)*
Приїхати невдовзі обіцяла...
Засохле листя
Вітер позривав –
Нічний росі
Нема за що чіплятись!
(Ідзумі Сікібу)

XVI-XVIII Різні пісні

(XVI, 1470)

Із білоквітом, що злітає з вишень,
Порівнюю в думках
Цей грішний світ!
Але куди мені
Від нього дітись?
(Сайґо-хосі)

(XVI, 1520)

Спустившись з гір зубчастих,
Поміж сосен
Усе ще блимає, мигтить
З останніх сил
Такий люб'язний місяць світанковий!
(Фудзівара-но Нарікійо)

(XVII, 1613)

За вітром стелиться
Димок із Фудзіями,
Зникаючи у небі,
Ніби він
Мені, нетямі, вказує стежину.
(*Сайгьо-хосі*)

(XVII, 1657)

Якби у мене приятель знайшовся
В гірським селі,
Якому світ обрид,
Ми з ним про прикрощі життя
Поговорили б!
(*Сайгьо-хосі*)

(XVIII, 1807)

Уважно прислуховуюсь до дзвонів
У сутінках вечірніх,
Мов збагнуть –
Чи ще колись я їх почую? –
Хочу.
(*Ідзумі Сікібу*)

(XVIII, 1819)

*(Надіслала тому, хто вранці після буревію нічого навіть не
спитав про свою дитину)*

В долині Міягі
Шалений вітер
Пронісся уночі,
Але ніхто
Про долю крихітки-хагі не запитає!
(*Акадзоме Емон*)

XIX

Синтоїстські обрядові пісні

(XIX, 1853)

Яка печаль!

В моїм саду на сливі,
Що сам Господар незабутній посадив,
Жорстокі люди
Гілочку зламали!
(Невідомий автор)

(XIX, 1858)
Старіючи,
Стаю все більше схожим
На Тебе, Боже!
Потай від людей
Чекаю зустрічі з Тобою нетерпляче!
(Невідомий автор)

(XIX, 1873)
Якщо мене питають земляки,
Про радість і про горе
В грішнім світі
Я їм повідаю
Всю правду залюбки!
(Невідомий автор)

(XIX, 1875)
Очей не відвести!
Зникають хмари
Над горами святими¹,
І з небес
Вечірнє сяйво місяця струмує!
(Дайдзьо Тенно /імператор Готоба/)

XX Буддійські обрядові пісні

(XX, 1952)
Немов дороговкази,

¹ Святі гори – поетична назва гір провінції Ісе, де розташовані найдавніші синтоїстські храми Японії.

На узбіччі –
Маленькі світлячки,
І я один
Прямую в неба темряву вечірню!
(Дзякудзен-хосі)

(XX, 1953)
Розтануть хмари,
Небо проясниться,
І, як завжди,
Над грішним світом цим
Кружляти буде місяць яснолиций!
(Дзякудзен-хосі)

(XX, 1959)
Як білі хмари, з горами зустрівшись,
Вершини покидають,
Так і я
Цей світ обридлий
Вже давно б покинув!
(Мінамото-но Суехіро)

(XX, 1966)
О! Як би ми
Зненавиділи світ,
Якби не знали,
Що нещастя наші
Минулим теж зумовлені життям!
(Нідзьоноін-но Санукі)

(XX, 1973)
Якщо це сон – це сон!
Але ж і дійсність
Від сну не відрізнити!
Пробуджусь
І не збагну ніяк: в якому світі?
(Акадзومه Емон)

Переклад І. Бондаренка

ХЯКУ-НІН ІС-СЮ

(«По одному віршу
ста поетів»)

1235 р.

百人一首

ХЯКУ-НІН ІС-СЮ

або

«ПО ОДНОМУ ВІРШУ СТА ПОЕТІВ»

Якщо більшість японських поетичних антологій VIII-XIII ст., починаючи з “Ман-йо-сю” (середина VIII ст.) і закінчуючи “Сінкокін-вака-сю” (1205 р.), мали статус офіційних і укладалася за наказом того чи іншого імператора, то антологія “Хяку-нін іс-сю” (百人一首 – “По одному віршу ста поетів”) була укладена 1235 р. поетом Фудзіварою Тейка (Фудзівара-но Садаіе) (1162-1241) за власної ініціативи на прохання його родича – Уцуномія Йоріцуна, відомого заможного самурая, який, побудувавши новий палац у місцевості Огура, вирішив прикрасити розсувні паперові перебірки *сьодзі* між його кімнатами малюнками відомих художників того часу в супроводі текстів відповідних віршів кращих японських поетів минулих часів і сучасності. Фудзівара Тейка, який на той час уже встиг здобути гучну славу укладача поетичної антології “Сінкокін-вака-сю”, із задоволенням виконав прохання батька молодої дружини свого сина. А мистецтво укладання поетичних збірок цінувалося тоді не менше, ніж уміння писати вірші.

Зміст і структуру поетичної антології “По одному віршу ста поетів” (“Хяку-нін іс-сю”, 1235 р.) віддзеркалює її оригінальна назва – до складу антології увійшли сто кращих віршів ста японських поетів, які жили в період з другої половини VII ст. до першої третини XIII ст.

Цікаво, що до кінця XVI ст. поетична збірка “По одному віршу ста поетів” Фудзівари Тейка залишалася практично не відомою навіть найпалкішим шанувальникам японської класичної поезії. І раптом ця невеличка за обсягом антологія, яка в письмовому вигляді тривалий час припадала пилом на полицях родинної бібліотеки нащадків родини Тейка, почала розходитися по країні сотнями і тисячами списків, перетворившись на справжню народну книгу, своєрідний японський “Кобзар”, хіба що з тією різницею, що містив він вірші не одного поета, а кращі поезії ста відомих поетів, написаних у

жанрі *танка*.

Цій винятковій популярності антології “Хяку-нін іс-сю”, вірші якої знає сьогодні напам’ять майже все доросле населення країни, сприяло знайомство японців зі грою в карти після появи в країні в 1543 р. перших європейців – португальських місіонерів-єзуїтів, які прибули сюди з тодішньої Формози (нині о. Тайвань). Народилася нова захоплююча поетична гра, яка отримала назву “Ута-гарута” (歌カ^カルタ; заст.: 歌加留多 – “Карти-пісні” або “Поетичні карти”). Її учасники повинні якомога швидше з’єднати разом дві частини одного вірша. Ці частини (відповідно: 3 і 2 рядки) записувалися на різних картах, загальна кількість яких складала двісті штук. Половину перетасованої колоди карт із початковими рядками віршів (так звані “*йо-міфуда*” 読札, досл.: “карти, що читаються”) тримав у руках і читав уголос ведучий, а учасники гри мусили швидко знайти продовження вірша серед іншої половини карт, розкладених на підлозі (так званих “*торіфуда*” 取札 – досл.: “карти, що беруть”).

Особливо популярною ця поетична гра була й залишається донині в новорічну ніч. Практично всі загальнонаціональні канали телебачення Японії у своїх святкових новорічних програмах, а також у перші дні січня обов’язково транслюють фінальні змагання з цієї цікавої інтелектуальної гри, яка зазвичай проходить під егідою того чи іншого члена японської імператорської родини, а імена переможців, які отримують чималі грошові чи інші коштовні призи, стають відомими всій країні.

Поетичні сюжети та образи антології “Хяку-нін іс-сю” свого часу надихали на творчість багатьох японських художників, зокрема, таких всесвітньо відомих майстрів пензля, як Хокусай (Кацусіка Хокусай, 1760-1849), Хіросіге (Андо Хіросіге, 1797-1858) та ін., які багато разів малювали до її численних видань чудові ілюстрації.

Саме поетична антологія “По одному віршу ста поетів” стала першою збіркою японської класичної поезії, з якою познайомилися європейці. Йдеться про англomовний переклад цієї антології, виконаний Ф.В. Діккінсом (1838-1915) і надрукований наприкінці 1866 р. у Лондоні (**Dickins F.V. Hyak nin is’shiu, or, Stanzas by a Century of Poets, Being Japanese Lyrical Odes. – London: Smith, Elder. – 1866**).

Перший переклад українською мовою поетичної антології “Хяку-нін іс-сю” був здійснений лише через сто років Ігорем Шанковським і надрукований у Мюнхені 1966 р. (**Сто поетів – сто пісень. Гаку-нін**

ішшу: збірник давньої японської поезії. Серія для аматорів. (Вступ та переклад Ігора Шанковського). – Мюнхен: Видавництво “На горі” І. Костецького. – 1966. – 109 с.). У передмові до цього видання І. Шанковський зазначає, що “вкластися в точний розмір танки і в той же час передати українською мовою багатючий зміст мініатюрної поезії – попросту неможливо” (див.: Шанковський І. Антологія “Сто поетів – сто пісень // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур Сходу (тексти, літературно-наукові статті): Хрестоматія / Упорядник Л.В. Грицик. – К.: ВПЦ “Київський університет”. – 2006. – С. 668). Саме тому цей відомий український перекладач і літературознавець, називаючи власні переклади “переспівами”, просить вибачення “у серйозних дослідників” і бере на себе “відповідальність за свої переклади як авторизовані” (Там само, с. 669). Для перекладу українською мовою віршів-танка з антології “Хяку-нін іс-сю” І.Шанковський обирає силабо-тонічний п’ятистопний ямб із різними комбінаціями римування відповідних рядків у віршах (а-б-б-а-а, а-б-б-а-б тощо). Як приклад, наведемо два вірші з антології «Хяку-нін іс-сю» в перекладах І.Шанковського:

*Вертаюся в село, де я зростаю:
нових облич мій зір уже не знає.
Та запах пелюсток, що долітає
з-за брам твоїх, – незмінний: унаяв
він пахощі дитинства навіває!*

(№ 35, Кі-но Цураюкі)

*Темніє вечір, лагідний вітрець,
І потічок дзюркоче коло Нари,
І плюскіт богомольців... Як примари!
Купаються при храмі. Під кінець –
Здається літній сон з небес, із хмари*

(№ 98, Дзюніі Іегака)

Попри його власні заяви, ми вважаємо запропоновану І. Шанковським строфічну форму для перекладу японських віршів-танка дуже вдалою, а самі переклади досконалими й адекватними, хоча й дещо багатослівними.

На жаль, за радянських часів усе, що друкувалося за кордоном українською мовою, автоматично отримувало тавро “антирадянської

літератури”, а тому ця збірка перекладів Ігора Шанковського, яка, до того ж, була видана обмеженим накладом за рахунок самого перекладача, у сьогоднішній Україні є раритетним виданням, ознайомитися з яким можна хіба що в читальній залі Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського.

Серед імен японських поетів, вірші яких увійшли до складу “Хяку-нін іс-сю”, зустрічаються як відомі імена:

Какіномото-но Хітомаро (др. пол. VII - поч. VIII ст.),
Ямабе-но Акахіто (пер. пол. VIII ст.),
Тюнагон Якамоті (Отото-но Якамоті) (718/?/-785),
Кісен-хосі (пер. пол. IX ст.),
Оно-но Коматі (834/?/-900/?/),
Содзьо Хендзьо (816-890),
Арівара-но Наріхіра (825-880),
Фудзівара-но Тосінокі (?/-907/?/),
Ісе (877/?/-938/?/),
Сосей-хосі (др. пол. IX - поч. X ст./?/),
Фун'я-но Ясухіде (?/ - кін. IX ст.),
Ое-но Тісато (др. пол. IX - поч. X ст.),
Канке (Сугавара-но Мігідзане) (845-903),
Мінамото-но Мунеюкі (?/-939),
Осікогі-но Міцуне (кін. IX - пер. пол. X ст.),
Мібу-но Тадаміне (др. пол. IX - поч. X ст.),
Кі-но Томонорі (?/-905/?/),
Кі-но Цураюкі (868-946),
Кійоха(ва)ра-но Фукаябу (кін. IX - поч. X ст.),
Ідзумі Сікібу (978/?/-/?/),
Мурасакі Сікібу (973/?/-1019/?/),
Сей-Сьонагон (966/?/-1027/?/),
Сайгьо-хосі (Сато Норікійо) (1118-1190),
Сьокусі-найсінно (Сікісі-найсінно) (?/-1201),
Дзюні Іетака (Фудзівара-но Іетака) (1158-1237),
Готоба-ін (Дайдзьо-тенно) (1180-1239),
Фудзівара-но Садаіе (Фудзівара-но Тейка)(1162-1241);

так і імена маловідомих поетів:

Сарумару-даю (?),
Семімару (IX ст./?/),
Сандзьо-но удайдзін (873-932),

Тейсінко (Фудзівара-но Тадахіра) (880-949),
Укон (пер. пол. X ст.),
Сангі Хітосі (880-951),
Фудзівара-но Мітінобу (972-994),
Рьодзен-хосі (пер. пол. XI ст.)
Мінамото-но Канемаса (кін. XI - поч. XII ст.),
Сакьо-но дайбу Акісуке (1090-1155),
Тайкеммон-ін-но Хорікава (пер. пол. XII ст.),
Доін-хосі (Фудзівара-но Ацуйорі) (1090-1182/?/),
Імбумон-ін-но тайфу (1131/?/-1200/?/),
Нідзьо(но)-ін-но Санукі (1141/?/-1217/?/) та ін.

Це свідчить про те, що укладач антології “Хяку-нін іс-сю” Фудзівара Тейка віддавав перевагу художній цінності конкретного поетичного твору перед гучністю імені того чи іншого поета.

Оскільки відібрані укладачем поезії супроводжувалися (а, можливо, супроводжували) відповідними малюнками, які перекликалися зі змістом конкретного вірша (чи, навпаки, із сюжетом намальованої картини), тематика переважної більшості поетичних творів антології “По одному віршу ста поетів” зводиться до двох головних тем:

- а) вірші про природу – 46 *танка*,
- б) вірші про кохання – 43 *танка*.

Якщо проілюструвати вірші про природу відповідними пейзажними картинками художникам, які прикрашали новий палац Уцуномія Йоріцуна, було не складно, то “намалювати” суто любовний сюжет було набагато складніше. Можливо, саме тому Фудзівара Тейка намагався відбирати переважно такі вірші про кохання, у яких, окрім опису почуттів та емоцій, були наявними також реалії матеріального світу.

Решту поетичних творів складають ліричні поезії загальнофілософського змісту: мінливість людської долі, швидкоплинність життя, неминучість старості, смерті то-що (*див.*: № 10, 11, 45, 57, 66, 84, 86, 95, 96, 99, 100). Однак схожі філософсько-ліричні мотиви відчуваються також у багатьох віршах про природу і навіть про кохання, коли те чи інше природне явище, предмет тощо асоціюється з людською долею, почуттями, емоціями (*див.*: № 8, 9, 23, 28, 33-35, 47, 70, 75, 78, 83, 85, 86, 93).

Якщо японські вірші про кохання, у тому числі й ті, що увійшли до складу збірки “Хяку-нін іс-сю”, за своїм змістом і палітрою ху-

дожніх образів мало чим відрізняються від любовної лірики інших народів, то японській пейзажній ліриці притаманна глибоко національна специфіка, обумовлена особливим ставленням японців до оточуючого їх світу природи, що має насамперед релігійне (синтоїстське) підгрунття. Мало хто з народів світу вмів так шанувати та цінувати красу довколишньої природи, красу речей, красу поетичного слова і взагалі красу в будь-яких її проявах, як японці. Почуття прекрасного, формуванню якого в душі мешканців Японських островів, на нашу думку, сприяє не тільки давня культурна традиція, але й неповторно чарівна природа Японії, є чи не найголовнішим емоційним почуттям будь-якого японця у хвилину його дозвілля.

Великий індійський письменник і поет Рабіндранат Тагор (1881-1941), який тричі побував у Японії, виступаючи з лекцією перед студентами університету Кейо під час своїх перших відвідин цієї країни в 1916 р., сказав: “Японія дала життя досконаліш за формою культурі і розвинула в людях таку властивість зору, коли правду бачать у красі, а красу у правді” (**Кавабата Я. Существование и открытие красоты // Японские дзуйхицу. – С-Пб., 1998. – С. 532**).

Японці ніколи не сприймали красу як постійну, перманентну сутність речей та явищ, а лише як швидкоплинне, мінливе внутрішнє почуття, що народжується в душі людини і незабаром зникає. При цьому споглядання прекрасного у свою чергу зовсім не обов’язково породжує в їхньому серці емоційний сплеск захоплення або радості. Швидше навпаки, дзен-буддійське розуміння швидкоплинності буття викликає в душі японця відчуття незрозумілого смутку, таємничої печалі – того, що самі японці називають словом “*аваре*” (哀れ; заст.: 憐れ – “журба”; “співчуття”, “жалість”). “Якби людське життя було вічним і не зникало б одного чудового дня, як роса на рівнині Адасі, не розвіювалося б, неначе дим над горою Торібе, не було б у ньому стільки таємничої чарівності. Світ чарує саме своєю мінливістю” – писав у своїх “Записках від нудьги” (徒然草 – “Цуредзурегуса”) відомий буддійський чернець Кенко-хосі (справжнє ім’я: Урабе Канейосі, 1283-1352) (**Кэнко-хоси. Записки от скуки // Классическая японская проза XI-XIV веков. – М., 1988. – С. 317**).

Перший японський лауреат Нобелівської премії з літератури Кавабата Ясунарі (1899-1972) у своїй нобелівській лекції (1968 р.), яку він красномовно назвав “Красою Японії народжений”, зазначав: “Коли милуєшся красою снігу чи місяця, коли тебе чарує краса чотирьох

пір року, коли пробуджується свідомість і ти відчуваєш благодать від зустрічі з прекрасним, тоді особливо сумуєш за другом: хочеться розділити з ним цю радість” (**Кавабата Я. Существование и открытие красоты // Японские дзуйхицу. – С-Пб., 1998. – С. 510).**

Він же у статті зі схожої тематики “Існування і відкриття краси”, цитуючи уривки дискусії Мацуо Басьо з його учнями Сьохаку, Кьо-раєм і Сіко про суть прекрасного, зокрема, акцентуючи увагу на словах Кьо-рая про те, що “прекрасне народжується самостійно у відповідну мить”, і що “важливо схопити цю мить”, від себе додає: “Прекрасне народжується у процесі відкриття існуючої краси, при переживанні відкритої краси і під час відтворення пережитої краси. У словах “прекрасне народжується самостійно у відповідну мить” найголовнішим є усвідомити те, що означає “у відповідну мить” і як “схопити цю мить”, або, краще сказати, благовоління Неба. Якщо вдалося “схопити цю мить”, це означає, що тебе облагодіяв Бог краси” (**Там само, с. 537).**

На наше переконання, саме це неперевершене вміння японських поетів, у тому числі, й авторів поетичної антології “По одному віршу ста поетів”, “схопити мить”, а головне – зафіксувати її, тобто стисло описати у відповідній віршовій формі (підкреслимо: описати не почуття, породжені “цією миттю”, а саме “цю мить”), і сприяло появі та розквіту в японській поезії, таких унікальних за своєю лаконічністю поетичних жанрів, як *танка* та *хайку*.

І.П. Бондаренко

ХЯКУ-НІН ІС-СЮ

1
Притулок тимчасовий
Відшукав я
В осіннім полі,
І роса щоніч
Зволожує мого вбрання рукава.
(Тендзі-тенно, 627-671)

2
Весні на зміну
Літо йде духмяне,
І білий шовк
Своїх небесних риз
Просушує на схилах Кагу-яма¹.
(Дзіто-тенно, 645-702)

3
Невже цю ніч,
Цю нескінченну ніч,
Що тягнеться,
Мов довгий хвіст фазана,
На самоті проводити мені?
(Какіномото-но Хітомаро, друга пол. VII – початок VIII ст.)

4
Хто до затоки Таго² шлях здолає,
Побачить теж,
Як Фудзіями³ пік
Новий сніжок
Потроху присипає.
(Ямабе-но Акахіто, перша пол. VIII ст.)

¹ *Кагу-яма* – одна з трьох найвідоміших мальовничих гір у провінції Ямато (нині преф. Нара).

² *Таго* – назва затоки на узбережжі Тихого океану.

³ *Фудзіяма* – гора в центральній частині о. Хонсю.

5

Ще більший смуток
Осінь навіває,
Коли долине з жовтолистих гір
Плач оленя,
Що любов підкликає.
(*Сарумару-даю, /?/*)

6

Покритий інеем
Сорочачий місток¹
У темнім небі раптом забіліє,
І непроглядна ніч
Сповис світ.
(*Тюнагон Якамоті, 718/?/-785*)

7

В просторах неба зоряного –
Місяць.
Невже це він колись
У Касуга²
Над схилами Мікаса³ піднімався?
(*Абе-но Накамаро, 698-770*)

8

Живу собі
В оленячім краю,
Що на південнім сході
Від столиці.
Юдоллю⁴ всі оселю звать мою.
(*Кісен-хосі, перша пол. IX ст.*)

¹ *Сорочачий місток* – за легендою, на мосту, що раз на рік наводять через Небесну Річку (Чумацький шлях) у нічному небі сороки, зустрічаються закохані зірки Вега та Волопас, покарані і розлучені Богами.

² *Касуга* – назва місцевості на схід від м. Нара.

³ *Мікаса* – гора поблизу м. Нара.

⁴ В оригіналі: *Удзі-яма* – гірський масив на схід від м. Кіото. У вірші гра слів: назву Удзі, написану графемами хіраґани, можна прочитати також як “земля печалі”, “край смутку”, “юдоль”.

9

Поблякнув і опав.
Вишневий цвіт
І я марнію,
Дивлячись подовгу,
Як нескінченний дощ полоще світ.
(*Оно-но Коматі, середина IX ст.*)

10

Ось і вона!
Знайомі, незнайомці.
Хтось повертається,
Хтось вирушає в путь.
Застава зустрічей¹ – розлучниця-застава!
(*Семімару, IX ст. /?/*)

11

Рибальський човне!
Людям передай,
Що стрів мене,
Коли безкрайнім морем
Я в Ясосіму² плив – вигнання край.
(*Сангі Такамура, 802-852*)

12

Небесний вітре!
Повівом своїм
Закрий у хмарах стежку,
Щоб у танці
Дівочі постаті затримались на мить!³
(*Содзьо Хендзьо, 816-890*)

¹ Застава Зустрічей (*Аусака-но сєкі*) – давня гірська застава на схід від м. Кіото.

² *Ясосіма* – давня назва о. Окі, що знаходиться поблизу західного узбережжя Тихого океану (преф. Сімане). За давніх часів – місце заслання аристократів.

³ Йдеться про церемоніальний танець *Госеті*, який виконувався п'ятьма танцівницями під час свята “Зустрічі нового врожаю”. За легендою, першими виконавцями цього танцю були небесні феї.

13

Глибокою
Закоханих рікою¹
Стають з гори Цукуби²
Два струмки.
Моя любов до тебе є такою ж!
(*Йодзей-ін*, 868-949)

14

Хто вигадав
Цих візерунків сум?
Прихована печаль³
Із краю Мітіноку⁴!
Я не спромігся б на таку красу.
(*Кавара-но Садайдзін*, 822-895)

15

У весняному полі
Перші трави
Для тебе я зриваю –
Білий сніг
Обліплює мого вбрання рукава.
(*Коко-тенно*, 830-887)

16

Ми розлучаємось!
Але якщо почую
Крізь сосен шум:
“Чекаю!⁵ Приїжджай!” –

¹ Ріка Закоханих (*Мінано-тава*) – поетична назва ріки, витоки якої знаходяться на горі Цукуба.

² *Цукуба* – гора в північно-східній частині о. Хонсю.

³ Прихована печаль – гра слів: “*сінобу*” може означати назву тканини, яку виготовляли в селищі Сінобу (р-н Мітіноку), і “приховану печаль /сум, смуток”.

⁴ *Мітіноку* – історична назва місцевості (преф. Міягі).

⁵ Гра слів: слово “*мацу*”, записане графемами хіраґани, можна прочитати як “чекати” і як “сосна”.

На крилах із Інаби¹ прилечу я.
(Тюнагон Юкіхіра, 818-893)

17
В добу Богів
Не чули про таке!
Там, де ріка Тацута²
Струмувала,
Мереживо багряне мерехтить.
(Аріварано Наріхіра асон, 825-880)

18
Голубить хвиля
Берег Суміное³
У час нічний.
А ти і уві сні
Очей людських страхаєшся, кохана!
(Фудзіварано Тосіюкі асон, /?/-907/?/)

19
На стеблах очерету
В Наніва⁴,
Хоча і крихітні,
Видніються колінця...
А в нас й коротких зустрічей нема!
(Ісе, 877/?/-938/?/)

20
Мені тепер
Все байдуже під небом!
Нехай поглинуть хвилі Наніва⁵,
Немов той бакен...

¹ *Інаба* – гора поблизу м. Кобе (преф. Хього).

² *Тацута* (Тацута-ґава) – ріка в преф. Нара.

³ *Суміное* – морська затока поблизу м. Осака.

⁴ *Наніва* – давня назва частини узбережжя і морської затоки в районі сучасного м. Осака.

⁵ Див. коментар до вірша № 19.

Я пливу до тебе!
(*Мотойосі Сінно, 890-943*)

21
Не зволікаючи
Прийти пообіцяла
В цю вересневу нескінченну ніч...
Хіба що місяця
Під ранок дочекався!
(*Сосей-хосі, IX – 909/?/*)

22
Пожовклі трави,
Деревця понурі
Тугі пориви хилять до землі...
Як влучно “вітром в горах”¹ нарекли
Осінню бурю!
(*Фун’я-но Ясухіде, /?/ – кінець IX ст.*)

23
Милуюсь місяцем,
А на душі печаль!
Приходить осінь
Не лише до мене,
Але до мене теж вона прийшла!
(*Ое-но Тісато, друга пол. IX – поч. X ст.*)

24
Ми не взяли дарів²
В дорогу ранню,
Та з Божого веління і без них
Гора Підношень³

¹ Ієрогліф 嵐 [арасі], який означає “бурю”, “буревій”, “ураган”, складається з двох частин: верхньої – [яма] (“гора”) та нижньої – [кадзе] (“вітер”).

² В оригіналі: “нуса” – різнокольорові смужки тканини чи паперу (часто з текстом молитов), які прив’язують на деревах поблизу священних місць.

³ Гора Підношень (*Тамуке-яма*) – гора в преф. Нара.

У парчі багряній!
(Канке, 845-903)

25
Цю гору,
Диким хмелем оповиту,
Горою Зустрічей¹ назвали недарма!
Там і для нас
Є стежка непомітна!
(Сандзьо-но удайдзін, 873-932)

26
Вершини Огура²
Золотолисті клени!
Якщо серця ви маєте, то ви
Їх Світлість знов
Зустрінете такими ж!
(Тейсінко, 880-949)

27
В долині Міка³ річка Ідзумі⁴,
Клекочучи джерелами,
Струмує.
Коли востаннє бачив я її?
Чому тепер за нею так сумую?
(Тюнагон Канесуке, 877-933)

28
Трава пожовкла. Жодної душі!
Згадаю –
Ще нестерпнішою стане
Зимова самота
В гірськiм селі.
(Мінамото-но Мунеюкі асон, /?/-939)

¹ Гора Зустрічей (*Аусака-яма*) – див. коментар до вірша № 10.

² *Огура* (Огура-яма) – гора поблизу м. Кіото.

³ *Міка* (Міка-но хара) – долина в преф. Кіото.

⁴ *Ідзумі* (Ідзумі-тава) – ріка в преф. Кіото.

29

Посеред паморозі
Білу хризантему
Хіба що навмання тепер зірву –
В оману вводить очі
Перший іній!
(Осікоті-но Міцуне, кінець IX – перша пол. X ст.)

30

Безжалісно світанок мерехтів,
Нас розлучаючи...
Відгоді час ранковий
Для мене –
Найсумніший у житті!
(Мібу-но Тадаміне, середина IX – поч. X ст.)

31

Неначе пізній місяць
Над селом
У небі світанковому засяяв –
Над Йосіно¹
Сніжити почало!
(Саканоуе-но Коренорі, кінець IX – перша пол. X ст.)

32

В ущелині гірській
Осінній вітер
Кленовим листям річку загатив,
Знесиливши
Води потік бурхливий.
(Харуміті-но Цуракі, /?/-920)

33

В день весняний,
Залитий сяйвом сонця,
Що безтурботно світить споконвік,

¹ *Йосіно* – мальовничий гірський масив, розташований у південній частині преф. Нара.

Вишнева заметіль
Бентежить серце.
(Кі-но Томонорі, /?/-905/?/)

34
Хто з моїх вірних друзів
Ще живий?
Хіба що та сосна, що в Такасаго¹,
Та в давні приятелі
Я їй не годжусь!
(Фудзівара-но Окікадзе, друга пол. IX – поч. X ст.)

35
Мій рідний край!
Одвічна таємничість
Людських сердець
І вишень аромат
Одвічно щирий!
(Кі-но Цураюкі, 866/?/-945)

36
Не встигла ніч
Змінити повечір'я,
Уже світанок
В небі майорить!
Де ж місяцю знайти собі ночівлю?
(Кійовара-но Фукаябу, кінець IX – перша пол. X ст.)

37
Осіньне поле
Вітер засіває
Краплинками сріблястої роси,
Немов коштовні перли
Розсипає.
(Фун'я-но Асаясу, друга пол. IX – поч. X ст.)

¹ *Такасаго* – назва морського узбережжя в преф. Хього, яке здавна славилось своїми віковими соснами.

38

Кохати присягався
І забув!
Що ж, не за себе
Я тепер тривожусь,
А за його хвилююся судьбу!
(Укон, перша пол. X ст.)

39

Приховую кохання,
Як бамбук
Ховає в заростях густих
Свій юний пагін...
Але ж занадто палко я люблю!
(Сангі Хітосі, 880-951)

40

Як не приховую кохання,
Все одно,
Від спогадів
Полум'яніють щоки...
Питаннями всі допекли давно!
(Тайра-но Канеморі, ?/-990)

41

Я покохав!
Як можна покохати
По-справжньому, –
Лиш таячи кохання...
Але плітки попереду летять.
(Мібу-но Тадамі, середина X ст.)

42

Кохати присягалися повік,
Сльозами поливаючи рукава,
Аж поки Мацу-ямі¹
Гострий пік

¹ *Мацу-яма* (повна назва: Суе-но Мацу-яма) – гора на півночі о. Хонсю поблизу м. Тагадзьо (преф. Міягі).

Не вкриють темні хвилі океану!
(*Кійохара-но Мотосукє, 908-990*)

43
До зустрічі з тобою
Я не міг
І уявити навіть щось подібне
Тому, що з серцем
Коїться тепер!
(*Гон-тюнагон Ацутада, 906-943*)

44
Шкода,
Якщо ніколи у житті
Ми більше не зустрінемося! –
Сваритись
Зате підстав не буде вже тоді.
(*Тюнагон Асатада, 910-966*)

45
Сумний кінець
Нікчемного життя!
Мабуть, ніхто
Не буде жалкувати,
Ніхто не скаже й слова співчуття!
(*Кентоку Ко, 924-972*)

46
Як той човняр,
Що через Юра¹ гирло
В човні несеться без стерна,
Я теж
Кочусь нестямно до кохання прірви!
(*Соне-но Йосітада, друга пол. X ст.*)

¹ Юра – назва ріки і морської протоки поблизу м. Міядзу (іст. провінція Танго, нині преф. Кіото).

47

Стару оселю
Хміль оповиває,
Довкола смуток.
Жодної душі!
Хіба що осінь в гості завітає!
(Етьо-хосі, друга пол. X ст.)

48

Як хвиля,
Розшматована об скелі
Буремним вітром,
І моя душа
Вже помарніла від думок пекельних.
(Мінамото-но Сігеюкі, 1?/-1000)

49

Як охоронців вогнища,
Палає
Душа моя закохана вночі!
А вдень, як і вони,
Також згасає.
(Онакатомі-но Йосінобу, 921-991)

50

Лиш завдяки тобі й заради нас
Тепер молюсь,
Аби повік тривало
Життя,
Яким я нехтував весь час.
(Фудзівара-но Йосітака, 954-974)

51

Про те,
Як палко я тебе кохаю,
Можливо, краще розповість полин,
Що на горі Ібукі¹

¹ Ібукі – гора на межі префектур Сіга та Гіфу.

Полихає!
(Фудзівара-но Санеката асон, 1?/-998)

52
Хоча і знаю:
Знов настане ніч,
Коли у сутінках вечірніх
День погасне,
Світанок я ненавиджу все більш!
(Фудзівара-но Мітінобу асон, 972-994)

53
Якби ти знав,
Як забарився ранок,
І як я нудьгувала в самоті,
Всю ніч тебе чекаючи,
Коханий!
(Удайсьо Мітіцуна-но хаха, 937?/-995)

54
Якщо для тебе клятва “Не забуду!”
Колись, коханий,
Стане тягарем –
Той день в моїм житті
Останнім буде!
(Гідосансі-но хаха, 1?/-996)

55
Замовк назавжди
Голос водограю¹
Ще в давнину,
Та струменем дзвінким
Його ім'я в переказах лунає.
(Дайнагон Кінто, 966-1041)

¹ Йдеться про штучний водоспад біля храму Дайкакудзі (Кіото), споруджений за наказом імператора Саґа на початку ІХ ст., який згодом був зруйнований.

56

Ще хоч би раз
Зустрітися нам треба,
Щоб цю останню зустріч пам'ятать
Там, де вже інший світ
І інше небо!
(Ідзумі Сікібу, 978/?/-/?/)

57

Опівночі
Зустрілись на хвилину...
Я навіть упізнати не змогла –
Сховався саме місяць
За хмарину!
(Мурасакі Сікібу, 973/?/-1019/?/)

58

Не встигне вітер
З Аріми¹ дмухнути –
В долині Іна² вже шумить бамбук.
Отак і любий –
Не дає забути!
(Дайні-но саммі, 999-/?/)

59

Дивилася,
Як місяць круторогий
Всю ніч котився небом
І пропав...
Заснула б краще зразу без тривоги!
(Акадзоме-емон, 958/?/-/?/)

60

Через вершину Ое³ в Ікуно⁴ –

¹ *Аріма* (Аріма-яма) – гора в преф. Хього (іст./ про вінця Цу).

² *Іна* – назва долини, розташованої поблизу цієї гори.

³ *Ое* (Ое-яма) – гора в преф. Кіото.

⁴ *Ікуно* – назва мальовничої долини в преф. Кіото.

Занадто довгий шлях!
По “Сходах в небо”¹
Також ніхто
Не ходить вже давно.
(*Косікібу-но найсі, 1000/?/-1025*)

61
Восьмипелюстка-сакура² із Нари³!
Столиці давньої
Сьогодні аромат
Аж за Дев’яту Браму⁴
Просочився!
(*Ісе-но Тайфу, /?/*)

62
Можливо,
Кукуріканням своїм
Хтось і спромігся ошукати варту,
Заставу Зустрічей⁵
Не обдурити їм!
(*Сей-сьонагон, 966/?/-1027/?/*)

63
Ми розлучаємось назавжди відтепер!
Якби я міг
Бодай про це, кохана,
Устами власними
Оповістить тебе!
(*Сакьо-но дайбу Мітімаса, 993-1054*)

¹ “Сходи в небо” (*Ама-но хасідате*) – назва морської коси поблизу м.Міядзу (іст./ пров. Танго).

² Восьмипелюстка-сакура – махрова японська вишня.

³ *Нара* – столиця Японії в 710-794 рр.

⁴ Дев’ята Брама – поетична назва імператорського палацу. У вірші гра слів: “вісім” – “дев’ять”.

⁵ Застава Зустрічей (*Аусака-но секі*) – див. коментар до вірша № 10.

64

Коли туман
Над річкою Удзі¹
У променях зорі поволі тане,
Тичинки верш з'являються в воді
І тягнуться по міліні рядами.
(Гон-тюнагон Садайорі, 995-1045)

65

Не просихають
Від образи рукави.
Але ще більше жалкувати буду,
Якщо спаплюжать язиками люди
Моє ім'я!
(Сагамі, середина XI ст.)

66

Давай удвох
На долю нарікати!
Мене так само,
Сакуро гірська²,
Ніхто не хоче бачити і знати.
(Дайсодзьо Гьосон, 1055-1135)

67

Хоча б на мить
У цю весняну ніч
Тобі на руки голову схилити! –
Та навіть це
Зганьбить ім'я мені.
(Суо-но найсі, середина XI – поч. XII ст.)

68

Якщо і повікую ще,

¹ Удзі(-гава) – річка, яка протікає поблизу м. Кіото і впадає в озеро Біва (Бівако).

² Гірська сакура (яп.: “яма-дзакура”) – у класичній поезії символ самотності.

Одначе
Нічого краще місяця цього
В нічному небі
Я вже не побачу!
(*Сандзьо-но ін, 976-1017*)

69
З гори Мімуру¹ золотого зриває
Безжалісно
Осінній буревій –
В парчу ріку Тацуту²
Одягає.
(*Ноін-хосі, 988-/?/*)

70
Засмучений,
Надвір з оселі вийшов,
А довкруги те ж саме, що в душі –
Осінні сутінки,
Здається, ще сумніші.
(*Рьодзен-хосі, перша пол. XI ст.*)

71
Смеркається!
У полі край воріт
Осінній вітер щось шепоче рису
І рветься
В очеретяний курінь.
(*Дайнагон Цуненобу, 1016-1097*)

72
Лиш прислухаюсь здалеку,
Як жваво
Бурчать сердиті хвилі в Такасі³.
Наблизитись боюсь –

¹ *Мімуру(-яма)* – гора поблизу м. Ікома (преф. Нара).

² *Тацута(-тава)* – річка в преф. Нара.

³ *Такасі* – назва місцевості в преф. Осака.

Змочу рукава!
(Юсі Найсінно-ке-но Кії, середина XI – початок XIIст.)

73
Не піднімайся високо,
Благаю,
Серпанку світанковий! –
Вишень цвіт
Вершину Такасаго¹ прикрашає.
(Гон-тjонагон Масафуса, 1041-1111)

74
Молив Богів
Я зовсім не про це!
Чому ж вона така немилосердна,
Як буревій
Зі схилів Хацусе²?
(Мінамото-но Тосійорі асон, 1055-1129)

75
Твоя обцянка
В житті моїм була,
Немов роса
Засохлому долину...
Надія вслід за осінню пішла.
(Фудзівара-но Мототосі, 1060-1142)

76
Виходиш море –
Вітер, щогли гнуться,
І здалеку
Пінисті гриви хвиль
Хмаринками на обрії здаються.
(Хоссьодзі Нjудо Сакі-но кампаку дайдзьо дайдзін, 1097-1164)

¹ Такасаго – гора в преф. Хього.

² Хацусе (Хацусе/-но/-яма) – назва гори і буддійського храму богині Каннон на її вершині (преф. Нара).

77

Гірська ріка
Прискорює свій плин
На міліні,
А трапиться їй скеля –
Розділиться й сплітає рукави.
(*Сутоку-ін, 1119-1164*)

78

Як часто будить вас,
Мої відважні
І юні стражники біля воріт Сума¹,
Крик куликів
Над островом Авадзі²?
(*Мінамото-но Канемаса, кін. XI – поч. XII ст.*)

79

Осінній вітер
Хмари розпинає,
А крізь прогалини на небі
Де-не-де
Яскравий місяць зрідка проглядає.
(*Сакьо-но дайбу Акісуке, 1090-1155*)

80

Не знаю,
Чи надовго це кохання?
Переплелися в серці почуття,
Немов волосся чорне
На світанні.
(*Тайкеммон-ін-но Хорікава, перша пол. XII ст.*)

81

Зозулі голос!

¹ *Сума* – стародавня застава на узбережжі Внутрішнього Японського моря напроти о. Авадзі.

² *Авадзі* – острів у Внутрішньому Японському морі.

Придивлявся довго –
Крім місяця ранкового,
На жаль,
Так і не зміг розгледіти нічого.
(Готокудайдзі-но садайдзін, 1139-1191)

82
Тягар думок!
Та треба якось жити.
Ось тільки сльози розпачу свого
Усе ніяк не можу
Зупинити.
(Доін-хосі, 1090-1182/?/)

83
Від світу грішного
Куди втекти – не знаю!
У глухомань гірську?
Але ж і там
Крик оленя розпачливий лунає.
(Котайгогу-но дайбу Тосінарі, 1114-1204)

84
Як житиму,
То, може, й про сьогодні
Колись згадаю з тугою в душі!
Як згадують
Минулих літ знегоди.
(Фудзівара-но Кійосукє асон, 1104-1177)

85
Всю ніч у роздумах!
Світанок забарився.
До спальні крізь шпарину у вікні
Немилосердний морок
Просочився.
(Сюн'є-хосі, 1113-1191/?/)

86

Ці сльози! Звідки? –
Не збагнеш відразу...
Невже це місяць смутку додає,
Запрошуючи
Пожуритись разом?
(*Сайгьо-хосі, 1118-1190*)

87

Дощу краплинки
Все ще досихають
На листі в лісі,
А уже туман
Осінні сутінки угору піднімають.
(*Дзякурен-хосі, 1139/?/-1202*)

88

За ніч коротку,
Ніби забуття
В затоці Наніва¹ очеретинки,
Розплачуюсь коханням
На життя.
(*Кокамон-ін-но бетто, XII ст.*)

89

Життя!
Ти мов намисто з самоцвітів.
Якщо порвешся – рвись!
А якщо ні,
Чи зможу я те, що в душі, таїти?
(*Сьокусі-найсінно, ?/-1201*)

90

Хотіла б я,
Щоб він побачив їх –

¹ *Наніва* – див. коментар до вірша № 19.

Одзімських¹ рибаків
Рукава мокрі...
Вони хоч не линяють, як мої!
(*Імбумон-ін-но тайфу, 1131/?/-1200/?/*)

91
Із-під циновок в інії
Сюрчати
Почав цвіркун сумний...
Невже й мені
Всю ніч на самоті в одежі спати?
(*Токьотоку сессьо Сакі-но дайдзьо дайдзін, 1169-1206*)

92
Як тії скелі
У відкритім морі,
Не просихають рукави й на мить,
Та він байдужий
До чужого горя!
(*Нідзьо-ін-но Санукі, 1141/?/-1217/?/*)

93
Якби цей світ
Таким і був довіку –
Зворушливо сумним,
Як той рибак,
Що човен тягне узбережжям диким!
(*Камакура-но удайдзін, 1192-1219*)

94
З гір Йосіно²
Осінній вітер віє –
Доносить стукіт праників здаля...
А над селом

¹ *Одзіма* – острів поблизу північно-східної частини узбережжя Тихого океану (преф. Міягі).

² *Йосіно* – див. коментар до вірша № 31.

Холодна ніч хмурніє.
(*Сангі Масацуне, 1170-1221*)

95
Чернець нікчемний
Людство заслоняю
Від лиха ряси чорним рукавом –
Для храму ліс
Свячу й благословляю!
(*Сакі-но дайсодзьо Дзєн, 1155-1225*)

96
Не цвіт вишневий
Крутить в заметілі
В саду моєму лютий буревій,
Мої літа –
В тій хуртовині білій!
(*Нюдод Сакі-но дайдзьо дайдзін, 1171-1244*)

97
В Сосновій бухті¹
Зранку і до ночі
Палають водорості,
Як моя душа,
Чекаючи на ту, що йти не хоче!
(*Гон-тїонагон Садаїе /Фудзівара-но Тейка/, 1162-1241*)

98
Вже шепчється
З рікою Нара² вітер...
Лише обряд Очищення³ в воді

¹ Соснова бухта – назва затоки на о. Авадзі у Внутрішньому Японському морі, де колись із водоростей добували сіль. У вірші – гра слів (див. вірш № 16).

² *Нара* – невелика ріка поблизу синтоїстського храму Каміґамо в м. Кіото.

³ Обряд Очищення – (*Місоґі*) синтоїстський обряд омивання, що здійснювався в останню літню ніч.

Нагадує,
Що ще триває літо.
(Дзюнії Іетака, 1158-1237)

99
Ненавиджу
І співчуваю людям –
Тепер моєї туги джерелом
Став остогидлий світ
Журби й облуди!
(Готоба-ін, 1180-1239)

100
Старий масток!
По крайку стріхи
“Трава печалі”¹ густо поросла...
В минулому –
І пристрасті, і втіхи!
(Дзюнтоку-ін, 1197-1242)

Переклад І. Бондаренка

¹ “Трава печалі” (яп.: “сінобу-гуса”) – дослівний переклад назви одного з видів японської папороті (лат.: *Davallia Mariesii* Moore).

ДОДАТОК:

ОРИГІНАЛЬНІ ЯПОНСЬКІ ТВОРИ

I. 昔話 (Японські казки)

かちかち山

むかしむかし、おじいさんの家の裏山に、一匹のタヌキが住んでいました。

タヌキは悪いタヌキで、おじいさんが畑で働いていますと、「やーい、ヨボヨボじい。ヨボヨボじい」と、悪口を言って、夜になるとおじいさんの畑からイモをぬすんでいくのです。

おじいさんはタヌキのいたずらにがまんできなくなり、畑にワナをしかけてタヌキをつかまえました。

そしてタヌキを家の天井につるすと、「ばあさんや、こいつは性悪タヌキだから、決してなわをほどいてはいけないよ」と、言って、そのまま畑仕事に出かけたのです。

おじいさんがいなくなると、タヌキは人のよいおばあさんに言いました。

「おばあさん、わたしは反省しています。もう悪い事はしません。つぐないに、おばあさんの肩をもんであげましょう」「そんな事を言って、逃げるつもりなんだろう？」

「いえいえ。では、タヌキ秘伝(ひでん)の、まんじゅうを作ってあげましょう」

「秘伝のまんじゅう？」

「はい。とってもおいしいですし、一口食べれば十年は長生きできるのです。きっと、おじいさんが喜びますよ。もちろん、作りおわったら、また天井につるしてもかまいません」

「そうかい。おじいさんが長生きできるのかい」

おばあさんはタヌキに言われるまま、しばっていたなわをほどい

てしまいました。

そのとたん、タヌキはおばあさんにおそいかかって、そばにあった棒(ぼう)でおばあさんを殴り殺したのです。

「ははーん。バカなババアめ、タヌキを信じるなんて」タヌキはそう言って、裏山に逃げていきました。

しばらくして帰ってきたおじいさんは、倒れているおばあさんを見てビックリ。

「ばあさん！ ばあさん！・・・ああつ、なんて事だ」おじいさんがオイオイと泣いていますと、心やさしいウサギがやってきました。

「おじいさん、どうしたのです？」

「タヌキが、タヌキのやつが、ばあさんをこんなにして、逃げてしまったんだ」

「ああ、あの悪いタヌキですね。おじいさん、わたしがおばあさんのかたきをとってあげます」ウサギはタヌキをやっつける方法を考えると、タヌキをしばかりに誘いました。

「タヌキくん。山へしばかりに行かないかい？」

「それはいいな。よし、行こう」

さて、そのしばかりの帰り道、ウサギは火打ち石で『カチカチ』と、タヌキの背負っているしばに火を付けました。

「おや？ ウサギさん、今の『カチカチ』と言う音はなんだい？」

「ああ、この山はカチカチ山さ。だからカチカチというのさ」

「ふーん」しばらくすると、タヌキの背負っているしばが、『ボウボウ』と燃え始めました。

「おや？ ウサギさん、この『ボウボウ』と言う音はなんだい？」

「ああ、この山はボウボウ山さ、だからボウボウというのさ」

「ふーん」そのうちに、タヌキの背負ったしばは、大きく燃えだしました。

「なんだか、あついな。・・・あつい、あつい、助けてくれー！」

タヌキは背中に、大やけどをおいました。

次の日、ウサギはとうがらしをねって作った塗り薬をもって、タヌキの所へ行きました。

「タヌキくん、やけどの薬を持ってきたよ」

「薬とはありがたい。まったく、カチカチ山はひどい山だな。さあウサギさん、背中が痛くてたまらないんだ。はやくぬっておくれ」

「いいよ。背中をだしてくれ」

ウサギはタヌキの背中をやけどに、とうがらしの塗り薬をぬりました。

「うわーっ！ いたい、いたい！ この薬はとつてもいたいよー！」

「がまんしなよ。よく効く薬は、痛いもんだ」そう言ってウサギは、もっとぬりつけました。

「うぎゃーっ！」タヌキは痛さのあまり、気絶してしまいました。

さて、数日するとタヌキの背中が治ったので、ウサギはタヌキを釣りに誘いました。

「タヌキくん。舟をつくったから、海へ釣りに行こう」

「それはいいな。よし、行こう」

海に行きますと、二せきの舟がありました。

「タヌキくん、きみは茶色いから、こっちの舟だよ」そう言ってウサギは、木でつくった舟に乗りました。

そしてタヌキは、泥でつくった茶色い舟に乗りました。

二せきの船は、どんどんと沖へ行きました。

「タヌキくん、どうだい？ その舟の乗り心地は？」

「うん、いいよ。ウサギさん、舟をつくってくれてありがとう。・・・あれ、なんだか水がしみこんできたぞ」泥で出来た舟が、だんだん水に溶けてきたのです。

「うわーっ、助けてくれ！ 船が溶けていくよー！」

大あわてのタヌキに、ウサギが言いました。

「ざまあみろ、おばあさんを殺したバツだ」

やがてタヌキの泥舟は全部溶けてしまい、タヌキはそのまま海の底に沈んでしまいました。

おしまい

II. 古事記 («Кодзікі»)

やくも たつ
夜久毛多都
いづも やへがき
伊豆毛夜幣賀岐
つまごみに
都麻碁微爾
やへがき つくる
夜幣賀岐都久流
そのやへがきを
會能夜幣賀岐袁*

(*Сусано О-но Мікото, “Кодзікі”: I, 1*)

やくも た
八雲立つ
いづも やへがき
出雲八重垣
つま
妻ごみに
やへがき つく
八重垣作る
やへがき
その八重垣を

(*Сусано О-но Мікото, “Кодзікі”: I, 1*)

やまと
大和は
くに まほ
國の真秀ろば

* Тут і далі використовується дещо застаріла система транскрипції ієрогліфічних написань (“фурігана”), у якій: は=ва, ひ=ї, ふ=у, へ=є, ほ=о, ぢ=дзі, づ=зудзі, ゐ=ї, ゑ=є тощо.

たた
畳なづく
あをがき
青垣
やまごも
山籠れる
やまと
大和しうるはし
(*Ямато Такеру-но Микото, “Кодзікі”: II, 30*)

III. 日本書紀 («Нихон-сьоки»)

わ　せ　こ
我が夫子が
く　よひ
来べき宵なり
ささがねの
く　も　おこな「い」
蜘蛛の行ひ
こよひしる
今宵著しも
(*Сотохосі-но Трацуме, “Нихон-сьоки”: XIII, 65*)

はなぐは
花妙
さくら　め
櫻の愛で
こ　と　め
如此愛では
はや　め
早くは愛です
わ　め
我が愛づる子ら
(*Император Ингьо, “Нихон-сьоки”: XIII, 67*)

とこ 「え」
常しへに
きみ あ 「え」
君も逢へやも

と
いさな取り
うみ はまも
海の濱藻の
よ ときどき
寄る時々を

(*Sotoxosi-no Irazume, "Nihon-syoki": XIII, 68*)

やしまくに
八島國
つまま
妻枕きかねて
はるひ
春日の
かすが くに
春日の國に
くは め
麗し女を
あ き
有りと聞きて
よろ め
宜し女を
あ き
有りと聞きて
まきさ
眞木榮く
ひ いたと
檜の板戸を
お ひら
押し開き

われい ま
我入り坐し

あとと
足取り

つまど
端取りして

まくらど
枕取り

つまど
端取りして

いも て
妹が手を

われ ま
我に枕かしめ

わ て
我が手をば

いも ま
妹に枕かしめ

ま さきづら
眞榮葛

ただ あざ
手抱き又はり

ししくし
穴串ろ

うまいね と
熟睡寝し間に

には とり
庭つ鳥

かけ な
鶏は鳴くなり

ぬ どり
野つ鳥

きぎし とよ
雉は響む

は
愛しけくも

い「わ」
いまだ言はずて
あ わぎも
明けにけり我妹

(*Magari-no Ochine-no Miko,*
/Prince Magari/, "Nihon-syoki": XVII, 103)

IV. 万葉集 («Ман-йо-сю»)

こ
籠もよ
こも
み籠持ち
ふくしもよ
も
みぶくし持ち
をか
この岡に
なつ こ
菜摘ます児
いへき
家聞かな
の
告らさね
そらみつ
やまと くに
大和の国は
おしなべて
われ を
我こそ居れ
しきなべて
われ い
我こそ居ませ

われ
我にこそば
の
告らめ
いへ な
家をも名をも

(*Император Юряку, “Ман-йю-сю”: I, 1*)

ひと
よき人の
み
よしとよく見て
い「い」
よしと言ひし
よしの み
吉野よく見て
ひと み
よき人よく見

(*Император Темму, “Ман-йю-сю”: I, 27*)

やまと こ「い」
大和恋ひ
ね
いの寝らえぬに
こころ
心なく
すさきみ
この洲崎廻に
たづな
鶴鳴くべしや

(*Осакабе-но Отомаро, “Ман-йю-сю”: I, 71*)

しるし
駭 なき
おも
ものを思はずは
ひとつき
一坏の
にご さけ
濁れる酒を
の
飲むべくあるらし

(*Отomo-но Табито, “Ман-йю-сю”: III, 338*)

い
言はむすべ
し
せむすべ知らず
きは
極まりて
とふと
貴きものは
さけ
酒にしあるらし

(*Отomo-но Табито, “Ман-йю-сю”: III, 342*)

V. 古今和歌集 («Кокін-вака-сю»)

Передмова Кі-но Цураюкі

やまとうたは、人のこころをたねとして、よろづのことはとぞなれりける、世中にある人、ことわざしげきものなれば、心におも ことを見るものきくものにつけていひいだせるなり、花になくうぐひす、水にすむかはづのこゑをきけば、いきとしいけるものいづれかうたをよまざりける、ち

からをもいれずしてあめつちをうごかし、めに見えぬおに
神をもあはれとおもはせ、をとこをむなのなかをもやはらげ、
たけきもののふの心をもなぐさむるは、うたなり。

VI. 竹取物語 «Такетори моногатари»

生い立ち

今は昔竹取の翁といふものありけり。野山にまじりて、竹をとりつゝ、萬の事につかひけり。名をば讃岐造磨となんいひける。その竹の中に、本光る竹ひとすぢありけり。怪しがりて寄りて見るに、筒の中ひかりたり。それを見れば、三寸ばかりなる人いと美しうて居たり。翁いふやう、「われ朝ごと夕ごとに見る、竹の中におはするにて知りぬ、子になり給ふべき人なんめり。」とて、手にうち入れて家にもてきぬ。妻の嫗にあづけて養はす。美しきこと限なし。いと幼ければ籠に入れて養ふ。竹取の翁この子を見つけて後に、竹をとるに、節をへだてよ毎に、金ある竹を見つくること重りぬ。かくて翁やうやう豊になりゆく。この兒養ふほどに、すすくと大になりまざる。三月ばかりになる程に、よきほどなる人になりぬれば、髪上などさだして、髪上せさせ裳着もぎす。帳ちやうの内よりも出さず、いつきかしづき養ふほどに、この兒のかたち清けうらなること世になく、家の内は暗き處なく光満ちたり。翁心地あしく苦しき時も、この子を見れば苦しき事も止みぬ。腹だたしきことも慰みけり。翁竹をとること久しくなりぬ。勢猛の者になりけり。この子いと大になりぬれば、名をば三室戸齋部秋田を呼びてつけさす。秋田なよ竹のかぐや姫とつけつ。このほど三日うちあげ遊ぶ。萬の遊をぞしける。男女をとこをうなきらはず呼び集へて、いとかしこくあそぶ。

求婚と難題

世界の男をのこ、貴なるも賤しきも、「いかでこのかぐや姫を得

てしがな、見てしがな。」と、音に聞きめでて惑ふ。その傍あたりの垣にも家のとにも居をる人だに、容易たはやすく見るまじきものを、夜は安きいもねず、闇の夜に出でても穴を抉くじり、こゝかしこより覗き垣間見惑ひあへり。さる時よりなんよばひとはいひける。人の物ともせぬ處に惑ひありけども、何の効しるしあるべくも見えず。家の人どもに物をだに言はんとていひかくれども、ことゝもせず。傍を離れぬ公達、夜を明し日を暮す人多かり。愚なる人は、「益やうなき歩行ありきはよしなかりけり。」とて、來ずなりにけり。その中に猶いひけるは、色好といはるゝかぎり五人、思ひ止む時なく夜晝來けり。その名一人は石作皇子、一人は車持くらもち皇子、一人は右大臣阿倍御主人みうし、一人は大納言大伴御行、一人は中納言石上いそかみ麿呂、たゞこの人々なりけり。世の中に多かる人をだに、少しもかたちよしと聞きては、見まほしうする人々なりければ、かぐや姫を見まほしうして、物も食はず思ひつゝ、かの家に行きてたたずみありきけれども、かひあるべくもあらず。文を書きてやれども、返事もせず、わび歌など書きて遣れども、かへしもせず。「かひなし。」と思へども、十一月しもつき十二月のふりこほり、六月の照りはたゝくにもさはらず來けり。この人々、或時は竹取を呼びいでて、「娘を我にたべ。」と伏し拜み、手を摩りの給へど、「己おのがなさぬ子なれば、心にも従はずなんある。」といひて、月日を過す。かゝればこの人々、家に歸りて物を思ひ、祈禱いのりをし、願をたて、思やめんとすれども止むべくもあらず。「さりとも遂に男合せざらんやは。」と思ひて、頼をかけた。強あながちに志を見えありく。これを見つけて、翁かぐや姫にいふやう、「我子の佛變化の人と申しながら、こゝら大さまで養ひ奉る志疎おろかならず。翁の申さんこと聞き給ひてんや。」といへば、かぐや姫、「何事をか宣はん事を承らざらん。變化の者にて侍りけん身とも知らず、親とこそ思ひ奉れ。」といへば、翁「嬉しくも宣ふものかな。」といふ。「翁年七十なゝそぢに餘りぬ。今日とも明日とも知らず。この世の人は、男は女にあふことをす。女は男に合ふことをす。その後なん門も廣くなり侍る。いかでかさる事なくてはおはしません。」かぐや姫のいはく、

「なでふさることかしはべらん。」といへば、「變化の人といふとも、女の身もち給へり。翁のあらん限は、かうてもいますかりなんかし。この人々の年月を経て、かうのみいましつ、宣ふことを思ひ定めて、一人々々にあひ奉り給ひね。」といへば、かぐや姫はいはく、「よくもあらぬ容を、深き心も知らで、『あだ心つきなば、後悔しきこともあるべきを。』と思ふばかりなり。世のかしこき人なりとも、深き志を知らでは、あひ難しとなん思ふ。」といふ。翁はいはく、「思の如くものたまふかな。そも、いかやうなる志あらん人にかあはんと思す。かばかり志疎ならぬ人々にこそあなめれ。」かぐや姫のいはく、「何ばかりの深きをか見んといはん。いさゝかのことなり。人の志ひとしかなり。いかでか中に劣勝おとりまさは知らん。「五人の中にゆかしき物見せ給へらんに、「御志勝りたり。」とて仕うまつらん。』と、そのおはすらん人々に申まをし給へ。」といふ。「よきことなり。」とうけつ。日暮るゝほど、例の集りぬ。人々或は笛を吹き、或は歌をうたひ、或は唱歌をし、或はうそを吹き、扇をならしなどするに、翁出でていはく、「辱くもきたなげなる所に、年月を経て物し給ふこと、極まりたるかしこまりを申す。『翁の命今日明日とも知らぬを、かくのたまふ君達きみたちにも、よく思ひ定めて仕うまつれ。』と申せば、『深き御心をしらでは』となん申す。さ申すも理なり。『いづれ劣勝おはしまさねば、ゆかしきもの見せ給へらんに、御おん志のほどは見ゆべし。仕うまつらんことは、それになむ定むべき。』といふ。これ善きことなり。人の恨もあるまじ。」といへば、五人の人々も「よきことなり。」といへば、翁入りていふ。かぐや姫、石作皇子には、「天竺に佛の御み石の鉢といふものあり。それをとりて給へ。」といふ。車持皇子には、「東ひんがしの海に蓬萊といふ山あなり。それに白銀を根とし、黄金を莖とし、白玉を實としてたてる木あり。それ一枝折りて給はらん。」といふ。今一人には、「唐土にある、火鼠の裘かはごろもを給へ。」大伴大納言には、「龍たつの首に五色に光る玉あり。それをとりて給へ。」石上中納言には、「燕つばくらめのもたる子安貝一つとりて給へ。」といふ。翁「難きことどもにこそあななれ。この國にある物にもあらず。かく難き事をばいかに申さ

ん。」といふ。かぐや姫、「何か難からん。」といへば、翁、「とまれかくまれ申さん。」とて、出でて「かくなん、聞ゆるやうに見せ給へ。」といへば、皇子達上達部聞きて、「おいらかに、『あたりよりだになあきそ。』とやは宣はぬ。」といひて、うんじて皆歸りぬ。

VII. 落窪物語 («Отікубо моногатари»)

卷一

今は昔、中納言なる人の、むすめあまた持たまへるおはしき。大君、中の君には婿取りして、西の対、東の対に、はなばなとして住ませたてまつりたまふに、三、四の君に裳着せたまつりたまはむとて、かしづきそしたまふ。また、時々通ひたまひけるわかうどほり腹の君とて、母もなき御むすめおはす。

北の方、心やいかがおはしけむ、仕うまつる御達の数にだに思さず、寝殿の放出の、また一間なる落窪なる所の、二間なるになむ住ませたまひける。君達とも言はず、御方とは、まして言はせたまはむべくもあらず。名をつけむとすれば、さすがに、おとどの思す心あるべしと、つつみたまひて、「落窪の君と言へ」と宣へば、人々も、さ言ふ。

おとども、ちごよりらうたくや思しつかずなりにけむ、まして北の方の御ままして、はかなきこと多かりけり。はかばかしき人もなく、乳母もなかりけり。

ただ、親のおはしける時より使ひつけたる童のされたる女ぞ、後見とつけて使ひたまひける。あはれに思ひかはして、片時離れず。さるは、この君のかたちは、かくかしづきたまふ御むすめなどにも劣るまじけれど、出で交らふことなく、あるものとも知る人なし。

やうやう物思ひ知るままして、世の中あはれに心憂きことをのみ思されければ、かくのぞみうち嘆く。日にそへて憂さのみまさる世の中に心づくしの身をいかにせむと言ひて、いたう物思ひ知りたる

さまにて、大方の心様さとくて、琴なども、習はず人あらば、いとよくしつべけれど、誰かは教へむ。

母君の、六つ七つばかりにておはしけるに、習はし置いたまひけるままに、箏の琴をよにをかしく弾きたまひければ、嫡妻腹の三郎君、十ばかりなるに、琴、心に入れたりとて、「これに習はせ」と北の方宣へば、時々教ふ。つくづくと暇のあるままに物縫ふことを習ひければ、いとをかしげにひねり逢ひたまひければ、「いとよかめり。ことなるかほかたちなき人は、ものまめやかに習ひたるぞよき」とて、二人の婿の装束、いささかなる隙なく、かきあひ縫はせたまへば、しばしこそ物いそがしかりしか、夜も寝もねず縫はす。いささかおそき時は、「かばかりのことをだにもものうげにしたまふは。何を役にせむとならむ」と、責めたまへば、うち嘆きて、「いかでなほ消えうせぬるわざもがな」と嘆く。

三の君に御裳着せたまつりたまひて、いたはりたまふこと限りなし。落窪の君、まして暇なく苦しきことまさる。若くめでたき人は、多くかやうのまめわざする人や少なかりけむ、あなづりやすくて、いとわびしければ、うち泣きて縫ふままに、世の中にいかであらじと思へどもかなはぬものは憂き身なりけり後見といふは、髪長くをかしげなれば、三の君のかたに、ただ召しに召し出づ。後見いと本意なく悲しと思ひて、「わが君に仕うまつらむと思ひてこそ、親しき人の迎ふるにもまからざりつれ。何のよしにか、こと君取りはしたてまつらむ」と泣けば、君「なにか。同じ所に住まむ限りは、同じことと見てむ。衣などの見苦しかりつるに、なかなかうれしとなむ見る」と宣ふ。げにいたはりたまふことにてはべりければ、あはれに心細げにておはするを、まもらへ習ひて、いと心苦しければ、常に入り居れば、さいなむこと限りなし。「落窪の君も、これを今さへ呼びこめたまふこと」と、腹立たれたまへば、心のどかに物語もせず。後見といふ名、いと便なしとて、あこきとつけたまふ。かかるほどに、蔵人の少将の御方なる小帯刀とて、いとされたる者、このあこきに文通はして、年経て、いみじう思ひて住む。かたみに隔てなく物語しけるついでに、この若君の御事を語りて、北の方の御心のあや

しうて、あはれにて住ませたてまつりたまふこと、さるは、御心ばへ、御かたちのおはしますやうなど語る。うち泣きつつ、「いかで思ふやうならむ人に盗ませたてまつらむ」と、明け暮れ「あたらもの」と言ひ思ふ。

この帯刀の女親は、左大将と聞えける御むすこ、右近の少将にておはしけるをなむ、養ひたてまつりける。まだ妻もおはせで、よき人のむすめなど、人に語らせて、人に問ひ聞きたまふついでに、帯刀、落窪の君の上を語りきこえければ、少将耳とまりて、静かなる人間に、こまかに語らせて、「あはれ、いかに思ふらむ。

さるは、わかうどほり腹ななりかし。われに、かれ、みそかに逢はせよ」と宣へば、「ただ今は、よにも思しかけたまはじ。今、かくなむと、ものしはべらむ」と申せば、「入れに入れよかし。離れてはた住むなれば」と宣ふ。帯刀、あこきに、かくなむと語れば、「今は、さやうのこと、かけても思したら

ぬうちに、いみじき色好みと聞きたてまつりしものを」と、もてはなれていらふるを、帯刀怨むれば、「よし、今御けしき見む」と言ふ。

この御方のつづきなる廂二間、曹司には得たりければ、同じやうなる所はかたじけなしとて、落窪一間をいつらひてなむ臥しける。

八月朔日ごろなるべし、君ひとり臥して寝も寝られぬままに、「母君、われを迎へたまへ。いとわびし」と言ひつつ、われにつゆあはれをかけば立ちかへりともを消えよ憂き離れなむ心慰めに、いとかひなし。つとめて、物語してのついでに、「これが、かく申すは、いかがしはべらむ。かくのみは、いかがはし果てさせたまはむ」と言ふに、いらへもせず。言ひわづらひてゐたるほどに、三の君の御手水参るとて、召さるれば、立ちぬ。

心のうちには、とありともかかりとも、よきことはありなむや、女親のおはせぬに、さいはひなき身やと知りて、いかで死なむと思ふ心深し。尼になりても殿のうち離るまじければ、ただ消え失せなむわざもがなと思ほす。

帯刀、大将殿に参りたれば、「いかにぞ。かのことは」、「言ひはべりしかば、しかじかなむ申す。まことにいと遙けげなり。かやうの

筋は、親ある人は、それこそともかくも急げ、おとども、北の方に取りこめられて、よもしたまはじ」と申せば、「さればこそ、入れに入れよとは言へ。婿取らるるも、いとはしたなき心ちすべし。らうたうなほおぼえば、ここに迎へてむ」と、「さらずは、あなかまでも止みなむかし」と宣へば、「そのほどの御定め、よく承りてなむ、仕うまつるべかめると言へば、少将、「見てこそは定むべかなれ。そらにはいかでかは。まめやかには、なほたばかれ。よにふとは忘れじ」と宣へば、帯刀「『ふと』ぞ、あぢきなき文字ななる」と申せば、君うち笑ひたまひて、「『長く』と言はむとしつるを、言ひたがへられぬるぞや」など、うち笑ひたまひて、「これを」とて御文賜へば、しぶしぶに取りて、あこきに、「御文」とて引き出でたれば、「あな見苦し。何しにぞとよ。よしないことは聞えで」と言へば、「なほ御返りせさせたまへかし。よに悪しきことにはあらじ」と言へば、取りて参りて、「かの、聞えはべりし御文」とて引き出でたれば、「あな見苦し。何しにぞとよ。よしないことはえ聞えで」と言へば、「なほ御返りせさせたまへかし。よに悪しきことにはあらじ」と言へば、取りて参りて、「かの、聞えはべりし御文」とて、奉れば、「何しに。上も、聞いたまひては、よしとは宣ひてむや」と宣ふ。「さてあらぬ時は、よくや聞えたまへる。

上の御心なつつみきこえたまひそ」と言へど、いらへもしたまはず。あこき、御文を紙燭さして見れば、ただかくのみあり。君ありと聞くに心を筑波ねのみねど恋しきなげきをぞする「をかしの御手や」と、ひとりごちみたれど、かひなげなる御けしきなれば、おし巻きて御櫛の箱に入れて立ちぬ。帯刀「いかにぞ。御覧じつや」、「いで、まだいらへをだにせさせたまはざりつれば、置きて立ちぬ」と言へば、「いでや、かくておはしますよりは、よからむ。我等がためにも思ふやうにて」と言へば、「いでや、御心の頼もしげにおはせば、などかはさも」と言ふ。つとめて、おとど、樋殿におはしけるを、落窪をさしのぞいて見たまへば、なりのいと悪しくて、さすがに髪のいとうつくしげにてかかりてゐたるを、あはれとや見たまひけむ、「身なり、いと悪し。あはれと見たてまつれど、まづ、やむごとな

き子どものことをするほどに、え心知らぬなり。よかるべきことあらば、心ともしたまへ。かくてのみいまするが、いとほしや」と宣へど、恥づかしくて物も申されず。帰りたまひて、北の方に「落窪をさしのぞきたりつれば、いと頼み少なげなる。白き袷一つをこそ着てあたりつれ。子どもの古衣やある。着せたまへ。夜いかに寒からむ」と宣へば、北の方、「常に着せたてまつれど、はふらかしたまふにや、あくばかりもえ着つきたまはぬ」と申したまへば、「あなうたてのことや。親に疾くおくれて、心もはかばかしからずぞあらむかし」といらへたまふ。

婿の少将の君の表の袴、縫はせにおこせたまふとて、「これは、いつよりもよく縫はれよ。祿に衣着せたてまつらむ」と宣へるを聞くに、いみじきこと限りなし。いと疾く清げに縫ひ出でたまへれば、北の方、よしと思ひて、おのが着たる綾の張綿の萎えたるを着せさせたまへば、風はただはやになるままに、いかにせましと思ふに、すこしうれしと思ふぞ、心ちの屈し過ぎたるにや。

この婿の君は、悪しきことをもかそがましく言ひ、良きことをばけちえんに誉むる心ざまなれば、「この装束ども、いとよし。よく縫ひおほせたり」と誉むれば、御達、北の方に、かくなむと聞ゆれば、「あなかま。落窪の君に聞かすな。心おごりせむものぞ。かやうの者は、屈せさせてあるぞよき。それをさいはひにて、人にも用ひられむものぞ」と宣へば、御達「いといみじげにも宣ふかな。あたら君を」と、忍びて言ふもありかし。かくて、少将言ひそめたまひてければ、また御文、薄にさしてあり。ほにいでていふかひあらば花薄よそとも風にうちなびかなむ御返りなし。

時雨いたくする日、「さも聞きたてまつりしほどよりは、物思し知らざりける」とて、雲間なきしぐれの雨は人恋ふる心のうちもかきくらしけり御返りもなし。また、天の川雲のかけはしいかにしてふみみるばかりわたし続けむ日々にあらねど、絶えず言ひわたりたまへど、絶えて御返りなし。「いみじう物のつつましきうちに、かやうの文もまだ見知らざりければ、いかに言ふとも知らぬにやあらむ。物思ひ知りげに聞くを、などかははかなき返りごとをだに絶えてなき」と帯

刀に宣へば、「知らず。北の方の、いみじく心悪しくて、『わが許さざらむこと、つゆにても、しいでば、いみじからむ』と、明け暮れ思いたるに、おちつつみはべるとなむ聞きはべる」と申せば、「われを、みそかに」と言ひわたりたまへば、わが君の御言を否びがたくやありけむ、いかでと見ありく。

十日ばかり音づれたまはで、思ひ出でて宣へり。「日ごろは、かき絶えてやみやしなましつらさのみいとど益田の池の水くき思うたまへ忍びつれど、さてもえあるまじかりければ、人知れず人わろく」とあれば、帯刀「このたびだに御返り聞えたまへ。しかじかなむ宣ひて、『心に入れぬぞ』とさいなむ」と言へば、あこき「『まだ言ふらむやうも知らず』とて、いと難げに思ほしたるものを」とて、参りて見たてまつれど、中の君の御夫の右小弁、とみにて出でたまふ、袍縫ひたまふほどにて、御返事なし。

少将、げに言ひ知らぬにやあらむと思へど、いと心深き御心も聞きしみにければ、さる心ざまふさはしかりけむ、「帯刀、おそしおそし」と責めたまへど、御方々住みたまひて、いと人騒がしきほどなれば、さるべき折もなく、思ひありくほどに、この殿、古き御願はたしに石山に詣でたまふに、御供に慕ひきこゆるまゝに率ておはすれば、おんなさへとどまらむことを恥と思ひて詣づるに、落窪の君、数へのうちにだにも入らねば、弁の御方、「落窪の君、率ておはせ。ひとりとまりたまはむが、いとほしきこと」と申したまへば、「さて、それがいつか歩きたる。

旅にては縫物やあらむとする」と、「なほ歩かせそめじ。うちはめて置きたるぞよき」とて、思ひかけで、止みたまひぬ。あこきは三の御方人にて、いと二なくさうぞかせて率ておはするに、おのが君のただひとりおはするに、いみじく思ひて、「にはかに、けがれはべりぬ」と申して、とまれば、「よにさもあらじ。かの落窪の君のひとりおはするを思ひて、言ふなめり」と腹立てば、「いとわりなきことも。よくはべなり。さぶらへとあらば参らむ。かくをかしきことを、見じと思ふ人はありなむや。おんなだに慕ひ参る道にこそあめれ」と言へ

ば、げにさや思ひけむ、はした童のあるにさうぞきかへさせて、とどめたまふ。

VIII. 伊勢物語 (《Ise monogatari》)

1.

むかし、男初冠して、奈良の京春日の里に、しるよしして、狩りに往にけり。その里に、いとなまめいたる女はらから住みけり。この男かいまみてけり。思ほえず、ふる里にいとほしたなくてありければ、心地まどひにけり。男の、着たりける狩衣の裾を切りて、歌を書きてやる。その男、信夫摺の狩衣をなむ着たりける。

春日野の若紫のすりごろも
しのぶの乱れ かぎりしられず

となむ 追ひつきて言ひやりける。ついでおもしろきことともや思ひけむ。

陸奥のしのぶもち 摺り誰ゆゑに
乱れそめにし 我ならなくに

といふ歌の心ばへなり。昔人は、かくいちはやき みやびをなむしける。

春日野の若紫のように美しいあなた方を見て
この狩衣のしのぶの模様のように、私の心は果てしなく
乱れています

陸奥のしのぶもじ摺りの乱れ模様のように
一体誰のせいで私の心が、生まれて始めて乱れたのでし
ょうか。

2.

むかし、男ありけり。奈良の京は離れ、この京は人の家
まだ定まらざりける時に、西の京のに女ありけり。その女、
世人にはまされりけり。その人、かたちよりは心なむまさり
たりける。ひとりのみもあらざりけらし。それをかのまめ男、
うち物語らひて、帰り来て、いかゞ思ひけむ、時はやよひの
ついたち、雨そほふるにやりける。

起きもせず寝もせで夜を明かしては
春のもととて眺め暮しつ

起きるのでもなく寝るのでもなく、胡蝶の夢のように一
夜を明かした末

昼はまたぼんやりと、春の季節ならではの長雨を眺めて、
一日を過ごしてしまったのです。

3.

むかし、男ありけり。懸相じける女のもとに、ひじき藻
といふものをやるとて、思ひあらば葎の宿にねもしなむひじ
きのものには袖をしつゝも二条の後の、まだ帝にも仕うまつ
りたまはで、たゞ人にておはしましける時のことなり。

私を本当に思ってくれるならば、葎の生い茂る粗末な家
でも一緒に寝て欲しいのです

ひじき藻ではないが、引き敷いたものには袖をしてでも。

IX. 大和物語 («Ямато моногатари»)

第一段

亭子(ていじ)の帝いまはおりみたまひなんとするところ、弘徽殿
(こきでん)のかべに、伊勢の御(ご)のかきつけける、

わかるれどあひもおしまぬ百敷(もゝしき)を見ざらむことのなに

か悲しき

とありければ、みかどご覧じて、そのかたはらにかきつけさせた
まうける、

身ひとつにあらぬばかりををしなべてゆきかへりてもなどか見ざ
らむ

となむありける。

X. 土佐日記 («Щоденник подорожі з Тоса»)

男もすなる日記といふものを、女もしてみむとて、するなり。それ
の年の十二月の二十日余り一日の日の戌の時に、門出す。その
よいしさかにものに書きつく。ある人、県の四年五年果てて、例
のことどもみなし終へて、解由など取りて住むたちより出でて船に
乗るべき所へわたる。かれこれ知る知らぬ、おくりす。年ごろよくく
らべつる人々なむ、別れがたく思ひて、日しきりに、とかくしつつの
のしるうちに、夜更けぬ。二十二日に、和泉の国までと、平らかに
願立つ。藤原のときぎね、船路なれど、むまのはなむけす。上・
中・下、酔ひ飽きて、いとあやしく、潮海のほとりにて、あざれ合へ
り。二十三日、八木のやすのりといふ人あり。この人、国に必ずし
も言ひ使ふ者にもあらざなり。これぞ、たはしきやうにて、むまの
はなむけしたる。守柄にやあらむ、国人の心の常として「今は。」と
て見えざるを、心ある者は、恥ぢずにきなむ来ける。これは、も
のによりてほむるにしもあらず。二十四日、講師、むまのはなむけ
しに出でませり。ありとある上・下・童まで酔ひしれて、一文字をだ
に知らぬ者、しが足は十文字に踏みてぞ遊ぶ。

廿二日、和泉の國までとたひらかにねがひたつ。藤原の言實
船路なれど馬の餞す。上中下ながら酔ひ過ぎていと怪しくしほ海
のほとりにてあざれあへり。

廿三日、八木の康教といふ人あり。この人國に必ずしもいひつかふ者にもあらざるなり。これぞ正しきやうにて馬の餞したる。かみがらにやあらむ、國人の心の常として今はとて見えざるを心あるものは恥ぢずきなむきける。これは物によりて誉むるにしもあらず。廿四日、講師馬の餞しに出でませり。ありとある上下童まで酔ひしれて、一文字をだに知らぬものしが、足は十文字に踏みてぞ遊ぶ。

XI. 紫式部日記 («Щоденник придворної пані Мурасаки»)

寛弘五年秋

秋のけはひたつまゝに、土御門殿の有様、いはんかたなくをかし。池のわたりの梢ども、遣水の邊の草むら、おのがじし色づきわたりつゝ、大方の空も艶なるに、もてはやされて、不斷の御讀經の聲々、あはれまさりけり。

やうやう涼しき風のけしきにも、例の絶えせぬ水の音なむ、夜もすがら聞き紛はさる。

御前にも、近うさぶらふ人々、はかなき物語するを、きこしめしつゝ、悩ましうおぼすべかめるを、さりげなく、もてかくさせ給へり。御有様など、いとさらなる事なれど、憂き世の慰には、かゝる御前をこそ、尋ね参るべかりけれと、現心をばひき違へ、たとしへなく、よろづ忘るゝにも、かつはあやしき。

まだ、夜深きほどの月さし曇り、木の下を闇きに、御格子まゐりなばや。女官は、いまださぶらはじ。蔵人まゐれ。などいひしろふ程に、後夜の鐘うち驚かし、五壇の御修法、時始め、われもわれもと、ときあげたる伴僧の聲々、遠く近く、聞きわたされたる程、おどろおどろしくたふとし。

観音院の僧正、ひんがしの對より、二十人の伴僧を率ゐて、御加持にまゐり給ふ足音、渡殿の端の、とどろとどろと、蹈みならさるゝさへぞ、ことことのけはひには似ぬ。法住寺の座主は、馬場の

おとど、へんちじの僧都は、文殿などに、うちつれたる淨衣姿まで、ゆゑゆゑしき唐橋どもを渡りつゝ、木の間をわけて、かへりいるほども、遙かに見やらるゝ心地してあはれなり。さいさ阿闍梨も、大威徳を敬ひて、腰をかがめたり。人々参りつれば夜も明けぬ。渡殿の戸口の局に見出だせば、ほのうちきりたる朝の露も、まだ落ちぬに、殿歩きかせ給ひて、御隨身召して、遣水はらはせ給ふ。橋の南なる女郎花の、いみじう盛りなるを、一枝折らせ給ひて、几帳の上よりさし覗かせ給へり。御さまの、いとはづかしげなるに、我が朝顔の思ひ知らるれば、「これ遅くては、わるからむ」と、の給はするにことづけて、硯のもとによりぬ。

女郎花さかりの色を見るからに露のわきける身こそつらけれ「あなとあなと」と、ほゝ笑みて、硯召しいづ。

白露はわきてもおかじ女郎花心からにや色の染むらむしめやかなる夕暮に、宰相の君とふたり、物語してあたるに、殿のうち藤三位の君、簾のつま引きあげてみ給ひし。年の程よりはいとおとなしく、心にくき様して、「人は猶心ばへこそ、難きものなめれ」など、世の物語、しめじめとしておはするけはひ、をさなしと、あなづり聞ゆるこそ悪しけれと、恥かしげに見ゆ。うちとけぬ程にて、「多かる野邊に」と、うち誦んじて、立ち給ひにし様こそ、物語に賞めたる男の心地し侍りしか。

かばかりの事の、うち思ひ出でらるゝもあり。その折は、をかしきことの過ぎぬれば、忘るゝもあるはいかなるぞ。播磨守碁の負わざしける日、あからさまに罷出て後にぞ、碁盤の様など見給へしかば、華足など、ゆゑゆゑしくして、洲濱のほとりの水にかきませたり。

紀の國のしらゝの濱に拾ふてふこの石こそは岩ほともなれ扇どものをかしきを、その頃は人々持たり。

XII. 源氏物語 («Гендзі моногатари»)

Глава 松の風 («Вітер в соснах»)

東の院造りたてて、花散里と聞こえし、移ろはしたまふ。西の対、渡殿などかけて、政所、家司など、あるべきさまにし置かせたまふ。東の対は、明石の御方と思しおきてたり。北の対は、ことに広く造らせたまひて、かりにても、あはれと思して、行く末かけて契り頼めたまひし人びと集ひ住むべきさまに、隔て隔てしつらはせたまへるしも、なつかしう見所ありてこまかなる。寝殿は塞げたまはず、時々渡りたまふ御住み所にして、さるかたなる御しつらひどもし置かせたまへり。

明石には御消息絶えず、今はなほ上りたまひぬべきことをばのたまへど、女は、なほ、わが身のほどを思ひ知るに、「こよなくやむごとなき際の人びとだに、なかなかさてかけ離れぬ御ありさまのつれなきを見つつ、もの思ひまさりぬべく聞くを、まして、何ばかりのおぼえなりとてか、さし出でまじらはむ。この若君の御面伏せに、数ならぬ身のほどこそ現はれめ。たまさかにはひ渡りたまふついでを待つことにて、人笑へに、はしたなきこと、いかにあらむ」と思ひ乱れても、また、さりとて、かかる所に生ひ出で、数まへられたまはざらむも、いとあはれなれば、ひたすらにもえ恨み背かず。親たちも、「げに、ことわり」と思ひ嘆くに、なかなか、心も尽き果てぬ。

昔、母君の御祖父、中務宮と聞こえけるが領じたまひける所、大堰川のわたりにありけるを、その御後、はかばかしうあひ継ぐ人もなくて、年ごろ荒れまどふを思ひ出でて、かの時より伝はりて宿守のやうにてある人と呼ば取りて語らふ。

「世の中を今はと思ひ果てて、かかる住まひに沈みそめしかども、末の世に、思ひかけぬこと出で来てなむ、さらに

都の住みか求むるを、にはかにまばゆき人中、いとはしたなく、田舎びにける心地も静かなるまじきを、古き所尋ねて、となむ思ひ寄る。さるべき物は上げ渡さむ。修理などして、かたのごと人住みぬべくは繕ひなされなむや」と言ふ。預り、「この年ごろ、領ずる人もものしたまはず、あやしきやうになりてはべれば、下屋にぞ繕ひて宿りはべるを、この春のころより、内の大殿の造らせたまふ御堂近くて、かのわたりなむ、いと気騒がしうなりにてはべる。いかめしき御堂ども建てて、多くの人なむ、造りいとなみはべるめる。静かなる御本意ならば、それや違ひはべらむ」

「何か。それも、かの殿の御蔭に、かたかけてと思ふことありて。おのづから、おひおひに内のことどもはしてむ。まづ、急ぎておほかたのことどもをものせよ」と言ふ。

「みづから領ずる所にはべらねど、また知り伝へたまふ人もなければ、かごかなるならひにて、年ごろ隠ろへはべりつるなり。御荘の田畠などいふことの、いたづらに荒れはべりしかば、故民部大輔の君に申し賜はりて、さるべき物などたてまつりてなむ、領じ作りはべる」など、そのあたりの貯へのことどもを危ふげに思ひて、髭がちにつなしくき顔を、鼻などうち赤めつつ、はちぶき言へば、「さらに、その田などやうのことは、ここに知るまじ。ただ年ごろのやうに思ひてものせよ。券などはここになむあれど、すべて世の中を捨てたる身にて、年ごろともかくも尋ね知らぬを、そのことも今詳しくしたためむ」など言ふにも、大殿のけはひをかくれば、わづらはしくて、その後、物など多く受け取りてなむ、急ぎ造りける。

かやうに思ひ寄るらむとも知りたまはで、上らむことをもの憂がるも、心得ず思し、「若君の、さてつくづくともものしたまふを、後の世に人の言ひ伝へむ、今一際、人悪ろき疵にや」と思ほすに、造り出でてぞ、「しかしかの所をなむ思ひ出でたる」と聞こえさせける。「人に交じらはむことを苦

しげにのみものするは、かく思ふなりけり」と心得たまふ。
「口惜しからぬ心の用意かな」と思しなりぬ。

惟光朝臣、例の忍ぶる道は、いつとなくいろひ仕うまつ
る人なれば、遣はして、さるべきさまに、ここかしこの用意
などせさせたまひけり。「あたり、をかしうて、海づらに通
ひたる所のさまになむはべりける」と聞こゆれば、「きやう
の住まひに、よしなからずはありぬべし」と思す。

造らせたまふ御堂は、大覚寺の南にあたりて、滝殿の心
ばへなど、劣らずおもしろき寺なり。これは、川面に、えも
いはぬ松蔭に、何のいたはりもなく建てたる寝殿のことそぎ
たるさまも、おのづから山里のあはれを見せたり。内のしつ
らひなどまで思し寄る。

親しき人びと、いみじう忍びて下し遣はず。逃れがたく
て、今とは思ふに、年経つる浦を離れなむこと、あはれに、
入道の心細くて一人止まらむことを思ひ乱れて、よろづに悲
し。「すべて、など、かく、心尽くしになりはじめけむ身に
か」と、露のかからぬたぐひうらやましくおぼゆ。

親たちも、かかる御迎へにて上る幸ひは、年ごろ寝ても
覚めても、願ひわたりし心ざしのかなふと、いとうれしけれ
ど、あひ見で過ぐさむいぶせさの堪へがたう悲しければ、夜
昼思ひほれて、同じことをのみ、「さらば、若君をば見たて
まつらでは、はべるべきか」と言ふよりほかのことなし。母
君も、いみじうあはれなり。年ごろだに、同じ庵にも住ま
ずかけ離れつれば、まして誰れによりてかは、かけ留まらむ。
ただ、あだにうち見る人のあさはかなる語らひだに、見なれ
そなれて、別るるほどは、ただならざるを、まして、もて
ひがめたる頭つき、心おきてこそ頼もしげなけれど、またさ
るかたに、「これこそは、世を限るべき住みかなれ」と、あり
果てぬ命を限りに思ひて、契り過ぐし来つるを、にはかに
行き離れなむも心細し。

XIII. 枕の草子 («Записи край узголів'я»)

1.

春はあけぼの。やうやうしろくなりゆく山ぎは、少しあかりて、紫だちたる雲の細くたなびきたる。

夏は夜。月のころはさらなり、やみもなほ、蛍の多く飛びちがひたる。

また、ただ一つ二つなど、ほのかにうち光りて行くもをかし。雨など降るもをかし。

秋は夕暮れ。夕日のさして山の端いと近うなりたるに、からすの寝所へ行くとして、

三つ四つ、二つ三つなど飛び急ぐさへあはれなり。

まいて、雁などの連ねたるが、いと小さく見ゆるは、いとをかし。

日入り果てて、風の音、虫の音など、はた言ふべきにあらず。

冬はつとめて。雪の降りたるは言ふべきにもあらず、霜のいと白きも、またさらでも、いと寒きに、火など急ぎおこして、炭持て渡るも、いとつきづきし。

昼になりて、ぬるくゆるびもていけば、火桶の火も白き灰がちになりてわろし。

ころは、正月・三月、四月・五月、七・八・九月、十一・二月。すべて、折につけつつ、一年ながらをかし。

2.

正月。一日はまいて。空のけしきもうらうらと、めづらう霞こめたるに、世にありとある人はみな、姿かたち心ことに繕ひ、君をも我をも祝ひなどしたるさま、ことにをかし。七日。雪間の若菜摘み、青やかにて、例はさしもさるもの、目近からぬところに、持て騒ぎたるこそ、をかしけれ。白馬見にとて、里人は、車清げに仕立てて見に行く。中の御門の戸じきみ、曳き過ぐるほど、頭一ところにゆるぎあ

ひ、刺櫛も落ち、用意せねば、折れなどして笑ふも、またをかし。左衛門の陣のもとに、殿上人などあまた立ちて、舎人の弓ども取りて、馬ども驚かし笑ふを。はつかに見入れたれば、立蔀などの見ゆるに、殿司・女官などの、行き違ひたるこそ、をかしけれ。「いかにばかりなる人、九重を馴らすらむ」など思ひやらるるに、内裏にて見るは、いとせばきほどにて、舎人の顔のきぬもあらはれ、まことに黒きに、白きものいきつかぬところは、雪のむらむら消え残りたる心地して、いと見苦しく、馬の騰り騒ぐなども、いとおそろしう見ゆれば、引き入られて、よくも見えず。八日。人のよろこびして、走らす車の音、ことに聞こえて、をかし。十五日。節供まりり据ゑ、粥の木ひき隠して、家の御たち・女房などの、うかがふを、「打たれじ」と用意して、常にうしろを心づかひしたるけしきも、いとをかしきに、いかにしたるにかあらむ、うちあてたるは、いみじう興ありて、うち笑ひたるは、いとはえばえし。「ねたし」と思ひたるも、ことわりなり。あたらしう通ふ婿の君などの、内裏へ参るほどをも、心もとなう、ところにつけて、「われは」と思ひたる女房の、のぞき、けしきばみ、奥のかたに立たずまふを、前にゐたる人は、心得て笑ふを、「あなかま」とまねき制すれども、女はた、知らず顔にて、おほどかにてゐたまへり。「ここなるもの取りはべらむ」など、いひよりて、走り打ちて逃ぐれば、あるかぎり笑ふ。男君もにくからずうち笑みたるに、ことにおどろかず、顔すこし赤みてゐたるこそ、をかしけれ。また、かたみに打ちて、男をさへぞ打つめる。いかなる心にかあらむ、泣き腹立ちつつ、人をのろひ、まがまがしくいふもあるこそ、をかしけれ。内裏わたりなどの、やむごとなきも、今日はみな、乱れてかしこまりなし。除目の頃など、内裏わたり、いとをかし。雪降り、いみじう凍りたるに、申文持て歩く四位・五位、若やかに心地よげなるは、いとたのもしげなり。老いて頭白きなどが、人に案内いひ、女房の局などに寄りて、おのが身の賢き由など、心一つをやりて説き聞かするを、若き人々は、まねをし笑へど、いかでか知らむ。「よきに奏し給へ」「啓し給へ」などいひても、得たるはいとよし、得ずなりぬるこそ、いとあはれなれ。

三月。三日は、うらうらとのどかに照りたる。桃の花の、いま咲きはじむる。柳など、をかしきこそさらなれ。それも、まだ繭にこもりたるはをかし。ひろごりたるは、うたてぞ見ゆる。おもしろく咲きたる桜を、長く折りて、大きな瓶に挿したるこそをかしけれ。桜の直衣に出だし桂して、客人にもあれ、御兄の君達にても、そこ近くみて、ものなどうちいひたる、いとをかし。

四月。祭りの頃、いとをかし。上達部・殿上人も、表の衣の濃き淡きばかりのけぢめにて、白襲ども同じさまに、涼しげにをかし。木々の木の葉、まだいと繁うはあらで、若やかに青みわたりたるに、霞も霧も隔てぬ空のけしきの、なにとなくすすろにをかしきに、少し曇りたる夕つ方・夜など、しのびたる郭公の、とほく「そら音か」とおぼゆばかり、たどたどしきを聞きつけたらむは、なに心地かせむ。祭り近くなりて、青朽葉・二藍の物どもおし巻きて、紙などに、けしきばかり押し包みて、行き違ひ持て歩くこそ、をかしけれ。末濃・むら濃なども、常よりはわかしく見ゆ。童女の、頭ばかりを洗ひつくろひて、服装はみな、綻び絶え、乱れかかりたるもあるが、履子・沓などに、「緒すげさせ」「裏おさせ」など、持て騒ぎて、いつしかその日にならむと、急ぎをし歩くも、いとをかしや。

あやしう躍り歩く者どもの、装束き、仕立てつれば、いみじく「定者」などいふ法師のやうに、練りさまよふ。いかに心もとなからむ、ほどほどにつけて、母・姨の女・姉などの、供し、つくろひて、率て歩くも、をかし。蔵人思ひしめたる人の、ふとしもえならぬが、その日、青色着たるこそ、やがて脱がせでもあらばやと、おぼゆれ。綾ならぬは、わろき。

Навчальне видання

**Японська література:
Хрестоматія
Том I
(VII-XIII ст.)**

**Упорядники:
Бондаренко І.П., Осадча Ю.В.**

Підписано до друку 16.02.2010 р.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Обл.-вид. арк. 17,97. Ум.-друк. арк. 35,18. Наклад 500 прим.
Зам. № 1030.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49;
e-mail: conf@graffiti.kiev.ua
www.burago.com.ua
Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41